

JUSTITIEOMBUDSMANNENS
ÄMBETSBERÄTTELSE

AVGIVEN TILL RIKSDAGEN

ÅR 1960

STOCKHOLM 1960
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

INNEHÅLL

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

	Sid.
Inledning	9
I. Redogörelse för ärenden rörande domstols-, åklagar- och exekutionsväsendet samt fångvården	
A. Åtal	
1) Åtal mot borgmästaren Hans Johansson för försummelse att färdigställa dom i avgjort mål	15
2) Åtal mot kriminalassistenten Erik Rennel för felaktigt förfarande genom att i samband med förundersökning till enskild person utlåna en polisen tillhörig bandinspelningsapparat för att denne skulle kunna upptaga ett väntat telefonsamtal med annan person, därvid den senare icke skulle underrättas om att samtalet komme att inspelas	22
B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden	
1) Skriftväxling med ordföranden i Högsta domstolen angående domares rätt att biträda enskild med utlåtande i förestående eller pågående rättegång	45
2) Tolkningen av stadgandet i 21 kap. 55 § jorddelningslagen om att besvärstalan, som ej fullföljts på föreskrivet sätt, skall av ägodelningsdomaren avvisas. Tillika fråga om skyldighet för domare att vidarebefordra till JO ställda skrifter, vilka inkommit till domaren	51
3) Lämpligheten av att domare besöker brottsplats och därvid erhåller upplysningar av utredningsmännen	59
4) Bristfällig utredning i ärende om adoption av finskt barn	61
5) Fråga om behov av särskilda åtgärder till förekommande av att svenska medborgare genom kallelser till förhör inför katolsk myndighet vilseledas om sina skyldigheter att iakttaga sådana kallelser	63
6) Fråga huruvida — i mål om otukt med barn under 15 år — åklagaren bort vidtaga åtgärd till förhindrande av fortsatt brottslighet samt, då sådan åtgärd ej vidtagits, huruvida barnavårdsnämnd ägt ingripa	66
7) Angående försvarares rätt att — i samband med pågående förhör — i enrum meddela sig med den anhållne eller häktade	70
8) Oriktigt förfarande av stadsfogde att inför jul- och nyårshelger meddela generellt anstånd med uttagande genom införsel av skatt och böter	72
9) Äger stadsfogde driva inkasseringsrörelse? Fråga härvid huruvida utförande av inkasseringsuppdrag grundar jäv för utmätningsman att handlägga verkställighetsärenden rörande samma fordran	78

	Sid.
10) Vägsamfällighet har beslutat uttaxera medel för att täcka vissa kostnader. Fråga huruvida utmätningsman — på grund av förment fel i debiteringslängden — ägt vägra begärd verkställighet för uttagande av debiterat belopp, oaktat debiteringslängden icke klandrats vid domstol	81
11) Platsbristen i säkerhetsanstalterna	84

C. Framställningar till Konungen

1) Framställning om ersättning åt enskild person för skada, som uppkommit därigenom att en i lagsökningsmål ingiven växel av misstag utlämnats till obehörig	89
2) På grund av otillräcklig medelstildelning har en ganska betydande del av kostnaderna för domsagornas expenser, vilka enligt lag skola gäldas av staten, övervältrats på tingslagen. Framställning till Konungen om rättelse	93

D. Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.

Domstolsväsendet

1) Arbetsbalanser hos domstolar m. fl.	96
2) Bör domstol taga initiativ till återupptagande av vilandeförklarade tvistemål?	97
3) Fråga om skyldighet för köpare av avbetalningsgods att återlämna godset utan vidräkning	98
4) Skriftlig förberedelse	100
5) Partsförhör utom huvudförhandling. Tillika fråga huruvida moder i mål om hennes barns äktenskapliga börd kan höras såsom vittne	100
6) Kvittning av kostnader i faderskapsmål	101
7) Bodelningsfrågor	102
8) Domsbevis	103
9) Lagsökningslagen	104
10) Lösen- och stämpelförordningarna	105
11) Fullföljdshänvisning i mål om omyndigförklaring	112
12) Domförhet i ärenden om överflyttande av vårdnad	112
13) Anstånd med erläggande av arvsskatt	112
14) Vissa ofta förekommande smärre fel vid handläggning av mål och ärenden	114

Åklagarväsendet

15) Om skyldighet att angiva skäl för nedläggande av åtal	116
16) Om jämkning av dagsbot	117
17) Lokala trafikföreskrifter, fastställda med stöd av 1868 års ordningsstadga, ha upphört att gälla	117
18) 23 kap. 18 § RB	118
19) Saköreslängd	118

Exekutionsväsendet

20) Handräckning för återtagande av avbetalningsgods	118
21) 13 § lagen om fri rättegång	122
22) 192 § UL	123
23) Om innehållet av borgensförbindelse i avhysningsmål	125

Fångvården

24) Dröjsmål med överförande av straffriförklarade från sinnessjukavdelning vid fångvården till sinnessjukhus	125
---	-----

II. Redogörelse för ärenden av förvaltningsrättslig beskaffenhet

A. Åtal och disciplinär åtgärd

- 1) Åtal mot t. f. landsfiskalen Jan-Åke Bodin för obehörig tvångsförflyttning av zigenarsällskap från bad- och campingplats 127
- 2) Åtal mot t. f. komministern Johan Pettersson för obehörigt förfarande att nedriva affischer om frireligiöst möte m. m. 153
- 3) Åtal mot överläkaren S. V. Westberg för förment felaktigt förfarande genom att i ett flertal fall i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet företaga operativa ingrepp på kvinnor av beskaffenhet att medföra sterilitet 159
- 4) Disciplinär åtgärd mot provinsialläkaren Morgan Symreng för utfärdande av oriktigt läkarintyg, grundat på okontrollerade uppgifter 163

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

- 1) Farlig alkoholmissbrukare har till följd av bristfällig polisutredning frigivits och därefter begått våldsdåd. Tillika fråga om behörigheten för polismän att besluta om frigivning eller omhändertagande av alkoholmissbrukare, som misstänkes vara farlig 169
- 2) Nykterhetsnämnd har, på grundval enbart av en enstaka fylleriförseelse, i flera fall kallat vederbörande till förhör inför nämnden i dess helhet. Fråga om förfarandet vid nämndens undersökning i dylika fall samt om förutsättningarna och formerna för nämndens ingripanden 174
- 3) Fråga om intagning på sinnessjukhus grundats på tillräckliga skäl 181
- 4) Fråga om tillräckliga skäl förelegat för intagning å sinnessjukhus och om lämpligheten av att intagning sker på grund av vårdattest, utfärdad av sjukhusets chef. Tillika spørsmål om sjukvårdsläkare vid prövning av vårdbehovet utsatts för otillbörlig påtryckning från sjukhuschefens sida. Fråga även om intagen lagligen kunnat överflyttas från en avdelning till annan och om överflyttningen avsett att få till stånd viss utgång av prövningen av vårdbehovet 193
- 5) Fråga om patient, som vårdats å sinnessjukhus 1921—1956, bort utskrivas långt tidigare än som skett. Tillika fråga om fog funnits för överflyttning från öppen till slutna avdelning 210
- 6) Spørsmål om fog funnits för intagning och kvarhållande å sinnessjukhus och om den intagne bort förvägras att anlita advokat och att vid domstol höra vittnen om sådant, som var av betydelse för att bedöma vårdbehovet. Tillika fråga om den intagne bort hänföras till den kategori patienter, som begått mot annans säkerhet riktat brott (0-fall), oaktat vederbörande åklagare funnit bevisningen icke vara tillräcklig för åtal 217
- 7) Å sinnessjukhus vårdad person, som ansetts icke böra betros med att inneha vapen, har vid flera tillfällen efter utskrivningen — även lång tid därefter — utsatts för polisförhör angående eventuellt vapeninnehav. Frågor rörande förutsättningarna och formerna för polisutredning i sådana fall 229
- 8) I handeln ha förekommit importerade karamellklubbor innehållande färgämne, som ej varit godkänt enligt livsmedelsstadgans bestämmelser. Fråga om vilka åtgärder som i anledning därav ägt vidtagas av hälsovårdsnämnd och medicinalstyrelsen ... 234
- 9) Fråga huruvida länsstyrelse är skyldig att ex officio inhämta upplysning om förutsättningar för utbetalning av nedsatt belopp jämlikt 9 kap. 60 § vattenlagen. Tillika fråga huruvida länsnotarie, som vid muntlig begäran av sakägare att utfärdas nedsatt belopp lämnat denne felaktig uppgift om nämnda förutsättningar, därigenom åsidosatt sin tjänsteplikt 249

	Sid.
10) Fråga huruvida sökande av drosktrafiktillstånd med hänsyn enbart till hög ålder må anses olämplig som tillståndshavare	258
11) Vigselförmyndig präst har om trolovade — vilka fått barn före äktenskapet — fällt uttalanden, som föranlett dessa att vända sig till annan vigselförmyndig	263
12) Föreligger besvärsmått för hyresgäst med avseende å länsbostadsnämnds beslut angående fördelning av totalhyra i tertiärbelånade fastigheter?	268
13) Fråga om skolmyndighets befogenhet att på grund av uppkommet motsatsförhållande mellan lärare och vissa elever i gymnasium medgiva de senare befrielse från deltagande i lärarens undervisning	270
14) Fråga om vidgade möjligheter för tullmyndighet att inom rimlig tid avskrika fordran på ådömd ersättning för olovligen införda spritdrycker	274
15) Äger kronan vid återbetalning av överskjutande skatt kvittningsvis göra avdrag för andra kronans fordringar än sådana som avses i 68 § uppbördsförordningen? Tillika fråga om tillämpningen av 58 § utskönningslagen	278
16) Äger utmätningsman, som vid indrivning av skatt medger den skattskyldige betalningsanstånd, betinga sig säkerhet för skattefordringen?	291
17) Fråga om vad vid redovisning till kronan av försäljningsmedel för hittegods må — utöver direkta försäljningskostnader — avdragas såsom polismyndighetens kostnader i anledning av fyndet	300
18) Sedan polisorganisation i skrivelse till stadskollegium framfört anmärkningar mot kommunal tjänsteman, uppkommer fråga huruvida förfarandet kan innefatta tjänstefel av vederbörande polismän. Tillika fråga om JO:s tillsyn på det kommunala området	304
19) Vid 1958 års kommunalval ha valförrättare i ett flertal valdistrikt åsidosatt gällande föreskrifter i fråga om sigillering av valedselsomslag med påföljd att nya val måst företagas. Tillika fråga i vilken utsträckning valförrättare äro underkastade ämbetsansvar	306

C. Framställningar till Konungen

1) Framställning angående åtgärder i syfte att undanröja ur rättssäkerhetssynpunkt föreliggande missförhållanden i fråga om tillämpningen av lagstiftningen rörande försörjningspliktigas intagande i arbetshem	311
2) Framställning angående ändring av nykterhetsvårdslagen i syfte bl. a. att tillgodose kravet på klara bestämmelser om befogenhet för polisen att under erforderlig tid för utredning kvarhålla alkoholmissbrukare, som misstänkes vara farliga	345
3) Framställning om införande i förordningen om explosiva varor av föreskrift om befogenhet för polisen att vid fara för missbruk provisoriskt omhändertaga explosiva vara	355
4) Framställning rörande straffröklarades sjukförsäkringsförmåner i vissa fall	357
5) Framställning angående behovet av närmare anvisningar om vad polischef har att iakttaga med avseende å polispersonalens vidareutbildning	359
6) Framställning angående förtydligande av 60 § första stycket utlänningskungörelsen	363

D. Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.

1) Förfarandet i taxeringsnämnd	366
2) Förfarandet i prövningsnämnd	370
3) Dröjsmål med handläggning av skattemål	372
4) 50 § 1 mom. nionde stycket taxeringsförordningen	373
5) Om befrielse från nöjesskatt	374
6) Om kvittning av ogulden automobilskatt mot överskjutande preliminär skatt	374

	Sid.
7) Fråga om särskild investeringsavgift kunnat utdömas såsom skadestånd i brottmålsprocess	375
8) Länsbostadsnämnd har beslutat återkräva felaktigt utbetalade bostadsbidrag utan att tillfälle dessförinnan beretts bidragstagaren att yttra sig. Fråga om förfarandet i sådana fall och om förutsättningarna för återbetalningsskyldighet	376
9) Innebörden av länsstyrelses befogenhet enligt nykterhetsvårdslagen att — i samband med beviljande av villkorligt anstånd med verkställighet av beslut om tvångsintagning av alkoholmissbrukare — åt nykterhetsnämnd uppdraga att besluta om lydadsföreskrifter	379
10) Tillfälligt omhändertagande av alkoholmissbrukare	385
11) Verkställighet av beslut om alkoholmissbrukares tvångsintagning	388
12) Barnavårdslagen	389
13) Allmänna ordningsstadgan	393
14) Lösen- och stämpelförordningarna	398
15) Fråga i vissa fall om vem som i kyrkobok bör antecknas såsom fader till barn, som fötts efter äktenskaps upplösning	400

III. Framställning till riksdagen om anslag för upprättande av register till justitieombudsmannens ämbetsberättelser för åren 1911—1960. . . 402

Bilaga

Förteckning över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från justitieombudsmannen före den 1 januari 1959 och vari under år 1959 åtgärd vidtagits eller vilka vid samma års slut ännu voro på Kungl. Maj:ts prövning beroende, jämte kortfattad uppgift om ärendenas behandling	405
--	-----

—————

Senast upprättade sakregister är intaget i 1957 års ämbetsberättelse.

Till RIKSDAGEN

Jämlikt 18 § i den för riksdagens ombudsmän gällande instruktionen får jag härmed avlämna berättelse angående justitieombudsmansämbetets förvaltning under år 1959.

Härvid får jag till en början meddela, att jag begagnat mig av semester under tiderna den 20—den 31 maj och den 7—den 26 september samt åtnjutit ledighet för utförande av mig anförtrott offentligt uppdrag under tiderna den 13—den 17 januari, den 6—den 18 april och den 16—den 21 november. Under nämnda tider har min av riksdagen utsedde ställföreträdare, hovrättsrådet Ulf Lundvik, förestått ämbetet. För att få tillfälle att ägna erforderlig tid åt de ur principiell synpunkt viktigaste ärendena och för att nedbringa förefintlig arbetsbalans har jag vidare med stöd av 24 § andra stycket instruktionen för riksdagens ombudsmän uppdragit åt Lundvik att under tiderna den 1 mars—den 5 april, den 1—den 19 maj, den 1—den 19 juni, den 6 augusti—den 6 september, den 27 september—den 15 november och den 22 november—den 17 december förrätta å ämbetet ankommande göromål med avseende å ärenden, vilkas avgörande jag icke själv förbehållit mig.

I fråga om den ordinarie personalen vid justitieombudsmansexpeditionen har icke någon förändring inträffat.

På sätt framgår av ämbetsberättelsen till 1959 års riksdag uppgick antalet av de från år 1958 till år 1959 balanserade, under handläggning härstädes varande ärendena till 350

Antalet under år 1959 diarieförda ärenden har uppgått till 1 022 (mot 1 020 under år 1958 och 1 009 under år 1957). Av dessa avsågo 19 justitieombudsmansämbetets organisation och dylikt. Av återstående 1 003 under år 1959 diarieförda ärenden ha anhängiggjorts genom klagomål 780
 på grund av tidningsartiklar 39
 på grund av anmärkning vid inspektion eller eljest 184

Summa balanserade och inkomna ärenden 1 353

Tabell över de verksamhetsområden som berörts av de under år 1959 diarieförda ärendena¹

Verksamhetsområden	Klagomål	JO:s initiativ	Summa
<i>Domstolsväsendet (utom förvaltningsdomstolar) ..</i>	125	51	176
<i>Aklagarväsendet .....</i>	118	31	149
<i>Polisväsendet .....</i>	135	15	150
<i>Exekutionsväsendet .....</i>	35	14	49
<i>Fångvården .....</i>	81	4	85
<i>Medicinalväsendet: sinnessjukvården .....</i>	90	3	93
<i>i övrigt .....</i>	24	1	25
<i>Nykterhetsvården .....</i>	13	13	26
<i>Barna- och ungdomsvården .....</i>	23	7	30
<i>Byggnadsväsendet .....</i>	7	3	10
<i>Hysesregleringen .....</i>	12	—	12
<i>Lantmäteriet .....</i>	4	1	5
<i>Skolväsendet .....</i>	16	1	17
<i>Taxeringsväsendet .....</i>	18	14	32
<i>Administrationn i övrigt (avseende andra ärenden än de ovan nämnda)</i>			
<i>centrala statliga verk och nämnder .....</i>	49	9	58
<i>länsstyrelser .....</i>	34	32	66
<i>andra lokala organ .....</i>	48	14	62
<i>Statens affärsdrivande verk .....</i>	7	—	7
<i>Kyrkliga myndigheter .....</i>	5	2	7
<i>Kommunala myndigheter (i övrigt) .....</i>	44	13	57
<i>Kungl. Maj:t i statsrådet och riksdagen .....</i>	9	—	9
<i>Enskilda sammanslutningar och personer .....</i>	29	—	29
<i>Förfrågningar, orediga klagomål o. d. ....</i>	27	—	27

¹) Åtskilliga ärenden ha avsett flera verksamhetsområden.

Av ovan berörda 1 353 ärenden ha under år 1959:

1) till annan myndighet överlämnats	13
2) såsom återkallade avskrivits	8
3) utan åtgärd avskrivits	184
4) efter vederbörandes hörande eller efter annorledes verkställd utredning avskrivits	619
5) till åtal hänvisats (4 åtal i 5 ärenden)	5
6) föranlett framställningar till Kungl. Maj:t	8
7) föranlett rättelse, påpekande, erinran eller annan åtgärd	247
och äro vid 1959 års slut:	
8) i avbidan på infordrad förklaring, påminnellers avgivande eller annan utredning vilande	122
9) i avbidan på domstols eller myndighets beslut vilande	30
10) på prövning beroende	117
	Summa 1 353

För nedan angivna fel och försummelse i tjänsten har under år 1959 förordnats om åtal mot:

- 1) en hovrättsassessor för obehörig rättshjälp åt enskilda personer;
- 2) en landsfiskal för dröjsmål och fel vid handläggning av utsökningsmål;
- 3) en landsfiskalsassistent för felaktig handläggning av ärenden om återtagande av avbetalningsgods; samt
- 4) en t. f. komminister för vigselvägran.

De till Kungl. Maj:t avlätna framställningarna ha avsett

- 1) behovet av närmare anvisningar rörande polispersonalens vidareutbildning;
- 2) åtgärder i syfte att undanröja ur rättssäkerhetssynpunkt föreliggande missförhållanden i fråga om tillämpningen av lagstiftningen rörande försörjningspliktigas intagande i arbetshem;
- 3) straffriförklarades sjukförsäkringsförmåner i vissa fall;
- 4) ersättning till enskild person för skada, som uppkommit därigenom att en i lagsökningsmål inlämnad växel av misstag utlämnats till obehörig person;
- 5) ändring av nykterhetsvårdslagen i syfte bl. a. att tillgodose behovet av klara bestämmelser om befogenhet för polisen att under erforderlig tid för utredning kvarhålla alkoholmissbrukare, som misstänkes vara farlig;
- 6) behovet av medel för domsagornas expenser så att icke kostnaderna härför, som enligt lag skola gäldas av staten, övervältras å tingslagen;
- 7) förtydligande av 60 § första stycket utlänningskungörelsen; samt
- 8) behovet av föreskrifter om provisoriskt omhändertagande av explosiv vara vid fara för missbruk.

I anledning av brister och otydligheter i lagstiftningen, vilka uppmärksammats i samband med prövningen av ärenden, ha handlingarna i dessa i åtskilliga fall överlämnats till vederbörande departementschef eller pågående utredningar för kännedom.

Jag har under det gångna året ägnat särskild uppmärksamhet åt vissa ärenden avseende administrativa frihetsberövanden. Den efterföljande redogörelsen upptager ett större antal sådana ärenden än vanligt; syftet härmed är att belysa vissa rättssäkerhetsfrågor inom sinnessjukvårdens och nykterhetsvårdens områden samt rörande försörjningspliktigas intagande på arbetshem. Vidare må nämnas, att redogörelsen under särskilda avsnitt innehåller sammanställning av vissa vid inspektionsverksamheten gjorda iakttagelser, vilka kunna vara av värde för de rättstillämpande myndigheterna och tillika ägnade att belysa lagskipningens tillstånd.

Antalet under år 1959 avgjorda ärenden har, på sätt framgår av den förut lämnade redogörelsen, uppgått till 1 084 mot 955 under år 1958, 888 under år 1957 och 631 under år 1956. Denna ökning av antalet avgjorda ärenden, som ägt rum trots att antalet vidlyftiga och svårbemästrade mål varit ovanligt stort, sammanhänger med att ämbetet — genom samtidig tjänstgöring av min ställföreträdare och mig — varit dubblerat under sex månader under år 1959 mot endast tre månader under år 1958. Härigenom har antalet vid årsskiftet 1959/60 balanserade ärenden nedbringats till 269 mot 350 vid föregående årsskifte. Förbättringen är i själva verket större än dessa siffror angiva. Ett stort antal remisser i anledning av anmärkningar vid sista inspektionsresan år 1958 kunde på grund av brist på personal expedieras först i början av år 1959. Remisser i anledning av anmärkningar vid sista inspektionsresan år 1959 ha däremot kunnat expedieras i december samma år.

Under år 1959 har jag inspekterat

länsstyrelserna i Hallands och Jönköpings län samt landsfogdarna, lantbruksnämnderna, länsarkitekterna, länskolnämnderna och överlantmästarna i samma län;

Göta hovrätt;

rådhusrätterna, magistraterna och överexekutorerna i Halmstad, Jönköping och Varberg;

Hallands mellersta, Hallands norra, Hallands södra, Njudungs, Norra och Södra Vedbo, Tveta, Vista och Mo samt Östbo och Västbo domsagor; stadsfiskalen-stadsfogden i Falkenberg samt stadsfiskalerna i Halmstad, Jönköping och Varberg;

stadsfogdarna i Halmstad, Jönköping och Varberg;

landsfiskalerna i Aneby, Bodafors, Eksjö, Gislaveds, Gränna, Harplinge, Himle, Huskvarna, Höks, Kungsbacka, Mo, Nässjö, Oskarström, Reftele,

Skillingaryds, Sävsjö, Tranås, Vetlanda, Viske, Värnamo och Årstads distrikt;

Hallands läns poliskollegium;

poliskamrarna i Halmstad och Jönköping;

kommunalborgmästarna i Eksjö, Falkenberg, Gränna, Kungsbacka, Laholm, Nässjö, Tranås och Värnamo;

kronokamreraren i Halmstad;

häradsskrivarna i Falkenbergs, Halmstads, Kungsbacka och Varbergs fögderier;

distriktslantmätarna i Halmstads, Jönköpings, Varbergs och Värnamo distrikt;

barnavårdsnämnderna och nykterhetsnämnderna i Eksjö, Falkenberg, Halmstad, Huskvarna, Jönköping, Kungsbacka, Nässjö, Varberg, Vetlanda och Värnamo;

Ryhovs sjukhus i Jönköping samt rättspsykiatriska avdelningen vid nämnda sjukhus;

fångvårdsanstalterna i Halmstad och Jönköping samt fångkolonierna Mäshult i Skällinge, Singeshult i Lidhult, Skogsgård i Veinge, Tenhult samt Tönnersjöheden i Simlångsdalen;

två ungdomsvårdsskolor, nämligen Fagareds yrkesskola i Lindome och Långanäs yrkesskola i Eksjö; samt

erkända vårdanstalten för alkoholmissbrukare Lillegården i Eksjö.

Tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik har under år 1959 inspekterat

rådhusrätterna, magistraterna och överexekutorerna i Landskrona och Trelleborg;

Frosta och Eslövs, Färs, Ingelstads och Järrestads, Rönnebergs, Onsjö och Harjagers, Sollentuna och Färentuna samt Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads domsagor; ävensom

stadsfogden i Trelleborg.

I fråga om förvaltningen av justitieombudsmansämbetet under år 1959 får jag i övrigt hänvisa till ämbetets diaries och registratur, vilka jämte protokollen över inspektioner och hållna förhör komma att överlämnas till vederbörande utskott.

Beträffande ärenden av mera allmänt intresse får jag hänvisa till efterföljande redogörelse, däri intagits även samtliga framställningar till Kungl. Maj:t. I enlighet med de grunder, som angivits i föregående års ämbetsberättelse, ha i fråga om åtal upptagits endast sådana åtalsärenden, i vilka lagakraftägande dom föreligger.

Ordföranden i nedre justitierevisionen har på förfrågan uppgivit, att under år 1959 någon förklaring av lag, i den ordning § 20 regeringsformen bestämmer, icke blivit av Kungl. Maj:t meddelad.

Jag kommer att i särskild ordning till riksdagen överlämna förteckningar över dels vilka av föregående riksdagar fattade beslut och gjorda framställningar, som blivit under det sistförflutna året av Kungl. Maj:t gillade och föranlett bestämmelsers utfärdande eller annan åtgärd, dels ock vilka beslut och framställningar som icke blivit för Kungl. Maj:t föredragna eller av Kungl. Maj:t prövade.

I. Redogörelse för ärenden rörande domstols-, åklagar- och exekutionsväsendet samt fångvården

A. Åtal

1. Försummelse av ordförande i domstol att färdigställa dom i avgjort mål

Sedan allmän åklagare den 18 januari 1957 vid rådhusrätten i Ystad väckt åtal mot försäljaren Arne Birger Gustav Andersson för bedrägeri i 78 fall vid försäljning av ett bokverk, höll rådhusrätten huvudförhandling i målet den 1 — den 5 och den 8 — den 12 april 1957. Härvid hördes 87 målsägande och 5 vittnen. Vittnesförhören och ett målsägandeförhör upp- togos på fonetisk väg, under det att målsägandenas berättelser i övrigt nedtecknades av protokollföraren. Vid förhandlingens slut sistnämnda dag tillsades, att dom komme att meddelas genom att hållas tillgänglig å rät- tens kansli den 6 juni 1957 kl. 12. Rådhusrätten, som efter varje dags handläggning hållit kortare överläggning i då slutbehandlade åtalsfrågor, höll fortsatt överläggning den 2 maj och den 1 juni 1957.

I januari 1958 kom det till min kännedom, att åklagaren — vilken den 27 juni 1957 vädjat mot rådhusrättens den 6 i samma månad meddelade dom och därvid för att bli i tillfälle att studera domskälen hemställt om anstånd med utvecklandet av sin vadetalan — ännu icke erhållit beställd utskrift av domen och att akten i målet ej heller inkommit till hovrätten.

Med anledning härav infortrade jag genom remisskrivelse den 23 januari 1958 upplysningar från borgmästaren Hans Johansson, vilken i målet mot Andersson varit ordförande i rådhusrätten. I sitt svar den 3 februari 1958 å remissen förklarade Johansson sig oförbehållsamt erkänna, att på grund av hans försummelse akten först den 27 januari översänts till hovrätten och att domen samma dag expedierats till åklagaren. Vidare anförde Jo- hansson följande.

Samtliga mot Andersson framställda yrkanden om ansvar för bedrägeri ogillades av rådhusrätten, som emellertid dömde Andersson jämlikt 21 kap. 7 § andra punkten strafflagen för oredligt förfarande i fem fall till fängelse fyra månader, villkorlig dom. Mot domen vädjade endast åklaga- ren. I målet bestred Andersson samtliga brottsrekvisit i alla åtalade fall.

I åtskilliga fall kunde vilseledandet eller orsakssammanhanget mellan vilseledandet och målsägandenas handling icke styrkas. Åtalet för bedrägeri föll dessutom i samtliga fall på att Andersson icke kunde antagas ha insett, att han genom sina gärningar åstadkom skada för målsägandena. I sin slutplädering lutade åklagaren åt samma uppfattning. Att åtalet i andra hand för oredligt förfarande ogillades i ett stort antal fall sammanhängde med att rådhusrätten ansåg Anderssons vilseledande uppgifter, i de fall dessa styrkts, icke avse beskaffenhet, myckenhet eller ursprung av det bokverk Andersson utbjudit till försäljning.

Under första delen av år 1957 fram till hösten var rådhusrätten och magistraten i hög grad överhopad med arbete. Kort efter det målet mot Andersson avgjordes, handlades ett större mål om ansvar för grov vårdslöshet i trafik och synnerligt grovt vållande till annans död, i vilket huvudförhandling pågick i tre dagar. I sistnämnda mål fullföljdes talan av den tilltalade. Dom och akt i nämnda mål expedierades i rätt tid. Även i övriga mål under året, av vilka ett tiotal fullföljts till hovrätten, har expeditionstiderna hållits. Vid tiden för nämnda anhopning av arbete föll jag samman och har icke kunnat ordentligt återhämta mig. Jag borde ha tagit tjänstledighet från andra arbetsuppgifter för handläggning av nämnda båda mål eller också tagit tjänstledighet från dessa båda. Min ambition förledde mig emellertid till att icke göra en sådan framställning.

Före översändandet av akten till hovrätten och expedierandet av domen hade jag för avsikt att ytterligare en gång för kontroll noggrant genomgå alla siffror och punkter i målet samt åhöra den fonetiska upptagningen. Denna avsikt lyckades jag icke genomföra. Anledningen till dröjsmålet i just målet mot Andersson torde i någon mån vara att jag, med hänsyn till åtskilliga omständigheter i målet, var av den uppfattningen att åklagaren icke komme att fullfölja åtalet. Detta förhållande kan givetvis icke på något sätt rättfärdiga underlåtenheten att insända akten.

JO har i 1958 års ämbetsberättelse erinrat om det pressande övertidsarbete och den arbetsbelastning, som för närvarande åvilar domstolarna. För rådhusrätten i Ystad hänför sig detta närmast till den omständigheten, att sedan flera år en av rådmanstjänsterna icke fått återbesättas med ordinarie innehavare. Befattningen som brottmålsrådmann och stadsfogde har under flera år uppehållits av vikarier, som icke fullgjorde tjänstgöring i hovrätt. Först från och med 1958 har en tjänstgörande hovrättsfiskal förordnats som vikarie på sistnämnda tjänst. Jag vill inte underlåta att framhålla, vilken skillnad i arbetsbörda för mig som föreligger, därest en väl kvalificerad hovrättsfiskal tjänstgör på nämnda tjänst, eller så icke är fallet. Skillnaden ger sig till känna i många sammanhang men särskilt visar den sig i arbetet med domar i tremansbrottmål. Den arbetsordning, som föreligger för rådhusrätten och magistraten, har genom utvecklingen kommit att tynga särskilt min tjänst. Antalet exekutiva auktioner har under senaste år varit många och alla större brottmål under åren ha varit nämndmål. Tendensen till allt större och mera komplicerade brottmål är särskilt framträdande, när det gäller nämndmål. I dessa åvilar allt arbete mig, utom uppsättande av protokoll. Med den ökade arbetsbördan har jag ej haft förmågan att slå av på noggrannhet och omsorg vid handläggning och avgörande av målen utan städse sökt göra mitt yttersta. Den långa tid, som vanligen numera förflyter mellan den tidpunkt, då en åtalad gärning begåtts, och tidpunkten för ansökan om stämning, har föranlett mig att av

hänsyn till de tilltalade aldrig låta målen ligga utan behandla dem så snart som möjligt, även om extra rättegångsdagar ganska ofta måst tillgripas.

På grund av överansträngning har jag också ådragit mig hjärtfel. Enligt läkares uppfattning har jag haft en inflammation i hjärtmuskeln. Denna är visserligen nu läkt men har lämnat kvar en bestående försvagning. Av överläkaren vid länslasarettet i Ystad har jag ordinerats undersökning och vård å medicinska avdelningen vid länslasarettet i Lund, så snart plats kan beredas mig.

Jag hemställer, att JO vid bedömning av min försummelse ville taga den hänsyn till angivna omständigheter, som kan vara möjlig.

Den 1 februari 1958 återkallade åklagaren sin vadetalan i målet mot Andersson, varefter hovrätten den 11 i samma månad avskrev målet.

Till utronande av huruvida under senare år motsvarande dröjsmål förekommit från rådhusrättens sida med avseende å insändande till hovrätten av akter i överklagade mål lät jag från hovrätten införskaffa utredning i sådant hänseende beträffande mål som inkommit till hovrätten under tiden från och med den 1 mars 1956. Härvid befanns att dylika dröjsmål under angivna tid icke förekommit.

Vidare verkställde byråchefen Ivan Wallenberg vid besök å rådhuset i Ystad den 31 mars 1958 viss ytterligare utredning i ärendet.

Genom remiss den 15 april 1958 underrättade jag Johansson, att han vore misstänkt för att ha gjort sig skyldig till tjänstefel genom det dröjsmål han i målet mot Andersson lät komma sig till last med avseende å färdigställandet av domen och expedieringen av akten till hovrätten. Samtidigt lämnades Johansson tillfälle att i yttrande till mig angiva den ytterligare utredning han ansåge sig böra påfordra ävensom anföra vad han eljest aktade nödigt.

I härefter avgivet yttrande anförde Johansson bl. a. följande.

Till mera allmän belysning av min arbetsbörda vill jag nämna, att rådmannen Ryde, som bl. a. under min sjukledighet under tiden den 11 februari — den 21 mars 1958 uppehöll borgmästartjänsten, då vid något tillfälle på min fråga, hur han hade det, svarade att det var arbetsamt. Ändock var antalet mål betydligt lägre i början av 1958 än i början av 1957. Av vikarier på tjänsterna som brottmålsrådmann och stadsfiskal har jag ofta hört yttras, att arbetet vid rådhusrätten är överraskande stort jämfört med andra städer, bl. a. beroende på de större brottmål som förekommit.

Till stöd för att min tjänst är mera arbetstyngd än någon av rådmans-tjänsterna åberopar jag den överenskommelse magistratens ledamöter, efter flera överläggningar, träffat om förslag till ändring i arbetsordningen från och med den 1 januari 1959, sammanhängande med lagen den 10 januari 1958 om ändring i RB. Ändringarna innebära för borgmästaren i huvudsak, att han icke längre skall taga befattning med det förberedande arbetet i något tvistemål, att han av brottmål endast skall vara ordförande i de icke militära brottmål, som handläggas med stor nämnd, samt att han i dessa skall svara för allt förberedande arbete och jämväl för protokoll och expediering. Civilrådmannen skall enligt förslaget övertaga det förberedande arbetet i alla tvistemål samt vara ordförande och svara för för-

beredande arbete, protokoll och expediering i alla militära brottmål — omkring 30 per år, med ytterst få undantag mål med liten nämnd. Brottmålsrådmannen skall åligga motsvarande arbete beträffande icke militära brottmål med liten nämnd. Ändringarna komma att medföra en klar minskning av de arbetsuppgifter, som åvila borgmästaren. Efter dessa ändringar måste varje risk för en upprepning av den situation i fråga om arbetsbördan, i vilken jag befann mig 1957, vara utesluten.

I samband med yttrandet inkom Johansson med en uppställning över antalet av rådhusrätten avgjorda nämndmål och tremansbrottmål under åren 1949—1951 och 1955—1957. Härav framgick att under 1949 avgjorts 29 nämndmål och 67 tremansbrottmål samt att motsvarande antal mål utgjorde under 1950 33 och 110, under 1951 34 och 83, under 1955 55 och 97, under 1956 27 och 86 samt under 1957 58 och 96. I detta sammanhang framhöll Johansson vidare, att det ökade arbetet med nämndmål torde framgå också av en jämförelse av de ersättningsbelopp, som utgått till nämndemännen för deras tjänstgöring i rätten, nämligen för 1950 3 690 kronor, för 1951 5 295 kronor, för 1955 8 352 kronor, för 1956 9 414 kronor 66 öre och för 1957 10 831 kronor 98 öre. De större beloppen under senare år berodde dock till någon del på att ersättningen till nämndemännen per tjänstgöringsdag ökat sedan 1950 med omkring 30 procent.

I fråga om magistratsärendena upplyste Johansson, att en betydande del av dessa icke upptoges i protokoll utan handlades genom skriftväxling. De flesta skrivelser vore av rutinmässig art men i några fall förekomme längre skrivelser eller mera svårbedömda ärenden. Sammanlagda antalet diarieförda magistratsärenden hade år 1957 uppgått till 733, varav 321 förekomme i protokollen.

Johansson förklarade slutligen, att han icke hade något ytterligare att tillägga i ärendet.

Med anledning av vad sålunda förekommit uppdrog jag den 7 juni 1958 åt byråchefen Wallenberg att väcka och utföra åtal mot Johansson enligt en av mig samma dag utfärdad instruktion. I instruktionen anförde jag följande.

Enligt stadgande i 30 kap. 7 § RB skall, om ej synnerligt hinder möter, dom i brottmål, då den tilltalade icke är häktad, skriftligen avfattas och meddelas inom två veckor efter huvudförhandlingens avslutande, varvid meddelandet kan ske genom att domen hålles tillgänglig å rättens kansli. Har part gjort framställning om utskrift av dom, vilken endast på begäran utfärdas, så sent före domen, att utskrivandet ej dessförinnan medhinnas, skall — på grund av stadgande i § 16 sjätte stycket expeditionslösenför-

ordningen — utskriften tillhandahållas parten inom sex dagar från den dag, då beställningen gjordes.

I 51 kap. 5 § RB stadgas vidare, att underrätt skall, om vadetalan i brottmål ej avvisas, efter utgången av den i 2 § samma kapitel angivna tiden — nämligen fyra veckor från dagen för domen — utan dröjsmål till hovrätten insända vadeinlagan med därvid fogade handlingar samt akten i målet.

Ehuru jag anser, att omfattningen av målet mot Andersson i och för sig knappast motiverat det av rådhusrätten beslutade anståndet å nära åtta veckor med domens meddelande, vill jag med hänsyn till föreliggande omständigheter icke rikta någon anmärkning mot rådhusrätten i denna del.

Emellertid har, enligt vad som framgår av utredningen, domen icke såsom vederbort å sistnämnda dag funnits tillgänglig i skriftligen avfattat skick. Först den 27 januari 1958 — efter min remisskrivelse till Johansson i saken — ha handlingarna i målet, i anledning av åklagarens vadetalan, översänts till hovrätten och åklagaren erhållit av honom beställd utskrift av domen. Angivna dröjsmål har, enligt vad Johansson vitsordat, berott på att han försummat att tidigare färdigställa domen.

Målet mot Andersson rörde ett förhållandevis stort antal påstådda be-
drägerier. Dessa voro sinsemellan ganska likartade; dock förelågo vissa skiljaktigheter beträffande de olika målsägandenas uppgifter om Anderssons uppträdande i de särskilda fallen. De flesta målsägandenas berättelser upptaga var för sig endast omkring en halv sida i protokollet; endast två av de utav protokollföraren nedtecknade berättelserna överskrida obetydligt en sida. Ehuru målet som sådant var av vidlyftig beskaffenhet, synes — sedan domen väl var beslutad — själva avfattandet av densamma, eftersom det därför erforderliga materialet i huvudsak återfanns i stämningsansökningen och målsägandeberättelserna, icke ha varit över hövan betungande eller krävt någon lång tid för en erfaren domare som Johansson. Domen omfattar ock i utskrivet skick — utöver de från stämningsansökningen hämtade ansvarspåståendena samt redogörelse för en målsägandes skadeståndstalan — endast elva sidor.

Såsom förklaring till att han icke tidigare än som skett färdigställt domen har Johansson anfört i huvudsak, att han på grund av sin arbetsbörda i övrigt, i förening med svag hälsa, icke orkat med denna uppgift. Att Johansson innehar en arbetstygnd tjänst och att han under ifrågavarande tid icke var vid full hälsa saknar jag anledning betvivla. Enligt min mening hade Johansson emellertid — och detta har han för övrigt förklarat sig själva inse — bort, när han på grund av de utav honom återopade omständigheterna fann sig icke kunna färdigställa domen till den bestämda tiden, vidtaga åtgärd för att i erforderlig grad vinna lättnad i den arbetsbörda, som i övrigt åvilade honom. Anledning saknas till antagande att dylik lättnad icke kunnat beredas honom. Johansson har emellertid icke gjort

något försök i den riktningen. I stället har han, utan att slutföra arbetet med domen i Anderssons mål, ägnat sin arbetskraft åt andra tjänsteuppgifter.

Det dröjsmål med avseende å domens färdigställande, som Johansson låtit komma sig till last, har varit desto mera oförsvarligt som det, sedan åklagaren inkommit med vadeinlaga, framstod såsom angeläget, att hovrättens avgörande icke försenades genom att akten med domen icke tillställdes hovrätten. Vad Johansson anfört därom, att han var av den uppfattningen att åklagaren icke skulle fullfölja sin vadetalan, är icke av beskaffenhet att lända honom till ursäkt. Genom dröjsmålet har den tilltalade — och detta kan Johansson icke ha undgått att inse — fått en mycket lång tid sväva i ovisshet om huruvida åtalet komme att i anledning av åklagarens vadetalan föranleda strängare straff än det av rådhusrätten utmätta.

Även med beaktande av vad Johansson åberopat till sitt fredande finner jag på grund av det anförda för min del uppenbart, att Johansson — genom det långvariga dröjsmål, som förelupit med avseende å färdigställandet av domen, med ty åtföljande försening i fråga om handlingarnas översändande till hovrätten — gjort sig skyldig till tjänstefel.

Vad sålunda förekommit utgör icke en enstaka händelse. Sålunda har jag genom skrivelse den 6 februari 1957 avgjort ett ärende avseende klagomål mot Johansson för dröjsmål med översändande av handlingar till hovrätten i dit fullföljda mål samt med expediering av beställda utskrifter. I berörda ärende framkom vid företagen utredning, att i fem under åren 1953—1955 av rådhusrätten avgjorda och till hovrätten fullföljda nämndmål, vilka handlagts av Johansson, dröjsmål förekommit med avseende å handlingarnas översändande till hovrätten. I tre av fallen utgjorde dröjsmålen endast några veckor men i två av fallen — rörande menedsåtal — uppgingo de till 5 månader respektive mer än 3 ½ månad. I min berörda skrivelse framhöll jag, att de försummelser, som sålunda förekommit från rådhusrättens sida, delvis vore av allvarlig art, men att jag — med hänsyn till vad Johansson anfört om arbetsförhållandena vid rådhusrätten — ansåge mig kunna låta bero vid vad i saken förevarit, under förväntan att rådhusrätten för framtiden skulle vinnlägga sig om att dylika försummelser icke upprepades.

Vidare har tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik i skrivelse den 11 oktober 1957 till Johansson — med anledning av att denne i tre ärenden, avseende vid inspektion framställda anmärkningar, trots påminnelser icke förrän den 19 september 1957 inkommit med yttranden, vilka enligt remissresolutioner den 15 februari, den 16 mars och den 26 juni 1957 skolat avgivas inom tre veckor efter mottagandet — anfört, att de avsevärda dröjsmål, som förelupit från Johanssons sida i fråga om besvarandet av remisserna, visserligen måste anses ytterst anmärkningsvärda men att

JO det oaktat funne sig kunna låta i saken bero vid en erinran om den synnerliga vikten av att remisser besvarades inom tillbörlig tid.

I betraktande av att Johansson, enligt vad i nu förevarande ärende framkommit, så kort tid efter min skrivelse den 6 februari 1957 gjort sig skyldig till försummelse av enahanda beskaffenhet, som behandlats i skrivelsen, framstår berörda försummelse otvivelaktigt i en allvarligare dager än eljest skulle ha varit fallet. Jag finner det ock anmärkningsvärt, att Johansson icke i anledning av skrivelsen den 11 oktober 1957 fann sig föranlåten att vidtaga åtgärd för att ofördröjligen färdigställa domen i målet mot Andersson. Ej minst med hänsyn till vad nu sagts finner jag mig icke kunna underlåta att — för att inskräpa nödvändigheten av att dylika dröjsmål icke förekomma — beivra vad Johansson enligt det ovan anförda låtit komma sig till last i målet mot Andersson.

Jag förordnar därför om åtal mot Johansson för att han icke förrän till den 27 januari 1958 färdigställt domen i berörda mål och översänt handlingarna i målet till hovrätten. Ansvar skall yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, varest åtalet väcktes, yttrade i dom den 26 januari 1959 följande.

Johansson har i avgiven förklaring till JO erkänt vad i målet förts honom till last, därvid han såsom förklaring till dröjsmålet i huvudsak anför, att rådhusrätten och magistraten under första delen av år 1957 fram till hösten samma år hade varit i hög grad överhopade med arbete, att Johansson på grund av sin arbetsbörda i övrigt, i förening med svag hälsa, icke orkat med att tidigare än som skett färdigställa domen och att hans ambition förmått honom till att icke göra framställning om erforderlig tjänstledighet.

Av Johanssons erkännande och övrig utredning framgår att Johansson gjort sig skyldig till det av åklagaren påtalade dröjsmålet. För denna försummelse kan Johansson icke undgå ansvar jämlikt det av åklagaren åberopade lagrummet.

Hovrätten dömer Johansson jämlikt 25 kapitlet 4 § strafflagen för tjänstefel att till Kronan utgiva 15 dagsböter, vardera dagsboten jämkad till 20 kronor.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

2. Polisman har i samband med förundersökning till enskild person utlånat en polisen tillhörig bandinspelningsapparat för att denne skulle kunna upptaga ett väntat telefonsamtal med annan person, därvid den senare icke skulle underrättas om att samtalet komme att inspelas. Fråga om polismannens åtgärd kan anses otillbörlig

I Stockholms-Tidningen för den 29 november 1956 förekom en artikel med rubriken »Telefonavlyssnad advokat åtalades för ärekränkning». I artikeln uppgavs bl. a., att en advokat i Bollnäs ställts under åtal för missfirmelse av landsfiskalen därstädes och en polisman. Missfirmelsen skulle ha bestått i att advokaten i samband med utredningen av en deklarationsaffär använt uttrycket gangsters om utredningspersonalen. Uttrycket skulle ha fällt vid ett telefonsamtal den 29 februari 1956, vilket genom polisens försorg hade inspelats på band.

Med anledning härav inkom t. f. landsfogden Sven Ankar med infordrade upplysningar innefattande förundersökningsprotokollet i ärekränkningensmålet jämte vissa av Ankar anförda synpunkter.

I en den 20 december 1956 hit inkommen skrift anförde styrelsen för Sveriges advokatsamfund, att av förundersökningsprotokollet i målet framginge, att berörda telefonsamtal utan advokatens vetskap upptagits på en bandinspelningsapparat, som en förste kriminalassistent ställt till förfogande åt en person, vilken därefter ringt upp advokaten. Styrelsen funne kriminalassistentens förfarande synnerligen anmärkningsvärt och hemställde, att JO måtte vidtaga de åtgärder, som kunde anses påkallade till förhindrande av att dylika metoder komme till användning från polisens sida.

Sedan styrelsen inkommit med yttrande över den av Ankar ingivna utredningen, verkställde landsfogden i länet på min begäran viss ytterligare utredning — bl. a. genom förhör med förste kriminalassistenten Erik Rennel — samt avgav eget yttrande i ärendet.

Tillfälle beredd därefter Rennel att taga del av vad i ärendet förekommit, med anmodan att — i anslutning till en inom JO-expeditionen upprättad promemoria, enligt vilken Rennel ansåges ha i närmare angivet hänseende åsidosatt honom åvilande tjänsteplikt — i yttrande angiva den ytterligare utredning han ansåge sig böra påfordra ävensom anförda vad han eljest aktade nödigt.

Rennel inkom genom ombud — advokaten Holger Forsgren i Ljusdal — med sådant yttrande.

Sedan jag härefter låtit genom landsfogdens försorg verkställa viss ytterligare utredning, i samband varmed landsfogden avgav nytt yttrande, inkom även Forsgren med nytt yttrande för Rennel.

Genom den sålunda företagna utredningen i ärendet framkom följande.

Den 14 januari 1956 anmälde taxeringsintendenten i länet till landsfiskalen i Bollnäs distrikt, att direktören Bengt Perzon och hans hustru Ulla Perzon vore misstänkta för att ha underlåtit att upptaga avsevärda belopp i sina år 1955 avgivna självdeklarationer. Med anledning härav inledde landsfiskalen förundersökning i saken. Vid förundersökningen biträdde han av Rennel, vilken tjänstgjorde vid statspolisen i Gävle. Förundersökningen avsåg bl. a. huruvida Ulla Perzon vid försäljning av en affärsrörelse i Bollnäs uppburit visst belopp, som icke deklarerats såsom inkomst.

Vid förhör, som Rennel den 19 januari 1956 höll med hemmansägaren Hilding Andersson, Änga, Bollnäs, uppgav denne bl. a. följande.

Enligt köpekontrakt den 1 februari 1954 hade Anderssons hustru av Ulla Perzon köpt firma Väsk- & Parfymaffären, Bollnäs. I kontraktet hade köpesumman angivits till 75.000 kronor, nämligen 59.000 kronor för varulager, 4.000 kronor för inventarier och 12.000 kronor för s. k. goodwillvärde. Därutöver hade Ulla Perzon emellertid betingat sig ytterligare ett belopp av 10.000 kronor för rörelsens goodwillvärde. Sistnämnda belopp hade erlagts till henne omkring den 1 mars 1954. Något kvitto därå hade makarna Andersson icke erhållit. Vidare hade Andersson fått erlægga ytterligare likvid för varulagret genom att acceptera en växel, vars belopp inklusive ränta uppgått till nära 7.900 kronor. Bengt Perzon hade framhållit vikten av att samtliga berörda parter hölle tyst med att betalning sålunda skett »under bordet».

Andersson förklarade även, att han och hans hustru rätt snart fått klart för sig att de betalat för mycket för rörelsen, främst med hänsyn till att varulagret varit undermåligt. De hade enligt Anderssons uppfattning blivit lurade på åtminstone de belopp de fått erlægga vid sidan av det skriftliga avtalet.

Sedan advokaten Nils Trönberg i Bollnäs, vilken var försvarare för makarna Perzon under förundersökningen, på kvällen den 24 februari 1956 ringt till Andersson, varvid berörda affärsuppgörelse dryftats, telefonerade Andersson på morgonen nästföljande dag till Rennel, vilken vistades i Bollnäs, och lämnade denne vissa uppgifter angående vad som förekommit vid samtalet mellan Trönberg och Andersson. I enlighet med vad som härvid eller vid ett senare samtal överenskomms mellan Andersson och Rennel medförde Rennel den 27 februari en statspolisen tillhörig bandinspelningsapparat till Anderssons bostad i Änga och kopplade apparaten till dennes telefon för att användas i händelse Trönberg eller Bengt Perzon ånyo skulle ringa till Andersson. Den 29 i samma månad ringde Andersson själv upp Trönberg, varvid samtalet dem emellan upptogs på inspelningsapparaten. Sedan Andersson underrättat Rennel härom, avhämtade Rennel samma dag apparaten. Den 5 mars meddelade Rennel till Ankar i dennes egenskap av t. f. landsfogde vad som framkommit i samband med utlånan-

det av apparaten. Även landsfiskalen R. Stenborg Petterson, vilken ledde förundersökningen rörande makarna Perzon, underrättades av Rennel där- om. På Ankars begäran upprättade Rennel den 9 mars en skriftlig redo- görelse i saken, varjämte upptagningen av telefonsamtalet mellan Anders- son och Trönberg utskrevs. Den 8 mars lät Ankar höra Andersson i saken. Därefter beslutade Ankar den 13 i samma månad om förundersökning i syfte att utröna, huruvida Trönberg under telefonsamtalen med Anders- son gjort sig skyldig till missfirmelse av tjänsteman. Sedan ytterligare ut- redning verkställts, väckte Ankar den 27 oktober 1956 åtal mot Trönberg vid Bollnäs domsagas häradsrätt för dylikt brott. Genom dom den 12 december samma år ogillade häradsrätten åtalet. Domen vann laga kraft.

I handlingarna rörande den mot makarna Perzon inledda förundersök- ningen — vilken den 5 november 1956 ledde till åtal mot makarna för falskdeklaration med avseende å bl. a. beloppet å 10.000 kronor — intogs icke något angående Trönbergs ifrågavarande båda telefonsamtal med Andersson.

I sin förenämnda redogörelse den 9 mars anförde Rennel följande.

På morgonen den 25 februari fick Rennel telefonsamtal från Anders- son. Denne omtalade, att han föregående kväll vid 21.30-tiden fått tele- fonsamtal från Trönberg. Andersson, som var upprörd över telefon- samtalet med Trönberg, berättade, att denne framställt polisen som »gamar» i utredningen rörande Bengt Perzon och sagt att varken Anders- son eller Trönberg eller andra ginge säkra för polisen i dylika utredningar. När Rennel mottog telefonsamtalet från Andersson, kunde han inte tala ostört och hade därför svårt att ställa frågor. Han fick därför nöja sig med vad Andersson berättade. Alltsammans hade emellertid gått ut på att makarna Andersson hade rätt att ljuga hur mycket som helst under polis- förhören. Trönberg skulle även ha sökt förmå Andersson att ändra sina tidigare uppgifter till polisen.

Under telefonsamtalet med Rennel sade Andersson flera gånger, att det var synd att han ej hade bevis för vad Trönberg yttrat. Han menade, att Trönberg aldrig skulle tillstå vad han sagt. Rennel fick även den upp- fattningen, att Trönbergs yttranden varit sådana, att Andersson ansåg, att de borde komma till myndigheternas kännedom. Andersson framhöll även, att hans hustru befunnit sig i närheten av telefonen och lyssnat på samtalet med Trönberg och att hon blivit så upprörd, att hon sedan haft svårt att somna. Han undrade även, om en advokat finge bete sig på detta sätt. Det är troligt, att Andersson under samtalet nämnde något om att det skulle ha varit bra om han kunnat taga upp telefonsamtalet med Trön- berg på »någon apparat». I varje fall yttrade Rennel till Andersson, att statspolisen förfogade över dylika apparater och att Andersson självfallet kunde få låna en sådan. Då Andersson svarade, att han borde ha en dylik apparat kopplad till sin bostadstelefon, därest Trönberg eller Bengt Perzon ånyo skulle öva påtryckningar på honom, blev det vid nytt telefonsamtal den 27 februari från Gävle bestämt, att Rennel vid avresa från Gävle sam- ma dag skulle medföra en dylik apparat. Senare samma dag kopplade Ren- nel också vid besök i Anderssons bostad en bandapparat till dennes telefon. Andersson framhöll såväl då som tidigare vid telefonsamtal, att Trönberg

begärt, att han skulle komma till Bollnäs och där träffa Trönberg och Bengt Perzon, men att Andersson ogärna ville detta, eftersom han då svårigen skulle få belägg för vad Trönberg eller Bengt Perzon skulle yttra till honom.

Vid telefonsamtalet den 25 tillsade Rennel Andersson, att han borde lägga telefonsamtalet med Trönberg på minnet, när det kunde tänkas, att han skulle få relatera detta samtal vid en eventuellt kommande rättegång.

Den 29 februari meddelade Andersson per telefon till Rennel, att han tidigare på förmiddagen ringt till Trönberg och att detta telefonsamtal registrerats på bandapparaten. Samma dag hämtade Rennel apparaten hos Andersson.

Andersson uppgav vid polisförhøret den 8 mars och vid senare förhøret den 14 i samma månad bl. a. följande.

Vid 21.30-tiden den 24 februari fick Andersson telefon från Trönberg, som genast började resonera om affärsöverlåtelsen. Trönberg verkade upp-rörd eller förargad. Han grälade på polisen och på polisens sätt att gå till väga. Han hade hört sig för med flera företagare, som samtliga voro upp-rörda över detta ingrepp i den personliga friheten, varvid han tydligen åsyftade vissa beslag, som företagits hos makarna Perzon. Polisen kunde tydligen komma och slå ned på vem som helst utan att ens ta hänsyn till husfriden. Om polisen använde han uttrycket »gamar». Något tal om det belopp, som Andersson betalat »under bordet», var det troligen inte. Till sist föreslog Trönberg, att Andersson skulle sammanträffa med honom och Bengt Perzon för att lägga upp hur saken skulle ordnas i fortsättningen. Trönberg framhöll, att Andersson inte var skyldig att hålla sig till sanningen, utan saken skulle kunna ordnas upp genom att Andersson till polisen skulle kunna säga, att det var ett missförstånd från hans sida. Andersson svarade, att han inte hade tid att komma. Telefonsamtalet pågick 15—20 minuter.

Andersson blev illa berörd av samtalet och ringde påföljande dag till Rennel och relaterade telefonsamtalet för denne. Han önskade få bevis för att han verkligen betalat 10.000 kronor »under bordet» vid affärsköpet, och tyckte att Trönbergs påtryckningar att få honom att ta tillbaka detta voro osmakliga. Vid telefonsamtalet med Rennel yttrade Andersson, att det varit önskvärt att han haft bevis på vad Trönberg sagt. Det blev därför bestämt att Andersson skulle få låna en bandinspelningsapparat för att kunna taga upp eventuella telefonsamtal med Trönberg på band.

Andersson ville inte ha något personligt sammanträffande med Trönberg och Bengt Perzon, ty han var rädd för att han då skulle kunna bli övertalad eller lurad på något sätt. För att undvika detta ringde han på morgonen den 29 februari till Trönberg, och därvid hade han bandinspelningsapparaten i gång.

Vid den av landsfogden i ärendet företagna utredningen framkom följande.

Vid förhøret inför landsfogden den 4 februari 1958 berättade Andersson.

Före förundersökningen rörande makarna Perzon hade Andersson icke träffat Rennel.

Den huvudsakliga orsaken till att Andersson ringde till Rennel den 25

februari 1956 var att han och hans hustru kände sig synnerligen illa berörda av den aggressivitet Trönberg givit uttryck för. Rennel hade icke särskilt uppmanat Andersson att låta höra av sig.

Vid tiden för samtalet den 25 februari kände Andersson till förekomsten av bandinspelningsapparater och torde ha hört talas om att det vore möjligt att taga upp telefonsamtal på band. Hur det tekniskt skulle gå till saknade han dock kännedom om. Han hade den uppfattningen att polisen disponerade bandspelare. I samband med att Andersson uttryckte intresse för att ha möjlighet att taga upp ett eventuellt telefonsamtal hade Rennel upplyst om statspolisens möjligheter därvidlag. Rennel torde dock icke då ha givit något bestämt löfte. Huruvida Rennel senare samma dag eller innan han den 27 februari kom med bandspelaren till Anderssons hem ånyo varit i kontakt med honom vågade Andersson icke yttra sig om.

När Rennel överlämnade bandspelaren till Andersson lämnade han denne instruktion hur apparaten skulle handhas. Telefonadaptern skulle sålunda fästas med en fjäder kring hörluren. Andersson fick även instruktion att bandspelaren skulle igångsättas före avlyftandet av mikrofonen, då eljest en knäppning komme att höras i telefonapparaten. Innan Rennel avlägsnat sig, hade han i demonstrationssyfte troligen ringt ett samtal till polisstationen. Det hade varit underförstått mellan Andersson och Rennel, att Andersson icke skulle ringa upp Trönberg, utan samtal från Trönberg skulle avvaktas. Rennel hade dock icke meddelat något förbud för Andersson att ringa upp Trönberg. Några särskilda instruktioner för hur ett eventuellt samtal mellan Andersson och Trönberg skulle föras hade Rennel icke givit.

Då Trönberg icke ringt vare sig den 27 eller den 28 februari, hade Andersson ringt till Rennel antingen på kvällen den 28 eller på morgonen den 29 februari och meddelat detta. Därvid hade det överenskommit mellan Andersson och Rennel, att Andersson skulle ringa upp Trönberg och taga upp samtalet på band. Andersson uttryckte sig i sammanhanget vid förhöret: »Pratade oss emellan. Vi kom till det resultatet att jag skulle ringa upp.» Andersson fick vid tillfället icke andra instruktioner av Rennel för samtalets förande än att Rennel yttrade ungefär följande: »Andersson får komma ihåg, att det hörs lika bra den som frågar som den som svarar.» Det tal om edgång, som han fört med Trönberg ävensom påståendena i början av samtalet med Trönberg om att polisen vore på väg för att höra Anderssons hustru, vore Anderssons egna påfund. Orsaken till att Andersson oriktigt uppgivit för Trönberg, att polisen vore på väg för att höra fru Andersson, hade varit att Andersson känt till att Trönberg var särskilt orolig för vad fru Andersson kunde komma att säga till polisen. Andersson hade därför ur synpunkten av att få Trönberg att upprepa sina vid samtalet den 24 februari gjorda uttalanden funnit det lämpligt att börja samtalet på angivet sätt.

Efter samtalet med Trönberg hade Andersson enligt överenskommelse med Rennel ringt till denne och omtalat, att han nu talat med Trönberg. Rennel hade därefter omedelbart kommit och hämtat bandspelaren med bandet. Innan Rennel avlägsnat sig med bandspelaren, hade han i makarna Anderssons närvaro spelat upp bandet. Rennel hade därvid icke yttrat sig över innehållet vare sig i klandrande eller berömmande riktning.

Rennel uppgav vid förhör inför landsfogden den 10 februari 1958 bl. a. följande.

Rörande samtalet den 25 februari kände Rennel till att Andersson sökt Rennel förgäves redan kvällen före. Andersson hade vid samtalet varit mycket upprörd och bland annat omtalat, att hans hustru icke kunnat sova på natten. Då Rennel uppmanat Andersson att göra anteckningar rörande vad som förekommit, hade denne yttrat något av innebörd att det torde sakna betydelse vad han kunde ha att anföra i en dylik sak gentemot en advokat. Därigenom torde samtalet ha kommit in på lämpligheten för Andersson av att ha tillgång till en bandspelare i och för registrering av dylika samtal. Vid tillfället hade emellertid icke bestämts, att Andersson skulle få låna statspolisens bandspelare, utan Rennel hade sagt sig skola närmare överväga saken. Innan Rennel två dagar senare överlämnade bandspelaren till Andersson, hade Rennel diskuterat lämpligheten därav med sina kolleger, kriminalassistenterna Noland, Granström och Lingdén.

Beträffande syftet med utlåningen av apparaten hade detta varit att få undersökt om verkligen Trönberg betett sig på angivet sätt, vilket Rennel funnit osmakligt. Som Rennel då sett saken, hade åtgärden icke ingått som ett led i förundersökningen. När Rennel nu efter hela utredningens färdigställande bedömde saken, ansåg han nog att åtgärden tekniskt sett finge betraktas såsom ingående i förundersökningen.

På fråga om Anderssons intresse av att få saken utredd uppgav Rennel följande. Från början hade Andersson icke tagit något initiativ till att bringa frågan om de 10.000 kronorna till myndigheternas kännedom. Han hade även varit motvillig i början. Sedan han väl lämnat sina uppgifter, hade han varit angelägen om att hans sanningsenlighet ej skulle sättas i fråga. Enligt Rennels bedömande hade Andersson varit hårt attackerad i saken av sina medkontraahenter.

Från Rennels sida hade beslutet att låna ut apparaten föranletts av tanken att Trönberg skulle ringa upp. Trönberg hade ju enligt Andersson uppgivit vid samtalet den 24 februari, att han skulle återkomma. Vid överlämnandet av apparaten hade Rennel icke givit Andersson några direktiv rörande dess användande. Han hade sålunda icke varnat Andersson för att ringa. Det hade vid tillfället icke legat inom Rennels tankegång vare sig att Andersson skulle önska ringa till Trönberg eller att Andersson vid ett samtal med Trönberg skulle provocera denne. Vid samtalen mellan Rennel och Andersson hade det ju alltid varit tal endast om Trönbergs aggressivitet i saken. Rennel torde ha avsett att låta Andersson behålla apparaten ungefär en vecka.

Rennel bestred Anderssons uppgifter om innehållet i telefonsamtalet med Rennel den 28 eller den 29 februari. Rennel hade sålunda icke överenskommit med Andersson att denne skulle ringa till Trönberg. Rörande apparatens begagnande hade Rennel fått besked den 29 februari, varvid Andersson meddelat att han talat med Trönberg. Först vid uppspelningen i samband med avhämtandet av apparaten hade Rennel förstått, att det varit Andersson som ringt upp Trönberg.

Orsaken till att Rennel åkt upp med apparaten till Bollnäs och även själv hämtat den hade varit att han för taxeringsutredningen vid denna tid haft sin verksamhet helt förlagd till bollnästrakten och att det därför icke föranlett särskilt merarbete vare sig att lämna eller hämta apparaten.

Utskriften av upptagningen hade företagits den 7 mars 1956 av ett skrivbiträde hos statspolisen på Rennels order. Rennel höll för troligt att order om utskriften givits efter det Rennel informerat Ankar om upptag-

ningen. På fråga om Rennel fått order av Ankar att verkställa utskriften sade sig Rennel nu icke kunna yttra sig därom. Rennel uppgav i sammanhanget att hans promemoria av den 9 mars upprättats på order av Ankar.

Beträffande utlåning av statspolisen tillhörig bandinspelningsapparat till annan enskild person uppgav Rennel, att honom veterligt dylik utlåning icke förekommit.

Rennel uppgav, att för hans del ingen som helst avsikt att företaga sig något otillåtet hade föranlett hans beslut att lämna ut apparaten. Vid denna tidpunkt hade han icke sett något olämpligt i åtgärden. Åtgärden kunde ej heller anses ha tillkommit av förhastande, då Rennel noga överväntat saken ävensom diskuterat den med sina kolleger. En starkt bidragande orsak till Rennels ståndpunktstagande torde ha varit att statspolisen då liksom nu haft tillgång till två bandspelare med fullständig utrustning, bland annat för telefonavlyssning, och att några som helst instruktioner för materielens användning icke varit utfärdade. Rennel ville även framhålla, att det stått Andersson fritt att på annat sätt skaffa sig tillgång till en bandspelare med apparatur för telefonupptagning. Beträffande televerkets föreskrifter i saken hade Rennel icke närmare studerat dessa. Han hade dock känt till att visst förbud varit rådande på området men haft den uppfattningen att sådant förbud endast toge sikte på direkt kopplingsåtgärd mellan telefon och talregistreringsapparat.

Vidare uppgav Ankar bl. a. följande.

När Rennel för Ankar omtalade samtalet mellan Andersson och Trönberg, torde Ankar ha beordrat Rennel att verkställa utskrift av bandupptagningen. Att ärendet mot Trönberg icke införts i statsåklagariet tidigare än som skett — nämligen den 14 mars 1956 — torde ha berott på att Ankar först velat något närmare undersöka om ärendet överhuvudtaget var av beskaffenhet att böra föranleda någon statsåklagarens åtgärd.

I sitt yttrande den 13 februari 1958 anförde landsfogden.

Rörande syftet med utlåningen av apparaten anser landsfogden, att detta måste anses ha varit att tillföra utredningen ytterligare fakta och att utlåningen sålunda måste anses utgöra ett led i förundersökningen mot makarna Perzon. Utöver det i och för sig berättigade intresset att få riktigheten av sina vid förhöret den 19 januari 1956 lämnade uppgifter bekräftade hade Andersson, vilket Rennel jämväl förklarar sig anse, icke något intresse av att frågan om de 10.000 kronorna blev utredd. För Rennel såsom utredningsman måste det däremot ha varit av stort intresse att få ådagalagt om Bengt Perzon vid samtal med Andersson, själv eller genom Trönberg, skulle lämna några medgivanden. Vid tiden för utlåningen fanns sålunda icke annan bevisning tillgänglig än makarna Anderssons uppgifter, av vilka endast Anderssons voro protokollerade. Först vid förhör den 20 april 1956 med Gösta Jonsson och den 8 maj 1956 med John Sandström utröntes, att även Jonsson och Sandström var för sig vid tidigare förhandlingar med makarna Perzon om inköp av affärsrörelsen fått besked om att 10.000 kronor skulle erläggas »under bordet». En ytterligare omständighet, som talar för att Rennel torde ha tillmätt upptagningen värde som bevis även i taxeringsmålet, får anses vara, att han rapporterat densamma icke endast till Ankar i egenskap av t. f. landsfogde utan även till förundersökningsledaren, landsfiskalen Petterson.

Att Rennel avsett att apparaten skulle användas utan att vederbörande härom underrättades torde utan vidare vara klart. Detta styrkes härutöver av den omständigheten, att Rennel instruerade Andersson att sätta i gång apparaten före avlyftandet av mikrofonen till undvikande av att knäppningsljud skulle höras. Rennel har medgivit, att han icke särskilt varnat Andersson för att provocera uttalanden. Å andra sidan finns det intet som talar för att Rennel instruerat Andersson att söka snärja Trönberg.

Rennels underlåtenhet att före åtgärdens företagande rådgöra med annan än underordnad polispersonal är anmärkningsvärd. Någon av följande personer borde sålunda ha tillfrågats, nämligen kommissarien vid statspolisen, som är föreståndare för avdelningen, förundersökningsledaren eller landsfogden. Beträffande själva utlåningen av apparaten såsom sådan till enskild person skulle givetvis nämnde föreståndares tillstånd ha inhämtats.

Att Rennel själv åkt upp med apparaten till Änga, som ligger helt nära Bollnäs, samt även avhämtat densamma synes i och för sig icke anmärkningsvärt med hänsyn till att den medtagits vid avresa från Gävle en måndagsmorgon för utredningsarbete i trakten i och omkring Bollnäs under den kommande veckan. Att utskriften skett genom statspolisens försorg får även en godtagbar förklaring genom de av Ankar lämnade uppgifterna.

Till försvar för de av Rennel vidtagna åtgärderna kunna åtskilliga synpunkter andragas. Vid förevarande tid hade sålunda några som helst instruktioner icke lämnats till statspolisens personal rörande användningen av utlämnad materiel för registrering av telefonsamtal. Ej heller i den av Hallberg—Stefansson utgivna upplagan av handboken »Anmälningsupptagning och protokollering», vilken vid denna tid användes såsom lärobok vid statens polisskola, fanns något uttalande att före förhörs påbörjande den hörde bör upplysas om att diktafon är inkopplad.

Såsom av Rennel åberopats hade det ju stått Andersson fritt att själv anskaffa en bandspelare med telefonadapter, vilket kunnat ske utan svårighet. Den omständigheten att Rennels överordnade, landsfiskalen och t. f. landsfogden, icke — i varje fall icke omedelbart — reagerat mot Rennels tillvägagångssätt måste väl även anses tala till förmån för Rennel. Under handläggningen av detta ärende har även observerats en allmän obekantskap med den närmare innebörden av televerkets bestämmelser i ämnet. Slutligen lära väl även Anderssons uppgifter till Rennel om Trönbergs synnerligen klandervärda beteende, vilka uppgifter genom upptagningen till stor del bekräftats, få anses utgöra viss ursäkt för de av Rennel vidtagna åtgärderna.

Rennel är en synnerligen förtjänt och skicklig polisman med en ovanlig fallenhet för kriminalpolistjänst, särskilt då vad gäller spaningsarbetet. Hans utomordentliga intresse för tjänsten har uppenbarligen — sådan situationen nu föreläggat — kommit honom att företaga åtgärder, som icke hade bort ske, i vart fall icke utan samråd med eller tillstånd av hans överordnade. Därest JO anser, att med den gjorda utredningen icke kan bero, synes beivran lämpligen kunna ske inom ramen för polischefens disciplinära bestraffningsrätt i enlighet med bestämmelserna i 31 § första stycket och 33 § polisreglementet.

Vid yttrandet var fogad en avskrift av tjänsteföreskrifter utfärdade av statspolisintendenten den 6 februari 1958. Dessa föreskrifter ha följande innehåll.

Bestämmelse om inkoppling av talregistreringsapparat återfinnes i 2 § punkt 3 telefonreglementet, som är av följande lydelse:

»Apparat eller ledning av vad slag det vara må, som ej tillhör televerket, får icke utan telestyrelsens medgivande sättas i förbindelse med eller anslutas till televerkets apparater eller ledningar. Detta förbud avser icke endast elektrisk förbindelse utan även varje annat slag av förbindelse, såsom akustisk, magnetisk, mekanisk m. m.»

Finnes behov av dylik anslutning må föreståndare, efter samråd med landsfogden i länet och statspolisintendenten, hos telekommisarien å avdelningens stationsort teckna abonnemang avseende rätt att till viss eller vissa av avdelningens tjänstetelefoner ansluta talregistreringsapparat.

Enligt telestyrelsens beslut må endast vissa typer av talregistreringsapparater användas för anslutning till telefonapparat. Förteckning över för närvarande godkända apparattyper finnes å statspolisintendentens kameralsektion.

Till telefon ansluten talregistreringsapparat skall användas med ömdöme och urskillning. Detta gäller i särskilt hög grad då polisförhör sker på detta sätt. I detta hänseende hänvisas till den av Hallberg—Stefansson utgivna handboken »Anmälningsupptagning och protokollering», som förut tillställts statspolisavdelningarna. Från denna handbok (1957 års uppl. s. 70) må här intagas följande avsnitt:

»I sammanhanget bör uppmärksammas, att om förhöret hålles på *telefon med inkopplad diktafon* (talregistreringsapparat), den hörde skall — innan förhöret börjar — upplysas om att diktafon är inkopplad och att allt upptas ordagrant. Av protokollet skall framgå, att förhöret hållits på telefon.»

I den vid remissen till Rennel fogade, å JO-expeditionen upprättade memorian anfördes — efter en redogörelse för innehållet i 23 kap. 12 § och 36 kap. 5 § RB — följande.

Rennels åtgärd att utlåna bandinspelningsapparaten till Andersson — varigenom avsetts att få Trönnerbergs uppgifter till Andersson vid telefonsamtalet den 24 februari 1956 bekräftade — torde ur Rennels synpunkt icke kunna ha innefattat annat än ett led i pågående förundersökning mot Trönnerbergs klienter, makarna Perzon, vilka voro misstänkta för falskdeklaration.

Av grunderna för stadgandet i 23 kap. 12 § RB torde emellertid följa, att upptagande av utsaga som ingår i förundersökning skall ske genom förhör och under sådana former i övrigt att den hörde har klart för sig, att hans hörande sker i och för förundersökningen. I förevarande fall har Trönnerberg vid telefonsamtalet den 29 februari, vilket upptogs å bandinspelningsapparaten, icke kunnat räkna med annat än att det var fråga om ett vanligt telefonsamtal, som skyddades av reglerna om telefonhemligheten. Rennels åtgärd att utlämna apparaten till Andersson torde sålunda — oavsett om meningen var att endast inkommande samtal skulle inspelas och oavsett om samtalet skulle äga rum med Trönnerberg eller med Bengt Perzon — ha stått i strid med i varje fall grunderna för nyssnämnda stadgande.

Härtill kommer, att Rennel haft anledning räkna med att samtalet kunde komma att äga rum med Trönnerberg, vilken på grund av stadgandena i 36 kap. 5 § RB icke var pliktig att underkasta sig förhör angående förhållanden, vilka avsågos att beröras vid samtalet.

Av det anförda torde framgå, att Rennel genom att under de föreliggande omständigheterna ställa apparaten till Anderssons förfogande åsidosatt sin tjänsteplikt.

I det för Rennel avgivna yttrandet anförde Forsgren.

Rennel bestrider, att utlålandet får betraktas som ett led i förundersökningen mot makarna Perzon. Rennel har aldrig vid något tillfälle under några förhållanden haft en tanke på att redovisa bandets innehåll i förundersökningsprotokollet. Utlåningen kom till stånd på Anderssons begäran. Det medgives dock, att Rennel var intresserad av att taga del av bandets innehåll för att få klarhet i huruvida vittnena påverkades. Detta innebär dock icke, att utlåningen är ett led i förundersökningen. Genom samtalsregistreringen har Rennel icke skaffat sig nya uppgifter till förundersökningen. Redan då han överlämnade apparaten till Andersson visste han ungefär vad det eventuella samtalet med Trönberg skulle komma att innehålla. Andersson och Rennel räknade med att samtalet skulle bli en bekräftelse på det samtal, som tidigare växlats mellan Andersson och Trönberg. Andersson hade för Rennel redogjort för innehållet i detta samtal, varvid Rennel kunde konstatera, att några uppgifter av värde för förundersökningen icke framkommit. Det är sålunda icke riktigt, som landsfogden antyder, att Rennel hade stort intresse av »att få ådagalagt om Bengt Perzon vid samtal med Andersson, själv eller genom Trönberg, skulle lämna några medgivanden».

Det bör här fastslås, att intet som framkom av bandupptagningen finnes intaget i förundersökningsprotokollet.

Något nytt har sålunda icke tillförts förundersökningen genom samtalsregistreringen.

Om man — såsom synes ha skett i den vid remissen till Rennel fogade promemorian — accepterar den ståndpunkten, att åtgärden att utlåna apparaten dikterats av önskan att få Trönbergs uppgifter vid tidigare telefonsamtal bekräftade, bliver uttalandet i promemorian att Rennels åtgärd vore ett led i pågående förundersökning svårförståeligt. Rennel har väl varit oförhindrad att i förundersökningsprotokollet intaga Anderssons redogörelse för innehållet i det första telefonsamtalet.

Landsfogden gör gällande, att det vid tiden för utlåningen icke fanns annan bevisning i fråga om de 10.000 kronorna än makarna Anderssons uppgifter. Detta är en sanning med modifikation. Rennel kände till att Sandström hade uppgifter av vikt för utredningen att lämna. Detta hade Sandström berättat för Andersson, som i sin tur lämnat Rennel uppgift härom.

För övrigt ansåg Rennel, fullt riktigt, att enbart makarna Anderssons uppgifter hade stort och troligen tillräckligt bevisvärde.

Den omständigheten att Rennel rapporterat till Ankar och Petterson anser landsfogden tala för att Rennel tillmätt upptagningen bevisvärde. Detta synes vara att draga en förhastad slutsats. Ingenting är väl naturligare än att Rennel för sina överordnade omtalade, att han erfarit, att vittnena voro utsatta för påverkan. Forsgren kan icke inse, att Rennel förden skull har visat, att han tillmätt upptagningen »värde som bevis även i taxeringsmålet».

Rennel har försäkrat, att han skulle ha låtit avmagnetisera bandet, om han haft den minsta aning om att det skulle komma att användas mot

Trönberg. Han blev uppriktigt ledsen då Ankar förordnade om förundersökning mot Trönberg.

Landsfogden riktar kritik mot Rennel för att denne icke före utlåningen inhämtade överordnads tillstånd. Denna kritik är meningslös. Förhållandena visa ju, att dessa sanktionerat Rennels åtgärd. Det är Ankar, som beordrat utskrift av upptagningen, förordnat om förundersökning mot Trönberg och anställt åtal mot denne. Därest Ankar ansett, att Rennels åtgärd var olämplig, hade han kunnat föreslå Rennel att »tvätta av» bandet. Det är väl tvärtom så, att Ankars åtgöranden aktualiserat aktionen mot Rennel.

Den vid remissen till Rennel fogade promemorian innehåller bland annat följande passus: »I förevarande fall har Trönberg vid telefonsamtalet den 29 februari 1956, vilket upptogs å bandinspelningsapparaten, icke kunnat räkna med annat än att det var fråga om ett vanligt telefonsamtal, som skyddades av reglerna om telefonhemligheten.»

Uttalandet måste tolkas så, att telefonhemligheten skulle ha kränkts genom att samtalet registrerats. Uttalandet är ägnat att förvåna och visar, att promemorieförfattaren icke har klart för sig vad som avses med »telefonhemligheten». Tusentals telefonabonnenter i landet använda sig av bandspelare för registrering av samtal. Ingen vill väl dock påstå, att dessa abonnenter kränka telefonhemligheten. Den kränkning, som föresvävar promemorieförfattaren, kan uppstå endast därigenom, att en person avlyssnar ett samtal de båda samtalande ovetande.

Även landsfogden underlåter att särskilja begreppen. Sålunda finnes i protokoll över landsfogdens förhör med Rennel följande passus: »— — — då liksom nu haft tillgång till två bandspelare med fullständig utrustning, bland annat för telefonavlyssning». Rennel protesterade mot användning av ordet telefonavlyssning, vilket dock icke hade någon verkan.

Det kan möjligen synas som om det saknade betydelse, hur apparaten benämnes, men här gäller att uttala sig så, att press och allmänhet icke får den uppfattningen, att sådan avlyssning skett, som kränkt telefonhemligheten. Många tidningsartiklar ha tillkommit endast av den anledningen, att journalisten felaktigt fått den uppfattningen, att telefonavlyssning ägt rum.

Samtalsregistrering kan ske på mångahanda sätt, exempelvis genom extra hörlur, som användes av person, som stenograferar ned samtalet. Sådana hörlurar ha för åtskilliga år sedan tillställts statspolisen av dåvarande landsfogden. Här uppstår frågan, om förhørsledaren måste upplysa den som förhöres per telefon att extra hörlur finnes monterad. Detta var säkerligen icke avsikten, åtminstone icke när hörlurarna utdelades. I vart fall lämnades icke några som helst instruktioner härom. Det förefaller ej heller som om dessa hörlurar äro så beskaffade, att de äro godkända av televerket. I särskild försändelse översänder Forsgren den hörlur, som tilldelats Rennels tjänsterum, för att visa dess beskaffenhet. Genom denna hörlur, som icke anskaffats genom televerket, kan samtalsregistrering ske på ett lika effektivt sätt som medelst bandinspelningsapparat.

I ovannämnda promemoria anföres vidare: »Av grunderna för stadgandet i 23 kap. 12 § RB torde emellertid följa, att upptagande av utsaga som ingår i förundersökning skall ske genom förhör och under sådana former i övrigt att den hörde har klart för sig, att hans hörande sker i och för förundersökningen.»

Ehuru Forsgren bestrider, att det här rör sig om »upptagande av utsaga» vill han dock framhålla att, om så vore fallet, klara instruktioner icke ha lämnats, hur förhöret skall skötas om talregistreringsapparat kommer till användning. Lärobok för polismän av Hallberg—Stefansson innehåller följande å s. 46: »Har den som skall höras telefon, bör förhørsledaren i så fall icke underlåta att, helst i kombination med talregistreringsapparat, hålla förhöret per telefon.» Läroboken, som är tryckt år 1953, användes som lärobok vid tiden för den i ärendet aktuella bandupptagningen. Den innehöll inte ett ord om att den hörde skulle underrättas om att samtalet upptoges å talregistreringsapparat. Det förhållandet att bestämmelser i ämnet utfärdades först den 6 februari 1958 visar väl dessutom, att oklarhet hittills rått på detta område. Den nya upplagan av läroboken innehåller också bestämmelser i ämnet.

Forsgren gör gällande, att man här icke kan tala om förhör, då Rennel knappast kunnat till Andersson överlåta rätten att leda förhör med Trönberg.

Rennel har gjort sig skyldig till den förseelsen att han utlånat statspolisens material till Andersson och för detta underkastar han sig ansvar. En åtminstone bidragande orsak till att han icke varit nog förtänksam kan ha varit den, att statspolisen i själva verket innehar materiel, som är avsedd att utlånas till allmänheten. Forsgren tänker närmast på de s. k. tjuvfällorna.

Lagtexten innehåller inga bestämmelser i ämnet, särskilda instruktioner för polisen funnos icke utfärdade och läroboken för polismän innehöll uppmaning att använda sig av talregistreringsapparat.

Genom det anförda har Forsgren velat visa, att det uppenbarligen rått oklarhet hur dessa registreringsapparater skulle användas. Det kan därför icke vara riktigt att nu kasta sig över Rennel och göra gällande, att han åsidosatt sin tjänsteplikt.

Om Andersson varit innehavare av en talregistreringsapparat, låtit registrera samtalet med Trönberg och sedan överlämnat bandet till Rennel, skulle denne då vara skyldig vägra taga befattning med detta?

Landsfogden och ovannämnde promemorieförfattare äro eniga om att Rennels åtgärd att utlåna apparaten icke står i överensstämmelse med *grunderna* för 23: 12 och 36: 5 RB.

Om en sådan tolkning skulle anses vara riktig — vilket kan ifrågasättas — frågar man sig, om Rennels bristande insikt i *grunderna* för de åberopade lagbestämmelserna försätter honom i den situationen, att han skall bestraffas för åsidosättande av tjänsteplikt. Är detta mot förmodan möjligt, bör nog polispersonalen bibringas större insikter i juridik än vad som nu är fallet.

Härefter anmodade jag landsfogden att verkställa ytterligare utredning genom förhör med Petterson och Ankar angående de närmare omständigheterna, då Rennel till Petterson och Ankar rapporterade vad som förekommit vid Anderssons telefonsamtal med Trönberg den 29 februari 1956.

Med anledning härav anförde Ankar i avgiven redogörelse följande.

Den 5 mars 1956 uppsökte Rennel Ankar på dennes tjänsterum och bad om ett samtal. Under detta samtal lämnade Rennel muntligen en kortfattad redogörelse för vad som framkommit i samband med utlålandet av

inspelningsapparaten. Ankar erinrar sig, att Ankar vid denna redogörelse fick det intrycket, att Andersson kunde ha blivit anmodad att, då han i målet mot Bengt Perzon komme att höras såsom vittne, lämna medvetet felaktiga uppgifter rörande sina affärstransaktioner med Bengt Perzon. Rennel verkade vid detta tillfälle vara synnerligen illa berörd av vad han ansåg vara ett inkorrekt uppträdande från Trönnerbergs sida. Vidare ansåg Rennel, att han och övriga polismän, som medverkat under förundersökningen i ärendet angående ifrågasatt falskdeklaration från Bengt Perzons sida, blivit missfirmade genom de uttryck, som sedermera föranledde åtalet mot Trönnerberg. Troligen vid detta Rennels besök på Ankars tjänsterum — eller möjligen någon dag senare — anmodade Ankar Rennel att lämna en skriftlig redogörelse, vilken dagtecknades den 9 mars. Under besök på landsfogdeexpeditionen den 5 mars eller möjligen någon dag senare medförde Rennel den i ärendet aktuella inspelningsapparaten, på vilken han för Ankar spelade upp det intalade telefonsamtalet. Såvitt Ankar nu kan erinra sig var det i samband med denna uppspelning som beslut om utskrift av samtalet fattades, eftersom Ankar önskade närmare taga del därav.

Redan vid besöket å landsfogdeexpeditionen den 5 mars upplyste Rennel, att Andersson tagit kontakt med Rennel på grund av att Andersson vid något tillfälle, efter det han hörts i ärendet angående falskdeklaration men före det inspelningen av telefonsamtalet skedde, skulle ha utsatts för viss press från Trönnerbergs sida i syfte att ändra sina till polisen lämnade upplysningar. Rennel förklarade därvid, att Andersson för honom beklagat sig över att Trönnerberg i synnerligen skymfliga ordalag skulle ha uttalat sig om landsfiskalen och polispersonalen. De tillmälen, som därvid använts, skulle enligt Rennel ha varit grövre än de, som sedermera fälldes under det inspelade telefonsamtalet. Då Ankar ansåg det vara av vikt för ett kommande ställningstagande i frågan, anmodade han troligen genom landsfiskalen dåvarande t. f. landsfiskalsassistenten Lindström i Bollnäs att närmare höra Andersson om orsakerna till att denne tagit kontakt med Rennel. Den 8 mars hörde Lindström Andersson häröver. Fredagen den 9 mars for Ankar till Bollnäs för huvudförhandling i annat ärende. Under besöket i Bollnäs nämnda dag sammanträffade Ankar med Rennel. Rennel medföljde samma dag till Gävle i Ankars bil. Under sammanträffandet den 9 mars samtalande Rennel och Ankar om vad som förekommit i saken. Något särskilt minne av vad som därvid sades har Ankar icke.

Under tiden mellan den 5 och den 13 mars hade Ankar vid några tillfällen genom telefonsamtal och personliga sammanträffanden med Petterson fått bekräftelse på att denne kände till vad som förekommit i samband med inspelningen av telefonsamtalet och om anledningen till att inspelningen gjordes. Ankar fick också klart för sig att Petterson fått kännedom därom först efter det inspelningen skett. På direkta frågor av Ankar förklarade såväl Petterson som Rennel — den senare vid flera tillfällen — att de ansågo sig åsyftade med de av Trönnerberg till Andersson gjorda uttalandena om polisen, vilka uttalanden därefter lades till grund för åtalet mot Trönnerberg. Ankar har en fullständigt klar minnesbild av att Rennel bestämt gjorde gällande, att han blivit missfirmad av Trönnerberg, och att Rennel även ville ifrågasätta, huruvida icke samtliga polismän, vilka arbetat med utredningen rörande det ifrågasatta falskdeklarationsbrottet, kunde anses ha blivit missfirmade.

Den 13 mars for Ankar till Bollnäs för huvudförhandling i ett av honom instämt mål. Samma dag — under Ankars besök i Bollnäs — sammanträffade Trönberg och Ankar personligen på Ankars begäran. Ankar hade då, möjligen redan någon dag tidigare, i sin besittning fått såväl Rennels den 9 mars upprättade redogörelse jämte utskrift av det inspelade telefonsamtalet som även Lindströms den 8 i samma månad daterade förhör med Andersson. Vid sammanträffandet med Trönberg omtalade Ankar för denne vad som hänt och gav honom fullständiga informationer om vad han då visste i saken. Ankar beslöt då, alltså den 13 mars, att inleda förundersökning. Redan före detta besök i Bollnäs hade Ankar fått klart för sig att större delen av personalen vid statskriminalavdelningen i Gävle hade blivit informerad om vad som dittills förekommit. Saken var alltså känd av ett stort antal personer. Då Rennel gjort gällande, att bland andra han blivit missfirmad, och då Ankar av de upplysningar, som Andersson lämnat vid förhöret den 8 mars avseende de samtal han vid skilda tillfällen haft med Trönberg, fann att skälig anledning förelåg att misstänka att missfirmiga uttalanden fallits, kunde Ankar icke anse annat än att det ankom på honom att i egenskap av allmän åklagare låta verkställa erforderlig utredning.

Den 13 mars kl. 21.35 återkom Ankar till Gävle. Påföljande dag lät han införa ärendet i statsåklagardariet.

Vid de utredningar, som under Ankars ledning verkstälts, har Ankar aldrig beordrat eller medgivit avlyssning av telefonsamtal. Självfallet har Ankar känt till att statspolisavdelningarna haft till förfogande apparater, varmed en telefonerande person kan spela in sådana samtal som han själv för. Det har aldrig ifrågasatts i de av Ankar ledda utredningarna, att dylik inspelningsapparat skulle disponeras av annan än vederbörande förhørsledare. I yttrande till riksåklagarämbetet den 29 december 1956 i saken har Ankar bland annat anfört: »Därest jag känt till att Andersson önskade låna polisens inspelningsapparat, skulle jag ha förhindrat det skedda. Rennel har uppgivit, att han själv funnit saken 'olustig', vilken uppfattning jag till fullo delar.» Genom ett upprepande av detta anförande vill Ankar ånyo understryka, att han ansett och fortfarande anser, att inspelningsapparaten icke borde ha utlånats, samt att något medgivande därtill från Ankars sida icke skulle ha lämnats. Före inspelningen av samtalet mellan Andersson och Trönberg har Ankar icke ens haft anledning reflektera över möjligheten att statspolisens inspelningsapparat skulle komma att begagnas på sätt som skett. När likväl inspelningen gjorts och saken bragtes till Ankars kännedom i den ordning för vilken Ankar ovan redogjort, har han ansett, att han måste taga upp det då föreliggande materialet till behandling och efter utredning taga ståndpunkt till frågan huruvida missfirmelse mot polisman föreläge.

Det har under den tid detta ärende legat under JO:s prövning framkommit, att på åtskilliga håll stor tveksamhet råder, huruvida inspelningsapparat av det slag, som Andersson använt vid telefonsamtalet med Trönberg, får begagnas av telefonabonnet utan telestyrelsens medgivande. Kort tid efter det huvudförhandlingen i målet mot Trönberg ägt rum blev Ankar uppringd av tjänstemän från telestationerna i Bollnäs och Gävle, vilka önskade närmare upplysningar i saken. Ankar beskrev för dem den apparat, som kommit till användning, och nämnde därvid att telefonsamtal kunde inspelas endast via en sugknapp, vilken fästes vid hörtelefonen.

Även tjänstemännen föreföllo tveksamma, huruvida en dylik apparat finge användas utan tillstånd eller ej.

Petterson uppgav vid förhör inför landsfogden följande.

Troligen i februari 1956 hade Rennel omtalat för Petterson, att Andersson vid olika tillfällen beklagat sig över att han och hans hustru ej fingo vara i fred för påtryckningar ifrån Trönberg och makarna Perzon i samband med taxeringsutredningen mot makarna Perzon. Andersson skulle ha sagt till Rennel, att han önskade ha tillgång till bevis, som kunde begagnas, därest han i samband med vittnesmål vid domstolen bleve beskylld för att komma med osanna uppgifter i saken. Ytterligare ett skäl till Anderssons önskan att ha tillgång till bevis i saken vore att han önskade kunna visa, att han varit utsatt för påtryckningar. Rennel uppgav också, att Andersson, som efter hand blivit mer och mer irriterad, frågat Rennel, om det inte skulle gå att ta upp något sådant samtal på band.

Petterson hade icke uppfattat nu förevarande spörsmål såsom tillhörande förundersökningen i taxeringsmålet. Han hade i stället fått den uppfattningen att här endast vore fråga om ett vittne, som önskade skydda sig själv. Han gjorde därför icke något uttalande, särskilt som frågan närmast berördes samtalsvis mellan Rennel och Petterson. Petterson förstod även av andra skäl, att Andersson var utsatt för press. Petterson var nämligen själv utsatt för press från Trönberg och Bengt Perzon. Dessa hörde nämligen av sig ofta och hade ideliga anmärkningar mot utredningen. Fru Andersson hade även en betydande skuld till Ulla Perzon. Även därigenom finge makarna Andersson anses ha varit känsliga för påtryckningar.

Rennel och Petterson hade gemensamt konstaterat, att det funnits bandinspelningsapparater att hyra i öppna marknaden i Bollnäs. Till följd av att ifrågavarande affär ägts av Bengt Perzon hade det emellertid icke kunnat komma i fråga att där hyra någon apparat. Huruvida det mellan Petterson och Rennel varit tal om att tillhandahålla någon apparat tillhörig statspolisen, kunde Petterson ej minnas.

Någon tid senare hade Petterson en morgon uppringts på sitt tjänsterum av Rennel, vilken då disponerade ett förhörssrum i polishuset, och uppmanats att komma upp på förhörssrummet. Då Petterson kommit upp på rummet, hade han sett, att en av statspolisens bandinspelare var uppställd för uppspelning. Då praktiskt taget alla förhören i taxeringsutredningen upptagits på band, hade Petterson yttrat ungefär följande: »Vem har ni hört nu då?» Rennel hade därvid svarat: »Vänta får Du höra.» Petterson hade strax uppfattat, att det var Trönbergs röst som återgavs, och hade med stigande förvåning och harm åhört inspelningen. Genom sina tidigare samtal med Rennel hade Petterson icke förvånats över inspelningen som sådan utan endast över innehållet, vilket hade tagit honom mycket hårt. Petterson och Trönberg hade sålunda samarbetat intimt i Bollnäs i åtminstone 10 år och hade dessutom stått i ett personligt vänskapsförhållande. Efter åhörandet hade Petterson omedelbart lämnat rummet, då han känt sig upprörd. Petterson hade uppfattat, att han avlyssnat bandet på morgonen dagen efter inspelningen.

Rennel och Petterson voro ense att de båda voro åsyftade med Trönbergs uttalanden. Petterson anmälde dock icke det inträffade till Ankar. Då Ankar ringde, uppgav Petterson, att han icke ville uppträda som måls-

ägare. Han torde dock möjligen ha uttalat, att han ansåge Trönberg vara förtjänt av någon näpst.

Petterson hade fått den uppfattningen, att Rennel anmält förhållandet till Ankar närmast som en tjänsteplikt, eftersom polismän voro inblandade. Petterson kan icke heller minnas, hur Rennel ställde sig i frågan om åtals anställande. Petterson har däremot ett bestämt minne av att de polismän, som kände till saken och vilkas antal var betydande, voro högst förtrytssamma och ansågo att åtgärder borde vidtagas mot Trönberg.

Petterson hade av Rennel begärt att få en utskrift av bandupptagningen jämte Rennels till Ankar avgivna promemoria. Syftet när handlingarna begärdes hade varit att använda dem för Pettersons eget privata minnesarkiv. Genom en oväntad motgång i en beslagsfråga rörande makarna Perzons handelsböcker vid häradsrätten, varvid Petterson tvangs att överklaga i hovrätten, beslöt han sig för att använda dessa handlingar i hovrätten för att därigenom visa, att beslaget varit oundgängligen erforderligt och att från makarna Perzons sida allt gjordes för att förhindra eller försvåra utredningen.

Själv anförde landsfogden i avgivet yttrande följande.

Att säga att Ankar »sanktionerat» åtgärden är knappast ett korrekt uttryck. Snarare är det väl så, att Ankar, som stått inför ett fullbordat faktum, låtit detta förhållande jämte den omständigheten att Rennel ansett sig vara missfirmad vara vägledande för sina vidare åtgärder. Att en statsåklagare vid eventuellt konstaterad olämplig åtgärd av en underordnad polisman skulle medverka till förstörande av bevismedel häröver, bör givetvis icke komma i fråga.

Den hörlur, som av dåvarande landsfogden synes ha utlämnats till bland annat Rennels tjänsterum, torde, då den enbart hänges på örat, icke falla under förbudet i 2 § punkt 3 telefonreglementet. Då reproducering av samtal med hjälp av sådan hörlur, liksom för övrigt med direktansluten hörlur, icke kan ske utan medverkan och kontroll av annan person, haltar jämförelsen med registrering genom bandinspelningsapparat avsevärt.

Uppgiften att de s. k. tjuvfällorna äro avsedda att utlånas till allmänheten måste bero på ett missförstånd. Tjuvfällorna få lika litet som bandspelarna utlämnas annat än under mycket betryggande garantier mot obehörig eller olämplig användning. Risker för provokation, därest polisen avhänder sig kontrollen över hur en tjuvfälla användes, synes vara i det närmaste lika stor som när det gäller en bandspelare.

Forsgren anförde härefter i avgivet yttrande.

Forsgren har aldrig gjort gällande, att ett bevismedel mot Rennels eventuellt olämpliga handlande skulle förstöras. Vad landsfogden borde ha uttalat sig om är frågan, om ett »oriktigt» tillkommet bevismedel skall användas mot annan än Rennel. När så skett och Rennel icke hört ett ord om olämpligheten av bandupptagningen har hans åtgärd sanktionerats. Forsgren kan försäkra, att ingen av Rennels överordnade snuddade vid tanken på att Rennel förfarit oriktigt.

En intressant passus i landsfogdens inlaga är följande: »Tjuvfällorna få lika litet som bandspelarna utlämnas annat än under mycket betryggande garantier . . .»

Bandspelarna få sålunda utlämnas under vissa förhållanden.

Forsgren vill med anledning härav ännu en gång konstatera, att brister i instruktionerna förelegat.

Det är ett känt förhållande, att tjuvfällorna åtminstone tidigare utlånats under så lång tid, att en polisman icke kunnat avdelas för kontrollen. Detta torde tydligen ha sin betydelse, alldenstund landsfogden jämställer utlålandet av tjuvfällor och bandinspelare.

I en den 6 maj 1958 till landsfogden i Gävleborgs län avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

I fråga om ändamålet med Rennels åtgärd att utlåna bandinspelningsapparaten till Andersson finner jag av Rennels egna uppgifter och övrig utredning framgå, att Rennel velat genom att låta Andersson begagna apparaten erhålla bekräftelse på riktigheten av Anderssons påståenden om Trönbergs yttrande till Andersson vid telefonsamtalet den 24 februari 1956. Dessa Anderssons påståenden ha — såvitt Rennel uppgivit i sin redogörelse den 9 mars 1956 — haft den huvudsakliga innebörden att Trönberg skulle ha framställt polisen såsom »gamar» i utredningen rörande makarna Perzon och sökt förmå Andersson att ändra sin den 19 januari 1956 avgivna berättelse till polisen rörande affärsuppgörelsen. Därvid skulle Trönbergs yttranden ha gått ut på att makarna Andersson hade rätt att ljuga under polisförhören.

Rennel har vid förhöret inför landsfogden den 10 februari 1958 förklarat att, såsom han vid tidpunkten för åtgärden sett saken, åtgärden icke ingått såsom ett led i förundersökningen rörande makarna Perzon men att, när Rennel nu efter hela utredningens färdigställande bedömde saken, han nog ansåge att åtgärden tekniskt sett finge betraktas såsom ingående i förundersökningen. I sitt yttrande till mig har Rennel emellertid bestritt, att åtgärden finge betraktas såsom ett led i förundersökningen. Härvid har Rennel framhållit, att han icke haft en tanke på att i förundersökningsprotokollet redovisa inspelningen av samtalet den 29 februari 1956 och att några nya fakta icke genom inspelningen tillförts och ej heller av Rennel beräknats skola tillföras utredningen.

Att Rennels åtgärd att under de föreliggande omständigheterna ställa inspelningsapparaten till Anderssons föfogande för det ovan angivna ändamålet hade ett nära samband med förundersökningen rörande makarna Perzon är utan vidare klart. Rennel var vid ifrågavarande tid sysselsatt med förundersökningen, som då befann sig i begynnelseskedet. Andersson hade hörts av Rennel i saken den 19 januari 1956 men det återstod att höra ett antal personer, bland dem makarna Perzon och Anderssons hustru. Det slutliga resultatet av förundersökningen synes därför — trots Anderssons för makarna Perzon graverande uppgifter vid förhöret den 19 januari — i dåvarande läge icke med säkerhet ha låtit sig överblickas. Härvid har

även varit att märka, att det kunde tänkas inverka på tilltron till Anderssons berättelse att Andersson sagt sig ha blivit »lurad» vid köpet och att Anderssons hustru fortfarande häftade i skuld till Ulla Perzon.

Vad Andersson den 25 februari 1956 meddelade Rennel angående telefonsamtalet med Trönberg nästföregående dag innefattade påståenden att Trönberg sökt påverka Andersson att till makarna Perzons förmån ändra sina berörda uppgifter. Därvid skulle Trönberg ha sagt, att man hade rätt att ljuga vid polisförhören. Bevis om sådana uttalanden från Trönbergs sida skulle otvivelaktigt utgöra stöd för tilltro till Anderssons uppgifter och ett medel till att motverka att Andersson sedermera ändrade sina berörda uppgifter. Den omständigheten att ett samtal, vid vilket Trönberg upprepade vad han förut yttrat till Andersson, inspelades var alltså ägnad att säkra bevisning mot makarna Perzon. Vad som framkom vid det därefter å band upptagna telefonsamtalet mellan Andersson och Trönberg innefattar också ett starkt stöd för riktigheten av Anderssons uppgifter rörande affärsuppgörelsen. Rennel måste, då han utlånade inspelningsapparaten till Andersson, ha varit medveten om att det vid det väntade telefonsamtalet kunde framkomma bevisning mot makarna Perzon och att Rennel vore pliktig att rapportera sådan bevisning till förundersökningsledaren, vilken ensam hade att avgöra vilken utredning som skulle åberopas. Att Rennel verkligen varit medveten härom vinner stöd av Rennels i promemorian den 9 mars 1956 lämnade uppgift, att han vid telefonsamtalet den 25 februari tillsagt Andersson, att denne borde lägga telefonsamtalet med Trönberg på minnet, enär det kunde tänkas, att han skulle få relatera detta samtal vid en eventuellt kommande rättegång.

Vid övervägande av vad nu sagts finner jag — oavsett vad Rennel anfört — för min del klarlagt, att omständigheterna då Rennel överlämnade inspelningsapparaten till Andersson voro sådana, att Rennels åtgärd objektivt sett måste anses ha vidtagits i och för förundersökningen rörande makarna Perzon. Till åtgärdens vidtagande har måhända bidragit även en önskan att skaffa bevis för Anderssons påstående, att Trönberg använt missfirmliga uttryck om polispersonalen. Då åtgärden, därest den företagits i sistnämnda syfte, kunde komma att medföra och även medförde inledande av förundersökning mot Trönberg, torde frågan om lagligheten av åtgärden vara att bedöma med tillämpning av bestämmelserna om förundersökning.

I fråga om förhör under förundersökning gäller enligt 23 kap. 12 § RB, att därvid icke må i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglingar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttröttning eller andra otillbörliga åtgärder.

Såvitt framgår av Rennels uppgifter i ärendet, förutsattes från Rennels sida, att apparaten skulle användas, när Trönberg eller Bengt Perzon —

såsom var väntat av Andersson och Rennel — ånyo skulle ringa upp Andersson. Mot Rennels bestridande kan det icke anses styrkt, att — såsom Andersson i ärendet gjort gällande — Rennel och Andersson senare kommit överens om att Andersson skulle själv ringa till Trönberg. Däremot giva Rennels och Anderssons därutinnan samstämmiga uppgifter vid handen, att Rennel icke givit Andersson några som helst anvisningar huru Andersson skulle förhålla sig under det väntade samtalet.

Givet är, att det samtal som skulle äga rum mellan Trönberg eller Perzon, å ena, samt Andersson, å andra sidan, och vilket skulle inspelas på band, icke kan betecknas såsom förhör i vanlig mening. Å andra sidan avsågs även från Rennels sida att därigenom få till stånd muntliga uttalanden av Trönberg eller Perzon. I enlighet med vad förut sagts måste samtalet anses utgöra ett led i förundersökningen. Enligt de grundsatser, vilka kommit till uttryck i nyssnämnda stadgande, är det icke tillåtet att under förundersökning söka få fram uppgifter av en person genom att vilseleda honom angående de omständigheter, under vilka hans uppgifter lämnas. Detta innebär bl. a. att det måste göras klart för personen i fråga, att uppgifterna önskas i och för förundersökningen och att det sålunda icke är fråga om ett privat samtal i vanlig mening.

I detta fall hade Trönberg, som icke visste, att Andersson kontaktat Rennel, icke någon anledning att räkna med att hans uttalanden vid telefonsamtalet med Andersson upptogos på polisens bandinspelningsapparat. Han var sålunda helt obekant med de förutsättningar, under vilka samtalet ägde rum, och det har uppenbarligen icke fallit honom in att det kunde vara fråga om annat än ett helt vanligt telefonsamtal, där han kunde yttra sig utan risk för att hans uttalanden registrerades.

Vid nu anförda förhållanden har Rennels åtgärd att ställa apparaten till Anderssons förfogande onekligen en viss provokatorisk prägel. Denna förstärkes av att Rennel icke gav Andersson några som helst anvisningar hur denne skulle uppträda vid samtalet och sålunda icke varnade honom för att genom oriktiga förespeglningar eller eljest med otillbörliga medel söka förmå Trönberg — eller Bengt Perzon om samtalet komme att ske med denne — till att göra komprometterande uttalanden. Genom Rennels underlåtenhet att lämna Andersson förhållningsregler härutinnan har risken uppenbarligen varit avsevärd att Andersson — angelägen som han var att uppnå det åsyftade resultatet att erhålla bekräftelse på Trönbergs tidigare yttranden — skulle målmedvetet söka förleda Trönberg eller Bengt Perzon till att fälla dylika uttalanden. Vad som förekom under det bandinspelade samtalet visar tydligt, att en dylik varning för provokation hade varit påkallad.

Vidare är att märka att — för den händelse samtalet skulle komma att äga rum med Trönberg — denne, jämlikt stadgandena i 36 kap. 5 § RB, på grund av sin ställning såsom advokat och försvarare för makarna Perzon

icke var pliktig att ens vid förhör i vanlig mening göra några uttalanden angående något som på grund av hans ställning förtrotts honom eller han i samband därmed erfarit. Det har då icke heller varit tillåtet att söka få fram dylika uttalanden genom att på sätt här skett vilseleda Trönberg angående de omständigheter, under vilka uttalandena skedde.

På grund av det anförda finner jag Rennels förfarande innefatta en — under förundersökningen vidtagen — otillbörlig åtgärd.

Rennel har såsom nämnts hävdad, att han vid utlämnandet av apparaten för det avsedda ändamålet icke gjort klart för sig att detta skedde i och för förundersökningen. Rennel har emellertid bort inse att vid det väntade telefonsamtalet kunde framkomma omständigheter, till vilka man icke kunde undgå att taga hänsyn vid förundersökningen. Vid sådant förhållande har det ålegat honom såsom en tjänsteplikt att avhålla sig från den otillbörliga åtgärden. Även om man skulle anse åtgärden utan betydelse för förundersökningen och icke omfattas av denna, måste åtgärden likväl enligt min mening icke desto mindre betecknas såsom otillbörlig. Situationen skulle då nämligen ha varit den, att Rennel, medan förundersökning pågick, till Andersson, som stod i klart motsatsförhållande till makarna Perzon mot vilka förundersökningen riktade sig, utlämnat en polisen tillhörig bandinspelningsapparat att användas för upptagning — helt och hållet för Anderssons privata syften — av bevis mot makarna. Denna bevisupptagning skulle äga rum på ett sätt, som — om den skett under förundersökning — varit klart otillåtet och som för envar måste framstå såsom ett förkastligt utnyttjande av ett förtroende. Härtill kommer att det förelåg uppenbar risk att Andersson skulle — såsom också skedde — provocera Trönberg att säga saker, som han icke borde säga. Det oaktat försökte Rennel icke på något sätt kontrollera de omständigheter under vilka upptagningen skedde. Att på dylikt sätt tillhandagå enskild person med att skaffa bevis mot annan får — såsom ägnat att i hög grad rubba allmänhetens förtroende till polisen och dess metoder — under inga förhållanden förekomma från en polismans sida. Den av Rennel åberopade omständigheten att Andersson kunnat, om Rennel icke tillhandahållit honom inspelningsapparaten, lätteligen själv anskaffa en dylik att användas för ändamålet, är icke av beskaffenhet att kunna inverka på bedömningen av det otillbörliga i Rennels förfarande.

Av nu anförda skäl anser jag, att Rennels åtgärd — vare sig den skett såsom ett led i förundersökningen eller ej — vara otillbörlig och innefatta ett klart åsidosättande av tjänsteplikt.

Rennel har gjort gällande, att hans åtgärd att överlämna inspelningsapparaten till Andersson sanktionerats av Ankar, och därvid åberopat, att Ankar beordrat utskrift av bandupptagningen samt förordnat om förundersökning och väckt åtal mot Trönberg. I anledning härav må framhållas, att Ankar icke i förväg tillfrågades huruvida apparaten borde ställas

till Anderssons förfogande. När Rennel anmälde för Ankar vad som förekommit, stod Ankar sålunda inför ett fullbordat faktum. Att Ankar därvid fann sig pliktig att beivra det brott, som han ansåg styrkt genom bandinspelningen, innebär icke något godkännande av Rennels åtgärd.

Jag är väl medveten om att lagbestämmelser och andra föreskrifter, innefattande uttryckligt förbud mot en dylik åtgärd som den förevarande, icke funnos meddelade. Förhållandena äro ock i själva verket så skiftande, att någon uttömmande reglering av huru förundersökning skall bedrivas eller hur polisman i övrigt bör förhålla sig i varje situation icke torde vara möjlig. Ett visst — icke obetydligt — utrymme måste därför finnas för olika meningar beträffande lämpligheten av ifrågakomna åtgärder. Jag finner det ock fullt förståeligt att Rennel reagerade mot Trönnerbergs handlingssätt, sådant det beskrevs för Rennel av Andersson. Även med beaktande härav har Rennel emellertid enligt min mening genom åtgärden — vare sig den skett för förundersökningen eller icke — i sådan avsevärd grad åsidosatt vad som ålegat honom på grund av hans tjänst såsom polisman, att hans tjänstefel icke kan undgå beivran.

Med hänsyn till sakens betydelse ur allmän synpunkt, anser jag denna beivran böra ske vid domstol.

På grund av vad jag sålunda anfört uppdrog jag åt landsfogden att vid vederbörlig domstol i laga ordning anhängiggöra och utföra åtal mot Rennel för tjänstefel i anmärkta hänseende. Åtalet skulle avse det förhållandet, att Rennel den 27 februari 1956 ställt ifrågavarande, statspolisen i Gävle tilldelade bandinspelningsapparat till Anderssons förfogande i dennes bostad i Änga, Bollnäs, att användas för inspelning av telefonsamtal med Trönnerberg eller Bengt Perzon, varefter apparaten den 29 i samma månad av Andersson använts för ändamålet. Härvid skulle göras gällande i första hand, att Rennels berörda åtgärd skett i och för förundersökningen i makarna Perzons ärende. I övrigt skulle åtalet närmare utvecklas i enlighet med vad jag ovan anfört. Ansvar skulle yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen.

Bollnäs domsagas häradsrätt, varest åtalet väcktes, yttrade i dom den 22 oktober 1958, efter att ha redogjort för vad i målet förekommit, följande.

Häradsrätten finner uppenbart, att Rennel genom att ställa bandinspelningsapparaten till Anderssons förfogande avsett att kontrollera, huruvida det var riktigt, att Bengt Perzon och Trönnerberg eller någon av dem försökte förmå Andersson att ändra sina vid polisförhör lämnade uppgifter och därigenom motarbetade polisens ansträngningar att utreda, huruvida makarna Perzon gjort sig skyldiga till falskdeklaration. Om Anderssons uppgifter i denna del befunnos riktiga, hade polisen uppenbarligen anledning till särskild försiktighet under den fortsatta förundersökningen.

Det kan ej anses styrkt, att Rennel direkt eftersträvat att vinna utredning i annat avseende. Häradsrätten finner sålunda ej styrkt, att Rennel företagit åtgärden i fråga för att samla bevis för att makarna Perzon gjort sig skyldiga till falskdeklaration eller för att åstadkomma utredning, som kunde ligga till grund för åtal mot Trönberg för att denne uttalat sig kränkande mot polispersonalen, eller för att makarna Andersson skulle få tillfälle att rent privat skaffa sig bevis gentemot makarna Perzon.

Polisen måste självfallet äga rätt att utröna huruvida dess ansträngningar att göra en objektivt riktig förundersökning motarbetas. Rennel måste därför ha ägt rätt att på lämpligt sätt undersöka, huruvida de av Andersson i sådant avseende lämnade uppgifterna voro riktiga. Detta innebär emellertid icke, att Rennel vid sin kontroll ägde begagna vilka metoder som helst. En metod sådan som den av Rennel använda kunde uppenbarligen komma att medföra registrering av utsagor, som innefattade bevis även i andra avseenden än det av Rennel direkt åsyftade, och detta måste Rennel ha insett. I allt fall måste han ha insett, att bandinspelingen kunde komma att innefatta bevis av betydelse vid bedömningen, huruvida makarna Perzon gjort sig skyldiga till falskdeklaration. Eftersom det icke var meningen att Trönberg eller Bengt Perzon, om samtalet kom att föras med honom, skulle underrättas om att samtalet registrerades, måste metoden komma att innebära, att Rennel såsom ett led i förundersökningen beträffande makarna Perzon inhämtade uppgifter från Trönberg eller Bengt Perzon genom att vilseleda beträffande de omständigheter, varunder uppgifterna lämnades. En sådan metod för inhämtande av uppgifter måste, såsom åklagaren anført, anses otillbörlig. Detta måste i särskilt hög grad gälla för det fall att samtalet komme att äga rum mellan Andersson och Trönberg, eftersom Trönberg var advokat och makarna Perzons försvarare och därför vid förhör icke var skyldig yttra sig om förhållanden, som han kunde väntas lämna uppgifter om vid telefonsamtalet.

Även om man bortser från att den av Rennel begagnade metoden måste komma att medföra registrering av utsagor och i stället ser den såsom en spaningsåtgärd, måste den vid objektiv bedömning likväl betraktas såsom otillbörlig med hänsyn till att den innebar ett förkastligt utnyttjande av ett förtroende.

Häradsrätten finner därför, att Rennels åtgärd att ställa bandinspelingsapparaten till Anderssons förfogande innefattat en under förundersökningen beträffande makarna Perzon företagen otillbörlig åtgärd.

Vid övervägande, huruvida Rennels förfarande bör föranleda ansvar för honom, är till en början att märka, att frågan om förfarandets tillåtlighet icke kan utan vidare utläsas ur någon för polisens verksamhet gällande bestämmelse utan att man är hänvisad att avgöra denna fråga med utgångspunkt från allmänna överväganden om vad som kan vara tillåtligt under en förundersökning och vad en polisman över huvud bör få företaga

sig i sin yrkesutövning med hänsyn till vikten av att bibehålla allmänhetens förtroende till polisen och dess metoder. Den allmänna regel, som får anses gälla beträffande införskaffande av utsagor under en förundersökning, har visserligen kommit till synligt uttryck i bestämmelserna om förhör i 23 kap. 12 § och 36 kap. 5 § RB. I förevarande fall har det dock icke varit fråga om förhör i vanlig mening, och det måste vara vanskligt för en polisman att avgöra vad som kan anses förenligt eller oförenligt med en allmän rättsregel, om dess räckvidd såsom i detta fall ej kommit till klart uttryck i någon författning eller instruktion och ej heller klarlagts i någon inom polisen begagnad handbok eller liknande anvisning. Vål kan det synas, att en polisman med Rennels erfarenhet ändock bort förstå, att även när uppgifter inhämtas annorledes än genom förhör i vanlig mening man icke får inhämta uppgifterna på sådant sätt, att sagesmannen vilseledes beträffande de omständigheter, varunder uppgifterna lämnas. Att Rennel förbisett detta kan dock möjligen förklaras med att Rennel i främsta rummet uppfattat sitt förfarande icke såsom ett insamlande av utsagor utan såsom en spaningsåtgärd för utrönande, om Bengt Perzon eller hans försvarare gjorde sig skyldig till otillbörligt handlings sätt i avseende å den pågående förundersökningen. Med hänsyn till omständigheterna kan det vara förståeligt, om Rennel förbisett att hans åtgärd även såsom spaning betraktad måste anses otillbörlig.

Det är ostridigt, att Andersson begagnat sig av apparaten på det sätt, att han själv ringt upp Trönberg och sedan fört samtalet så, att Trönberg provocerats att säga saker, som han såsom advokat och försvarare för makarna Perzon icke bort säga. Emellertid är tydligt, att Rennel, då han utlämnade apparaten till Andersson, icke hade anledning vänta sig annat än att Andersson skulle avvakta telefonsamtal från Trönberg eller möjligen Bengt Perzon och att Andersson icke själv skulle ringa upp någon av dessa. Med hänsyn till vad Andersson berättat för Rennel om Trönbergs samtal med Andersson på kvällen den 24 februari hade Rennel, såvitt utredningen visar, icke heller anledning tro annat än att det vid blivande samtal skulle vara Trönberg eller Bengt Perzon, som skulle bli den drivande kraften i telefonsamtalet och som skulle ställa frågor och förslag, och att Andersson skulle uppträda mera passivt under telefonsamtalet. Detta bör beaktas vid bedömandet av Rennels underlåtenhet att lämna Andersson instruktioner om hur han borde förhålla sig under det väntade telefonsamtalet.

Ehuru Rennel redan från början måste ha kunnat förstå, att bandinspelningen kunde komma att få betydelse såsom bevis för att makarna Perzon gjort sig skyldiga till falskdeklaration, och inspelningen faktiskt kommit att innefatta sådan bevisning, har Rennel i det av honom iordningställda förundersökningsprotokollet beträffande makarna Perzon icke gjort någon anteckning om bandinspelningen. Rennel har, såsom också måste anses ha

ålegat honom, om den skedda inspelningen underrättat landsfiskalen såsom förundersökningsledare samt t. f. landsfogden. Därigenom kan Rennel emellertid icke anses ha givit uttryck för den uppfattningen, att bandinspelningen skulle användas för visst ändamål. Ej heller har han veterligen gjort något för att makarna Andersson skulle få tillfälle att begagna inspelningen för privat bruk. Rennel kan alltså icke sägas ha begagnat sig av inspelningen för annat ändamål än för att få klarlagt, huruvida hans ansträngningar såsom utredningsman motarbetades, ehuru mot hans förfarande måste invändas, att han bort förstå, att det för förundersökningsledaren och t. f. landsfogden kunde bli svårt att i andra avseenden helt bortse från inspelningen.

Vid anförda förhållanden och då i målet icke förekommit något som tyder på att Rennel brustit i objektivitet finner häradsrätten, att Rennel icke kan ådömas ansvar för det felaktiga förfarande, som han låtit komma sig till last.

Häradsrätten ogillade förty åtalet.

Hovrätten för Nedre Norrland, varest landsfogden på anmodan av mig fullföljde talan i målet, fann i dom den 9 juni 1959 ej skäl att göra ändring i häradsrättens dom.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

1. Skriftväxling med ordföranden i Högsta domstolen angående domares rätt att biträda enskild med utlåtande i förestående eller pågående rättegång

I skrivelse den 21 februari 1959 till ordföranden i högsta domstolen anförde jag följande:

Under min verksamhet som justitieombudsman har jag i olika sammanhang haft anledning att taga ställning till spörsmålet om domares och andra tjänstemäns rätt att vid sidan av tjänsten inneha uppdrag eller eljest bedriva förvärvsarbete. Detta spörsmål — som fortfarande icke blivit föremål för någon generell reglering — synes i lagstiftningssammanhang ha ansetts böra principiellt bedömas ur två skilda huvudsynpunkter. Å ena sidan har en allmän begränsning av statstjänstemännens rätt i förevarande hänseende skett ur synpunkten av att visst privat arbete kan vara av beskaffenhet att inverka hinderligt för utövande av tjänsten; begränsningen har sålunda karaktären av egentligt lönevillkor. Å andra sidan har för vissa större eller

mindre grupper tjänstemän en inskränkande reglering ansetts påkallad med hänsyn till rättsordningens krav på att privata intressen icke få obehörigt inverka vid tjänstens utövande och att eljest allmänhetens förtroende för myndigheterna icke får rubbas. Ur sistnämnda synpunkt tillkomna bestämmelser — stundom delvis sammanfallande med föreskrifter av avlöningskaraktär — äga sålunda anknytning till de för tjänstemännen gällande jävsreglerna; de ha successivt genomförts för olika grupper befattningshavare utan att någon samlad översyn kommit till stånd och äro därför inbördes oenhetliga och förete i viss utsträckning olikheter, som icke äro sakligt motiverade.

Ser man spørgsmålet ur sist angivna synpunkt — jävssynpunkten — faller det sig naturligt att särskilt aktgiva på den för olika fall mer eller mindre bestämt avgränsade kategori privata uppdrag, som utgöres av sådana vilka falla inom området för vederbörande befattningshavares egna tjänsteuppgifter. Det gäller med andra ord här frågan om tjänstemännens rätt att biträda enskild i angelägenhet, som kan komma att för prövning hänskjutas till den myndighet, där vederbörande tjänsteman är anställd. I den man tjänstemannen enligt gällande arbetsföreskrifter skulle ha att själv deltaga i myndighetens prövning av ärende, varmed han på angivet sätt tidigare tagit befattning, föreligger som regel klart jävshinder mot honom att deltaga i prövningen. Genom att åtaga sig dylika privata uppdrag kan alltså tjänstemannen försätta sig själv i jävsställning. Ett sådant tillvägagångssätt — om det sker i större utsträckning — torde emellertid icke kunna anses förenligt med tjänstens beskaffenhet. Av nu antydda skäl synes följaktligen, även utan att uttryckligt förbud utfärdats, en viss begränsning — av varierande räckvidd för olika grupper tjänstemän — föreligga i fråga om tjänstemännens möjligheter att åtaga sig privata uppdrag.

Den här ovan berörda frågan synes emellertid böra bedömas från en vidare synpunkt. Den omständigheten att man mot betalning skulle kunna privat anlita en tjänsteman hos den myndighet, som i sinom tid har att pröva ens ärende, lärer hos allmänheten kunna giva skäl för uppfattningen — för detta har jag i min verksamhet fått upprepade belägg — att man härigenom kan vinna fördelar på grund av tjänstemannens ställning och hans förmodade möjligheter att, även om han icke själv deltagit i prövningen, indirekt påverka ärendets utgång. Om än en sådan uppfattning som regel är sakligt helt obefogad, torde förhållandet likväl vara ägnat att minska tilltron till tjänstemännens opartiskhet och överhuvudtaget giva näring åt misstankar om bristande objektivitet hos myndigheterna. Önskemålet att avlägsna sådana misstankar har även, såvitt angår vissa grupper tjänstemän inom förvaltningsområdet, föranlett inskränkningar i tjänstemännens möjligheter att åtaga sig privata uppdrag, vilka inskränkningar i vissa fall till och med gått längre än vad som ur strikta jävssynpunkter torde kunna anses behöfligt. Initiativet till sådana långtgående förbud har stundom tagits av vederbörande myndigheter själva, vilka — även om de ansett framkastade misstankar i angiven riktning sakligt oggrundade — likväl funnit en dylik inskränkning i tjänstemännens ekonomiska rörelsefrihet påkallad ur synpunkten av att allmänhetens förtroende för myndigheten på intet sätt finge rubbas.

I enlighet med sålunda angiven grundsyn på spørgsmålet om tjänstemännens innehav av bisysslor har jag ansett mig föranlåten att till Kungl. Maj:t avlåta flera framställningar i syfte att undanröja anledningar till misstanke

mot myndigheter i nu avhandlat hänseende. Dessa framställningar ha avsett vissa inom förvaltningen uppkomna frågor, nämligen dels civilförsvarsmyndigheters handläggning av vissa ärenden, dels länsstyrelses tillsyn av stiftelse i vars styrelse landshövding eller avdelningschef vid samma länsstyrelse ingår som ledamot, dels behovet av skärpta jävsbestämmelser med avseende å revisorer m. fl. inom vissa offentlighetsrättsliga kreditinstitutioner (JO:s ämbetsberättelse 1958 s. 291 o.f., 1959 s. 440 o.f. och s. 447 o.f.). Även såvitt angår domare har jag uttalat mig i enahanda riktning, bl. a. i anledning av uppkommen fråga i vilken omfattning domare må biträda annan med uppsättande av rättegångsskrifter (JO:s ämbetsberättelse 1958 s. 30 o.f.). Jag har även vid flera andra tillfällen haft anledning befatta mig med hithörande spörsmål, sammanhängande med den oenhetliga och bristfälliga författningsmässiga regleringen. Sålunda har hos mig t. ex. påtalats att det icke finnes bestämmelser, som hindrade rättsbildad befattningshavare vid hyresnämnd eller vid statens hyresråd att åta sig uppdrag som ombud eller biträde åt part vid sådan myndighet. I ett annat fall avsåg frågan det förhållandet, att generellt förbud att driva inkasseringsrörelse icke gäller för stadsfogdar till skillnad från vissa andra grupper befattningshavare med motsvarande tjänsteuppgifter. Senast har spörsmålet — upptaget i en motion till 1958 års riksdag — gällt rätten för kammarrättens ledamöter att, bl. a., mot ersättning biträda enskild i skatteärende, i vilket hänseende inskränkande bestämmelser saknas. Jag har väl funnit, att dylika spörsmål ur principiell synpunkt förtjäna beaktande, men har å andra sidan, då det i de uppkomna fallen icke kunnat göras gällande att tjänstefel förelupit, ansett problemen böra tagas i övervägande i ett vidare sammanhang. Till denna uppfattning synes även riksdagen vid behandlingen av motionen rörande kammarrättens ledamöter ha anslutit sig. Därvid uttalades sålunda, att en mera allmän reglering av hithörande frågor erfordrades samt att man — innan en sådan generell reglering kommit till stånd — borde för nämnda förvaltningsdomstol kunna nöja sig med att i myndighetens instruktion införa bestämmelser om förbud att idka advokatverksamhet m. m., motsvarande vad som nu gäller för hovrätts- och underrättsdomare (bevillningsutskottets betänkande nr 35/1958). Spörsmålet om en generell reglering på förevarande område berör emellertid ett så omfattande ämne, att jag på grund av min arbetsbörda hittills måst skjuta detsamma åt sidan. Självfallet har jag dock i min inspektionsverksamhet och eljest med uppmärksamhet sökt följa företeelserna på ifrågavarande område.

Angelägenheten att till lösning upptaga frågan om utfärdande av mera enhetliga bestämmelser rörande tjänstemännens rätt att åta sig privata uppdrag — och då i första hand uppdrag som falla inom området för deras tjänsteutövning — blir naturligen beroende av i vilken utsträckning befattningshavare hos olika myndigheter, för vilka bestämmelserna i förevarande hänseende kunna anses otillfredsställande, begagna förefintliga möjligheter att åta sig uppdrag på sätt som är ägnat att rubba allmänhetens förtroende för myndigheterna. Såvitt angår domare har frågan särskilt aktualiserats genom ett uttalande föregående år av första lagutskottet vid dess granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning under år 1957 (utlåt. nr 4/1958). Detta utskottets uttalande hade avseende på det förut omnämnda fallet, då en hovrättsdomare misstänktes ha lämnat rättssökande biträde med uppsättande av rättegångsskrifter. Utskottet underströk därvid betydelsen av att domare avhölle sig från all sådan verksamhet, som vore

ägnad att rubba förtroendet för honom och för domstolarna. Särskilt betänkligt ur denna synpunkt måste det enligt utskottet anses vara, om domare — bortsett från enstaka fall av biträde åt anhöriga eller eljest närstående — inlåte sig på sådan verksamhet, som avsåge biträde åt rättsökande med företagande av åtgärder, vilka ägde samband med rättegångsmåls förberedande eller bedrivande. Även till synes mindre omfattande åtgärder i detta hänseende kunde enligt utskottet mången gång vara ägnade att sätta förtroendet för rättskipningen i fara. Vad i det aktuella fallet rörande hovrättsdomaren förekommit syntes — framhöll utskottet slutligen — kunna ge anledning ifrågasätta, om gällande bestämmelser tillräckligt begränsade domares möjligheter att utom tjänsten bedriva verksamhet av angivet slag. Utskottet ville därför framhålla angelägenheten att justitieombudsmannen — såsom jag förklarat mig ha för avsikt — ägnade nu berörda spörsmål fortsatt särskild uppmärksamhet.

Den översyn av bestämmelserna rörande domares rätt att inneha bisysslor, som år 1953 företogs inom justitiedepartementet och som resulterade i utfärdande den 19 februari 1954 av vissa författningsändringar, innefattade icke en allmän översyn av reglerna om domares rätt i hithörande hänseende utan skedde ur en viss snävare synpunkt. Det saknas anledning att här närmare ingå på dessa författningsändringar och bakomliggande överväganden. I förevarande sammanhang synes tillfyllest att erinra därom, att bestämmelserna innehålla förbud för domstolspersonal att idka advokatverksamhet. Det är uppenbarligen denna bestämmelse, som första lagutskottet närmast avsåg, när utskottet ifrågasatte en revision av bestämmelserna i skärpande riktning.

Under förbudet för domare att idka advokatverksamhet torde icke kunna föras sådant biträde åt enskild, som består i avgivande av utlåtande i rättsligt spörsmål, som är eller kan väntas bli föremål för process, annat än om uppdraget ingår som led i en tämligen omfattande verksamhet av detta slag. Mottagandet av sådana uppdrag av allmänheten — här bortses från undantagsvis förekommande biträde åt anhörig eller annan, till vilken domaren har närmare personlig anknytning — torde emellertid, även om det endast sker i enstaka fall, kunna påverka förtroendet för domstolsväsendet. Om t. ex. en vinnande part i rättegång vid underrätt anskaffat och i rättegången åberopat utlåtande från en överrättsdomare, under det att hans motpart av ekonomiska skäl eller eljest icke kunnat förebriaga liknande stöd för sin talan, är det förklarligt — om än sakligt ogrundat — om den tappande och med honom andra skylla utgången på att domstolen låtit sig obehörigen påverkas av överrättsdomarens utlåtande i saken. Den situationen kan även tänkas att, sedan dom i första instans givits, den tappande parten upptar förlikningsförhandling med sin motpart och därvid anskaffar ett till sin fördel gående utlåtande från någon domare i t. ex. vederbörande hovrätt. Med ett sådant utlåtande torde parten i vissa fall kunna få ett i sak obefogat övertag i förhållande till sin motpart. Situationen skulle för visso icke utveckla sig gynnsammare med hänsyn till förtroendet för domstolarna, därest nyssnämnde motpart i sin tur ägde resurser och i övrigt möjlighet att hänvända sig till annan överrättsdomare för att erhålla utlåtande, som ginge i motsatt riktning. Det läser visserligen icke behöva befaras, att utlåtanden varom här är fråga någonsin skola förekomma i större omfattning, liksom icke heller att sådana utlåtanden, i den mån de åberopas i pågående rättegång, skola i något som helst avseende obehörigen påverka

ledamöterna i vederbörande domstol. Men det får icke bortses från att förekomsten även i enstaka fall av dylika utlåtanden och liknande biträde åt enskild part — såsom erfarenheten giver vid handen — är ägnad att rubba förtroendet för domstolarna. Därigenom beredes nämligen hos allmänheten utrymme för den uppfattningen, att man i rättegångssaker kan vinna fördelar genom att privat anlita en domare för sin sak. Jag bortser i detta sammanhang icke från det värde ur allmän synpunkt som kan ligga däri, att en tveksam rättsfråga blir belyst av en på ämnesområdet särskilt sakkunnig domare. Detta torde emellertid kunna och böra ske i annan ordning än genom att ställa sig till förfogande åt enskild part.

Med hänsyn till det anförda synes det mig kunna ifrågasättas, om avgivandet av dylika utlåtanden är förenligt med domartjänstens beskaffenhet. De synpunkter, som ligga till grund för första lagutskottets förenämnda uttalande om att domare regelmässigt bör avhålla sig från att biträda rättsökande med åtgärder vilka äga samband med rättegångsmåls förberedande och bedrivande, tala för att domare bör avhålla sig från att i sådana mål avgiva utlåtande i rättsligt spörsmål.

För min egen del har jag tidigare icke ägt kännedom om att domare — annat än undantagsvis i förhållande till närstående — biträtt enskild på sätt härovan berörts. Av det yttrande, som nedre justitierevisionen avgivit över 1953 års promemoria rörande domares bisysslor, har jag emellertid numera inhämtat, att det i ej obetydlig utsträckning skulle förekomma att domare mottaga uppdrag av allmänheten att avgiva utlåtande eller förslag till lösning av viss tvist utan att utlåtandet givits bindande verkan för parterna så att uppdraget kunde betecknas som skiljemannauppdrag. Det har vidare för mig uppgivits, att det även i fråga om högsta domstolen förekommit, att ledamot på begäran av part avgivit utlåtande i rättegångsmål. Så har även, enligt vad jag ur vederbörande akt inhämtat, skett i ett av högsta domstolen genom beslut den 30 december 1958 (nr 1244) avgjort mål (avd. II, dnr Ö 289/1957).

Vid nu angivna förhållanden har jag — i enlighet med min förut tillkännagivna uppfattning i principfrågan och i betraktande jämväl av det större sammanhang vari spörsmålet ingår — funnit det vara min skyldighet att till närmare övervägande upptaga frågan om behovet av en revision av gällande bestämmelser rörande domares rätt att inneha bisysslor. En ur härovan avhandlade synpunkter betingad reglering av detta spörsmål kan visserligen med hänsyn till grundlagens bestämmelser icke formellt avse ledamöterna i högsta domstolen. Uppenbarligen blir emellertid en sådan reglering normerande även för domstolens ledamöter. På grund härav och då ett spörsmål som det förevarande — syftande till att vidmakthålla ett orubbat förtroende för domstolarna — synts mig äga särskild betydelse för den högsta dömande instansen har jag ansett mig till en början böra hos Eder efterhöra, huruvida man inom högsta domstolen antagit någon viss praxis beträffande frågan i vilken utsträckning biträde genom avgivande av utlåtande eller på liknande sätt må lämnas enskild i angelägenhet, som är eller kan väntas bli föremål för domstolens prövning. Om så ej är fallet, skulle givetvis ett uttalande av domstolens ledamöter rörande vad som härutinnan anses böra av ledamöterna iakttagas vara av värde för mitt fortsatta bedömande av behovet att genom lagstiftningsåtgärder genomföra en för domare och vissa närstående grupper befattningshavare gemensam reglering. Ett uttalande i saken från domstolens ledamöter skulle måhända

göra en reglering i förevarande hänseende obehövlig, enär helt visst samtliga domare i landet komme att anse sig bundna därav.

Med åberopande av vad sålunda anförts får jag härigenom anhålla, att Ni efter samråd med övriga ledamöter i högsta domstolen ville giva mig del av ledamöternas uppfattning i föreliggande spörsmål.

Som svar härå erhöll jag en den 20 april 1959 dagtecknad skrivelse, däri ordföranden i högsta domstolen, justitierådet C. G. Hellquist, efter samråd med högsta domstolens övriga ledamöter anförde:

Det är högsta domstolens ledamöter icke närmare bekant i vilken utsträckning det förekommer att domare avgiva utlåtande i tvister som blivit föremål för eller kunna förväntas leda till rättegång. Enligt den av Eder åberopade promemorian av nedre justitierevisionen år 1953 skulle det emellertid förekomma, att domare i ej obetydlig utsträckning mottaga uppdrag av allmänheten att avgiva dylika utlåtanden. Såvitt ledamöterna kunna erinra sig hava dock i mål som kommit under högsta domstolens bedömande icke annat än i sällsynta undantagsfall åberopats av domare avgivna utlåtanden. I det av Eder anmärkta fallet rörande viss stiftelse (högsta domstolens beslut den 30 december 1958) hade justitierådet Karlgren, med vilken vederbörande långt innan tvist förelåg diskuterat frågor beträffande stiftelsen, sedermera skrivit ett brev till stiftelsens ombud utan avsikt att brevet, för vilket något vederlag aldrig ifrågasatts eller mottagits, skulle uppfattas såsom utlåtande i målet, ehuru väl justitierådet Karlgren senare tillåtit ombudet att åberopa brevet.

Högsta domstolens ledamöter äro ense om att ledamöterna över huvud taget icke böra mottaga uppdrag att avgiva utlåtande i förestående eller pågående process här i riket.

Beträffande domare i underrätt och hovrätt måste det ävenledes anses vara av vikt att de iakttaga synnerlig återhållsamhet i nämnda avseende. Emellertid torde det svårigen kunna komma i fråga att uppställa något generellt och ovillkorligt förbud. Det förefaller exempelvis knappast motiverat att hindra part att av en underrättsdomare, som speciminerat i visst ämne eller medverkat vid viss lagstiftning, erhålla utlåtande om något som faller under hans expertis vare sig utlåtandet skall åberopas vid annan underrätt eller vid högre rätt. Vidare må erinras om att spörsmålet, såvitt angår domare i allmän underrätt och hovrätt, kan hava visst samband med rätten att åtaga sig uppdrag såsom skiljedomare.

I en till ordföranden i högsta domstolen ställd skrivelse anförde jag där-
efter följande.

Såsom jag i min tidigare skrivelse till Eder närmare framhållit har jag sett det vara en angelägenhet av synnerlig vikt att söka undanröja förhållanden som kunna giva näring åt misstankar om bristande objektivitet hos tjänstemännen och som därigenom äro ägnade att rubba allmänhetens förtroende för myndigheterna. Frågan är naturligen av alldeles särskild betydelse när det gäller de allmänna domstolarna. Vad som föranlett mig att till närmare övervägande upptaga behovet av en revision av hithörande be-

stämmelser just i fråga om domare var — på sätt framgår av min skrivelse — såväl vad första lagutskottet härutinnan uttalat som vad som upplysts och iakttagits därom att domare biträdde enskilda med utlåtanden eller förslag till lösning av rättstvister.

Av den skrivelse jag från Eder erhållit framgår, att högsta domstolens ledamöter äro ense om att ledamöterna överhuvudtaget icke böra mottaga uppdrag att avgiva utlåtande i förestående eller pågående process här i riket.

Beträffande domare i underrätt och hovrätt framhålles i skrivelsen, att det ävenledes måste anses vara av vikt att dessa iakttaga synnerlig återhållsamhet i nämnda avseende.

Jag anser mig kunna utgå från att vad sålunda uttalats från högsta domstolens sida kommer att — även utan en uttrycklig skärpning av nu gällande bestämmelser — iakttagas av samtliga domare i landet sedan uttalet genom denna skriftväxlings återgivande i min nästkommande ämbetsberättelse bragts till deras kännedom.

På grund härav och med hänsyn till det större sammanhang, vari spörsmålet ingår, synes anledning nu saknas att i förevarande hänseende påkalla en särreglering för domare. Jag finner mig därför kunna avskriva ärendet från vidare handläggning.

2. Tolkningen av stadgandet i 21 kap. 55 § jorddelningslagen om att besvärstalan, som ej fullföljts på föreskrivet sätt, skall av ägodelningsdomaren avvisas. Tillika fråga om skyldighet för domare att vidarebefordra till JO ställda skrifter, vilka inkommit till domaren

Av handlingarna i ett genom klagomål av hemmansägaren Gösta Larsson i Stommen och Uno Forsberg i Fristad härstädes anhängiggjort ärende inhämtas följande.

På ansökan av Gösta Larssons fader — Martin Larsson — såsom ägare till fastigheten 3/128 mantal Sik 1° i Fristads socken påbörjade distriktslantmätaren Gustaf Strömbom den 23 april 1954 förrättningar för avstyckning från fastigheten av två områden, det ena om 0,1577 hektar och det andra om ca 0,16 hektar. I utlåtanden den 10 oktober 1956 meddelade Strömbom tillstånd till avstyckningen av området å 0,1577 hektar men vägrade tillstånd till avstyckning av det andra området. Det senare utlåtandet blev på sökandens begäran underställt Borås domsagas ägodelningsrätts prövning. Den förrättning, varigenom avstyckning medgivits, avslutades den 15 december 1956.

Efter granskning av förrättningarna hemställde överlantmätaren att ägodelningsrätten måtte fastställa det utlåtande, varigenom avstyckning av området å ca 0,16 hektar vägrats. Den verkställda granskningen av den förrättning, varigenom tillstånd till avstyckningen av området å 0,1577 hektar lämnats, hade icke givit anledning till anmärkning. Som förrättningsökanden i skrifter till överlantmätaren använt formuleringar som möjligen kunde innebära, att han avsett att anföra besvär över sistnämnda förrättning, fann överlantmätaren skäl hänskjuta fastställelseprövningen även av denna förrättning till ägodelningsrätten.

Efter vederbörliga kungörelser och kallelser företog ägodelningsrätten under ordförandeskap av häradshövdingen Arvid Swartling målen till huvudförhandlingar den 7 maj 1957. Därvid var Gösta Larsson ej närvarande och ej heller annan företrädare för dödsboet efter hans fader, som dåmera avlidit.

Målen avgjordes genom två särskilda utslag samma den 7 maj. Ägodelningsrätten fastställde därvid förrättningsmannens utlåtande, varigenom avstyckning av området å ca 0,16 hektar vägrats. Även den förrättning, varigenom avstyckning av området å 0,1577 hektar beviljats, fastställdes av ägodelningsrätten. I meddelade besvärshänvisningar tillkännagav ägodelningsrätten bl. a., att talan mot de båda utslagen skulle föras genom besvär och att den som ville besvara sig skulle inom fyra veckor från den 7 maj eller sist »den 4 juni 1957 före tjänstetidens slut till ägodelningsdomaren i Borås domsaga postadress Tingshuset, Södra kyrkogatan 41, Borås, inkomma med sin till Kungl. hovrätten för Västra Sverige ställda besvärslinlag».

Den 4 juni 1957 ingavs till domsagan i två exemplar en den 3 juni 1957 dagtecknad skrift av Larsson, i hithörande delar så lydande.

»*Besvärsskrift, att för prövning översändas till J.O.*

Till Justitieombudsmannaämbetet

Stockholm.

Som besvär över Borås Domsagas Ägodelningsrätts tvenne utslag den 7 maj 1957 betecknade — — — får *undertecknade härmed anhålla*. Att J.O. måtte infordra samtliga de handlingar och material, som i nämnda avstyckningsärenden kan ha av avstyckningsmyndighet ingivits till Borås domsagas ägodelningsrätt. Samt får vi anhålla, att efter det J.O. erhållit samtliga de handlingar och material, som avstyckningsmyndighet kan ha ingivit i nämnda ärenden, att J.O. måtte meddela oss vad som ingivits i nämnda ärenden. Därefter ämnar vi, dels på grund av vad som kan av avstyckningsmyndighet ha ingivits i nämnda ärenden, dels på grund av omständigheterna i avstyckningsärendena och Borås domsagas ägodelningsrätts nämnda utslag, fullfölja denna besvärrelse, genom komplettering av densamma. Dock kan som exempel på distriktslantmätarens behandling av avstyckningsärendena i fråga redan nu nämnas följande. — — —»

I fortsättningen av skriften framställdes vissa anmärkningar mot förrättingsmannen och mot ägodelningsrätten. Samtliga anmärkningar voro av formell natur.

Såsom ägodelningsdomare meddelade Swartling den 5 juni två särskilda beslut, vilka tecknades å de båda exemplaren av berörda skrift. Beslutet i det mål, där tillstånd till avstyckning vägrats, var av följande lydelse:

»Enär det enligt lag och meddelad fullföljdshänvisning ålegat dödsboet efter Martin Larsson, därest det velat föra talan mot ägodelningsrättens den 7 maj 1957 meddelade utslag, att senast den 4 juni 1957 hava till ägodelningsdomaren inkommit med sin till Kungl. hovrätten för Västra Sverige ställda besvärslaga,

men Gösta Larsson såsom ställföreträdare för dödsboet den 4 juni 1957 till ägodelningsdomaren inkommit med en till justitieombudsmansämbetet ställd besvärsskrift,

finner ägodelningsdomaren besvärstalan såsom icke fullföljd på föreskrivet sätt icke kunna upptagas till prövning utan avvisar densamma.»

Beslutet i det mål, i vilket tillstånd till avstyckning meddelats, hade motsvarande innehåll. Såsom skäl för besvärens avvisande anfördes i detta beslut därjämte, att dödsboet mot stadgandet i 21 kap. 51 § 1 mom. jorddelningslagen icke ägde föra talan över ägodelningsrättens utslag den 7 maj 1957, varigenom fastställelse meddelats å jorddelningsförrättning.

De sålunda den 5 juni meddelade besluten innehöllo tillika besvärshänvisningar enligt vilka talan mot besluten skulle föras genom besvär, vilka skulle ingivas till ägodelningsdomaren sist den 3 juli 1957 och vara ställda till hovrätten för Västra Sverige.

Samma den 5 juni tillställdes Larsson underrättelse om de meddelade besluten. I underrättelsen intogs en redogörelse för beslutens innehåll.

Den 3 juli inkom till domsagan en av Larsson och Forsberg, den senare såsom ombud för Larsson, den 2 juli dagtecknad skrift. Denna, som ingavs i två exemplar, hade en rubrik av i huvudsak samma lydelse som skriften av den 3 juni och var ställd till JO-ämbetet samt avsåg enligt sin ordalydelse besvär över besluten den 5 juni, varefter uttalades följande:

»Att vi anser, att Borås Domsagas Ägodelningsrätt icke rimligtvis äger besluta i ärendena ifråga i det avseende ärendena genom ingivna besvärsskrifter adresserats till Justitieombudsmannaämbetet. Samt, att hos J.O. begärd prövning o yttrande måtte föreligga innan ärendena kan anses slutbehandlade. Och anhålles således även nu, att J.O. måtte — — —».

I övrigt var skriften av i huvudsak samma innehåll som den förut återgivna skriften av den 3 juni.

Genom två särskilda, likalydande beslut den 6 juli, vilka meddelades av Swartling såsom ägodelningsdomare, avvisades besvären. Såsom skäl därför anfördes — liksom i besluten av den 5 juni — att besvärstalan genom den till JO-ämbetet ställda besvärsskriften icke blivit fullföljd på föreskrivet

sätt och därför icke kunde upptagas till prövning, varför talan avvisades. Enligt meddelade besvärshänvisningar skulle den som ville besvära sig senast den 3 augusti till ägodelningsdomaren inkomma med sin till hovrätten ställda besvärslaga.

Underrättelser om att beslut i anledning av »inkomna besvär» skulle meddelas den 6 juli expedierades till Larsson och Forsberg den 4 juli och delgavs den 5 juli.

Den 6 augusti 1957 ingavs till domsagan i två exemplar en samma dag dagtecknad skrivelse från Larsson och Forsberg. Skrivelsen hade samma rubrik som skrivelsen av den 2 juli och var ställd till JO-ämbetet samt innefattade besvär över besluten den 6 juli. Under hänvisning till att endast underrättelser om dessa beslut men ej utskrift av besluten tillställts Larsson och Forsberg hemställde dessa, att JO måtte pröva även frågan huruvida icke ägodelningsdomaren varit skyldig översända utskrift av besluten. Vidare uttalades, att Larsson och Forsberg, i den mån besluten den 6 juli 1957 gått emot de den 3 juni och den 2 juli anförda besvären, ville åberopa vad som anförts i nämnda besvär.

T. f. ägodelningsdomaren i domsagan, tingsnotarien Tord Eneström, meddelade den 10 augusti två särskilda, likalydande beslut, varigenom besvären avvisades. Såsom skäl åberopades att besvären icke fullföljts på föreskrivet sätt och inom rätt tid. I meddelade besvärshänvisningar tillkännagavs att sista dagen för anförande av besvär var den 7 september. I övrigt hade hänvisningarna samma innehåll som i de tidigare besluten. Underrättelse om besluten expedierades den 7 augusti, varvid även meddelades, att upplysning om beslutens innehåll kunde erhållas per telefon eller vid personligt besök å domsagan.

Härefter meddelade Swartling den 14 september, den 17 oktober, den 18 november och den 28 december 1957 samt den 31 januari, den 5 mars, den 16 april, den 21 maj och den 26 juni 1958 särskilda beslut — ett för vardera målet — genom vilka av Larsson, biträdd av Forsberg, vid varje tillfälle förut besvärstalan mot det närmast förut meddelade avvisningsbeslutet avvisades. Besvärsskrivelserna voro i samtliga fall försedda med rubrik av här förut refererad lydelse och ställda till JO-ämbetet. Såsom skäl för avvisningsbesluten anfördes i samtliga fall — i likhet med vad förut angivits beträffande de tidigare avvisningsbesluten — att talan icke fullföljts på föreskrivet sätt. I besluten den 14 september 1957 och den 26 juni 1958 grundades avvisningen tillika på att besvären icke inkommit inom rätt tid.

I ett den 16 september 1957 dagtecknat meddelande till Larsson med underrättelse om beslutet den 14 september 1957 påpekades att besvär över beslutet skulle ställas till hovrätten och ej till annan myndighet. Sådant påpekande har gjorts även i andra underrättelser till Larsson.

Genom skrivelser från domsagan den 18 oktober och den 19 november 1957 samt den 1 februari, den 7 mars, den 17 april och den 24 maj 1958

upplystes bl. a. att Larsson, därest han önskade tillställa JO-ämbetet någon skrivelse, borde insända eller ingiva denna till ämbetet och ej till domsagens kansli.

Larsson och Forsberg anförde i en del av besvärsskrifterna, att de ansågo, att ägodelningsdomaren icke ägde bestämma, huruvida de voro berättigade eller icke att ställa besvären till JO-ämbetet. Larsson och Forsberg hävdade vidare att ägodelningsdomaren icke ägde besluta i det avseende besvären voro ställda till JO. Hinder för JO-uppvaktning kunde icke föreligga på grund av att underrätten meddelat besvärshänvisning till hovrätten. Besvären vore infortrade att sändas genom den underrätt, som dittills behandlat ärendena, varför klagandena icke kunde anses ha förfarit felaktigt. Man borde rimligtvis icke kunna åläggas gå hela instansvägen uppåt, innan JO-uppvaktning skedde.

I ett av de avvisningsbeslut som meddelades den 16 april och i ett av besluten den 21 maj 1958 dömdes Larsson och Forsberg jämlikt 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen samt 9 kap. 2 och 4 §§ rättegångsbalken för rättegångsmissbruk att utgiva, enligt beslutet den 16 april envar 25 dagsböter, och enligt beslutet den 21 maj envar 50 dagsböter, varje dagsbot bestämd för Larsson i båda fallen till fem kronor och för Forsberg i båda fallen till tre kronor. Såsom skäl för bötesbesluten anfördes, att besvärstalan uppenbarligen förts mot bättre vetande.

Mot de den 26 juni 1958 meddelade avvisningsbesluten fördes icke talan.

Den 19 juni 1958 inkom hit en kopia av den till JO-ämbetet ställda, till ägodelningsdomaren översända skrift, vari Larsson och Forsberg förklarat sig anföra besvär över ägodelningsdomarens båda beslut den 21 maj 1958. Vidare inkom den 25 juli 1958 en skrift från Larsson och Forsberg, däri de förklarade sig anföra besvär över ägodelningsdomarens båda beslut den 26 juni 1958, därvid de åberopade vad de anfört i tidigare till ägodelningsdomaren insända besvärsskrifter samt uttalade, att ägodelningsrätten enligt deras mening bort förklara ärendena vilande i avbidan på JO:s utlåtande.

Sedan Swartling anmodats att inkomma med upplysningar ävensom med ägodelningsrättens akter i målen, anförde han i en den 25 augusti 1958 hit inkommen skrift följande.

Swartling hade icke ansett sig kunna tillmötesgå i besvärsskrivelserna gjord anhållan att skrivelserna skulle vidarebefordras till JO men hade uppmanat klaganden att översända klagomålen direkt till JO. Då klagomålen fortsatte, trots att Larsson flera gånger upplysts om vad han hade att iakttaga för att besvären skulle upptagas till prövning, fann Swartling att talan fördes mot bättre vetande och på grund därav ådömdes Larsson och Forsberg i besluten den 16 april och den 21 maj 1958 böter. Vid tiden för meddelandet av avvisningsbesluten den 26 juni 1958 hade Swartling erfarit att klagandena översänt sina klagomål även till JO. Då det kunde förmodas att besvärsskrivelserna skulle upphöra, sedan JO meddelat beslut

i anledning av klagomålen, utdömdes inga böter i samband med besluten den 26 juni.

I en härefter inom JO-ämbetet upprättad promemoria uttalades på anförda skäl den meningen, att ägodelningsdomaren icke ägt på sätt som skett i besluten den 5 juni 1957 avvisa Larssons talan. Detsamma gällde samtliga följande avvísingsbeslut med undantag för dem som även grundats på att besvären inkommit för sent. Med hänsyn till att avvísingsbesluten objektivt sett varit oriktiga, kunde icke göras gällande, att de upprepade klagomålen vore att betrakta såsom rättegångsmissbruk. Rättelse i de meddelade besluten, i vad Larsson och Forsberg ådömts böter, syntes — anfördes vidare i promemorian — kunna vinnas antingen genom att de ådömda böterna, tillhopa 600 kronor, gäldades av den för besluten ansvarige eller genom en hänvändelse från JO till riksåklagaren med hemställan om dennes medverkan för åstadkommande av resning i besluten.

Sedan Swartling i samband med ny remiss tagit del av promemorian, inkom han med nytt yttrande, däri han anförde bl. a. följande.

Swartling måste tillstå att han numera insåge att hans tolkning av 52 kap. 2 § RB vore felaktig och kunde endast beklaga allt det ohägn som därav kommit. För att vinna rättelse i bötesbesluten hade Swartling valt att själv betala böterna och överlämnade samtidigt med yttrandet kvitton utvisande att han erlagt bötesbeloppen. Med anledning därav och då någon ytterligare skada av felet, såvitt Swartling kunde se, icke uppkommit och någon upprepning av felet icke vore att befara från hans sida hemställde Swartling att JO måtte låta bero vid denna förklaring.

Larsson och Forsberg inkommo härefter med påminnelser, däri de bl. a. upprepade sina klagomål över hur frågan om avstyckningarna handlagts hos distriktslantmätaren och ägodelningsrätten.

I en den 31 mars 1959 till Swartling avlåten skrivelse anförde jag där-
efter följande.

Olika meningar kunna helt visst råda, hur Larssons den 4 juni 1957 till ägodelningsdomaren inkomna skrifter äro att uppfatta.

Härvid är att beakta att skrifterna äro ställda till JO och innehålla i huvudsak endast klagomål över hur frågan om de begärda avstyckningarna handlagts i formellt hänseende hos distriktslantmätaren och ägodelningsrätten. Skrifterna innehålla icke något uttryckligt yrkande om ändring av ägodelningsrättens utslag. Härtill kommer att dödsboet lagligen icke ägt fullfölja talan mot det utslag, varigenom avstyckningen av området å 0,1577 hektar fastställts. Nu anförda omständigheter tala för att skrifterna böra uppfattas uteslutande såsom klagomål till JO.

Å andra sidan har Larsson i de till ägodelningsdomaren den 4 juni 1957

inkomna skrifterna sagt sig anföra besvär över ägodelningsrättens båda utslag den 7 maj 1957. Det ligger nära till hands att antaga att syftet med skrifterna var att vinna tillstånd även till den avstyckning, som vägrats. Vad Larsson anfört om att han, sedan klagomålen behandlats av JO, ämnade »fullfölja denna besvärelse» tyder möjligen på att han även avsett en prövning i högre instans och att denna prövning skulle anstå, till dess klagomålen avgjorts av JO.

Eftersom man i varje fall icke kunde utesluta att Larsson med nyssnämnda skrifter avsåg att få till stånd en ändring av ägodelningsrättens utslag, synes försiktigheten ha bjudit att — på sätt som även skedde — behandla skrifterna som besvär över ägodelningsrättens utslag.

Av de från Larsson och Forsberg senare inkomna skrifterna synes framgå, att klagandena ansett avvisningsbesluten felaktiga och velat få desamma undanröjda. Fog har därför funnits för att behandla även dessa senare skrifter såsom besvär, oaktat desamma ställts till JO.

Jag vill emellertid framhålla att — även om sålunda samtliga de till ägodelningsdomaren inkomna skrifterna bort behandlas såsom besvär — ägodelningsdomaren likväl enligt min mening bort till JO insända avskrifter av besvärsskrifterna, eftersom dessa voro ställda till JO och innehöllo klagomål, som JO var behörig att pröva, samt klagandena uttryckligen begärde att skrifterna skulle översändas till JO för prövning. Det torde också, åtminstone inom förvaltningen, vara vedertagen praxis, att myndighet, som ej är behörig att pröva inkommen framställning, vidarebefordrar densamma till den myndighet som är behörig (jfr SOU 1946: 69 s. 198 o. f. och 4 § kungörelsen den 18 oktober 1946 angående kommissionärer hos myndigheter tillhörande statsförvaltningen). I förevarande fall hade funnits så mycket mera skäl att till JO insända avskrifter av besvären som dessa innehöllo klagomål även mot ägodelningsrätten, samt klagomålen genom det sätt varpå de behandlades icke heller kommo under hovrättens prövning. Som emellertid skyldighet att i dylikt fall vidarebefordra klagomålen icke föreskrivits och eftersom Swartling så småningom lät underrätta klagandena om att de borde hänvända sig direkt till JO, anser jag mig i denna del kunna låta bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Om man nu utgår från att det i enlighet med vad förut sagts fanns fog för att behandla de från klagandena inkomna skrifterna såsom besvär, uppkommer fråga, huruvida klagandena kunna anses ha *på föreskrivet sätt* fullföljt talan mot ägodelningsrättens båda utslag den 7 maj 1957 och de därefter meddelade avvisningsbesluten genom sina till ägodelningsdomaren insända, till JO-ämbetet ställda skrifter.

Enligt de meddelade fullföljdshänvisningarna skulle talan mot utslagen och besluten föras genom besvär, därvid den, som ville besvära sig, skulle inom angiven tid till ägodelningsdomaren inkomma med sin till hovrätten ställda besvärslaga. Klagandena ha följaktligen, då de i samtliga fall

ställde besvärerna till JO-ämbetet, icke i alla avseenden iakttagit vad som föreskrivits i fullföljdshänvisningarna.

I 21 kap. 55 § jorddelningslagen stadgas följande:

»Finnes besvärstalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid skall den av ägodelningsdomaren avvisas.»

Detta stadgande är att jämföra med bestämmelserna i 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 § och 52 kap. 2 § RB, där det i fråga om vanliga rättegångsmål på motsvarande sätt stadgas, att vadetalan eller besvärstalan, som finnes icke vara fullföljd på föreskrivet sätt och inom rätt tid, skall av underrätten avvisas. Av förarbeten och kommentarer till dessa lagrum (se Gärde m. fl. s. 737 och 743) framgår att, i överensstämmelse med tidigare rätt, till »sätt» för fullföljd av talan hänföres allenast valet av rättsmedel (vad eller besvär). Väl skall inlaga i rättegång innehålla uppgift å domstolen (se 33 kap. 1 § RB), men den omständigheten att fullföljdsinlaga saknar uppgift om den instans som skall pröva saken eller är ställd till annan än den domstol, som angivits i meddelad fullföljdshänvisning, torde vara utan betydelse för att bedöma fråga om talan fullföljts på föreskrivet sätt, d. v. s. huruvida föreskrivet rättsmedel, i detta fall besvär, använts.

Därest de till ägodelningsdomaren inkomna skrifterna voro att uppfatta såsom besvär över de av ägodelningsrätten meddelade utslagen eller över de av ägodelningsdomaren meddelade avvisningsbesluten, kunde besvärerna därför icke avvisas på den grund att inlagorna voro ställda till JO-ämbetet. Med hänsyn härtill, och då riktigt rättsmedel kommit till användning, måste samtliga avvisningsbeslut anses felaktiga, i vad talan avvisats på den grund att talan icke fullföljts på föreskrivet sätt.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen har talan mot ägodelningsrättens utslag i det mål, i vilket tillstånd till avstyckning meddelats, avvisats jämväl av det skälet, att dödsboet icke ägde föra talan mot detta utslag. Det tillkom emellertid hovrätten och icke ägodelningsdomaren att pröva, huruvida dödsboet ägde föra talan mot utslaget (jfr Gärde m. fl. s. 743). Nu ifrågakomna avvisningsbeslut är följaktligen felaktigt även härutinnan.

Därest skrivelserna uppfattas såsom för JO-ämbetets prövning avsedda klagoskrifter, innefatta de icke besvär och ha sålunda icke kunnat avvisas enligt 21 kap. 55 § jorddelningslagen.

Vad sålunda anförts utvisar, att de den 5 juni 1957 meddelade avvisningsbesluten under alla förhållanden voro felaktiga. Detsamma gäller samtliga därpå följande avvisningsbeslut utom besluten den 10 augusti och den 14 september 1957 samt den 26 juni 1958. Dessa sistnämnda beslut äro, därest den avvisade inlagan uppfattas såsom en besvärinlaga, riktiga i vad talan avvisats på den grund att besvärerna icke inkommit inom rätt tid.

Med hänsyn till att avvisningsbesluten, med nyss angivna undantag, måste anses under alla förhållanden oriktiga, synes icke kunna göras gäl-

lande att de upprepade klagomålen äro att betrakta såsom rättegångsmissbruk. Laga grund synes därför ha saknats att döma Larsson och Forsberg till böter jämlikt 9 kap. 2 och 4 §§ RB.

För samtliga avvissningsbeslut utom de den 10 augusti 1957 meddelade är Swartling såsom ägodelningsdomare ansvarig.

De utdömda bötesstraffen avse betydande belopp, för Larsson 375 kronor och för Forsberg 225 kronor. Swartlings beslut i denna fråga äro emellertid direkt beroende av hans uppfattning i frågan om möjligheterna att avvisa besvärstalan. På grund härav och då Swartling själv erlagt bötesbeloppen finner jag mig i denna del kunna låta bero vid mina härovan gjorda uttalanden om innebörden av gällande lagbestämmelser.

Utifrån den av Swartling intagna ståndpunkten om skrifternas karaktär hade det ålegat Swartling att vidtaga de i 21 kap. 55 § andra stycket jorddelningslagen angivna åtgärderna, varefter målen bort överlämnas till hovrätten. Genom att Swartling i stället avvisat besvärstalan ha målen icke kommit under hovrättens prövning.

Även detta är en omedelbar följd av Swartlings tolkning av stadgandet om avvisande av fullföljd talan. Det är för övrigt icke utrett att klagandena verkligen avsett att i hovrätten föra talan mot ägodelningsrättens utslag. Med hänsyn härtill och då det enligt min mening framstår såsom uteslutet, att en prövning i hovrätten skulle ha lett till ändring av ägodelningsrättens utslag, anser jag mig även härutinnan kunna låta bero vid vad i ärendet förevarit.

Verkställd granskning av distriktslantmätarens handläggning av avstyckningsförräntningarna och av ägodelningsrättens handläggning av de båda målen har icke givit anledning till någon som helst erinran. Klagomålen i denna del föranleda därför icke någon vidare åtgärd från min sida.

Ärendet var därmed av mig slutbehandlat.

3. Lämpligheten av att domare besöker brottsplats och därvid erhåller upplysningar av utredningsmännen

Den 25 juni 1959 påträffades liket av en mördad kvinna från Fjugesta å plats inom Östernärkes domsaga. Brottsplatsundersökning inleddes omedelbart.

I en tidningsartikel med rubriken »Domare i Fjugestamål gör brottsplatsbesök», vilken artikel fanns intagen i tidningen Dagens Nyheter för den 30 juni 1959, omtalades, att häradshövdingen i domsagan Torsten Ahlgren föregående kväll besökt fyndplatsen och då företagit en noggrann undersökning av området, som var avspärrat. Vidare påpekades i tidningsartikeln, att Ahlgren normalt skulle bli ordförande i den domstol, som skulle komma

att handlägga »Fjugesta-målet», när detta eventuellt skulle komma upp till rättslig prövning. I tidningen fanns ävenledes intaget ett fotografi, taget vid Ahlgrens besök på området. Enligt bildunderskriften syntes Ahlgren på bilden diskutera med två brottsplatsexperter och en polisman.

Med anledning av innehållet i tidningsartikeln inkom Ahlgren — efter remiss den 30 juni 1959 — med infortrat yttrande.

Sedan liket av den mördade kvinnan påträffats inom Östernärkes domsaga, fanns det anledning räkna med att ett brottmål i saken kunde komma att anhängiggöras vid domsagans häradsrätt. Det skulle härvid — därest ledighet icke beviljades Ahlgren av hovrätten — normalt ankomma på denne såsom härads hövding att handlägga brottmålet.

Av tidningsartikeln och fotografiet framgår, att Ahlgren den 29 juni 1959 — då fråga om ledighet för honom ännu icke väckts — besökte brottsplatsen och samtalade med brottsutredarna.

Enligt 30 kap. 2 § RB skall dom i brottmål, där huvudförhandling vid rätten ägt rum, grundas å vad vid förhandlingen förekommit. Med denna för vår nya rättegångsordning fundamentala rättsregel låter sig enligt min mening icke förena, att den domare, som normalt skall tjänstgöra såsom ordförande vid huvudförhandlingen, dessförinnan företager besiktning av brottsplatsen tillsammans med utredningsmännen utan att det blivande försvaret därvid är representerat. Domaren kan nämligen därvid av brottsutredarna få upplysningar, som senare icke framföras i rättegången och därför ej heller få läggas till grund för domen men som likväl kunna påverka domaren. Vidare och framförallt måste beaktas, att det — sedan rättegång kommit till stånd — för försvaret måste framstå såsom en olägenhet att icke veta, vilka upplysningar domaren fått vid besöket på brottsplatsen, och att dessa informationer därför icke kunna belysas från försvarets synpunkt. Av nu anförda skäl bör en domare enligt min mening avhålla sig från att utanför den i rättegångsbalken uppdragna ramen för rättegång söka skaffa sig informationer i saken.

Ahlgren har emellertid i ärendet uppgivit, att det redan före hans besök stått klart för honom, att han på grund av andra trängande göromål icke skulle bli i tillfälle att å ämbetets vägnar taga befattning med en mera omfattande brottssak, som under sommaren eller hösten kunde komma före vid domsagans häradsrätt, och att han därför den 7 juli — sedan häktningsframställning samma dag inkommit — anhöll hos Svea hovrätt om ledighet, som också beviljats honom.

Vid tiden för besöket på brottsplatsen kunde Ahlgren emellertid icke med säkerhet veta, om hovrätten komme att bevilja honom ledighet, i all synnerhet som det enligt min mening ur rättssäkerhetssynpunkt framstår

såsom principiellt lämpligast att ett brottmål av denna art i första hand handlägges av den ordinarie domaren i orten, som därvid bör i erforderlig utsträckning befrias från andra, mindre maktpåliggande uppgifter.

Med dessa uttalanden, vilka jag upptog i en till Ahlgren avlåten skrivelse, lät jag bero vid vad i saken förevarit.

4. Bristfällig utredning i ärende om adoption av finskt barn

Vid inspektion av Hedemora domsaga i september 1958 uppmärksammade tjänstförättande justitieombudsmannen Lundvik, att Hedemora tingslags häradsrätt under ordförandeskap av tingsdomaren L. G. Lindencrona den 22 maj 1957 lämnat två svenska makar tillstånd att såsom adoptivbarn antaga ett finskt barn, fött inom äktenskap den 27 juni 1955. Barnets föräldrar voro bosatta i Kotka, Finland. I ärendet förelåg yttrande från Hedemora stads barnavårdsnämnd men icke från barnavårdsmyndighet i Finland. Tjänstförättande JO anmärkte — under hänvisning till 12 § första punkten förordningen den 31 december 1931 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap samt 20 kap. 6 § föräldrabalken — att yttrande bort inhämtas från barnavårdsmyndigheten i Kotka.

I infordrad förklaring anförde Lindencrona, att barnet vid adoptionen torde ha haft hemvist i Sverige och att inhämtande av yttrande från barnavårdsmyndighet i Finland — med hänsyn till innehållet i 12 § förenämnda förordning — därför icke syntes ha varit erforderligt.

Vid avgörandet av ärendet den 17 januari 1959 gjorde tjänstförättande justitieombudsmannen Lundvik följande uttalanden, vilka upptogs i en skrivelse till Lindencrona.

Förordningen den 31 december 1931 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap ansluter sig till en mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge den 6 februari 1931 ingången konvention innehållande internationellt privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmynderskap.

I 11 § av förordningen stadgas att, om medborgare i fördragsslutande stat, som har hemvist i sådan stat, vill adoptera någon, som har medborgarskap i en av staterna, ansökningen skall göras i den stat, där adoptanten har hemvist.

I 12 § heter det: »Vid prövning av ansökningen tillämpas i varje stat där gällande lag. Är den, som skall adopteras, under aderton år och har han

hemvist i hemlandet, må ansökningen dock ej bifallas i annan stat, utan att vederbörande barnavårdsmyndighet i hemlandet haft tillfälle att avgiva yttrande.»

En ansökan, som efter vad nu sagts skall upptagas i Sverige, skall följaktligen prövas enligt svensk rätt. Härefter ligger även att i ärendet måste föreläggas den utredning, som enligt svensk rätt kräves för ett adoptionsbeslut.

I 20 kap. 6 § föräldrabalken stadgas, såvitt nu är i fråga, att i adoptionsärendet skall, om barnet ej fyllt aderton år, yttrande inhämtas såväl från barnavårdsnämnden i den församling, där adoptanten är kyrkobokförd, som ock, där barnavårdsman förordnats för barnet, från den barnavårdsnämnd som har att utöva tillsyn å barnavårdsmannens verksamhet och eljest från barnavårdsnämnden i den församling, där föräldrarna eller den av dem som har vårdnaden om barnet är kyrkobokförd. Om nu föräldrarna eller den av dem som har vårdnaden är bosatt och skriven i utlandet och barnavårdsman ej här finnes förordnad för barnet, kan en rent bokstavig tillämpning icke ske av bestämmelsen om att yttrande skall inhämtas från den barnavårdsnämnd som närmast företräder barnet. Då grunden för bestämmelserna är att man velat skapa en garanti för att barnets intresse blir tillbörligen tillgodosett, kan det dock icke vara medgivet att avstå från den utredning som barnavårdsnämndens yttrande avsetts skola innefatta. Att barnet har anknytning till annat land kan ju rimligen icke medföra, att prövningen av frågan om adoptionens lämplighet får ske med mindre omsorg än eljest. Tvärtom finnes all anledning att ägna sådana adoptionsärenden en särskild noggrann prövning. Lagens grund synes mig därför tala för att rätten i en sådan situation bör på lämpligt sätt införskaffa motsvarande utredning. Finnes i det främmande landet en motsvarighet till våra barnavårdsnämnder, bör rätten enligt min mening i första hand söka inhämta yttrande från sådan myndighet, om ej en hänvändelse dit ter sig utsiktslös eller av särskild anledning olämplig. Utredning kan också införskaffas t. ex. genom svensk beskickning. Vad angår förhållandet till våra nordiska grannländer synes det mig ligga i sakens natur att man, även utan uttryckligt stadgande, har att i förekommande fall inhämta yttrande från vederbörande barnavårdsmyndighet där.

För det fall att ett barn under aderton år, vilket är medborgare i annat nordiskt land än Sverige, här skall adopteras, anser jag alltså, att redan en riktig tillämpning av den interna svenska rättens regler ofta kräver, att yttrande inhämtas från vederbörande barnavårdsmyndighet i barnets hemland. Detta gäller särskilt, om barnet har hemvist i hemlandet, ty merendels är vårdnadshavaren då också bosatt där; eventuellt kan där finnas motsvarighet till barnavårdsman för barnet. Även om barnet har hemvist i Sverige, kan emellertid vårdnadshavaren vara bosatt i hemlandet eller där finnas motsvarighet till barnavårdsman för barnet och yttrande bör då inhämtas från hemlandet.

Såsom redan påpekats stadgas i 12 § andra punkten av 1931 års förordning, för det fall att barnet är under aderton år och har hemvist i hemlandet, att ansökningen icke må bifallas utan att vederbörande barnavårdsmyndighet i hemlandet haft tillfälle att avgiva yttrande. Stadgandet — som innefattar en komplettering av vad i första punkten sägs om att svensk rätt skall tillämpas — låter sig väl förena med vad jag ovan anförde. Omständigheterna kunna nämligen vara sådana att — ehuru barnet får anses äga hemvist i hemlandet — en tillämpning av 20 kap. 6 § föräldrabalken likväl icke skulle medföra att barnavårdsmyndigheten i hemlandet bleve hörd. Vårdnadshavaren kan t. ex. ha bosatt sig i Sverige. Helt uteslutet torde icke heller vara att barnavårdsman förordnats för barnet i Sverige t. ex. under en barnets tillfälliga vistelse här. I ett sådant fall måste såväl föräldrabalkens som förordningens krav på utredningen vara uppfyllt.

Till belysning av hithörande spörsmål vill jag ytterligare framhålla, att 12 § andra punkten i 1931 års förordning ordagrant motsvarar konventionstexten och att bestämmelsen upptagits i konventionen på svenskt initiativ och med hänsyn till innehållet i 9 § av vår adoptionslag, vilket lagrum numera ersatts av 20 kap. 6 § föräldrabalken. Man ansåg nämligen från svensk sida icke tillrädligt att för de fall, då prövning av ansökan om adoption av svenskt barn handlägges av utländsk myndighet, avstå från den garanti för tillvaratagande av barnets intresse som nämnda lagrum innefattade (se till det anförda SOU 1929: 12 s. 86 och proposition nr 77/1931 s. 38; jämför också Ekeberg i Svensk Juristtidning 1929 s. 518).

I förevarande fall var fråga om ett finskt inomäktenskapligt barn under aderton år, vars föräldrar voro bosatta i Finland. Barnavårdsman var veterligen icke förordnad för barnet i Sverige. Vid dessa förhållanden har häradsrätten — oavsett om barnet hade hemvist i Finland eller icke; en fråga som för övrigt kan vara mycket vanskelig att besvara — bort inhämta yttrande från vederbörande barnavårdsmyndighet i Finland.

Ehuru häradsrätten alltså enligt min mening icke bort bifalla adoptionsansökningen utan att dessförinnan ha berett den finska barnavårdsmyndigheten tillfälle till yttrande finner jag mig dock kunna låta bero vid dessa mina uttalanden.

5. Fråga om behov av särskilda åtgärder till förekommande av att svenska medborgare genom kallelser till förhör inför katolsk myndighet vilseledas om sina skyldigheter att iakttaga sådana kallelser

Av handlingarna i ett efter klagomål av Josef K. härstädes upptaget ärende framgår följande.

Från kyrkoherden i katolska församlingen i Göteborg W. Meijerink erhöll K. en den 20 februari 1959 dagtecknad skrivelse, så lydande: »Av den kyrkliga domstolen i Stockholm har jag blivit anmodad att inkalla Eder till ett förhör. Det gäller Edert äktenskap med — — —. — Var vänlig meddela mig snarast möjligt vilken dag *under första veckan av mars* Herr K. kan komma till mig för att besvara dithörande frågor enligt föreliggande frågeformulär. — Högaktningsfullt W. Meijerink.»

I en den 12 mars 1959 hit inkommen klagoskrift anförde K. bland annat följande: Kallelsen hade utfärdats av en »domstol» till en i Sverige bosatt svensk medborgare av icke-katolsk konfession. Kallelsens formulering vore sådan, att man frågade sig på vilka paragrafer i svensk lag den grundade sig. K. hade vid samtal med Meijerink upplysts om, att K. icke skulle få ta med vare sig advokat eller vittne till förhöret. Däremot skulle ett antal katolska representanter närvara. Med tanke på den respekt, som den stora allmänheten hyste för begrepp sådana som domstol, kallelse till förhör o. s. v., ansåge K. det vara ägnat att vilseleda dem, som icke kände till ifrågavarande domstols existens, att kritiklöst godtaga kallelsen och inställa sig till förhören. K. ansåge det vara ett självklart krav från en svensk medborgare att icke kallas till en domstol här i landet, om icke dennas existens vore godkänd i grundlagen. K. ansåge att det här förekommit egenmäktigt förfarande och hemställde, att justitieombudsmannen gjorde en undersökning av vad slags domstolsverksamhet den ifrågavarande katolska myndigheten utövade här i landet.

I anledning av klagomålen uttalade jag i en till Katolska biskopsämbetet i Stockholm ställd skrivelse att den i klagoskriften avsedda katolska myndigheten icke stode under justitieombudsmannens tillsyn. Någon undersökning rörande myndighetens verksamhet kunde därför icke komma i fråga. Jag hade endast — framhöll jag vidare i skrivelsen — att pröva frågan huruvida från min sida någon åtgärd vore påkallad med anledning av det förhållandet att — såsom K. gjort gällande — svenska medborgare genom skrivelser rörande kallelser till förhör av det slag, varom i ärendet vore fråga, kunde bibringas den uppfattningen att de, på samma sätt som gällde i fråga om förhör inför svensk polismyndighet eller svensk domstol, vore skyldiga att efterkomma given kallelse. Innan jag toge ställning till denna fråga — framhöll jag slutligen i skrivelsen — hade jag ansett mig böra bereda biskopsämbetet tillfälle att, om ämbetet så önskade, inkomma med upplysningar i saken.

Med anledning härav inkom biskopen K. Ansgar Nelson med en skrivelse, däri anfördes följande:

Den kyrkliga domstolen (Tribunal Ecclesiasticum Holmiense) är en rent kyrklig institution, som handlägger ärenden, vilka falla under den katolska kyrkans kompetens.

Beträffande äktenskapsfrågor gäller principiellt, att endast av katoliker

i katolska kyrkan ingångna äktenskap falla under den kyrkliga tribunalens kompetens. Efter inkommen ansökan undersöks, huruvida ifrågavarande äktenskap ha ingåtts enligt den kanoniska lagens bestämmelser. Icke-katolska kristna äro självfallet ej förpliktade att följa den kanoniska lagens bestämmelser angående äktenskapets ingående.

Önskar emellertid en fränskild icke-katolsk kristen ingå ett äktenskap i katolska kyrkan med en katolsk trosbekännare och inkommer vederbörande part med en ansökan till den kyrkliga tribunalen med hemställa om prövning, huruvida vederbörande kontrahent i enlighet med den kanoniska lagen kan anses vara till dylikt äktenskap ledig, undersökas omständigheterna i samband med det upplösta äktenskapets ingående. För att få klarhet i denna fråga ombedjas bägge de fränskilda kontrahenterna vara vänliga att yttra sig i denna sak, varigenom man ju tager hänsyn till bägge parternas rätt. Väger motparten att yttra sig angående omständigheterna i samband med det tidigare äktenskapets ingående, är vederbörandes handlingsätt förståeligt och respekteras, emedan det rör sig om en personlig angelägenhet.

Att äktenskapsärenden behandlas mycket konfidentiellt ligger i sakens natur och är skälet varför advokater och vittnen icke anlitas; den civila sidan förutsättes ju redan vara avgjord av vederbörande myndighet. Upplysningssvis bör framhållas att den kyrkliga tribunalen ej befattar sig med skuldfrågan utan endast försöker få klarhet i frågan, huruvida den kyrkliga lagens bestämmelser om äktenskapets giltighet uppfyllts.

Av det ovan sagda torde framgå, att den katolska tribunalens uppgift är att konstatera, att inga hinder föreligga för ingäendet av ett kyrkligt katolskt äktenskap enligt den kanoniska lagens föreskrifter. Således är det här endast fråga om en rent inre kyrklig angelägenhet.

Den kallelse, som klaganden åberopar, råkar olyckligtvis ha blivit formulerad på ett ovanligt sätt. Dylika kallelser brukas framföras i privatbrev och i en form lämpad efter omständigheterna.

I ärendet inkom K. med påminnelser.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Som jag i min skrivelse till Katolska biskopsämbetet framhållit står den ifrågavarande katolska institutionen icke under justitieombudsmannens tillsyn. Det faller därför utom min befogenhet att föranstalta om undersökning av denna institutions verksamhet eller att eljest ingripa mot någon dess befattningshavare.

Beträffande klagomålen i övrigt får jag anföra följande.

I den till K. avlätna skrivelsen uttalades, att »den kyrkliga domstolen i Stockholm» anmodat vederbörande katolske prästman att inkalla K. till ett förhör, som gällde dennes upplösta äktenskap. För en i svenskt rättsväsen mindre initierad person kan denna formulering, särskilt genom att i kallelsen använts orden »domstol» och »förhör», helt visst leda tanken till att ifrågavarande kyrkliga institution — i likhet med svenska domstolar

— skulle ha vissa tvångsmedel till sitt förfogande i händelse kallelsen icke hörsammades. Emellertid torde skrivelsens innehåll i övrigt ge vid handen, att den »domstol», som i skrivelsen omnämndes, utgjordes av en till den katolska kyrkan hörande institution. Att en icke-katolsk svensk medborgare utan vidare skulle anse sig förpliktad att, mot sin egen önskan, tillhandtagå en sådan institution med upplysningar rörande sitt upplösta äktenskap framstår som mindre sannolikt. Av vad K. anfört framgår, att han själv icke blivit missledd rörande kallelsens rättsliga innebörd. Den som är tveksam om skyldighet föreligger att iakttaga kallelse av förevarande slag kan utan svårighet, genom förfrågan hos statlig eller kommunal myndighet, vinna klarhet härutinnan.

Det är emellertid otvivelaktigt ett allmänt intresse att den verksamhet, som med stöd av religionsfrihetslagen och inom dess gränser utövas här i landet av till främmande trossamfund hörande organ, sker i former som icke äro ägnade att orsaka ens tvekan rörande organets befogenheter i förhållande till andra trosbekännare. Den olämpliga formuleringen av den till K. ställda skrivelsen kan visserligen ge anledning till sådan tvekan. Vad i ärendet blivit upplyst ger dock fog för att antaga, att kallelser i liknande fall icke bruka avfattas på sätt som skett i skrivelsen till K. och att den påtalade formuleringen tillkommit av misstag. Den katolske biskopen har sålunda uppgivit att — vid prövning huruvida enligt den kanoniska lagens föreskrifter hinder möter mot att en frånskild icke-katolsk kristen ingår kyrkligt katolskt äktenskap med en katolsk trosbekännare — båda kontrahenterna i det upplösta äktenskapet bruka ombedjas vara vänliga att yttra sig i frågan. Biskopen har härvid framhållit, att den till K. ställda skrivelsen olyckligtvis blivit formulerad på ett ovanligt sätt. Det torde med hänsyn härtill vara befogat utgå från att — i enlighet med vad den katolska kyrkans representant sålunda uttalat — dylika formuleringar framdeles komma att undvikas. Några åtgärder i lagstiftningsväg eller eljest för att förekomma att svenska medborgare genom kallelser av här förevarande slag vilseledas om sina skyldigheter att iakttaga kallelserna äro därför enligt min mening icke påkallade.

Med hänsyn till det anförda finner jag klagomålen icke föranleda vidare åtgärd från min sida.

**6. Fråga huruvida — i mål om otukt med barn under 15 år —
åklagaren bort vidtaga åtgärd till förhindrande av fortsatt
brottslighet samt, då sådan åtgärd ej vidtagits, huruvida
barnavårdsnämnd ägt ingripa**

Av handlingarna i ett av ordföranden i barnavårdsnämnden i Bosarps kommun Johan Pettersson härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Den 6 oktober 1958 förklarades lantarbetaren Stig D. — som då inbodde hos makarna Nils och Svea A. i Hassle nr 14, Stehag — anhållen såsom på sannolika skäl misstänkt för otukt vid flera tillfällen med makarna A:s dotter Nita, född den 2 juni 1945. Vid häktningsförhandling inför Rönnebergs, Onsjö och Harjagers häradsrätt den 8 oktober 1958 yrkade landsfogdeassistenten Hans Wästberg såsom åklagare i målet, att D. måtte häktas, när flyktfara och risk för fortsatt brottslig verksamhet föreläge. Vid förhandlingen erkände D. de påstådda brotten men bestred häktningsyrkandet. Han anförde därvid, att han bestämt sig för att bryta förbindelsen med Nita, att han icke under några omständigheter ville återvända till familjen A., att Nils A. för övrigt icke skulle tillåta att D. åter närmade sig Nita, att D. hade möjlighet att erhålla egen bostad i Hassle i Stehag samt att han hade arbetsanställning å en gård, cirka två kilometer från Stehag. I ett vid häktningsförhandlingen fattat beslut avslog häradsrätten, som därvid bestod av häradshövdingen Eric Grundén såsom ensamdomare, på anförda skäl häktningsyrkandet men meddelade förbud för D. att lämna Stehags stationssamhälle och ett område däromkring av fem kilometers omkrets, samt ålade D. viss anmälningsskyldighet. — Det visade sig dock, att D., efter det han vid häktningsförhandlingen försatts på fri fot, åter bosatte sig hos familjen A. Med anledning därav beslöt Pettersson den 11 oktober 1958 såsom ordförande i barnavårdsnämnden — med stöd av 31 § barnavårdslagen — att jämlikt 22 § a) samma lag för skyddsuffostran omhändertaga Nita och tre systrar till henne, de senare i åldern 12, 8 och 7 år, eftersom han befarade, att D:s brottsliga verksamhet skulle fortsätta, därest även Nita och hennes systrar vistades i familjen A:s lägenhet. Samma dag fördes barnen till ett upptagningshem i Lund. Den 17 oktober 1958 beslöt barnavårdsnämnden, att barnens omhändertagande skulle fortfara till dess betryggande garantier funnes för att fara i hemmet enligt 22 § a) barnavårdslagen ej förelåg. Makarna A. lämnade den 31 oktober 1958 samtycke till beslutets verkställande. — I dom den 13 november 1958 sakerförklarade häradsrätten D. och förordnade, att han skulle återintagas i säkerhetsanstalt, samt beslöt, att han omedelbart skulle tagas i häkte. — Den 12 november 1958 beslöt barnavårdsnämnden jämlikt 22 § a) barnavårdslagen att för skyddsuffostran omhändertaga jämväl makarna A:s två yngsta söner. Sedan beslutet underställts länsstyrelsens i Malmöhus län prövning, återkallade emellertid nämnden ärendet samt ställde i stället makarna A:s hem under övervakning. Sedan den 21 mars 1959 äro makarnas för skyddsuffostran omhändertagna döttrar försöksutskrivna till hemmet.

I en den 7 november 1958 hit inkommen skrift anhöll Pettersson om utredning, huruvida han handlat riktigt genom att besluta om Nitans och hennes tre systrars omhändertagande för skyddsuffostran.

Med anledning härav inkom Wästberg med infortrat yttrande, varjämte barnavårdsassistenten vid länsstyrelsen Dagmar Wennerberg inkom med upplysningar. Jag tog dessutom del av häradsrättens akt i målet samt av barnavårdsnämndens handlingar till dess beslut den 17 oktober 1958.

Wästberg anförde i sitt yttrande: Vid häktningsförhandlingen uppgav D., att den bostad han skulle kunna hyra i Stehag var belägen i samma hus som makarna A:s lägenhet. Påföljande dag, den 9 oktober 1958, erhöll Wästberg meddelande om att D. åter bosatt sig hos makarna A. men att han tillbringat natten i samma rum som Nils A. och med dörren låst utifrån samt att, såvitt kunnat utrönas, efter häktningsförhandlingen icke förekommit något otillbörligt mellan D. och Nita. D. förklarade, att han ännu icke hunnit komma i kontakt med ägaren till den lägenhet han uppgivit sig ämna hyra. Med hänsyn till de upplysningar Wästberg sålunda erhöll ansåg han, att faran för fortsatt brottslig verksamhet av D. icke var större, därest denne bodde kvar hos makarna A. och delade rum med Nils A. än om D. i enlighet med vad han utlovat bott i lägenheten i samma hus. På grund härav fann Wästberg sig ej kunna påräkna, att häradsrätten skulle, därest Wästberg anhöll D. på nytt, bifalla en framställning om häktning av honom. På kvällen den 10 oktober 1958 fick Wästberg kännedom om att D. fortfarande bodde hos makarna A. under samma förhållanden, om vilka Wästberg upplysts föregående dag. Wästberg övervägde då på nytt att anhålla D., men när han fann, att någon väsentlig ändring i frågan om fara för fortsatt brottslighet från D:s sida icke inträtt, ansåg han det ej heller då godtagbart att vidtaga en sådan åtgärd. Då Wästberg den 11 oktober 1958 erfor, att Pettersson omhändertagit Nita och tre av hennes systrar för skyddsuppfostran, ansåg han sig sakna anledning att anhålla D. Ej heller överklagade Wästberg — såsom han tidigare avsett att göra — häradsrättens beslut i häktningsfrågan.

Av Dagmar Wennerbergs i ärendet lämnade upplysningar framgick, att Pettersson den 11 oktober 1958 telefonledes rådfrågade henne om hur han med hänsyn till D:s vistelse hos makarna A. skulle förfara med makarnas fyra döttrar, att Pettersson därvid uppgav, att makarna, som då bott i Bosarps kommun endast omkring tre veckor, icke syntes giva sina barn tillfredsställande vård och fostran samt att barnen sågo klena och undernärda ut och verkade försummade, samt att Dagmar Wennerberg, efter att ha inhämtat upplysningar från Wästberg, samma dag gav Pettersson det rådet, att försöka få makarna A:s medgivande till åtminstone döttrarnas omhändertagande, eftersom barnens kondition föreföll dålig och deras hemförhållanden syntes otillfredsställande. Dagmar Wennerberg upplyste vidare, att D:s vistelse i makarna A:s hem togs som förevändning för det hastiga omhändertagandet av döttrarna.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Beträffande häradsrättens beslut i häktningsfrågan den 8 oktober 1958 vill jag endast uttala, att jag för min del anser att omständigheterna — särskilt den påtagliga risken för fortsatt brottslighet — voro sådana, att D., som var utskrivnen på prov från honom ådömd förvaring i säkerhetsanstalt, bort häktas. Vilken mening man än må ha härutinnan, anser jag dock uppenbart, att häktningsfrågan bort av Wästberg omedelbart på nytt hänskjutas till domstols prövning, sedan han den 9 oktober fick upplysning om att D., efter det han försatts på fri fot, på nytt bosatt sig hos familjen A. Även om D. på grund av de i familjens hem vidtagna dispositionerna var förhindrad att nattetid besöka Nita, kunde det självfallet ej anses tillfredsställande, att han efter häktningsförhandlingen åter bosatte sig hos familjen. Risk för att D. på nytt skulle begå sedlighetsbrott mot Nita måste därigenom anses ha uppkommit. Enligt min uppfattning hade Wästberg därför såsom åklagare i målet bort, omedelbart efter det han fick kännedom om att D. kommit tillbaka till familjen, på nytt anhålla D. och antingen överklaga häradsrättens beslut i häktningsfrågan eller ock — under åberopande av det nya läge vari saken kommit — hos häradsrätten påkalla ny prövning av häktningsfrågan.

Även om Wästberg enligt min mening bort handla på annat sätt än han gjorde, är det dock uppenbart, att hans handlingssätt, som tydligen påverkats av att häradsrätten avslog hans första framställning om häktning, icke är av beskaffenhet att kunna läggas honom till last såsom fel eller försummelse i tjänsten. Tilläggas må, att Wästbergs underlåtenhet att ingripa icke kan anses ha medfört någon skada, eftersom det enligt vad numera blivit upplyst vid ifrågavarande tid förelåg även andra skäl för flickornas omhändertagande än D:s vistelse i familjen — ett förhållande varom Wästberg dock saknade kännedom. Jag anser mig därför kunna låta bero vid vad i denna del av saken förevarit.

Eftersom Wästberg icke vidtog någon åtgärd för att få D. avlägsnad från makarna A:s hem, kände tydligen Pettersson sig tvingad att ingripa för att på snabbast möjliga sätt avvärja faran för nya sedlighetsbrott av D., av vilka brott döttrarna A:s kroppsliga och själsliga hälsa skulle kunna skadas. Detta syfte uppnådde han genom sitt beslut att omhändertaga flickorna. Petterssons befattning med denna sak har präglats av gott omdöme, handlingskraft och raskhet och är förtjänt av ett uppriktigt erkännande.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

7. Angående försvarares rätt att — i samband med pågående förhör — i enrum meddela sig med den anhållne eller häktade

Den 17 oktober 1957 hölls å kriminalstationen i Stockholm förhör med häktade direktören Berl Gutenberg i närvaro av advokaten Sven Celander i egenskap av offentlig försvarare för Gutenberg. Förhöret ägde rum i anledning av uppkommen misstanke att Gutenberg gjort sig skyldig till ocker mot fröken Florence Stephens med avseende å ett lån å 435 000 kronor och gällde närmast vissa kvitton, vilka Gutenberg åberopat för att styrka återbetalning å lånet. Angående dessa kvitton hade Gutenberg hörts flera gånger tidigare och därvid efter enskilt samråd med Celander förklarat sig icke kunna yttra sig, förrän han haft tillfälle att genomgå viss bokföring, som tagits i beslag.

Innan förhöret började, anhöll Celander hos förhørsledaren, förste kriminalassistenten Tage Leander, att få tala med Gutenberg i enrum före förhöret. Leander förklarade emellertid att förhöret genast skulle äga rum; efter förhöret skulle Celander få tillfälle till enskilt samtal med Gutenberg.

Under förhöret framhöll Gutenberg, att han ännu icke hunnit taga del av bokföringen för den aktuella tiden, varför han icke kunde besvara framställda frågor rörande kvittona. Sedan Leander härefter meddelat Gutenberg, att denne vore misstänkt för bedrägeri beträffande kvittona — i vissa fall medelst förfalskning — upprepade Celander sin begäran att få tala med Gutenberg i enrum innan förhöret fortsatte. Leander avvisade Celanders begäran under förklaring att Celander senare skulle få tillfälle att yttra sig. Härefter lämnade Celander förhørsrummet för en stund. När Celander återkom, fick han träffa Gutenberg i enrum, varvid Leander förklarade, att det kunde tänkas att Gutenberg efter samtal med Celander skulle vara villig att yttra sig angående kvittona.

I en den 18 oktober 1957 hit inkommen klagoskrift anförde Celander, att Leanders vägran att låta honom tala med Gutenberg i enrum syntes strida mot innehållet i 21 kap. 9 § RB, samt anhöll att JO måtte vidtaga erforderliga åtgärder. Vidare framförde Celander kritik även i andra hänseenden mot utredningspersonalen.

I ärendet inkom stadsfiskalen C. A. Robèrt i egenskap av undersökningsledare med bl. a. yttrande av Leander och med eget yttrande. Sedan Celander i avgivna påminnelser ytterligare redogjort för vissa förhållanden i samband med förundersökningen, inkom Robèrt med bl. a. nytt yttrande av Leander. Därpå avgav Celander nya påminnelser.

I avgivet utlåtande anförde härefter styrelsen för Sveriges advokatsamfund följande.

Celander har bland annat anmärkt att Leander i samband med förhör med Gutenberg den 17 oktober 1957 förfarit felaktigt i två avseenden, nämligen *dels* genom att förvägra Celander rätt att före förhörets början i enrum meddela sig med Gutenberg, *dels ock* genom att vägra att avbryta förhöret för att bereda Celander, som framställt begäran därom, tillfälle att i enrum tala med Gutenberg. Celanders anmärkningar i dessa två hänseenden beröra spörsmål av viss principiell betydelse.

Celander gör gällande att Leanders förfarande i nämnda hänseende strider mot vad som i 21 kap. 9 § första stycket RB är föreskrivet om rätt för offentlig försvarare att i enrum meddela sig med den anhållne eller häktade.

Såvitt styrelsen kan finna tillägger Celander bestämmelsen i nämnda stadgandes andra punkt (Försvaren äge i enrum etc...) en mera vidsträckt innebörd än bestämmelsen har. Genom denna bestämmelse torde lagstiftaren ha tagit ställning allenast till spörsmålet huruvida försvararens samtal med den anhållne eller häktade må äga rum utan att annan person är närvarande. Härom stadgas att offentlig försvarare har rätt att tala med klienten i enrum, medan annan försvarare i detta avseende är beroende av undersökningsledarens, åklagarens eller rättens medgivande. Att av bestämmelsen i andra punkten draga några slutsatser rörande det berättigade eller oberättigade i en förhørsledares vägran att vid visst tillfälle tillåta ett samtal mellan försvararen och klienten (i enrum eller i närvaro av annan person) är enligt styrelsens uppfattning icke möjligt. Den omständigheten att Celander i förevarande fall varit offentlig försvarare saknar med andra ord betydelse för bedömandet av de framställda anmärkningarna; spörsmålet hade varit detsamma, om en privat försvarare hemställt att få i närvaro av annan person tala med den häktade.

Avgörande är i stället huruvida Leanders förfarande strider mot den i 21 kap. 9 § första stycket första punkten RB meddelade bestämmelsen att försvarare (offentlig försvarare eller annan försvarare) icke må förvägras att sammanträffa med den anhållne eller häktade.

Denna bestämmelse kan enligt styrelsens mening icke tilläggas den innebörden att en förhørsledare under alla omständigheter skulle vara skyldig att uppskjuta eller avbryta ett förhör så snart försvararen framställer begäran att få tala med klienten. Omständigheterna kunna vara sådana att förhørsledaren har fog för att igångsätta eller fortsätta förhöret, innan det begärda samtalet mellan försvararen och klienten kommer till stånd. Då försvararen enligt 23 kap. 11 § RB icke har någon ovillkorlig rätt att under pågående förhör ställa frågor till den misstänkte (det skall ske i den ordning undersökningsledaren bestämmer), vore det orimligt att tolka den nu diskuterade bestämmelsen i 21 kap. 9 § så, att den skulle innebära en ovillkorlig rätt för försvararen att påfordra avbrytande av ett påbörjat förhör.

Å andra sidan är förhørsledaren uppenbarligen icke berättigad att utan giltig anledning motsätta sig en av försvararen framställd begäran att omedelbart få tala med klienten. Principen bör tvärtom vara att en dylik begäran skall villfaras, såvida icke särskilda skäl tala däremot. Om förhørsledaren under pågående förhör meddelar den hörde misstanke om grovt brott, utgör denna omständighet i och för sig ett mycket starkt skäl för bifall till en av försvararen gjord hemställan att förhöret måtte avbrytas, så att han blir i tillfälle att samtala med klienten.

Slutligen inkom Celander med ytterligare påminnelser i ärendet.

I 21 kap. 9 § första stycket RB stadgas, att försvarare för den som är anhållen eller häktad ej må förvägras att sammanträffa med honom. Försvararen äge i enrum meddela sig med den anhållne eller häktade; annan än offentlig försvarare dock endast om undersökningsledaren eller åklagaren medgiver det eller rätten finner det kunna ske utan men för utredningen eller för ordningen eller säkerheten å förvaringsplatsen.

Beträffande innebörden av nämnda stadgande vill jag i princip instämma i vad advokatsamfundets styrelse anfört i sitt utlåtande i ärendet. Även enligt min mening äger således en offentlig försvarare icke någon ovillkorlig rätt att, närhelst han det påkallar, genast få meddela sig med sin klient i enrum. Begär försvararen att få samtala enskilt med klienten omedelbart före ett förhör eller under pågående förhör, beror det således enligt min mening av omständigheterna i varje särskilt fall huruvida detta skall tillåtas eller icke. Med hänsyn till angelägenheten av att den misstänkte erhåller tillfälle att enskilt rådgöra med sin försvarare bör det dock — såsom styrelsen ock framhållit — fordras särskilda skäl för att tillstånd icke skall lämnas.

Vad angår det nu aktuella fallet ha enligt min mening — särskilt i betraktande av vad som föregått förhöret — omständigheterna varit sådana, att någon anmärkning icke kan riktas mot Leander för att han ej uppsköt förhöret för att bereda Celanders tillfälle att före förhöret tala med Gutenberg i enrum. Sedan Leander under förhörets gång meddelat, att Gutenberg var misstänkt för brott med avseende å ifrågavarande kvitton, har emellertid läget i viss mån förändrats, i det att den framförda misstanken utgjorde ett starkt skäl att bifalla Celanders då upprepade begäran om enskilt samtal med Gutenberg innan förhöret fortsatte. Enligt min mening har Leander därför — oavsett övriga föreliggande omständigheter — bort för det avsedda ändamålet tillfälligt avbryta förhöret. Det förhållandet att Leander bedömde saken annorlunda är dock uppenbarligen icke av beskaffenhet att kunna läggas honom till last såsom tjänstefel.

Jag lät därför i sistnämnda hänseende bero vid vad i saken förevarit. Ärendet i övrigt föränledde icke någon min åtgärd.

8. Oriktigt förfarande av stadsfogde att inför jul- och nyårshelger meddela generellt anstånd med uttagande genom införsel av skatt och böter

Enligt uppgift i en tidningsartikel den 11 december 1957 under rubriken »Stadsfogden blir jultomte» skulle stadsfogden i Hälsingborg Sten Sjöholm ha låtit i ortstidningarna införa ett meddelande till arbetsgivarna i staden av innebörd, att under tiden den 16 december 1957—den 4 januari 1958

anstånd lämnades i alla införselärenden avseende restförd skatt eller böter. Under denna tid skulle avdrag icke göras.

Efter remiss inkom Sjöholm med upplysningar, därvid fogades ett exemplar av det i tidningsartikeln omnämnda meddelandet, vilket var av följande lydelse.

»Meddelande till arbetsgivare i Hälsingborg

Under tiden fr. o. m. den 16 december 1957 t. o. m. den 4 januari 1958 lämnas anstånd i alla införselärenden avseende restförd skatt eller böter. Avdrag skall under denna tid icke göras.

Anståndet gäller *icke* skatteavdrag enligt uppbořdsföřordningen (som sker med ledning av debetsedel) utan endast införselbeslut utfärdade av stadsfogdekontoret. Anstånd kan *icke* heller medgivas i ärenden rörande underhållsbidrag.

Stadsfogden.»

Angående sina åtgärder i ärendet anförde Sjöholm följande:

I Hälsingborg utgjorde antalet aktuella införselärenden avseende skatt och böter omkring 800. Införselbesluten behöfve stundom jämkas. Införselagen förutsatte även, att olika stora belopp skulle kunna uttagas vid skilda utbetalningstillfällen. I samband med den ändring av införsellagen år 1925, varigenom det införselfria beloppet infördes, uttalade departementschefen bl. a. att en anhopning av helgdagar kunde inverka så att införselbeloppet sattes lägre. Även hyresbetalning omedelbart efter ett avlöningstillfälle kunde medföra svårigheter för gäldenären att avstå lika stort belopp som eljest. — Utöver sammanträffandet av en rad helgdagar med hyresbetalning hade vid jul- och nyårshelgen 1957/58 i Hälsingborg tillkommit den omständigheten att åtskilliga industrier, däribland stadens största, ämnade inställa driften viss tid omkring helgerna. Behov av jämkning av införselbesluten hade därför förelegat, i fråga om timanställda med avseende å såväl införselbelopp som förbehållet belopp och beträffande övriga införselgäldenärer med avseende å förbehållet belopp. Utöver den för timanställda sjunkande inkomsten hade för alla inkomsttagare tillkommit de stigande utgifterna, som nödvändiggjorde en marginal mellan behållen lön och existensminimum. — Det vore sannolikt, att ett visst antal införselbeslut icke varit i behov av att jämkas. Det hade varit ogörligt utan en ingående undersökning att ange vilka dessa beslut vore. De hade icke kunnat undantagas från det generella jämningsbeslut som medgivits. Valet hade måst träffas mellan att bevilja jämkning i alla fall eller i inga. Att vid det av Sjöholm träffade valet en eller annan fått mera än sin rätt kunde tolereras. Att någon skulle få mindre än sin rätt kunde enbart fördömas.

I sitt yttrande medgav Sjöholm, att han brutit mot den i 10 § införselagen stadgade skyldigheten att skriftligen och bevisligen underrätta arbetsgivaren om jämningsbeslut, samt anförde härom vidare: Personaltillgången vid stadsfogdekontoret hade icke medgivit utskrivande och delgivning av omkring 800 beslut. Den materiella rättvisan borde ha sin gång, även om

därvid en formföreskrift skulle åsidosättas. Stadgandet i 10 § toge närmast sikte på att skapa möjlighet att göra en försumlig arbetsgivare ansvarig för att han icke ställt sig det honom delgivna beslutet till efterrättelse. Behov härav saknades helt i förevarande fall. Det vore sannolikt vanligt, att införselgäldenärer inför julhelgen anhölle om jämkning av införselbesluten eller att arbetsgivare sökte utverka sådan för sina anställda. Dessa ansökningar torde regelmässigt bifallas. Sjöholm ansåge emellertid, att förmånen icke borde förbehållas dem, som vore snara till att klaga, eller dem, som vore anställda hos förstående och personalvårdande arbetsgivare.

Överexekutor i Hälsingborg, rådmannen Torsten Ryde, inkom därefter med infortrat utlåtande, däri han anförde: Med anledning av det inträffade hade Ryde kallat Sjöholm till förhör. Denne hade därvid muntligen framfört sina synpunkter. Ryde funne det otvivelaktigt, att i införsellagen icke avsetts ett sådant generellt inställande av införselbeslut som i förevarande fall. Visst stöd för Sjöholms förfarande torde dock kunna utläsas ur 8 § införsellagen, sammanställd med departementschefens ovanberörda uttalande i anslutning till införendet av det införselfria beloppet. En viss officialprövning från utmätningsmannens sida torde ha förutsatts. Med hänsyn till av Sjöholm åberopade omständigheter och då det icke varit praktiskt genomförbart med individuell granskning och jämningsbeslut i varje enskilt fall, torde den generella jämkningen kunna godtagas, åtminstone i vad den avsåge vecko- och timavlönad personal. Något mera tveksamt ställde det sig beträffande månadsavlönad personal, som ju icke vidkändes löneavdrag vid helger. Men med kännedom om att i allmänhet decemberlönen utbetalades i god tid före julhelgen samt de ökade kostnaderna vid helger och den långa tid som förflöte till dess januarilönen utbetalades, torde vid en individuell prövning av dessa relativt fåtaliga fall jämkning i införselbesluten ha skett. Skäl torde därför tala för att även denna kategori arbetstagare komme i åtnjutande av den generella jämkningen. Sjöholm hade icke iakttagit bestämmelsen i 10 § införsellagen. Då denna bestämmelse närmast åsyftade andra ändamål än nu ifrågavarande samt jämningsbeslutet genom kungörande i samtliga ortstidningar torde ha trängt fram till alla därav berörda och då dessutom kungörelse i press och radio numera brukades i stor utsträckning, borde underlåtet iakttagande av nämnda formföreskrift icke bedömas alltför allvarligt.

Därefter avgav riksräkenskapsverket infortrat utlåtande. I detta utlåtande framhölls att, eftersom införsellagen icke gjort något undantag beträffande delgivningsbestämmelserna i 10 §, det enligt riksräkenskapsverkets mening icke kunde anses att införsellagen skulle inrymma någon befogenhet för utmätningsman att meddela jämningsförordnanden av så allmän innebörd, att delgivningsbestämmelserna icke kunde och skulle iakttagas.

I en den 6 december 1958 hit inkommen skrift meddelade Sjöholm, att

han inför jul- och nyårshelgen 1958/59 förfarit på samma sätt som föregående år med den skillnaden att varje arbetsgivare tillställts skriftlig underrättelse om beslutet. Arbetsgivaren hade därvid anmodats att erkänna mottagandet av jämningsbeslutet på en kopia av underrättelsen samt återställa denna till stadsfogdekontoret, där erkännandet registrerades. Därigenom ansåg sig Sjöholm ha iakttagit föreskrifterna i 10 § införsellagen.

De av Sjöholm sålunda återopade underrättelserna hade följande lydelse.

»*Till vederbörande arbetsgivare.*

Under tiden fr. o. m. den 15 december 1958 t. o. m. den 3 januari 1959 skall avdrag *icke* göras enligt hos Eder inneliggande införselbeslut avseende skatt och böter.

Anståndet gäller endast restförd skatt och böter och sålunda *icke* underhållsbidrag (med beteckningen ID.) och självfallet *icke* avdrag för preliminär skatt.

Hälsingborg i stadsfogdekontoret den 1 december 1958.

Sten Sjöholm.»

Enligt 7 § lagen den 14 juni 1917 om införsel i avlöning, pension eller livränta skall utmätningsman vid beviljande av införsel förordna, hur stort belopp av avlöningen skall, i den mån densamma förfaller, innehållas till gäldande av underhållsbidrag och därvid föreskriva att vid varje avlöningstillfälle visst angivet belopp till eget och vissa närståendes underhåll skall förbehållas den underhållsskyldige samt att förty innehållande må ske endast i den mån avlöningen överskjuter sistnämnda belopp. Vad av detta överskott skall innehållas må, med hänsyn till den underhållsskyldige åliggande hyresbetalning eller andra särskilda omständigheter, kunna bestämmas till olika belopp för särskilda avlöningstillfällen inom viss tidsperiod. — I 8 § första stycket stadgas rätt för utmätningsman att, därest anledning till jämkning yppas i de vid förordnandet om införsel meddelade bestämmelserna, utan hinder av det förra beslutet förordna om sådan jämkning. — När införsel beviljats eller beslut om införsel jämkats eller upphävts, skall utmätningsmannen, enligt 10 § införsellagen, låta skriftlig underrättelse där- om bevisligen tillställas arbetsgivaren. — Slutligen stadgas i 21 och 22 §§ införsellagen, att de ovan refererade bestämmelserna om införsel för underhållsbidrag i tillämpliga delar skola lända till efterrättelse vid införsel för oguldna debiterade utskylder eller allmänna avgifter samt för oguldna böter eller viten.

Det spörsmål som främst aktualiserats i förevarande ärende avser, huruvida de av Sjöholm meddelade generella jämningsbesluten äro förenliga med införsellagens föreskrifter.

I 7 § införsellagen har, såsom ovan angivits, uttryckligen föreskrivits, att införselbeloppet kan bestämmas olika för särskilda avlöningstillfällen. Bestämmelsen härom tillkom i samband med införandet år 1925 av det s. k. införselfria beloppet i 7 §. Härom anförde departementschefen bl. a. följande:

I lagen stadgas, såsom nämnts, att visst belopp av avlöningen skall innehållas. Av bestämmelsen synes icke nödvändigt följa, att ett lika stort belopp skall innehållas vid varje avlöningstillfälle. Lagberedningen säger här- om, att i regel borde innehållandet ske så, att utmätningssmannen utsatte ett visst belopp, som skulle innehållas vid varje avlöningstillfälle, men att det någon gång, om avlöningen utbetalades oregelbundet, kunde befinnas lämpligare att förordna, att ett visst belopp skulle innehållas under viss tid, till exempel för var vecka eller månad. Det lär vara uppenbart, att det med hänsyn till gäldenären åliggande utbetalningar eller andra omständig- heter kan vara synnerligen olägligt för honom att vid visst avlöningstillfälle bliva genom införsel fräntagen dispositionsrätten över en stor del av sin lön. Vid ett avlöningstillfälle, som inträffar omedelbart före en gäldenären ålig- gande hyresbetalning, lär det vara betydligt svårare för gäldenären att avstå ett lika stort belopp som vid övriga avlöningstillfällen. Även andra omständigheter såsom inträffade helgdagar med mera kunna härvid vara av betydelse. Det förefaller nu, som om på en del håll utmätningssmännen tagit vederbörlig hänsyn till sådana omständigheter och därefter anpassat det innehållna beloppet, under det att på andra håll innehållandet skett mera schablonmässigt. På grund härav synes i 6 § en erinran böra göras därom att vad som innehålls icke behöver fastställas till lika stort belopp för varje avlöningstillfälle utan med hänsyn till gäldenären åliggande hyres- betalning eller andra särskilda omständigheter kan sättas till olika belopp för särskilda avlöningstillfällen inom viss tidsperiod.

Efter en av enskild person mot exekutionsdirektören i Stockholm gjord anmälan prövade justitiekanslersämbetet år 1951 lagligheten av jämknings- beslut, liknande de nu aktuella. Exekutionsdirektören hade under åren 1946 —1949 generellt medgivit veckoavlönad personal eller personal med tim- avlöning tillfällig befrielse från löneavdrag, som bestämts i beslut om införsel för gäldande av skatt. De generella medgivandena hade i flertalet fall delgivits arbetsgivarna endast genom meddelanden i press och radio. Här- om uttalade justitiekanslersämbetet, att dylika medgivanden syntes vara att hänföra till sådant förordnande om jämkning, som angåves i 8 § införsel- lagen. Ordalagen i detta stadgande ansågs av justitiekanslersämbetet giva vid handen, att förordnanden om jämkning vore avsedda att meddelas endast efter prövning av omständigheterna i varje särskilt fall. Generella beslut om jämkning vore således enligt ämbetet främmande för införsel- lagen.

De av Sjöholm meddelade besluten ha icke föregåtts av någon bedömning av behovet i det enskilda fallet av en lindring i införseln under jul- och nyårshelgerna. I likhet med justitiekanslersämbetet finner jag otvivelaktigt, att införsellagen utgår från att en sådan bedömning skall ske. Sjöholms för- farande har medfört att även sådana införselgäldenärer fått fördel av be- sluten, som vid en individuell prövning icke skulle ha fått befrielse från in- försel under ifrågavarande tidsperioder. Ett sådant resultat kan uppenbar- ligen icke vara lämpligt. Särskilt gäller detta i fråga om månadsavlönad personal, vars inkomster icke minska på grund av helgdagar. Men även i

fråga om övriga införselgäldenärer skulle en prövning av varje särskilt fall sannolikt ha lett till att åtskilliga skolat undantagas från befrielsen. Sålunda förekomma givetvis fall, där gäldenären utöver avlöningen äger andra inkomster eller i övrigt har sådana tillgångar, att jämkning icke bör ifrågakomma. Det må tilläggas, att vid en generell införselbefrielse hänsyn icke heller kan tagas till förekommande preskriptionsfrister. Ett generellt beslut om jämkning kan på grund härav i vissa fall omöjliggöra uttagandet av skatter och böter, som eljest skulle ha uttagits.

Enligt min mening kan det därför icke råda något tvivel om att dylika generella medgivanden om införselbefrielse äro oförenliga med den utformning införsellagen fått. Såvitt jag vid mina inspektioner och vid förfrågningar under hand kunnat utröna förekomma icke generella beslut om jämkning på andra håll i landet. Från allmän synpunkt är det givetvis av vikt, att införselinstitutet tillämpas på enahanda sätt i alla delar av landet.

Det sagda innebär icke, att jag icke har förståelse för de av Sjöholm anförda motiven för de generella jämkningsbesluten. Nämnda motiv äro helt visst i och för sig godtagbara. Det hade emellertid varit möjligt att nå det avsedda resultatet på en annan väg, nämligen genom att i samband med varje införselbeslut, därest behov därav förelegat, föreskriva avdragsfrihet under den angivna tidsperioden, åtminstone såvitt beslutet motiverats av anhopningen av helgdagar. Däremot hade, i den mån avdragsfriheten vid jul- och nyårs-helgen 1957/58 ansetts påkallad av permitteringar vid industrier i Hälsingborg, denna väg icke stått öppen annat än för de fall, där införselbesluten meddelats så nära helgerna, att kännedom om permitteringarna förelegat.

I fråga om sätten för delgivning av de generella jämkningsbesluten är det uppenbart, att ett i pressen infört meddelande till arbetsgivare icke kan godtagas. Den skriftliga och bevisliga delgivningen har i lagen uppställts såsom ett undantagslöst krav. Sjöholm har medgivit att han åsidosatt bestämmelsen. Emellertid har han motiverat sin åtgärd med uttalandet att den materiella rättvisan borde ha sin gång, även om därvid en formföreskrift skulle åsidosättas. Härtill är att säga, att den av Sjöholm år 1957 tillämpade metoden ingalunda innebär en garanti för ett större tillgodoseende av den materiella rättvisan. Säkerhet föreligger ju icke för att alla arbetsgivare nås av under rättelsen, vilket kan leda till att vissa men icke alla införselgäldenärer komma i åtnjutande av den avsedda fördelen.

Sjöholm har även framhållit de bristande personalresurserna såsom ett skäl till att han valt metoden att delgiva genom ett pressmeddelande. Emellertid har han, såsom ovan nämnts, vid det senare tillfället valt en delgivningsmetod, varigenom lagens delgivningsbestämmelser synas ha iakttagits. Det förefaller troligt att den år 1958 tillämpade metoden, trots personalsvårigheter, skulle ha kunnat tillämpas även vid det första tillfället.

Vid min prövning av ärendet har jag, på sätt här förut närmare utveck-

lats, funnit att Sjöholm förfarit oriktigt dels genom att utan prövning av de enskilda fallen förordna om jämkning av samtliga beslut om införsel för skatter och böter, dels genom att åsidosätta bestämmelserna om delgivning av jämningsbeslut. Sjöholms åtgärder torde emellertid ha dikterats av en strävan att nå ett i det övervägande flertalet fall önskvärt resultat. Med hänsyn härtill och då jag anser mig ha anledning förmoda att Sjöholm icke för framtiden förfar på liknande sätt, har jag ansett det inträffade icke böra läggas honom till last såsom tjänstefel.

Med dessa uttalanden, som jag upptog i en till Sjöholm avlåten skrivelse, var ärendet av mig slutbehandlat.

9. Äger stadsfogde driva inkasseringsrörelse? Fråga härvid huruvida utförande av inkasseringssuppdrag grundar jäv för utmättningsman att handlägga verkställighetsärende rörande samma fordran

I ett av mig år 1957 avgjort ärende hade påtalats, att stadsfogden i Kalmar Dan Olwaeus syntes vara verksam som inkassoombud för enskilda personer. I detta ärende uppgav Olwaeus bl. a., att vissa av de privata uppdrag, som han åtagit sig, »senare återkommit i form av tjänsteärenden» och att han då ansett sig oförhindrad att handlägga dessa. Med anledning härav beslöt jag — som fann berörda ärende icke föranleda vidare åtgärd — att såsom särskilt ärende upptaga frågan huruvida Olwaeus i nämnda fall överträtt gällande bestämmelser angående jäv för stadsfogde.

I skrivelse till Olwaeus anmodade jag denne att i yttrande till mig angiva, i vilken omfattning han i tjänsten tagit befattning med ärenden, som dessförinnan omhänderhafts av honom såsom privata uppdrag, ävensom att angiva sina synpunkter på frågan huruvida jäv i dessa fall förelegat.

Sedan Olwaeus inkommit med begärt yttrande, avgav överexekutor i Kalmar utlåtande i saken.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Av Olwaeus' yttrande framgår, att han i viss utsträckning privat åtagit och åtager sig inkasseringssuppdrag samt att det i vissa fall hänt att — sedan sådant uppdrag ej lett till resultat och vederbörande erhållit dom å beloppet — den person, som han sålunda tidigare biträtt med inkasseringståtgärd, hos honom begärt verkställighet av domen. I angivna fall hade Olwaeus handlagt verkställighetsärendet. Det hade emellertid endast varit vid enstaka tillfällen som verkställighetsärenden av denna beskaffenhet

förekommit, beroende bl. a. därpå att flertalet av hans inkassouppdrag rört personer, som varit bosatta utom hans verksamhetsområde såsom stadsfogde. Olwaeus hade ansett — och ansåge fortfarande — att han ur jävssynpunkt icke vore förhindrad att taga befattning med ifrågavarande verkställighetsärenden, eftersom hans tidigare medverkan inskränkt sig till sedvanliga och enkla kravåtgärder samt verkställigheten därjämte avsåge av annan myndighet meddelat beslut, vilket Olwaeus icke kunnat i någon mån påverka. I varje fall hade Olwaeus — mot vilken jävsinvändning aldrig framställts i nu förevarande sammanhang — haft grundad anledning förmoda, att jäv icke förefunnits.

I fråga om jäv för utmätningsman stadgas i 1 kap. 6 § utsökningslagen att, därest för utmätningsman beträffande visst mål omständighet föreligger som enligt rättegångsbalken skulle utgöra jäv mot domare, han ej må taga befattning med målet. Från denna regel äro i lagrummet angivna vissa undantag, vilka emellertid icke beröra nu förevarande spörsmål.

Bestämmelserna om domarjäv återfinnas i 4 kap. 13 § rättegångsbalken, i vilken paragraf jävsgrunderna äro upptagna under nio punkter. Enligt dessa bestämmelser är domare jävig att handlägga mål dels i ett antal närmare angivna fall, dels ock — enligt punkt 9 — om eljest särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet.

Dessa jävsregler avse icke blott att garantera en fullt opartisk handläggning i det enskilda fallet utan syfta även till att förebygga uppkomsten hos allmänheten av misstankar om ovidkommande hänsynstaganden. Det för jävsfrågan avgörande är sålunda, huruvida viss omständighet i och för sig är ägnad att rubba förtroendet för befattningshavarens opartiskhet. En sådan omständighet kan avse tjänstemannens personliga förhållande till enskild part, t. ex. ett beroendeförhållande eller en intressegemenskap av ekonomisk eller personlig natur. Då det uppenbarligen icke är möjligt att i lagtexten särskilt angiva alla jävsgrundande situationer, har, på sätt förut anförts, en allmänt avfattad föreskrift härom intagits under punkt 9 i jävsreglerna.

I detta ärende föreligger till bedömande frågan, huruvida en utmätningsman, hos vilken borgenär begär verkställighet för utfående av honom tilldömt belopp, är av jäv hindrad att handlägga saken på den grund, att utmätningsmannen tidigare biträtt borgenären med inkasseringsåtgärd rörande samma belopp. Spörsmålet avser med andra ord, huruvida sistnämnda omständighet är ägnad att rubba förtroendet till utmätningsmannens opartiskhet vid handläggningen av verkställighetsfrågan. Härvid måste man till en början räkna med att en utmätningsman, som av allmänheten plägar mottaga inkasseringssuppdrag, är angelägen att erhålla nya sådana uppdrag av dem, som en gång hänvänt sig till honom i angivet hänseende, särskilt när det gäller uppdragsgivare, som driver mera omfattande ekonomisk verk-

samhet. Av sådant skäl kan utmätningsmannen, då han på begäran av sin förutvarande uppdragsgivare har att i tjänsten handlägga verkställighetsärendet — han kan för övrigt samtidigt inneha annat inkasseringssuppdrag av samme person — vara benägen att förfara på sätt som bäst överensstämmer med borgenärens intressen. Härigenom kommer emellertid utmätningsmannen i en konfliktsituation, eftersom han i verkställighetsärendet har att beakta jämväl gäldenärens rätt enligt därom givna, bl. a. av sociala hänsyn betingade föreskrifter. Jag behöver härvid blott erinra t. ex. om bestämmelserna angående undantagande av egendom från utmätning, vilka medgiva utrymme för en mer eller mindre restriktiv bedömning i fråga om såväl egendomens beskaffenhet att utgöra undantagsföremål som de olika föremålets värden. Det kan därför icke bortses från att utmätningsmannen i här avsedda fall — om än helt omedvetet — kan till gäldenärens nackdel låta sitt handlande påverkas av sitt förhållande till borgenären. Än större är uppenbarligen risken — för övrigt klart ådagalagd i vissa Olwaeus berörande ärenden — att gäldenären och allmänheten bibringas uppfattningen, att utmätningsmannen vid handläggningen av verkställighetsärendet är partisk till borgenärens fördel. Vid nu angivna förhållanden måste den omständigheten, att en utmätningsman privat biträtt borgenär med inkassering av en fordran, anses vara ägnad att rubba förtroendet för utmätningsmannens opartiskhet, då han senare har att i tjänsten handlägga borgenärens ansökan om verkställighet. Utmätningsmannen är följaktligen i angivet fall enligt lag jävig att handlägga saken.

Genom att åtaga sig uppdrag av nu berört slag — avseende civilrättsliga mellanhavanden, vilka typiskt sett äro av beskaffenhet att i ett senare rättsligt skede komma under utmätningsmannens prövning i tjänsten — skulle utmätningsmannen kunna försätta sig själv i jävsställning och sålunda icke kunna fullgöra vad som normalt ingår i hans tjänsteuppgifter. Det kan emellertid icke anses förenligt med tjänstens beskaffenhet, att utmätningsmannen på angivet sätt gör sig själv jävig. Även om något uttryckligt förbud härutinnan icke utfärdats, måste enligt min mening hinder anses möta för utmätningsmannen att såsom ett led i en av honom bedriven privat verksamhet mottaga sådana uppdrag, om vilka här är fråga.

I detta sammanhang må framhållas, att det för utmätningsmännen på landet — i motsats till vad fallet är för stadsfogdar — uttryckligen föreligger generellt förbud att bedriva bl. a. inkassering rörelse (42 § landsfiskalsinstruktionen). Härav får emellertid icke slutas, att stadsfogdarna — bortsett från vad härutinnan lokalt må gälla såsom lönevillkor — skulle för sin del vara oförhindrade att driva sådan rörelse. Någon reell skillnad i detta avseende mellan utmätningsman i stad och utmätningsman på landet föreligger uppenbarligen icke. Jag vill tillägga, att jag hos andra stadsfogdar inhämtat, att de — oaktat de härutinnan icke vore bundna av

något uttryckligt förbud — anse sig förhindrade att mottaga uppdrag av förevarande slag.

I enlighet med vad härovan anförts finner jag, att Olwaeus genom att åtaga sig inkasseringssuppdrag i den utsträckning, som synes ha skett, måste anses ha åsidosatt vad som åligger honom enligt tjänstens beskaffenhet. Då Olwaeus emellertid härutinnan icke överträtt något uttryckligt givet förbud och hans förfarande icke heller tidigare synes ha på nu ifrågavarande grund påtalats, kan hans handlande skäligen icke läggas honom till last som tjänstefel. På grund härav och med hänsyn till att Olwaeus av åldersskäl torde komma att inom en relativt snar framtid frånträda tjänsten som stadsfogde, finner jag icke påkallat att i förevarande ärende låta verkställa ytterligare utredning rörande hans verksamhet som inkassoombud. Jag låter därför bero vid mina härovan gjorda uttalanden under förhoppning att han tager dem i beaktande under sin återstående tjänstetid.

10. Vägsamfällighet har beslutat uttaxera medel för att täcka vissa kostnader. Fråga huruvida utmätningsman — på grund av förment fel i debiteringslängden — ägt vägra begärd verkställighet för uttagande av debiterat belopp, oaktat debiteringslängden icke klandrats vid domstol

Vid en under åren 1930 och 1931 verkställd förrättning för uttagning samt delning av iståndsättandet och årliga underhållet av en enskild väg i Herrestads socken av Göteborgs och Bohus län beslöts att fördela arbetena härmed enligt vägglottssystem mellan de berörda fastigheterna. Rörande två broar, över vilka vägen framgick, utsades dock i förrättningshandlingarna, att de skulle underhållas gemensamt av de i ifrågavarande sektioner av vägen deltagande fastigheterna.

År 1953 påbörjades och år 1956 avslutades en förrättning dels för omprövning av fördelningen av kostnaderna för iståndsättande och underhåll av vägen och dels för bildande av en vägsamfällighet. I början av förrättningen beslöts, att de vid 1930—1931 års vägförrättning utlagda vägglotterna skulle iståndsättas av de dåvarande vägglottsinnehavarna, innan förrättningen fortsatte. Under förrättningen beslöts vidare, att en av broarna, som raserats år 1955, skulle repareras. Sedan viss reparation av bron verkstälts, antecknades i förrättningsprotokollet, att »detta fick anses vara en angelägenhet, som skulle regleras enligt den gamla vägförrättningens bestämmelser». I ett vid förrättningens slut avgivet utlåtande fastställde förrättningsmannen vissa andelstal för iståndssättande och underhåll av vägen, vilka andelstal skulle gälla för framtida efterrättelse. I samband med förrättningen bildades en vägsamfällighet, Hee-Lurstegs vägsamfällighet, med

uppgift att handhava den gemensamma väghållningen och därmed förenade angelägenheter beträffande vägen.

Vid sammanträde med vägsamfälligheten den 16 mars 1957 fastställdes dess styrelses förslag till utgifts- och inkomststat för år 1957 samt till debiterings- och uppbördslängder. I förslaget till utgifts- och inkomststat hade såsom utgifter upptagits dels kostnader för iståndsättande av den raserade bron, 1 439 kronor 50 öre, dels kostnader för reparation av den andra bron och dels beräknade kostnader för väghållningen m. m. under året. Enligt debiteringslängderna hade kostnaderna för iståndsättandet av broarna fördelats å de väghållningsskyldiga enligt de vid 1930—1931 års förrättning bestämda andelstalen, medan övriga kostnader fördelats enligt de vid den senare förrättningen bestämda delaktighetstalen.

Enär några av de väghållningsskyldiga underlåto att erlagga vad som påförts dem i debiteringslängderna, begärde styrelsen för vägsamfälligheten i november 1957 hos landsfiskalen i Lane distrikt B. Brudin indrivning för uttagande av de oguldna beloppen. Efter att ha blivit underrättade om den sökta utmätningen inbetalade samtliga gäldenärer utom två, Karl Johansson och Oskar Karlsson, de uttaxerade bidragen. Johansson och Karlsson bestredo betalningsskyldighet under påstående att vägsamfälligheten saknat stöd för sin begäran om indrivning. Enligt Johanssons och Karlssons påstående skulle kostnaderna för broarnas iståndsättande icke — såsom skett — fördelas efter de andelstal, som lågo till grund för fördelningen av iståndsättandet och underhållet av vägen enligt 1930—1931 års förrättning, utan skulle i stället — eftersom broarna enligt denna förrättning skulle iståndsättas gemensamt — uppdelas med lika stort belopp på varje delägare. Vidare påstodo Johansson och Karlsson, att protokollet från sammanträdet den 16 mars 1957, då debiteringslängderna fastställdes, var i vissa avseenden felaktigt.

I anledning av Johanssons och Karlssons invändningar föranstaltade Brudin om polisutredning i saken. Under denna synes Karlsson ha erlagt det honom avkrävda beloppet. Sedan utredningen färdigställdes den 24 februari 1959 och Brudin inhämtat yttrande från den lantmätare, som avslutat 1953—1956 års förrättning, meddelade Brudin i skrivelse till vägsamfälligheten den 17 mars 1959 — varvid Brudin synes i huvudsak ha hänfört sig till lantmätarens yttrande — att vid förrättningen beslutats, att den raserade bron skulle repareras och att kostnaderna härför skulle fördelas enligt den gamla förrättningens bestämmelser, att emellertid i stället en helt ny bro syntes ha anlagts, att denna standardhöjning icke kunde inrymmas under den gamla vägförrättningsskyldigheten, att endast kostnaderna för reparation av bron borde ha fördelats enligt den gamla förrättningens bestämmelser medan övriga kostnader för bron, d. v. s. byggnads-kostnaderna, borde ha fördelats enligt den nya förrättningens delningsgrunder, att vägsamfällighetens utdebitering av kostnaderna för iståndsättan-

det av den raserade bron därför syntes felaktig *samt att* Brudin därför ansåge det lämpligt, att vägsamfälligheten återkallade sin begäran om indrivning hos Johansson.

I en den 7 juli 1959 hit inkommen skrift anförde styrelsen för vägsamfälligheten klagomål över Brudins beslut att på grund av Johanssons invändningar mot kravet vägra företaga utmätning hos honom. Styrelsen framhöll därvid, att Johansson underlåtit att jämlikt 63 § lagen om enskilda vägar genom stämning å styrelsen påfordra rättelse i den gjorda debiteringen.

I anledning av klagomålen inkom Brudin med infordrade upplysningar. Vidare införskaffades den i saken gjorda polisutredningen samt handlingarna till 1930—1931 års och 1953—1956 års förrättningar.

Vid ärendets avgörande gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande uttalanden.

Enligt 63 § lagen den 3 september 1939 om enskilda vägar verkställes uttaxering för vägsamfällighets behov — om ej stadgarna föreskriva annan ordning — sålunda, att styrelsen upprättar och vid sammanträde till granskning framlägger debiteringslängd. Förmenar väghållningsskyldig att den i längden verkställda uttaxeringen eller fördelningen ej är med lag överensstämmande, äger han genom stämning å styrelsen inom trettio dagar efter sammanträdet påfordra rättelse i den gjorda debiteringen. Ändå att klandertalan väckts, skall uttaxerat belopp inbetalas vid äventyr att, där ej rätten annorlunda förordnar, beloppet må utsökas i enahanda ordning som om betalningsskyldighet vore genom lagakraftägande dom ålagd.

Debiteringslängden utgör alltså, sedan den framlagts å sammanträde för granskning, utsökningstitel.

Då debiteringslängd för verkställighet ingives till utmättningsman, har denne självfallet att pröva att de formella förutsättningarna för utmätning äro för handen. Lagtexten lämnar icke något stöd för antagande att utmättningsman därjämte äger ingå på någon materiell prövning av det framställda anspråkets riktighet. Tydligt är dock att han — liksom då verkställighet påkallas av dom — äger pröva om betalningsskyldigheten upphört på grund av något senare tillkommet förhållande såsom betalning eller preskription. Inom litteraturen (se särskilt Hassler, Utsökningsrätt s. 81) har antagits att utmättningsman, då verkställighet begäres på grund av enskild utsökningstitel, även utöver vad nyss sagts har viss materiell prövningsrätt. Av praxis i liknande situationer (se NJA 1911 s. 515 och 1930 s. 300) synes man kunna draga den slutsatsen, att utmättningsman i förekommande fall har att pröva om gäldenären överhuvudtaget är medlem i vägsamfälligheten och, om så ej är fallet, vägra verkställighet. Det ligger ju också i viss mån i sakens natur att reglerna om debiteringslängdens

exigibilitet endast gälla samfällighetens egna medlemmar. Det kan också möjligen sättas i fråga, om icke verkställighet bör vägras därest uttaxeringen avser ett ändamål som uppenbarligen är för vägsamfällighetens uppgift främmande och beslutet därför framstår som ett klart kompetensöverskridande. Mot lagens uttryckliga stadgande om debiteringslängdens verkställbarhet kan det emellertid icke anses vara riktigt att utmättningsman vägrar verkställighet enbart därför att beslutet eljest är oriktigt t. ex. därigenom att fördelningen av beloppet skett på felaktigt sätt. Behovet av rättsskydd tillgodoses här genom medlemmarnas möjlighet att hos domstol påkalla rättelse i debiteringen.

I förevarande fall synes — såvitt utredningen visar — något formellt hinder mot verkställighet icke ha mött. I varje fall har Brudin icke åberopat något sådant hinder. Det har vidare icke ens påståtts att Johansson ej skulle ha varit medlem av samfälligheten. Ej heller kan anses att ändamålet med uttaxeringen — byggandet av en bro — varit främmande för vägsamfällighetens syfte.

Enligt Brudins mening skulle hinder ha mött mot verkställigheten därför att utdebiteringen borde ha skett enligt de nya delningsgrunderna och icke enligt de gamla. Även om det finge antagas att utdebiteringen var felaktig på sätt Brudin anfört — något som dock är diskutabelt — följer av det ovan anförda att ett sådant fel icke utgör hinder mot verkställighet. Att märka är nämligen att rättelse i debiteringen icke blivit påkallad i den ordning 63 § lagen om enskilda vägar stadgar. Enligt min mening har Brudin därför förfarit felaktigt genom att icke villfara begäran om verkställighet.

Att Brudin haft den uppfattningen att hinder mött mot verkställighet är i och för sig ursäktligt. Betydligt allvarigare ser jag på det förhållandet att Brudin, som i november 1957 mottog begäran om utmätning, icke förr än i mars 1959 meddelade beslut i ärendet. Visserligen vill jag ej anmärka på att Brudin med anledning av Johanssons och Karlssons invändningar lät föranstalta om viss utredning. Då utmättningsärenden alltid böra handläggas skyndsamt, har utredningen emellertid bort forceras och det kan icke anses godtagbart att Brudin lät ärendet ligga så länge som skedde. Ehuru dröjsmålet med avgörandet är anmärkningsvärt, finner jag mig dock kunna låta bero med dessa uttalanden.

11. Platsbristen i säkerhetsanstalterna

Jämlikt 61 § lagen om verkställighet av frihetsstraff m. m. skall förvaring verkställas i anstalt eller anstaltsavdelning som av Konungen förklarats vara säkerhetsanstalt. Dylika anstalter finnas inrättade på olika platser i landet. Fångvårdsanstalterna å Långholmen, å Härlanda och i Härnösand äro icke säkerhetsanstalter.

I ett flertal under år 1958 hit inkomna klagoskrifter påtalades av personer, vilka dömts till förvaring, att de, i likhet med åtskilliga andra till förvaring dömda, icke blivit intagna i säkerhetsanstalt utan i vanlig fångvårdsanstalt, där de fortfarande vistades, trots att i de flesta av fallen åtskilliga månader förflutit sedan verkställighetens början. Vidare påtalades att klagandena genom dröjsmålen med överförande till säkerhetsanstalt icke kommit i åtnjutande av vissa förmåner, vilka normalt tillkomme förvarade, varjämte de icke erhållit tillgång till lämpligt arbete. Förvaringen bleve härigenom — framhölls det — ett slags skärpt straffarbete.

Dylika klagomål inkommo den 17 februari från Einar Moberg, den 28 mars från Gustav Stenborg Andersson, den 1 april från Artur Ivar Benzien, den 5 maj från Gunnar Persson samt den 30 oktober och den 15 november från Henry Carlstedt. Av dessa vistades Moberg, Andersson, Benzien och Carlstedt i anstalten å Härlanda samt Persson i anstalten i Härnösand.

Verkställigheten av den ådömda förvaringen började för Moberg den 25 oktober 1957, för Andersson den 5 januari 1958, för Benzien den 10 januari 1958, för Persson den 13 december 1957 och för Carlstedt den 4 oktober 1958. Överföring till säkerhetsanstalt skedde för Moberg den 3 mars 1958, för Andersson den 28 april, för Benzien den 28 maj och för Persson den 6 juni. Tiden för vistelsen i vanliga fångvårdsanstalter växlade således för dessa personer mellan $3\frac{2}{3}$ (Andersson) och nära 6 månader (Persson). Carlstedt var den 17 februari 1959 — efter $4\frac{1}{2}$ månaders väntetid — fortfarande kvar på Härlanda.

De här avsedda förhållandena — att till förvaring dömda icke förrän efter avsevärd tid erhöle platser i säkerhetsanstalt — påtalades även av advokaten Fredrik Adlercreutz i en den 18 april 1958 hit inkommen skrift, vari Adlercreutz utifrån sin erfarenhet såsom offentlig försvarare anförde vissa synpunkter på förhållandena i fråga såvitt avsåg fångvårdsanstalten å Långholmen.

Vidare inkom den 24 september 1958 till mig en till statsrådet och chefen för justitiedepartementet ställd skrift, i vilken till förvaring dömda John Eskil Schatz framförde klagomål över att såväl han som ett flertal andra till förvaring dömda personer nödgats — till följd av rådande platsbrist i säkerhetsanstalterna — påbörja avtjänandet av förvaringen i anstalten å Långholmen. Berörda skrift, å vilken fångvårdsdirektören Gunnar Rudstedt tecknat yttrande i saken, överlämnades av mig till statsrådet med särskild skrivelse den 25 september. Däri meddelade jag, att till följd av upprepade, härstädes anförda klagomål frågan om avhjälpande av bristen på platser i säkerhetsanstalterna vore föremål för utredning och övervägande från min sida. — Avskrift av Rudstedts yttrande bilades akterna rörande de ovan nämnda, härstädes anhängiggjorda klagomålen.

Med anledning av närmast Mobergs klagomål inkom fångvårdsstyrelsen med begärda upplysningar, varvid styrelsen redogjorde för rådande plats-

brist i säkerhetsanstalterna och därmed sammanhängande förhållanden. Ytterligare upplysningar lämnades i en senare hit ingiven promemoria, som upprättats av biträdande överdirektören i styrelsen Erik Annell. Vidare inkommo begärda upplysningar från Rudstedt i vad avsåg Adlercreutz' klagomål och från fängvårdsdirektören F. Karlström beträffande Perssons klagomål.

Vid den sålunda verkställda utredningen framkom bl. a. följande.

Å de till säkerhetsgruppen hörande åtta säkerhetsanstalterna med 383 vårdplatser funnos den 1 maj 1958 430 och den 1 juni samma år 428 intagna, vilket innebar en överbeläggning med 47 resp. 45 personer.

Antalet förvarade, som till följd av platsbristen på säkerhetsanstalterna måste vistas på anstalter för vanligt fångförvar — huvudsakligen Långholmen och Härlanda — utgjorde för hela riket den 1 februari 1958 54, den 1 maj 60 och den 1 juni 41. Det uppgavs från styrelsens sida att dessa siffror vore ungefärligen representativa för beläggningssituationen under säsongen 1957/58, då alltså på platser avsedda för annat klientel tämligen konstant funnos ett 50-tal förvarade. Å Härlanda var antalet den 23 januari 1958 14. Å Långholmen (kronohäktesavdelningen) var antalet i början av samma månad 35 — vilket var högsta antalet under vintern 1957/58 — den 28 april 12 och den 24 september 14. Väntetiden för överflyttning till säkerhetsanstalt uppgick under beläggningssäsongen 1957/58 i vissa fall till 5—6 månader.

Fängvårdsstyrelsen framhöll i sitt yttrande bl. a. följande.

Verkställighetslagen föreskriver uttryckligen, att förvaring skall verkställas i anstalt eller anstaltsavdelning som av Konungen förklarats vara säkerhetsanstalt. Att nämnda lagbestämmelse måst åsidosättas till följd av knappheten på platser inom säkerhetsanstaltsorganisationen medför allvarliga olägenheter i första hand för de förvarade, vilka icke på en vanlig anstalt kunna erhålla den särbehandling och de speciella förmåner som eljest tillkomma dem, men även för de anstalter, där de tillbringa väntetiden. Dessa ha nämligen icke erforderliga vårdresurser för förvarade.

De sålunda antydda olägenheterna utvecklades närmare av Annell i dennes promemoria.

Rudstedt anförde bl. a. följande.

Långholmens alla avdelningar äro svårt överbelagda. Nominellt finnas 603 platser, vari även inräknas cirka 150 utdömda platser i s. k. nattceller med indirekt belysning. Beläggningen har under år 1958 vid åtskilliga tillfällen stigit till över 700. Ensam cell kan sålunda icke på långt när erbjudas alla intagna, speciellt icke på kronohäktesavdelningen, där beläggningen tidvis varit så hög att man måst lägga 3 man i vissa celler. Kronohäktesavdelningen är huvudsakligen avsedd för häktade och dessa måste i första hand hållas i ensam cell med hänsyn till risk för försvårande av utredning m. m. Kronohäktesavdelningen har, med hänsyn till att den är avsedd för i cell isolerade häktade, icke tillgång till samlingslokal, där film kan visas.

De förvarade kunna erhålla arbete med tillverkning av kuvert och få

sålunda också arbetspremier. Ofta avvisas emellertid denna form av sysselsättning. Ibland ha de förvarade använt sig av möjligheten att skaffa eget arbete.

Anstaltsledningen har sökt bereda de förvarade förströelser och andra lättnader. De få bland annat sitta ihop fyra och fyra så långt det går och spela kort eller sällskapsspel. Någon liknande förmån kan icke beredas övriga på kronohäktesavdelningen intagna. De förvarade få också mottaga längre besök än övriga intagna. Förströelseläsning och studier förekomma naturligtvis också i viss utsträckning.

Anstaltens centralavdelning är avsedd för dem som avtjäna straffarbete. Det synes uteslutet att i centralavdelningens förläggningar och verkstäder lägga in även förvarade. Anstalten kan på grund av otidsenliga byggnadstekniska förhållanden icke tillämpa det s. k. normaldagschemat, som bland annat föreskriver viss isolering en och en eller i grupper under fritid, utan alla måste praktiskt taget blandas med varandra. På grund av platsbrist på anstalter för yngre nödgas ständigt ett 50-tal yngre intagna, många under 21 år, avtjäna sina straff på Långholmen. Att sammanföra dessa med det i regel mycket belastade förvaringsklientelet skulle vara ytterst olämpligt.

I en den 25 februari 1959 till fängvårdsstyrelsen avläten skrivelse anförde jag följande.

Av utredningen framgår, att föreskriften i 61 § straffverkställighetslagen — att förvaring skall verkställas i säkerhetsanstalt — under senare år i viss omfattning icke kunnat iakttagas av fängvårdsmyndigheterna.

Sålunda har man till följd av platsbrist i säkerhetsanstalterna nödgats hålla personer, vilka dömts till förvaring, intagna i anstalter för vanligt fångförvar under en ofta ganska avsevärd tid i början av verkställigheten. Detta förhållande — för vilket fängvårdens befattningshavare icke kunna lastas — är givetvis ur skilda synpunkter högst otillfredsställande.

Härvidlag är till en början att märka, att de vanliga fängvårdsanstalterna — vilka äro hårt ansträngda redan genom den betydande ökningen av antalet straffarbets- och fängelsefångar — sakna de nödvändiga förutsättningarna i form av personal och lokaler av olika slag för att kunna, vad avser till förvaring dömda, ordna verkställigheten i enlighet med därom gällande bestämmelser i straffverkställighetslagen. Av säkerhetsskäl måste de förvarade, om vilka här är fråga, i regel hållas inneslutna å isolerings- och häktesavdelningarna. Det är icke möjligt att låta dem, såsom i allmänhet kan ske å säkerhetsanstalterna, gemensamt röra sig tämligen fritt inom ett förhållandevis stort område. Den rätt till gemensamhet, som tillförsäkrats förvarade enligt 64 § verkställighetslagen, kan således icke komma nu berörda förvarade till del. Oftast kan man icke heller i den utsträckning, som enligt 50 § straffverkställighetslagen gäller för vanliga intagna, låta dem delta i undervisning, gudstjänst, utomhusvistelse, gymnastik o. d. eller eljest bereda dem förmåner och lättnader som enligt nyssnämnda stad-

gande tillkomma vanliga intagna. De i och för sig torftiga förströelser och andra lättnader som enligt vad i ärendet är upplyst beredas de förvarade i väntan på överföring till säkerhetsanstalt — såsom viss begränsad samvaro med möjlighet till kortspel eller andra sällskapsspel — kunna anordnas endast å de större anstalterna. Vidare kunna de förvarade, om vilka här är fråga, i regel icke tillåtas arbeta tillsammans med de andra intagna å anstalternas verkstäder utan äro — om de icke skaffa eget arbete — hänvisade till sådana arbeten som kuvertklistring o. d. Dessa arbeten kunna icke i nämnvärd grad väcka vederbörandes intresse och medföra ej heller den inkomst i form av arbetspremier, som förvarad kan förvärva å säkerhetsanstalt och där äger att ganska fritt disponera.

Verkställigheten i vad avser förvarade kommer sålunda i vanlig fångvårdsanstalt närmast att te sig som en skärpning jämfört med vad som är fallet icke blott för förvarade i säkerhetsanstalt utan även för straffarbets- och fängelsefångar.

Det är helt naturligt, att missnöje uppkommer bland de förvarade över att icke oväsentliga inskränkningar sålunda förekomma med avseende å de förmåner, som enligt straffverkställighetslagen skulle normalt tillkomma dem i säkerhetsanstalt. De angivna förhållandena medföra påfrestningar på de förvarades ofta skadade nervsystem och äro därför ägnade att tillfoga dem ett lidande, som icke betingas av själva frihetsberövandet utan föranledes av platsbristen och därmed sammanhängande omständigheter. Detta är desto mera otillfredsställande som lagstiftaren avsett att verkställigheten av förvaring skall ske under så skonsamma former som möjligt och med hänsynstagande till de förvarades särskilda sinnesbeskaffenhet.

Av ovan anförda skäl är det en angelägen samhällsuppgift att antalet platser i säkerhetsanstalterna utökas så, att till förvaring dömda kunna redan från början av verkställigheten intagas i säkerhetsanstalt, och även så, att överbeläggning å säkerhetsanstalterna undvikas. Hithörande spörsmål berördes under 1958 års riksdag. Därvid beslöts — med hänsyn till att platsbehovet för ungt klientel, d. v. s. till ungdomsfängelse dömda samt straffarbets- och fängelsefångar under 22 år, ansågs mera trängande än för förvaringsklientelet — att de under uppförande varande anstalterna i Hällby och Mariefred, vilka ursprungligen avsetts för sistnämnda klientel, skulle i stället användas för ungdomsklientelet. Härvid beaktades bl. a. den pågående utbyggnaden av säkerhetsanstalten å Hall, varigenom ett 70-tal platser beräknades tillföras anstalten (se prop. nr 106/1958, SU:s utl. nr 95/1958 och riksdagens skrivelse nr 222/1958.)

Enligt vad jag inhämtat kommer utbyggnaden av Hallanstalten att vara färdig inom kort. Överförandet av förvarade till de nya platserna där torde dock av olika skäl få ske i etapper. Vidare har Kungl. Maj:t den 19 december 1958 förordnat, att fångvårdsanstalten i Gävle skall tills vidare vara säkerhetsanstalt. Nämnda anstalt, som hittills använts för ungdomligt kli-

entel, kommer successivt att tagas i bruk för sitt nya ändamål, sedan de där intagna unga fångarna överförts till annan anstalt eller efter avtjänandet frigivits. Efter hand som de nya platserna å Hall och i Gävle komma till användning, torde läget för säkerhetsgruppen väsentligt förbättras. Med hänsyn härtill och då de i ärendet påtalade förhållandena äro väl kända för statsmakterna, finner jag för närvarande icke tillräckliga skäl föreligga för en framställning till Konungen i ämnet. Givetvis kommer jag emellertid även i fortsättningen att med uppmärksamhet följa utvecklingen på förevarande område.

En avskrift av skrivelsen överlämnades till statsrådet och chefen för justitiedepartementet för kännedom.

C. Framställningar till Konungen

1. Framställning om ersättning åt enskild person för skada, som uppkommit därigenom att en i lagsökningsmål ingiven växel av misstag utlämnats till obehörig

I en till Konungen avlåten skrivelse anförde jag följande:

I ett den 19 juni 1954 meddelat utslag i lagsökningsmål förpliktade Södertörns domsagas häradsrätt fru Thyra Bejerud, då bosatt i Vendelsö, att — mot kvitto och erhållande av en av henne accepterad, den 9 januari 1954 utställd växel å 3 719 kronor — till Harry Pettersson med nuvarande adress Källtorpsvägen 5, Vendelsö, genast utgiva 3 719 kronor jämte sex procent ränta därå från den 31 mars 1954 till dess betalning skedde ävensom protestkostnad 8 kronor 75 öre. Thyra Bejerud ålades jämväl att till Pettersson utgiva 64 kronor 25 öre i ersättning för lagsökningskostnaden. Pettersson hade i målet till häradsrätten ingivit växeln i original. Den 1 juli 1954 inställde sig ett bud från Petterssons ombud i målet vid domsagas kansli för att lösa utslaget samt återtaga växeln. Därvid meddelades dock å kansliet, att utslaget och växeln den 28 juni 1954 utlämnats till en man, som antagits vara Pettersson. Sedan Pettersson genom sitt ombud i en den 9 juli 1954 dagtecknad skrift hos kriminalpolisen i Stockholm begärt utredning i frågan om vem som kunde ha orättmätigt uthämtat handlingarna, väcktes efter verkställd förundersökning i november 1954 åtal mot Thyra Bejeruds make, köpmannen Gösta Bejerud, vid Stockholms rådhusrätt för undertryckande av urkund, bestående däri att han — efter att av misstag från domsagokansliet ha utbekommit den av Thyra Bejerud accepterade växeln — undanskaffat denna. I dom den 4 april 1955 dömde rådhusrättens åttonde avdelning Gösta Bejerud, som i målet förnekat att han från

domsagokansliet utfått växeln, för bl. a. undertryckande av urkund till straffarbete tre månader samt förpliktades Gösta Bejerud att till Pettersson utgiva skadestånd med 3 792 kronor jämte ränta och domslösen. Skadeståndet motsvarade vad Thyra Bejerud i lagsökningsutslaget ålagts utgiva till Pettersson. Sedan Gösta Bejerud fullföljt talan mot domen, fann Svea hovrätt i dom den 25 oktober 1955 ej skäl att göra ändring i överklagade domen, såvitt talan däremot fullföljts. Gösta Bejerud sökte revision. I beslut den 10 mars 1956 fann dock högsta domstolen ej skäl att meddela prövningstillstånd, i följd varav hovrättens dom skulle stå fast. Enär växeln ej kunnat tillrättaskaffas, ansökte Pettersson den 14 maj 1955 hos Stockholms rådhusrätt om växelns dödande. I beslut den 14 oktober 1957 förklarade rådhusrätten handlingen dödad. År 1958 begärde Pettersson utmätning hos makarna Bejerud för indrivning av fordringarna enligt lagsökningsutslaget och hovrättens dom. Enligt bevis från vederbörande utmättningsman kunde dock några utmättningsbara tillgångar icke anträffas hos gäldenärerna.

I en den 24 januari 1959 hit inkommen skrift hemställde direktören, jur. kand. Ture Aldén i egenskap av ombud för Pettersson om utredning, huruvida någon befattningshavare vid häradsrätten gjort sig skyldig till tjänstefel genom att utlämna växeln till Gösta Bejerud utan kontroll av dennes identitet och behörighet. Aldén anförde vidare: Enär Thyra Bejerud i lagsökningsutslaget ålagts betalningsskyldighet mot erhållande av växeln och Pettersson till följd av det felaktiga utlämnandet av växeln icke hade möjlighet att förete växeln i original, kunde exekutiva åtgärder för indrivning av fordringen icke verkställas, förrän växeln förklarats dödad. Därest lagsökningsutslaget hade kunnat verkställas omedelbart, hade Pettersson genom utmätning hos Thyra Bejerud kunnat erhålla full täckning för sin fordran. Vid tidpunkten för lagsökningsutslagets meddelande innehade Thyra Bejerud nämligen en affärsrörelse, vilken hon avyttrade under hösten 1954. Genom att häradsrätten felaktigt utlämnat växeln hade Pettersson icke allenast gått miste om det förfallna växelbeloppet jämte ränta utan därjämte fått vidkännas betydande kostnader till följd av de olika rättsliga åtgärder, som måst vidtagas för att kunna verkställa lagsökningsutslaget.

I anledning av klagomålen inkom häradshövdingen Hugo Henkow med yttranden från särskilde inskrivningsdomaren i domsagan K. Å. Lundin, kansliskrivaren Ingrid Nordlund och kontoristen Eva Lindén ävensom med eget yttrande.

Lundin uppgav, att han såsom dåvarande tingsnotarie i domsagan meddelat lagsökningsutslaget men att han icke mindes hur det hade förfarits med växeln.

Ingrid Nordlund, som vid ifrågavarande tidpunkt tjänstgjorde som kansliskrivare i domsagan, upplyste att hon efter utslagets meddelande till-

ställde domsagans kansliexpedition utslaget och växeln för att utlämnas till borgenären samt att hon lät utslaget och växeln följas åt, därvid hon — troligen med rödpenna — på en vid utslaget fästad lapp gjorde en tydlig anteckning om förefintligheten av växeln.

Eva Lindén uppgav, att hon vid ifrågakomna tid var anställd som kansli-biträde vid domsagan och därjämte var förordnad till kommissionär samt att hon enligt den vid domsagan förda kassalistan utlämnat det exemplar av lagsökningsutslaget, som var avsett för Pettersson. Hon anförde vidare: Om hon utlämnat växeln, vilket förefölle troligt, måste den ha legat i utslaget utan att hon haft kännedom därom. Hon vore övertygad om att icke någon omtalat för henne, att växeln var bilagd utslaget, och att på detta eller på någon därvid fastsatt lapp icke fanns någon anteckning om växeln.

I sitt yttrande anförde Henkow bl. a.: Det saknades anledning att ifrågasätta riktigheten av Ingrid Nordlunds uppgift att hon, då hon överlämnade utslagsutskriften till expeditionen, påpekat förefintligheten av växeln genom en vid utskriften fastsatt lapp. I vart fall med hänsyn därtill syntes någon anmärkning icke kunna riktas mot Ingrid Nordlund. Eva Lindén har förklarat, att hon vid utslagsutskriftens utlämnande icke kände till att växeln låg i utskriften. Vad Ingrid Nordlund uppgivit kunde synas motstridande men behövde icke vara det, eftersom berörda lapp exempelvis kunde ha fallit bort. Lika litet som i fråga om Ingrid Nordlund funnes det någon grund att misstro Eva Lindén, och det torde därför få förutsättas att hon saknat kännedom om växeln. Att en okänd person utan vidare tillätes lösa en utskrift av ett utslag vore i och för sig icke något anmärkningsvärt. Möjligen skulle kunna ifrågasättas om icke Eva Lindén bort förvissa sig om att utskriften utlämnades till den person, för vilken den var avsedd, och icke innehölle någon annan handling. Det hörde emellertid till sällsyntheterna att annan än borgenären löste utslag i lagsökningsmål. Dessutom vore det mycket ovanligt att en originalhandling företeddes i sådant mål. Under dessa omständigheter och med hänsyn till den stora arbetsbörda, som vid denna tid åvilade domsagans personal och icke minst Eva Lindén, hade enligt Henkows mening Eva Lindén icke låtit komma sig något till last av beskaffenhet att böra föranleda ansvar.

Sedan tillfälle därefter beretts Aldén att avgiva påminnelser, hemställde han, att, därest vad som förekommit icke skulle anses böra medföra ansvar, JO måtte vidtaga åtgärder för att Pettersson av statsmedel skulle erhålla ersättning för den skada han lidit genom det inträffade. Efter anmodan inkom Aldén därefter med specificerad uppgift å den ekonomiska skada Pettersson ansåg sig ha lidit. Skadan uppgavs därvid ha uppgått till sammanlagt 4 195 kronor 43 öre. Av detta belopp avsågo 3 847 kronor 78 öre vad Thyra Bejerud i lagsökningsutslaget ålagts utgiva till Pettersson, 59 kronor 60 öre kostnader för de vidtagna utmätningståtgärderna hos Thyra

Bejerud och Gösta Bejerud, 88 kronor 5 öre kostnader för dödande av växeln samt 200 kronor kostnader för uppsättande av polisanmälan och ärendets bevakning vid polis- och åklagarmyndigheterna samt för underhandlingar med häradsrätten i ersättningsfrågan m. m.

För bedömandet av frågan huruvida och i vilken mån Pettersson lidit ekonomisk skada genom att han icke omedelbart kunnat begära utmätning hos Thyra Bejerud för uttagande av sin i lagsökningsutslaget fastställda fordran inkom därefter landsfiskalen i Haninge distrikt Karl Gabrielsson med infordrade upplysningar om Thyra Bejeruds ekonomiska förhållanden vid tiden för lagsökningsutslagets meddelande och om Petterssons möjligheter att genom då företagna exekutiva åtgärder helt eller delvis erhålla betalning för sin fordran.

Aldén avgav slutligen nya påminnelser.

I ärendet har jag vidare tagit del av häradsrättens akt i lagsökningsmålet och av rådhusrättens akt i brottmålet rörande Gösta Bejerud.

Utredningen i saken har otvivelaktigt givit vid handen, att växeln av misstag utlämnats till obehörig person. Full klarhet om vem som är ansvarig för utlämnandet har — med hänsyn bl. a. till att så lång tid förflutit sedan växeln utlämnades — icke stått att numera vinna. Ej heller synes ytterligare utredning kunna bringa klarhet i saken.

Frågan om ansvar för det förelupna felet är numera på grund av preskription förfallen. Enligt min uppfattning kunna sådana omständigheter icke anses föreligga, att någon befattningshavare vid domsagan kan förpliktas att utgiva ersättning till Pettersson för den ekonomiska skada han kan visa sig ha lidit genom växelns utlämnande. Pettersson synes således sakna möjlighet att genom rättegång utfå ersättning för sådan skada. Någon rätt för honom att av statsmedel erhålla ersättning härför torde icke förefinnas.

Det kan emellertid icke vara rimligt, att Pettersson skall själv vidkännas den ekonomiska förlust som uppkommit för honom till följd av ett fel, som begåtts från en statlig myndighets sida och vartill han icke på något sätt medverkat. Starka billighetsskäl synas mig därför tala för att Pettersson erhåller gottgörelse av allmänna medel för den skada, som han kan anses ha lidit på grund av felet. Till stöd för denna uppfattning vill jag hänvisa till det uttalande i denna riktning, som gjorts av 1906 års lagutskott vid granskningen av JO:s ämbetsförvaltning och till den praxis som Kungl. Maj:t tillämpat vid prövningen av upprepade liknande framställningar från JO.

Vad därefter angår frågan vilken skada Pettersson lidit har han härstädes hävdad, att han — därest han tidigare än som skett kunnat begära utmätning hos Thyra Bejerud — skulle ha kunnat erhålla full täckning för sin fordran.

Den utredning rörande Thyra Bejeruds ekonomiska förhållanden vid tiden för utslagets meddelande som verkställt i ärendet lämnar dock icke något stöd för antagande, att Pettersson genom en då eller senare verkställd utmätning skulle ha kunnat erhålla betalning för sin i lagsökningsutslaget fastställda fordran. Det föreligger därför enligt min uppfattning icke anledning antaga, att växelns felaktiga utlämnande medfört skada för Pettersson i förevarande avseende. Icke heller kostnaderna för de gjorda utmätningsförsöken kunna anses ha föranletts av felet. Jag anser mig därför icke kunna påkalla ersättning till Pettersson för den skada han uppgivit sig ha lidit i nämnda hänseenden.

På grund av det å domsagans kansli förelupna felet har emellertid Pettersson, för att kunna erhålla verkställighet av lagsökningsutslaget, nödgats föranstalta om polisutredning i saken och därefter om växelns dödande. För sina kostnader härför synes han böra erhålla gottgörelse. Ävenledes bör han rimligtvis erhålla ersättning för kostnader för underhandlingar med befattningshavare vid häradsrätten och för införskaffande av utredning i förevarande ärende.

Till frågan om skäligheten av de kostnader Pettersson uppgivit sig ha haft i dessa delar — tillhoppa 288 kronor 5 öre — har jag icke ansett mig behöva taga ställning.

Med stöd av den befogenhet min instruktion lämnar mig får jag — med överlämnande av handlingarna i ärendet — i underdånighet för Eders Kungl. Maj:t framlägga ovan berörda förhållanden för den åtgärd Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.

2. På grund av otillräcklig medelstilldelning har en ganska betydande del av kostnaderna för domsagornas expenser, vilka enligt lag skola gäldas av staten, övervältrats på tingslagen. Framställning till Konungen om rättelse

Den 12 december 1959 skrev jag till Konungen följande:

Enligt stadgande i 1 § lagen den 18 juli 1942 om bestridande av kostnaderna för domsagas kansli åligger det tingslag att bekosta erforderliga lokaler för domsagas kansli jämte möbler och andra dylika inventarier ävensom uppvärmning, belysning och städning av lokalerna. I kansliet eller i anslutning därtill skola finnas anordningar för brandsäker förvaring av fastighetsböcker, arkivalier och värdehandlingar. — Övriga kostnader för domsagas kansli, såsom för skrivmaskiner, skrivmaterialier och andra dylika förbrukningsartiklar, inbindning av domböcker och protokoll samt telefon, bestridas av statsverket.

Vid mina inspektioner av domsagorna ha häradshövdingarna gång efter

annan för mig uppgivit, att anslagen av statsmedel för domarkanslien icke vore tillräckliga för tillgodoseende av de aktuella behoven och att det för-denskull blivit nödvändigt i vissa fall att för kostnader, vilka åvilade stats-verket, anlita medel som de tingshusbyggnadsskyldiga ställde till förfo-gande. Av flera häradshövdingar har upplysts, att så skett t. ex. för betal-ning av telefonräkningar, då televerket hotat med avstängning av telefo-nerna, om betalning ej skedde. I åtskilliga fall, där vederbörande fordrings-ägare kunnat antagas icke vidtaga åtgärder på grund av dröjsmål med be-talning, ha häradshövdingarna — med eller utan samråd med fordrings-ägarna — av brist på medel låtit räkningar ligga obetalda till ingången av ett nytt budgetår. För det nya året anvisade medel ha sålunda måst delvis tagas i anspråk för äldre räkningar. Endast i någon mån ha tilläggsanslag kunnat utverkas från hovrätterna, eftersom tillgängliga medel för dylikt ändamål varit begränsade.

Med anledning av vissa uppgifter i förevarande hänseende, vilka lämna-des av häradshövdingen Harald Schneider vid min inspektion den 13 sep-tember 1958 av Sunnerbo domsaga, införskaffade jag närmare upplysningar från Schneider. Härvid framkom, att under åren 1956—1958 nära 8 000 kronor av tingshusmedel använts för olika utgifter, vilkas bestridande icke ankom på de tingshusbyggnadsskyldiga.

Härefter avgav Göta hovrätt yttrande. Vid detta funnos fogade uppgif-ter i motsvarande hänseende från samtliga övriga domsagor under hov-rätten. Av dessa uppgifter framgick, att under de tre sista budgetår, som utgått närmast före den 1 januari 1959, tingshusmedel i de allra flesta dom-sagorna kommit till användning för kostnader, för vilka de tingshusbygg-nadsskyldiga ej haft att svara. Sålunda hade av tingslagens medel under angivna tre budgetår utbetalats i en domsaga 14 400 kronor, i en annan något över 12 000 kronor, i två domsagor något över 10 000 kronor, i två andra cirka 8 600 kronor, i en domsaga över 5 500 kronor, i två domsagor omkring 4 700 kronor, i två andra cirka 3 800 kronor, i en domsaga omkring 3 400 kronor, i två andra något över 2 000 kronor, i fem domsagor belopp varierande mellan 950 kronor och cirka 1 800 kronor samt i tre domsagor 600 kronor eller lägre belopp. Beträffande en domsaga framgick vidare, att de tingshusbyggnadsskyldiga under samma tid haft vissa mindre kostnader till ej närmare angivet belopp. Endast i två av hovrättens domsagor hade icke under denna tid dylika utgifter förekommit för de tingshusbyggnads-skyldiga.

Hovrätten anförde i sitt yttrande följande.

Såsom framgår av de från domsagorna lämnade uppgifterna förekommer det i praktiskt taget alla domsagor under hovrätten att tingshusbyggnads-skyldiges medel användes för utgifter som enligt lagen den 18 juli 1942 skola bestridas av statsverket. De största beloppen avse inköp av maskiner av olika slag — främst bandspelare men även skrivmaskiner, duplicerings-

apparater och räknemaskiner — samt deras underhåll. Vanligt är också att vissa telefonavgifter bekostas av de tingshusbyggnadsskyldige och att dessa bidra med inköp av juridisk litteratur. Även inköp av kontorsmaterial förekommer och — undantagsvis — avlöning till extra skrivbiträden. Denna ordning torde praktiseras över hela landet och är sedan länge väl känd. Anledningen till att det blivit så är den, att statsverkets anslag till expenser varit alldeles otillräckliga; särskilt har det hittills varit uteslutet att få dessa att räcka till inköp av andra maskiner än de nödvändigaste skrivmaskinerna. Då tingshusstyrelserna å sin sida lyckligtvis varit angelägna om att domsagokanslierna skulle få icke blott goda lokaler utan också skulle kunna fungera med tillfredsställande utrustning, har det varit naturligt att häradshövdingarna i allmänhet begagnat sig av möjligheten att på detta sätt erhålla hjälp. Utan denna skulle arbetet på många håll ha blivit i hög grad lidande. Emellertid bör tilläggas att gjorda erfarenheter om omöjligheten att få tillräckliga anslag av statsmedel i förening med möjligheten att anlita tingshusmedel nog lett till att häradshövdingarna stundom icke funnit det vara lönt att upprepa sina yrkanden om högre anslag och att möjligen, om så skett, småningom i en del fall något större anslag skulle ha kunnat utverkas.

Vidare upplyste hovrätten att, såvitt anginge Sunnerbo domsaga, under de tre sist förflutna budgetåren tillhopa 11 534 kronor anvisats av hovrätten till omkostnader i domsagan.

Av utredningen i ärendet framgår, att det i så gott som samtliga de domsagor, som lyda under Göta hovrätt, förekommer att tingslagens medel användas för kostnader, vilka icke åvila tingslagen. I flera av domsagorna har detta skett i avsevärd omfattning. Sålunda ha i 8 av de 26 domsagorna under Göta hovrätt under en treårsperiod tingslagen fått betala dylika kostnader till ett sammanlagt belopp av över 77 000 kronor. För 11 andra domsagor utgör motsvarande belopp tillhopa över 30 000 kronor.

Ehuru närmare utredning i förevarande hänseende icke införskaffats rörande domsagorna under rikets övriga hovrätter, har jag från vad jag inhämtat vid mina inspektioner mig bekant, att förhållandena äro ensartade på många andra håll. Vid inspektion av en domsaga under Svea hovrätt upplyste häradshövdingen att de tingshusbyggnadsskyldiga bekostade lön till ett icke rättsbildat biträde, som ansågs oundgängligen nödvändigt för att tillgodose domsagans behov av arbetskraft.

Av naturliga skäl har jag icke kunnat ingå i någon prövning av huruvida samtliga de utbetalningar av tingshusmedel, som sålunda skett, varit oundgängligen nödvändiga för domsagoarbetets behöriga skötsel. Anledning saknas dock till annat antagande än att utgifterna i allt väsentligt varit erforderliga och att genom tingshusstyrelsernas beredvillighet att ställa medel till förfogande svårigheter undvikits, vilka eljest skulle ha uppstått för

fullgörandet av arbetsuppgifterna i domsagorna på ett tillfredsställande sätt. — I viss omfattning ha betalningarna avsett komplettering av samlingar av juridisk litteratur, vilka redan före lagens ikraftträdande tillhörde tingslagen. Att dylik komplettering sker kan måhända vara i tingslagens intresse bl. a. för att boksamlingarna icke skola förlora aktualitet och därigenom sjunka i värde. Bokinköpen motsvara emellertid en förhållandevis obetydlig del av utgifterna.

Att statsverkets i lag fastställda förpliktelser med avseende å kostnaderna för domsagokanslien i praktiken kommit att till icke ringa del övervältras på tingslagen är ägnat att inge allvarliga betänkligheter. Eftersom tillhandahållandet av tingshusmedel utöver vad som åligger tingslagen ej överensstämmer med lag, torde beslut i sådant hänseende icke kunna stå fast i händelse av överklagande. Förfarandet kan ock medföra anmärkning mot de för tingslagen beslutande.

På grund av det anförda anser jag, att det icke vidare bör förekomma att tingslagen tillhandahålla medel till domsagokanslien utöver vad som är stadgat i gällande bestämmelser. Så länge annan grund än den som är angiven i 1 § 1942 års lag icke fastställts beträffande fördelningen av här ifrågavarande omkostnader, är det enligt min mening nödvändigt, att statsverket anslår erforderliga medel för täckande av den del av dessa kostnader, som åvilar statsverket.

Med stöd av den befogenhet instruktionen för riksdagens ombudsmän lämnar mig får jag — med överlämnande av handlingarna i ärendet — i underdånighet för Eders Kungl. Maj:t framlägga ovan berörda förhållanden och synpunkter för den åtgärd Eders Kungl. Maj:t må finna påkallad.

D. Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.

Domstolsväsendet

1. Arbetsbalanser hos domstolar m. fl.

I 1958 års ämbetsberättelse (s. 142 o. f.) berörde jag de besvärliga förhållanden, som på sina håll uppkommit genom att arbetsbördan kraftigt ökat utan motsvarande förstärkning av personalen. Det allmänna intrycket från de båda senaste årens inspektioner kan sägas vara, att utredning av brott och handläggning av rättegångsmål på de flesta håll sker med erforderlig skyndsamhet. Arbetsbördan har dock — enligt vad som framkommit vid

inspektioner och genom klagomål — hos åtskilliga domstolar och åklagare vuxit i sådan grad, att trots befattningshavarnas ansträngningar besvärande arbetsbalans icke kunnat undvikas. På sina håll har balansen varit högst betydande. I anledning av dessa iakttagelser ha i en del fall, där behovet av ytterligare arbetskraft varit särskilt påtaglig, yttranden inhämtats från vederbörande hovrätter och landsfogdar, vilka sökt att inom ramen för tillgängliga ekonomiska och personella resurser tillhandahålla arbetskraftsförstärkning. Möjligheterna att tillhandahålla arbetskraft för att snabbt avhjälpa uppkomna arbetsbalanser ha dock visat sig otillräckliga. Med anledning av den till synes fortgående tendensen till alltmer ökad arbetsbelastning för rättskipningens organ vill jag kraftigt understryka vad jag i 1958 års ämbetsberättelse framhöll beträffande olägenheterna ur framför allt rättssäkerhetssynpunkt av de dröjsmål, som nödvändigtvis måste uppkomma på grund av den ökade arbetsbördan, samt erinra om de risker för överansträngning och förslitning av personalen som bli allt mer påtagliga vid pressande övertidsarbete under längre tid.

Ett område, där sedan länge ytterst besvärliga arbetsförhållanden varit rådande, är lantmäteriet. Hos praktiskt taget alla lantmätare, som besökts under inspektionerna, har arbetsbalans konstaterats, i många fall motsvarande flera års arbete. Klagomål ha även anförts i skilda sammanhang rörande långsamheten inom fastighetsbildningsväsendet. Eftersom dessa förhållanden, bl. a. genom framställningar från lantmäteristyrelsen, äro väl kända för statsmakterna, har jag icke ansett mig böra taga något initiativ i saken. Även i vissa domsagor föreligger arbetsbalans i fråga om jorddelningsmålen och icke minst sammanläggningsansökningarna. En bidragande orsak till ökning av sammanläggningsärendena torde ha varit, att lantbruksnämnderna på sina håll i stor utsträckning uppställa såsom villkor för tillstånd att förvärva jordbruksfastighet, att fånget leder till sammanläggning. Vissa spörsmål berörande denna praxis har jag upptagit till behandling i särskild ordning.

2. Bör domstol taga initiativ till återupptagande av vilandeförklarade tvistemål?

Ganska ofta händer det att tvistemål, som förklarats vilande av en eller annan anledning, t. ex. för förlikningsförhandlingar, bli liggande utan åtgärd från rättens sida under ett eller annat år. Jag har då brukat framhålla, att rätten borde höra sig för hos parterna om skäl fortfarande föreläge att låta målet vila samt eljest föranstalta om målets återupptagande.

Vid inspektion av en rådhusrätt befanns, att ett mål var vilande sedan mer än 9 år för förlikningsförhandlingar och att ett annat mål var vilande sedan nära 8 år i avbidan på skiljedom rörande vissa, på målet inverkan-

frågor. Det framkom, att rådhusrätten efter beslutet om vilandeförklaring ej vidtagit någon åtgärd i målen.

Rådhusrätten åberopade såsom skäl för sin passivitet, att det enligt motiven till lagberedningens förslag till RB (s. 361) i tvistemål i regel borde ankomma på part att yrka målets återupptagande. Vidare hänförde rådhusrätten sig till uttalanden av Ekelöf i *Kompendium över civilprocessen* s. 327 och Hassler i *Civilprocessrätt*, första häftet, s. 218.

Jag framhöll att — därest i dylika fall ingen av parterna toge initiativ till målets återupptagande efter den tid, som kunde anses skälig med hänsyn till ändamålet med vilandeförklaringen — det enligt min mening knappast kunde vara rimligt att låta målet vara vilande hur länge som helst. Att märka vore, att rätten oberoende av parternas önskemål hade att pröva huruvida mål borde förklaras vilande. För en sådan åtgärd erfordrades starka processuella skäl eller hinder av allvarlig beskaffenhet (se *Gärde m. fl.*: Nya rättegångsbalken s. 439). Det förefölle då mindre konsekvent, om rätten därefter skulle helt underlåta att ägna någon uppmärksamhet åt huruvida det skäl som föranlett vilandeförklaringen fortfarande bestode. För övrigt gällde även i mål, där förlikning vore tillåten, den allmänna regeln att parterna i princip icke ägde disponera över hur själva rättegångsförfarandet skulle gestaltas. Vid angivna förhållanden kunde det knappast vara lagstiftarens mening att rätten skulle låta frågan om återupptagande av vilande mål uteslutande bero av parternas initiativ. Kunde de förutsättningar, å vilka vilandeförklaringen grundats, icke längre antagas föreligga, borde det därför enligt min mening åligga rätten att även utan anmälan av part föranstalta om målets återupptagande.

3. Fråga om skyldighet för köpare av avbetalningsgods att återlämna godset utan vidräkning

Vid inspektion av en rådhusrätt iakttog min ställföreträdare en tredskodom, vari rådhusrätten förpliktat en utebliven svarande att till käranden utge visst belopp utgörande resterande skuld för en bil, som svaranden enligt lagen om avbetalningsköp köpt av käranden, eller att, om svaranden ej förmådde fullgöra sin betalningsskyldighet, till käranden återställa bilen.

I det vid inspektionen förda protokollet anmärktes, att av lagen om avbetalningsköp följde att svaranden icke var skyldig återställa bilen utan sådan uppgörelse, som avsåges i nämnda lag.

I avgivet yttrande gjorde den för tredskodomen ansvarige domaren gällande, att han handlat riktigt, och utvecklade närmare sin mening.

Vid ärendets avgörande utalade min ställföreträdare följande.

I 3—5 §§ lagen om avbetalningsköp finnas regler om att, när säljaren återtager gods som sålts på avbetalning, en uppgörelse enligt angivna grun-

der skall ske av kontrahenternas mellanhavande. Finnes därvid godsets värde överstiga det belopp, som räknats säljaren till godo, äger denne icke återbekomma godset, med mindre han gäldar överskottet till köparen eller, om godsets värdering verkställt av utmätningsman, hos denne nedsätter överskottet. Enligt stadgande i 17 § första stycket samma lag skola — bland andra — dessa regler lända till efterrättelse, även om köparen i avtalet eller sedermera, för den händelse han framdeles skulle komma att åsidosätta sina förpliktelser, avstått från att åberopa reglerna i fråga. Någon inskränkning i avtalsfriheten har däremot icke ansetts påkallad i fråga om överenskommelse, som kan träffas efter det köparen redan gjort sig skyldig till kontraktsbrott. Skyldigheten för säljaren att sålunda vid återtagande av avbetalningsgods göra upp sitt mellanhavande med köparen, såvida denne icke efter inträffat kontraktsbrott avstått från dylik uppgörelse, utgör ett moment i själva rättsförhållandet och är sålunda av materiellt-rättslig och icke av processuell natur.

I målet har rådhusrätten, på grund av svarandens utevaro vid första inställelsen och kärandens yrkande om treskodom, utan något förbehåll såvitt nu är i fråga, förpliktat svaranden att — om han ej förmådde fullgöra honom i domen ålagd betalningsskyldighet — till käranden återställa bilen.

Enligt stadgande i 44 kap. 8 § andra stycket RB skall treskodom, som meddelas mot svaranden, grundas på kärandens framställning av omständigheterna i målet, såvitt svaranden erhållit del av framställningen och den ej strider mot förhållande, som är allmänt veterligt. I den mån framställningen ej innefattar laga skäl för käromålet eller det eljest uppenbart framgår, att käromålet är ogrundat, skall det ogillas.

Lagen intager alltså den ståndpunkten att svarandens utevaro kan medföra treskovis bifall till käromålet endast i den mån de av käranden åberopade omständigheterna utgöra laga grund för käromålet. Befinnas dessa omständigheter i visst hänseende otillräckliga, skall käromålet i motsvarande mån ogillas. Det ankommer sålunda helt på domstolen att avgöra, huruvida kärandens sakframställning skall medföra bifall till käromålet. Att tolka svarandens utevaro såsom ett medgivande av käromålet, sådant det bestämts i kärandens yrkande, är uteslutet. Utevaron kan med andra ord sägas endast motsvara ett vitsordande från svarandens sida av de omständigheter av faktisk art, som käranden åberopat, men är icke att jämföra med att svaranden medger det å dessa omständigheter grundade käromålet.

I det nu aktuella fallet framgick av kärandens uppgifter i målet, att bilen sålts till svaranden med äganderättsförbehåll och på sådana villkor i övrigt att lagen om avbetalningsköp var tillämplig å köpet. Om käranden önskade återtaga bilen, var det materiella rättsläget följaktligen sådant, att käranden — såvida icke annan överenskommelse kunde träffas med svaranden — måste finna sig i att mellanhavandet med denne gjordes upp i enlighet med bestämmelserna i 3—5 §§ angivna lag. I de handlingar som delgivits svaranden fanns icke någon uppgift av käranden att svaranden skulle ha avstått från sin berörda rätt till uppgörelse. En sådan uppgörelse kunde ha givits vid handen, att bilens värde översteg det belopp som skulle räknas käranden till godo. I dylikt fall hade käranden icke ägt återfå bilen utan att gälda överskottet till svaranden eller nedsätta det hos utmätningsman.

Vid ovan angivna förhållanden fann JO, att kändens framställning av omständigheterna i målet icke berättigat känden att återfå bilen annat än i förening med nyss angiven uppgörelse med svaranden. Föreskrift där- om hade därför bort intagas i tredskodomen. En dylik föreskrift skulle naturligtvis ha inneburit en begränsning i förhållande till det av bolaget framställda yrkandet. Denna begränsning — som skulle ha föranletts av RB:s regler om tredskodom — kunde icke stå i strid med stadgandet i 17 kap. 3 § RB om att dom ej finge givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat.

4. Skriftlig förberedelse

Enligt 42 kap. 9 § RB skall förberedelsen i tvistemål vara muntlig. Skriftlig förberedelse må dock äga rum, om parts inställelse skulle medföra oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet eller skriftlig förberedelse med hänsyn till målets beskaffenhet eljest finnes lämpligare.

På sina håll har jag vid inspektionerna fömärkt en benägenhet hos domstolarna att använda skriftlig förberedelse i betydligt större utsträckning än nyssnämnda stadgande förutsätter. Jag har då framhållit, att förberedelsens ändamål — att vinna klarhet om parternas ståndpunkter och i övrigt bereda målet för huvudförhandling — i allmänhet tillgodoses snabbare och säkrare vid muntlig förhandling än genom skriftväxling samt att skriftlig förberedelse därför bör begagnas med stor urskillning (jfr Gärde m. fl.: Nya rättegångsbalken s. 591).

5. Partsförhör utom huvudförhandling. Tillika fråga huruvida moder i mål om hennes barns äktenskapliga börd kan höras såsom vittne

Vid en häradsrätt höllos i ett mål angående äktenskaplig börd första inställelse den 21 maj 1957 samt fortsatta förberedelser den 4 juni 1957 och den 12 februari 1958. Vid sistnämnda tillfälle företogs målet till omedelbar huvudförhandling, varefter käromålet bifölls genom dom samma dag. Förhör under sanningsförsäkran ägde rum med svaranden den 21 maj 1957, då barnets moder icke var personligen tillstädes, och med modern den 4 juni 1957, då svaranden ej var tillstädes.

Eftersom omständigheterna icke voro sådana, att synnerligt hinder kunde anses ha mött mot svarandens och moderns inställelse vid huvudförhandlingen, anmärkte jag, att de i 37 kap. 4 § RB angivna förutsättningarna för förhör utom huvudförhandlingen i detta fall icke varit uppfyllda.

I sistnämnda mål hördes alltså barnets moder — som var ställföreträdare för barnet — under sanningsförsäkran. I vissa andra mål om äktenskaplig börd och om faderskap till barn utom äktenskap har emellertid uppmärksamats, att modern — som i dessa fall icke förde talan för barnet — hörts såsom vittne, oaktat hon var förmyndare för barnet. I dessa fall har anmärkts, att modern bort höras under sanningsförsäkran, varvid hänvisats till ämbetsberättelsen 1950 s. 222 samt NJA II 1943 s. 459 och 1957 s. 355.

6. Kvittning av kostnader i faderskapsmål

I ett faderskapsmål yrkades från kärandesidan, att svaranden måtte förklaras vara fader till ett barn, som var fött den 23 oktober 1956, samt förpliktas utge underhållsbidrag till barnet med 75 kronor i månaden tills det fyllt 18 år och bidrag till modern för tiden omkring förlossningen med 300 kronor.

Svaranden medgav, att han haft samlag med modern å tid, då barnet kunde vara avlat, men bestred på anförda skäl att han vore fader till barnet. Såsom skäligt underhållsbidrag till barnet medgav han ett belopp av 70 kronor i månaden tills det fyllt 16 år. Käranden begränsade därefter yrkandet om underhållsbidrag till barnet till att avse tiden till dess barnet fyllt 17 år. Käranden hade fri rättegång med biträde.

Domstolen — en häradsrätt — biföll käromålet såsom det, enligt vad nyss sagts, slutligt bestämts. Svaranden förpliktades icke att återgålda statsverket dess kostnad för den fria rättegången.

Tillfrågad om anledningen till att kostnadsfrågan erhållit denna utgång hänförde sig rättsens ordförande i avgivet yttrande till i huvudsak följande förhållanden. Under rättegången verkställd blodundersökning gav till resultat att svaranden kunde vara fader till barnet. Blodprovet var av avgörande betydelse för målets utgång, och man syntes från kärandesidan ha varit obenägen att före rättegången föranstalta därom. Med hänsyn därtill syntes en kvittning av kostnaderna jämlikt 18 kap. 3 § andra stycket RB vara försvarlig. Käranden hade efter invändning nedsatt underhållsyrkandet att avse tiden tills barnet fyllt 17 år i stället för i stämningsansökningen angivna 18 år. Detta förhållande kunde jämlikt 4 § samma kapitel giva något, om ock ringa stöd åt ett beslut om kvittning av kostnaderna. 2 § i kapitlet kunde åtminstone analogivis åberopas som stöd för att kvitta kostnaderna. Även om parterna under barnavårdsmyndigheternas medverkan kunde sluta avtal om faderskap och underhåll, så måste dock en stor procent av hithörande fall avgöras genom dom. I förevarande fall syntes obenägenheten hos barnavårdsmyndigheterna att föranstalta om blodprov ha bidragit till att saken bragts under domstols prövning.

Vid ärendets avgörande uttalade jag följande.

Enär rättsförhållande, varom i målet var fråga, kan bestämmas icke blott genom dom utan även genom avtal i den i 3 kap. 4 § föräldrabalken stadgade ordningen, har kvittning av rättegångskostnaderna i målet ej kunnat ske med stöd av 18 kap. 2 § RB.

Domen har grundats på det för svaranden före rättegången kända förhållandet, att han haft samlag med modern under konceptionstiden. Utgången av målet kan enligt min åsikt icke — i den mening som torde avses i 18 kap. 3 § andra stycket RB — anses beroende av den först under rättegången företagna blodundersökningen, varigenom det blev klart, att svaranden icke kunde styrka sin invändning att han ej kunde vara far till barnet. Jag vill särskilt påpeka det ur principiell synpunkt orimliga i att en kvinna, som vet att hon under konceptionstiden icke haft samlag med mera än en man och som därför underlåter att föranstalta om en ur hennes synpunkt meningslös blodundersökning, som hon för övrigt icke är skyldig att underkasta sig annat än efter rättens förordnande, skulle själv vidkännas sina kostnader i en följande faderskapsprocess som hon vinner. Med hänsyn till vad nu sagts torde sistnämnda lagrum icke kunna åberopas till stöd för kvittningen.

Ej heller den omständigheten att käranden under målets handläggning gått med på viss mindre jämkning av sina ursprungliga yrkanden har enligt min mening varit av beskaffenhet att böra inverka på rättegångskostnaderna.

Vid här angivna förhållanden anser jag, att svaranden bort förpliktas återgälda statsverket hela dess kostnad för den fria rättegången.

Med uttalande av denna min mening lät jag bero vid vad i saken förvarit.

7. Bodelningsfrågor

En och annan gång har jag iakttagit, att domstol i mål, där makar gemensamt ansökt om hemskillnad, i domen bl. a. fastställt överenskommelse mellan makarna av innebörd att en av dem avstode från viss del av boet.

Därvid har jag framhållit, att en dylik överenskommelse hade avseende å delningen av makarnas bo. Om bodelning i anledning av bl. a. hemskillnad funnes bestämmelser i 13 kap. GB, som bl. a. innehölle regler om formerna för delningen, om principerna för densamma och om verkningarna av delningen gentemot makarnas borgenärer. I sistnämnda hänseendet vore — förutom bestämmelserna i 14 § — stadgandet i 15 § om verkan gentemot borgenärerna av bodelningshandlings ingivande till rätten att beakta. Även stadgandet i 7 kap. 4 § GB vore av intresse i detta sammanhang. Det vore icke förutsatt i GB eller eljest i lag, att rätten skulle i den ordning som här skett fastställa överenskommelse mellan makar om delning på visst sätt av boet eller del därav. Ett dylikt fastställande — vilket saknade självständig rättsverkan — kunde medverka till att parterna underlåte att förrätta bodelning i den form, som föreskrevs i 13 kap. GB, och i övrigt försummade den möjlighet, som anvisades i 15 § i kapitlet för att

åstadkomma, att bodelning bleve stådande mot eventuella borgenärer. Det kunde därför icke anses likgiltigt om rätten fastställde dylika överenskommelser.

I samband med inspektion av en häradsrätt uppmärksammades att det i akten i ett avgjort boskillnadsmål kvarlåg en bodelningshandling, som makarna låtit ingiva. Det framkom, att handlingen i fråga icke, såsom i 31 § protokollskungörelsen föreskrives, blivit intagen i avhandlingsprotokollet samt att ej heller kungörelse utfärdats om handlingens ingivande och meddelande sänts till äktenskapsregistret efter vad i 13 kap. 15 § GB föreskrives. Vidare upplystes, att anledningen till att dylika åtgärder ej skett var att ingivaren för att undvika onödig kostnad hemställt att handlingen icke skulle intagas i protokollet och ej heller kungöras.

I anledning av vad sålunda förekommit framhöll min ställföreträdare, att det icke tillkomme ingivaren att bestämma, att ingiven handling skulle behandlas på annat sätt än lag och författning krävde. Ingivarens begäran hade därför icke kunnat efterkommas på annat sätt än genom att handlingen icke mottagits av rätten. Vidare framhölls att, om ingivaren icke åsyftade att genom ingivandet vinna trygghet mot att bodelningen framdeles bringades att återgå i händelse av konkurs (se 13 kap. 15 § GB), han knappast haft någon anledning att ingiva handlingen till rätten. Under hänvisning till 1950 års ämbetsberättelse s. 84 o. ff. erinrades vidare om att den med bodelningshandlings ingivande förbundna rättsverkan i princip icke torde vara beroende därav att handlingen bleve på riktigt sätt behandlad av rätten.

Enligt 9 kap. 9 § GB skall — sedan det dömts till boskillnad — avskrift av uppteckning av vardera makens tillgångar och skulder ingivas till rätten inom tre månader från det boskillnadsdomen meddelats. Om ej sådan uppteckning inkommit, skall rätten förordna någon att verkställa bouppteckning. I 22 § andra stycket protokollskungörelsen stadgas, att boskillnadsmål ej må anses slutligt avgjort, förrän avskrift av bouppteckningen inkommit till rätten. Det åligger således domstolen att tillse, att bouppteckning verkställs och ingives till rätten. Avskrift av bouppteckningen skall sedan bifogas akten i boskillnadsmålet.

Vid inspektionerna har anledning förekommit att erinra om dessa bestämmelser.

8. Domsbevis

När dom meddelas angående tilltalad som är häktad eller eljest intagen i fångvårdsanstalt, skall — enligt stadgande i 1 § kungörelsen den 21 juni 1946 angående översändande av domar i vissa brottmål m. m. — utskrift

av domen samma dag sändas till styresmannen för anstalten (föreståndaren för häktet). I stället för domen må översändas bevis om målets utgång, såvitt den dömda rör, och skall i sådant fall domen sändas inom sex dagar efter dess meddelande.

Frågan om vad ett dylikt domsbevis skall innehålla har i ett par fall varit föremål för min uppmärksamhet. I ett av dessa, där domstolen — som dömt den tilltalade till straffarbete viss tid — förordnat att denne, som var utläning, skulle förvisas ur riket samt yttrat sig om en i målet beviljad kvarstad och om skyldighet att till statsverket återgälda kostnad för offentlig försvarare, upptogs i domsbeviset allenast uppgift om det ådömda straffarbetet. I ett annat fall dömdes likaledes till straffarbete och förpliktades de tilltalade att till statsverket återgälda kostnad för offentliga försvarare, men allenast straffet omnämndes i domsbeviset.

Jag anmärkte, att det icke vore tillräckligt att domsbevis innehölle uppgift om målets utgång i ansvarsfrågan; dylikt bevis skulle omfatta även utgången i övrigt, t. ex. i fråga om skadestånd, tvångsåtgärder och rättegångskostnader (jfr 8 § lagen om verkställighet av frihetsstraff m. m. och lagrådets uttalande under förarbetena till detta stadgande, se prop. nr 342/1945 s. 223). — I anslutning till det förnämnda av de båda fallen må här lämpligen erinras om att förvisning processuellt är att anse som ansvar och att det således icke torde vara möjligt för den dömda att, samtidigt som han avtjänar ett honom ådömt frihetsstraff, fullfölja talan till högre rätt i fråga om förvisning som ådömts honom i samma dom (se prop. nr 41/1954 s. 145 och 158).

9. Lagsökningslagen

Vid inspektion av en häradsrätt befanns vid granskning av lagsökningsmål och mål om betalningsföreläggande, att i ett betydande antal fall avsevärd tid förflutit från utgången av den gäldenären förelagda fristen och till dess utslag respektive slutbevis utfärdats. Dröjsmålen uppgingo i flera fall till åtskilliga veckor. Även vid andra domstolar ha dröjsmål av detta slag iakttagits. Jag har i samtliga dessa fall hänvisat till att jämlikt 17 och 25 §§ lagsökningslagen utslag i lagsökningsmål och slutbevis i mål om betalningsföreläggande skola utfärdas ofördröjligen samt erinrat om vikten av att dessa bestämmelser åtlidas.

Enligt stadgande i 24 § lagsökningslagen må ansökningshandlingar i mål om betalningsföreläggande jämte föreläggande som avses i 22 eller 23 § samma lag icke delges gäldenären på sätt i 33 kap. 12 § RB sägs, d. v. s. genom s. k. kungörelsedelgivning. Här om jag på förekommen anledning erinrat.

På flera håll har vid granskning av mål om betalningsföreläggande iakttagits, att fel förekommit vid beräkningen av den tid, inom vilken borgenä-

ren jämlikt 26 § lagsökningslagen haft att i anledning av gäldenärens bestri-
dande framställa yrkande om målets hänskjutande till rättegång. Av sagda
lagrum jämfört med 22 § samma lag framgår, att sådant yrkande skall ske
senast en månad efter utgången av den tid, inom vilken gäldenären äger an-
mäla bestridande.

10. Lösen- och stämpelförordningarna

I ett vid en rådhusrätt anhängiggjort äktenskapsskillnadsmål, där man-
nen instämt talan om äktenskapsskillnad, framställde hustrun yrkande om
underhållsbidrag. Dom å äktenskapsskillnad meddelades särskilt, varefter
rättegången fortsatte i underhållsfrågan. Sedan dom meddelats även i denna
fråga — varvid hustrun i domen angavs vara kärende och mannen svarande
— ansåg rådhusrätten vid domens expedierande hustrun vara, i egenskap
av kärende i underhållsfrågan, skyldig att lösa domen i denna fråga. Hustrun
löste också domen för en kostnad av 50 kronor. Beträffande frågan om
hustrun varit att anse såsom kärende och förty skyldig att lösa domen inkom
rådhusrätten med yttrande, varjämte utlåtanden avgåvos av styrelsen för
Föreningen Sveriges stadsdomare och av statskontoret.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Enligt stadgande i § 10 expeditionslösenförordningen är kärende, kla-
gande eller sökande vid domstol i princip skyldig utlösa bland annat dom
och slutligt beslut.

I fråga om kärenden av dem som sålunda äro lösenkyldiga har stadgandet
fortfarande samma lydelse som vid förordningens tillkomst år 1883. De
kommitterade som år 1882 framlade det sedermera i oförändrat skick an-
tagna förslaget till stadgandet härutinnan uttalade i motiven (s. 30), att
skyldigheten att lösa expedition ytterst vilade därpå, att den, som hos
offentlig myndighet påkallat någon åtgärd, borde ha förbindelse att i viss
mån ersätta därav föranledda utgifter och besvär.

Enligt i både doktrin och praxis hävdvunnen processrättslig terminologi
är kärende den, som vid domstol väcker talan genom stämning (se t. ex.
Ekelöf i Kompendium över civilprocessen, 2:a uppl., s. 134 och i Processuella
grundbegrepp s. 24 o. f. samt Kallenberg i Svensk civilprocessrätt I s. 513
o. f., se ock not 31 å s. 514, samt II s. 258). Att RB utgår från denna ter-
minologi synes ock framgå av åtskilliga stadganden däri (se särskilt 13
kap.). Med hänsyn till det nära sambandet mellan stadgandet i § 10 lösen-
förordningen och reglerna i RB är det enligt min mening uteslutet att ut-
trycket kärende i förstnämnda stadgande har annan betydelse än den i pro-
cessuella sammanhang gängse.

I överensstämmelse med den sålunda angivna uppfattningen om vad som
menas med kärende har enligt stadgad praxis vid häradsrätter och rådhus-
rätter endast den, som framställt sitt anspråk genom stämning, betraktats
såsom kärende och ansetts skyldig lösa expedition. Sålunda har t. ex. sva-
rande i mål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad, vilken utan stämning
yrkat underhållsbidrag av motparten, icke ansetts skyldig lösa dom, var-
igenom detta yrkande prövats. Denna ståndpunkt synes mig naturlig och

följdriktig även av det skälet, att ett dylikt yrkande är direkt föranlett av skillnadsyrkandet (jfr 11 kap. 26 § GB) samt beroende av att sistnämnda yrkande vidhålles. Återkallas detta — eller ogillas detsamma — förfaller sålunda yrkandet om underhållsbidrag.

Av det anförda följer, att rådhusrättens påtalade förfarande att behandla hustrun såsom lösenskyldig med avseende å domen i underhållsfrågan enligt min mening måste anses oförenligt med stadgandet i § 10 expeditionslösenförordningen. Enär emellertid rådhusrättens ordinarie ledamöter förklarar sig villiga att gottgöra hennes utlägg för domen, finner jag mig kunna låta bero vid vad i saken förevarit.

Jag framhöll vidare att — på sätt en av rådhusrättens ledamöter i avgivet yttrande antytt — skäl dock kunde anföras för en regel av innebörd att, i fall som det förevarande, käreande, vilken efter därom framställt yrkande erhållit dom å hemskillnad eller äktenskapsskillnad, icke alltid skulle vara skyldig att lösa senare meddelad dom, vari svarandens mot honom i rättegången riktade underhållsyrkande varit föremål för prövning. Efter skillnadsdomen skedde den fortsatta rättegången i underhållsfrågan nämligen i svarandens intresse. Det kunde då synas rimligt att svaranden — åtminstone om dennes underhållsyrkande ogillades — i stället för käranden skulle vara skyldig lösa domen i underhållsfrågan. Det torde fördenskull förtjäna övervägas, huruvida icke bestämmelserna i detta hänseende borde jämkas.

Med hänsyn till det sist sagda överlämnade jag en avskrift av mitt beslut i ärendet till den för översyn av lösen- och stämpelförordningarna utsedde utredningsmannen.

En häradsrätt dömde i dom den 9 februari 1957, efter gemensam ansökan, till hemskillnad mellan två makar samt förordnade om vårdnaden om ett makarnas barn, skyldighet för mannen att utge underhållsbidrag och rätt för hustrun att kvarsitta i boet till dess bodelning skett. Vidare tillerkände häradsrätten en juris kandidat — vilken var biträde åt hustrun jämlikt 5 § lagen om fri rättegång — ersättning för uppdraget samt förpliktade mannen jämlikt 8 § samma lag att i anledning av att hustrun åtnjutit fri rättegång i målet till statsverket återgälda hälften av ersättningen till hustruns biträde.

Mannen hade särskilt ombud i målet, en advokat. Vid expedieringen av domen fick mannen, som icke begärt utskrift av domen, lösa denna för en stämpelkostnad av 20 kronor. Häröver anförde han klagomål härstädes.

Efter det häradsrätten avgivit infordrat yttrande, anförde jag vid ärendets avgörande följande.

Enligt § 11 expeditionslösenförordningen bör för parter, vilka föra gemensam talan, gemensam expedition utfärdas. Parterna äro en för alla och alla för en ansvariga för sådan expeditions utlösande.

Detta stadgande äger tillämpning i mål, vilket — såsom i förevarande fall — anhängiggöres genom gemensam ansökan om t. ex. hemskillnad. I dylikt mål åvilar den i § 10 stadgade lösenskyldigheten sålunda i princip

makarna gemensamt för ett exemplar av domen. Avgiftsbelagd expedition för vardera maken får sålunda icke utfärdas annat än efter särskild begäran härom.

Har endera maken fri rättegång, är han berättigad till kostnadsfria expeditioner. Dylig expedition har ock i det med klagomålen avsedda fallet utfärdats för hustrun. Därjämte har emellertid för mannens räkning utfärdats en expedition, som han nödgats lösa.

Någon bestämd slutsats beträffande riktigheten av detta förfaringssätt lär visserligen icke kunna hämtas av ordalydelsen av § 11, vid vars tillkomst särskild lagstiftning om fri rättegång icke fanns. Enligt stadgad praxis vid domstolarna har emellertid i fall som det förevarande städe den av makarna, som icke åtnjutit fri rättegång, icke ansetts skyldig lösa domsutskrift. Denna praxis torde sammanhånga med det förhållandet, att lösenberättigade befattningshavare tidigare erhöilo gottgörelse av allmänna medel för lösen, som makarna skulle haft att erlägga, om icke någon av dem haft fri rättegång. Såvitt angår rådhusrätterna äger detta fortfarande giltighet, ehuru dylig gottgörelse för lösen numera i regel tillfaller vederbörande stads kassa. Enär sålunda även i dylika fall betalning regelmässigt utgått för domen — ehuru den erlagts av statsverket — torde det ha synts naturligtast och bäst överensstämmande med grunderna för § 11 att icke behandla andre maken såsom lösenpliktig. Ett motsatt betraktelsesätt skulle ha inneburit, att den lösenberättigade befattningshavaren fått uppbära två lösenavgifter i ett fall, där förordningen förutsatte att endast en avgift skulle utgå.

Såvitt angår häradsrätterna skall såsom en följd av de nya bestämmelserna om häradshövdingarnas löneförmåner, vilka trätt i kraft den 1 juli 1943, lösen redovisas till statsverket. Beträffande rådhusrätterna äro emellertid förhållandena i fråga fortfarande i princip oförändrade.

På grund av det år 1944 införda stadgandet i 8 § tredje stycket lagen om fri rättegång skall rätten i mål som det förevarande — där det icke med hänsyn till omständigheterna finnes obilligt — ålägga den av makarna, som icke har fri rättegång, att ersätta statsverket hälften av kostnaderna för den andre makens fria rättegång. Skulle därvid den förstnämnde maken tillika anses skyldig att för egen räkning lösa dom i målet, skulle han i dyligt mål vid rådhusrätt i själva verket få utge en halv gång mera för domen än som förutsattes i § 11 lösenförordningen i där avsett fall. Detta synes icke ha varit avsett vid tillkomsten av berörda stadgande om återbetalningsskyldighet (se NJA II 1944 s. 594 o. f.). Att i ifrågakomna hänseende tillämpa olika ordning beroende av om målet handlägges vid häradsrätt eller vid rådhusrätt lär icke kunna komma i fråga. Även vid häradsrätterna bör sålunda enligt min mening fortfarande i dessa fall, om icke annat särskilt begärts, endast en expedition utfärdas, nämligen för den av makarna som har fri rättegång.

På grund av det anförda fann jag, att mannen i förevarande fall icke bort behandlas såsom pliktig att lösa domen, vilken icke av honom beställts. Eftersom häradshövdingen emellertid återbetalat det uttagna beloppet, fann jag mig kunna låta i saken bero vid mina ovan gjorda uttalanden.

En rådhusrätt meddelade den 15 juni 1956 dom i mål mellan en kvinna och hennes man angående vårdnad om barn m. m. Käranden hade haft för-

månen av fri rättegång i målet. I domen förordnade rådhusrätten, att denna förmån skulle upphöra, samt förpliktade käranden att återgälda statsverket kostnaderna i anledning av den fria rättegången. Domen belades med lösen å 855 kronor, vilket belopp upptogs såsom en statsverkets kostnad i anledning av den fria rättegången.

Sedan jag anmodat rådhusrätten att inkomma med yttrande huruvida käranden icke varit skyldig att lösa domen, anförde rådhusrätten följande.

Enligt 17 kap. 14 § andra stycket RB skulle beslut, varigenom rätten bestämt, att förmån av fri rättegång skulle upphöra, genast gå i verkställighet. Hustrun hade sålunda varit skyldig att lösa domen. På grund av ett beklagligt förbiseende hade för densamma icke kommit att uttagas stämpelavgift och expeditionslösen. Genom beslut den 6 februari 1957 hade Svea hovrätt bl. a. undanröjt det förordnande, varigenom käranden gått förlustig förmånen av fri rättegång. Därest käranden på sätt vederbort erlagt stämpel och lösen för rådhusrättens dom, hade hon ägt av allmänna medel återbekomma vad hon erlagt. Någon skada för det allmänna syntes på grund härav icke ha uppkommit genom det felaktiga förfarandet.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Enligt det i rådhusrättens yttrande anförda lagrummet skall beslut, varigenom rätten bestämt, att förmån av fri rättegång skall upphöra, genast gå i verkställighet. Har sådant beslut meddelats i samband med dom, går det alltså i verkställighet vid domens meddelande.

Med hänsyn härtill torde — såsom rådhusrätten också framhållit — någon tveksamhet icke behöva råda om att domar i de fall, om vilka nu är fråga, icke skola tillhandahållas kostnadsfritt för vederbörande part. Rådhusrätten har således i förevarande fall förfarit oriktigt genom att låta den lösen, som fastställts för kärandens exemplar av domen, utgå av allmänna medel.

I flera fall har uppmärksammats, att ansökan om förordnande av medlare enligt 14 kap. 1 § giftermålsbalken belagts med stämpel och att stämpel åsatts jämväl expedition avseende dylikt förordnande.

På sätt framgår av de i 1953 års ämbetsberättelse s. 360 gjorda uttalandena i ämnet skall stämpel icke uttagas i sådana fall.

Ehuru ärenden rörande vittnesförhör om tillkomsten av testamente med åren minskat i antal vid de flesta domstolar, förekommer det fortfarande på många håll ej sällan sådana förhör. I regel brukar testamentet därvid intagas i protokollet över förhöret eller i avskrift läggas till akten, vilket jag funnit vara en god ordning. Vid en eller annan domstol har jag sett att så icke sker och jag har då framhållit önskvärdheten av att innehållet i testamentet i en eller annan form bevaras hos domstolen.

Vid en domstol, där man brukade lägga en avskrift av testamentet till akten, debiterades sökanden 3 kronor för avskriften. Eftersom skyldighet för sökanden att tillhandahålla avskrift av testamentet i dylika fall icke är stadgad, synes det dock icke riktigt att ta betalt för avskrift som rätten ombesörjer.

Vid en annan domstol uppmärksammades, att det hos domstolen kvarliggande protokollet eller ock kvarliggande avskrift av testamentet försetts med stämpel å 5 kronor, uppenbarligen avseende ansökningsavgift. I intet fall hade — såvitt handlingarna utmärkte — skriftlig ansökan föreläggat. Med anledning härav anmärktes, att stämpelavgift icke bort utgå, varvid hänvisades till ingressen till 8 § stämpelförordningen och vad där utsades under rubriken »Ansökning» samt till prop. 307/1947 s. 46, där det uttalats, att ansökningsavgift skulle utgå endast vid skriftlig ansökan, såvida fråga ej vore om betalningsföreläggande.

Spörsmålet huruvida arvodesframställning i konkurs bör beläggas med stämpel på samma sätt som enligt 8 § stämpelförordningen gäller beträffande annan ansökning, varigenom mål anhängiggöres vid domstol, har behandlats i ämbetsberättelserna 1953 s. 358 o. f. och 1958 s. 150. Därvid har uttalats den uppfattningen, att sådan ansökning bör på vanligt sätt beläggas med stämpel.

I ett ärende härstädes uppkom fråga huruvida, då rättens ombudsman (RO) samtidigt ingiver såväl sin egen som förvaltarens framställning om arvode, envar av framställningarna bör stämpelbeläggas eller om endast en stämpel bör uttagas.

Med anledning härav inhämtades upplysningar från konkursdomarna i riket angående deras praxis härutinnan. Vidare avgav statskontoret utlåtande och anförde därvid följande.

Frågan om ansökningar om arvode från RO och förvaltare i konkurs böra stämpelbeläggas har tidigare varit föremål för statskontorets bedömande (utl. 22/11 1950). Ämbetsverket intog därvid den ståndpunkten, att, då dessa till rättens avgörande hänskjutna arvodesfrågor — liksom andra spörsmål såsom exempelvis tvistiga fordringsanspråk, klander av utdelningsförslag, ackord m. m. — behandlas efter i stort sett samma regler, som gälla ärenden och tvistemål i allmänhet, någon tvekan icke kunde föreligga, att de, ehuru härledda ur konkursen, måste anses såsom särskilda från konkursen fristående mål. Då i mål om arvode till RO och förvaltare anhängiggörandet sker genom en särskild ansökan från de arvodesberättigade, ansåg statskontoret, att vad i 8 § 1914 års stämpelförordning stadgas om stämpelbeläggning av ansökning även skulle äga tillämpning på ansökningar av här avsett slag. Enligt ämbetsverkets mening borde därför sådana ansökningar på vanligt sätt beläggas med en stämpel av fem kronor.

Fråga har nu uppkommit hur stämpelbeläggning skall ske, om RO och förvaltaren — eller eventuellt envar av flera förvaltare — ingiva särskilda ansökningar. Skall i så fall vid samtidig handläggning två — eller eventuellt flera — ärenden anses föreligga och föranleda lika många stämpelavgifter å 5 kronor eller endast ett ärende anses anhängiggjort och således stämpel å 5 kronor uttagas?

Statskontoret får beträffande förevarande spörsmål framhålla, att ämbetsverket med sitt ovan återgivna yttrande som sin mening velat uttala främst, att stämpel skall uttagas å ansökningar av angivet slag. Vid sitt

ställningstagande utgick statskontoret från att RO och förvaltare som regel inkomma med gemensam ansökningshandling. Verkets åsikt i den nu aktuella frågan kom därför ej till klart uttryck i ovan redovisade uttalande. Ämbetsverkets uppfattning är emellertid, att stämpelbeläggning i princip skall ske efter antalet ansökningshandlingar. Såväl själva förfaringsättet vid stämpelbeläggningen som utformningen av förordningen, vilken synes böra givas en rent formell tolkning, talar enligt ämbetsverkets mening för en sådan tillämpning. Föreliggande skilda ansökningshandlingar, böra således envar av dessa beläggas med stämpel, även om de handläggas samtidigt. Ha arvodesansökningarna åter tecknats å en och samma handling, bör denna förses med endast en stämpel, även om den innehåller såväl förvaltarens som RO:s arvodesanspråk. Skulle RO jämte egen arvodesräkning ingiva särskild sådan räkning från förvaltaren under hemställan om fastställelse av det av denne begärda arvodesbeloppet, kan ett sådant förfaringsätt icke medföra, att skilda ansökningshandlingar av denna anledning ej skulle anses föreliggande.

Härutöver får statskontoret uttala, att den omständigheten att RO ansetts böra i denna sin egenskap i stämpelhänseende likställas med statens ämbets- och tjänstemän, enär han av domstol förordnats att offentligt tjänsteärende förrätta, icke lär inverka på det ovan av statskontoret förda resonemanget. Det torde nämligen stå klart, att det arvode till RO och förvaltare, varom här är fråga, skall gäldas av konkursboet. Anhängiggörandet av arvodesfrågan avser allenast att genom rättens prövning få fastställt storleken av det arvode, som skäligen skall kunna debiteras konkursboet för förrättningsmännens befattning med boets angelägenheter (jfr statskontorets å s. 181 i JO:s ämbetsberättelse år 1944 omnämnda utlåtande den 13 maj 1943 i vad avser stämpelbeläggning av mål om stadsfiskals avlöningsförmåner). Stämpelfrihet kan härvid icke åtnjutas. Den stämpelkostnad, som uppkommer, torde slutligt böra stanna å konkursboet.

Vid ärendets avgörande uttalade jag följande.

Utredningen i ärendet visar, att praxis i förevarande hänseende är långt ifrån enhetlig. Något mer än hälften av antalet konkursdomare bruka, när arvodesframställningar från RO och förvaltare behandlas samtidigt, förse vardera ansökningen med stämpel. Vad angår motsvarande spörsmål i de relativt sällsynta fall, där ansökningar av flera förvaltare samtidigt föreliggande, ha dessa konkursdomare — i den mån de uttalat sig i frågan — förklarat att varje ansökning bör stämpelbeläggas. Övriga konkursdomare — med undantag av några få, som anse att ansökningar av detta slag överhuvudtaget icke skola beläggas med stämpel — ha uppgivit sig uttaga stämpel såsom för endast en ansökning.

Enligt 8 § stämpelförordningen skall, såvitt nu är i fråga, ansökning, varigenom mål eller ärende anhängiggöres vid domstol, beläggas med stämpel av 5 kronor. Ordalydelsen av stadgandet talar närmast för att såväl RO:s som förvaltarens arvodesräkning bör stämpelbeläggas.

Till stöd för uppfattningen att endast en stämpelavgift skall uttagas har främst anförts att framställningarna från RO och förvaltaren böra uppfattas såsom en gemensam ansökning och regelmässigt handläggas i ett sam-

manhang. Formellt sett utgöra dock framställningarna i allmänhet skilda ansökningar, genom vilka särskilda mål anhängiggöras vid domstolen. Den omständigheten att dessa mål handläggas gemensamt kan i och för sig icke föranleda till att stämpel bör uttagas såsom för endast en ansökning.

Flera av de konkursdomare, som uttaga endast en stämpelavgift, ha till stöd härför anfört, att endast förvaltarens ansökan bör stämpelbeläggas och att RO:s ansökan icke bör beläggas med stämpel, när RO vore att jämställa med ämbets- och tjänstemän, vilka enligt uttryckligt stadgande i stämpelförordningen äro befriade från stämpelavgift i allt vad till ämbetet och tjänsten hör. Även om RO kan sägas företräda det allmänna, är det dock i hög grad tveksamt, om han i förevarande hänseende kan anses jämställd med de ämbets- och tjänstemän, som enligt stämpelförordningen äro befriade från stämpelavgift. Härtill kommer att arvudet skall gäldas av konkursboet. Såsom statskontoret framhållit avser anhängiggörandet av arvodesfrågan allenast att genom rättens prövning få fastställd storleken av det arvode, som skall påföras konkursboet.

Med hänvisning till vad sålunda anförts anser jag för min del övervägande skäl tala för att stämpelförordningens bestämmelser om stämpelbeläggning av ansökningar böra i förevarande hänseende tillämpas på det sätt att såväl förvaltarens som RO:s arvodesansökning bör förses med stämpel. Jag är väl medveten om att vägande skäl kunna anföras även till stöd för den uppfattningen att endast en stämpelavgift bör utgå. Det framstår emellertid ur allmän synpunkt såsom angeläget, att alla konkursdomare i förevarande hänseende förfara på samma sätt. Jag anser det därför önskvärt, att de konkursdomare, som nu uttaga endast en avgift eller som över huvud icke stämpelbelägga arvodesansökningar, taga under övervägande, huruvida de icke böra i fortsättningen tillämpa statskontorets, av flertalet konkursdomare biträdda uppfattning, att såväl förvaltarens som RO:s arvodesansökning bör stämpelbeläggas. På enahanda sätt synes, om skilda ansökningar ingivits från flera förvaltare, var och en av dessa ansökningar böra stämpelbeläggas.

Enligt vedertagen praxis åvila ifrågavarande stämpelkostnader konkursboet såsom konkurskostnad. Samma är förhållandet med utgift för expedition i mål av detta slag. Några av konkursdomarna ha i ärendet berört frågan huruvida i dylika mål expedition bör utfärdas gemensamt för RO och förvaltare eller om särskilda utskrifter böra göras för var och en av dessa. Ehuru vissa formella skäl helt visst kunna anföras för det sistnämnda alternativet, anser jag — i betraktande av att det i realiteten är konkursboet såsom sådant som har att svara för expeditionskostnaden — att ur praktisk synpunkt övervägande skäl tala för att godtaga den vid domstolarna i detta hänseende allmänt förekommande ordningen, som innebär att endast en expedition utfärdas avseende prövningen av samtliga de arvodesberättigades anspråk.

Eftersom de spörsmål som aktualiserats i detta ärende torde vara av intresse vid den nu pågående utredningen angående översyn av lösen- och stämpelförordningarna, överlämnade jag en avskrift av mitt beslut i ärendet till den för nämnda översyn tillsatte utredningsmannen.

11. Fullföljdshänvisning i mål om omyndigförklaring

På sina håll har uppmärksammats att domstolarna i mål om omyndigförklaring, där överförmyndare varit sökande, i fullföljdshänvisningarna angivit, att vadeanmälan skulle ske såsom gäller för tvistemål i allmänhet. Med anledning härav har anmärkts, att på grund av stadgande i 20 kap. 37 § föräldrabalken, jämfört med 20 § RB:s promulgationslag, fullföljdshänvisningarna i dessa fall skola ha den för talan i mål om allmänt åtal föreskrivna lydelsen.

12. Domförhet i ärende om överflyttande av vårdnad

Enligt stadgande i 6 § andra stycket lagen om handläggning av domstolsärenden skall vid avgörande av vissa i stadgandet omförmälda ärenden i häradsrätt nämnd deltaga och i rådhusrätt tre lagfarna domare medverka. Hit hör t. ex. ärenden om överflyttande av vårdnaden om barn. Icke sällan har uppmärksammats, att dylika ärenden, i strid med nämnda domförhetsregel, avgjorts av en domare ensam. I ett fall, där fråga var om ansökan av barnavårdsnämnd att vårdnaden måtte överflyttas å särskilt förordnad förmyndare (6 kap. 6 § föräldrabalken), behandlades ärendet enbart som ett förmyndarärende och avgjordes av en tingsnotarie utan medverkan av nämnd.

13. Anstånd med erläggande av arvsskatt

Enligt 55 § 3 mom. arvsskatteförordningen skall, där anstånd med erläggande av skatt beviljas, inom utsatt tid till beskattningsmyndigheten avlämnas till Kungl. Maj:t och kronan utfärdad skuldförbindelse å det belopp anståndet avser jämte ränta ävensom — med vissa undantag — ställas nöjaktig säkerhet. Fullgöres ej vad nu sagts anses anståndet förverkat. I 6 mom. av samma paragraf stadgas, att underrätt, som mottagit skuldförbindelse, har att omedelbart till länsstyrelsen överlämna densamma med tillhörande säkerhet jämte protokollsutdrag, innefattande anståndsbeslutet; å länsstyrelsen ankommer att vårda och bevaka skuldförbindelse och säkerhet. Slutligen bör anmärkas, att i 2 mom. av nyssnämnda paragraf

bestämmelser meddelats om hur betalning skall erläggas vid anstånd. Där stadgas att första inbetalningen skall erläggas inom sex veckor efter det beslut om skattens fastställande meddelats. Andra inbetalningen skall ske å årsdagen för nämnda beslut, och envar av de följande inbetalningarna å motsvarande dag det år, varunder den förfaller till betalning. Å anståndsbelopp skall gäldas på visst sätt bestämd ränta. Jämlikt stadgande i 11 § i den numera upphävida förordningen om kvarlåtenskapsskatt gällde ovan nämnda bestämmelser i arvsskatteförordningen i tillämpliga delar även i fråga om anstånd med erläggande av kvarlåtenskapsskatt; vid sådant anstånd måste dock säkerhet alltid ställas.

Förfarandet vid mottagande av skuldförbindelse och säkerhet, varom här är fråga, är enligt vad jag vid inspektionerna inhämtat olika vid olika domstolar. Vid vissa domstolar upprättas sålunda protokoll angående mottagandet och godkännandet av handlingarna, vilket protokoll tillsammans med handlingarna överlämnas till länsstyrelsen. I andra fall åter göres om mottagandet av handlingarna anteckning å brädden till det angående anståndsbeslutet upprättade protokollet, medan på vissa håll inga särskilda åtgärder vidtagas utöver handlingarnas översändande till länsstyrelsen. Anledningen till denna skiftande praxis i fråga om protokollföringen torde ha sin grund däri att uttryckligt stadgande om skyldighet att föra protokoll icke finnes. I 62 § första stycket första punkten arvsskatteförordningen stadgas emellertid att underrätts beslut i skatteärende skall upptagas i bouppteckningsprotokollet. Att bestämmelsen även avser andra beslut än sådana som avse fastställande av skatt framgår av andra punkten.

Den prövning av skuldförbindelse med tillhörande säkerhetshandlingar — som otvivelaktigt åvilar domstolen — måste enligt min mening resultera i ett beslut, varigenom handlingarna godtagas eller förklaras icke uppfylla arvsskatteförordningens krav eller eljest icke stå i överensstämmelse med de i anståndsbeslutet uppställda villkoren. Med hänsyn till att fråga ofta är om betydande ekonomiska värden och till att bedömningen av säkerheter stundom kan vara vanskelig synes det mig erforderligt att beslutet upptages i protokollet och bifogas de till länsstyrelsen översända handlingarna. Genom ett sådant förfarande erhåller även länsstyrelsen ett klart och otvetydigt besked om att domstolen godkänt handlingarna. Dessutom visar erfarenheten att en skriftlig redovisning av vad vid granskningen av handlingarna förekommit är ägnad att skärpa uppmärksamheten vid densamma. Det torde härigenom bli lättare att undvika sådana förbi-seenden med avseende å skuldförbindelse och säkerhetshandlingar som nu tämligen ofta förekomma.

Vad jag sålunda anført om skyldighet att föra protokoll vid mottagande och granskning av skuldförbindelse och säkerhetshandlingar samt om skyldighet att överlämna utdrag ur protokollet till länsstyrelsen låter sig väl

förena med redan förefintliga bestämmelser. Under sådana förhållanden och då jag utgår från att domstolarna skola finna det förordade förfarings-sättet ändamålsenligt och bäst ägnat att tillgodose samtliga berörda intressen, har jag icke ansett påkallat att göra någon särskild framställning om förtydligande bestämmelser i ämnet, helst som ärenden av detta slag äro relativt fåtaliga.

14. Vissa ofta förekommande smärre fel vid handläggning av mål och ärenden

Vid granskning av domar i tvistemål och slutbevis i mål om betalningsföreläggande har jag sett, att firma ibland antecknats såsom part utan att därvid angivits vem som var innehavare av firman. Jag har framhållit, att det icke minst för verkställighet av dom eller slutbevis vore nödvändigt, att dylik handling klart utvisade vilka rättssubjekt som vore parter. Utgjorde firman handelsbolag, skulle detta förhållande angivas. Innehades firman av fysisk person, vore denne part och skulle antecknas såsom sådan, lämpligen med tillägg, varav framginge att han vore innehavare av firman i fråga. För övrigt måste rätten redan från början av handläggningen av ett mål göra klart för sig vilka parterna vore.

När i något mål yttrande eller sakkunnigutlåtande inkommer från myndighet eller annan sakkunnig, böra parterna snarast möjligt underrättas. Så torde ock i allmänhet ske i de vanliga rättegångsmålen. Vad angår jorddelningsmålen har jag däremot haft anledning erinra om angelägenheten av att tillfälle beredes sakägarna att i god tid före handläggningen inför ägodelningsrätten taga del av exempelvis yttrande från överlantmätaren.

I 7 § kungörelsen den 10 juli 1947 om tillkännagivande av de allmänna domstolarnas sammanträden samt om uppspölistor m. m. stadgas, att i kallelse till förhandling vid domstol bör angivas den tid på dagen, då inställelsen skall äga rum. Kan viss tid för inställelsen ej med säkerhet beräknas, må i stället angivas visst klockslag, före vilket förhandlingen ej kommer att företagas. Vid en häradsrätt, där tingen enligt uppgift av häradshövdingen i regel voro slut vid 13-tiden, brukade klockslagen för inställelserna i de särskilda målen icke anges i kallelserna. Med anledning härav påpekades för häradshövdingen, att det — icke minst för undvikande av onödiga rättegångskostnader — vore av vikt att angivna stadgande efterföljdes.

I ett och annat fall har iakttagits, att domstol i treskodom utdömt 6 % ränta, oaktat bestämd förfallotid för kapitalfordringen icke var angiven och käranden således jämlikt 9 kap. 10 § HB icke ägde göra anspråk på högre ränta än efter 5 % från delgivningsdagen. Vidare har uppmärksamats, att 5 % ränta utdömts treskovis från tidigare dag än delgiv-

ningsdagen. I dessa fall har påpekats, att ränteyrkandena i vad de avsågo mera än 5 % från delgivningsdagen jämlikt stadgande i 44 kap. 8 § andra stycket andra punkten RB skolat ogillas såsom icke lagligen grundade.

Särskilda regler om fördelning av böter m. m. återfinnas fortfarande i en del författningar, t. ex. jaktlagen (36 § 1 mom.) och jaktstadgan (36 § 1 mom.) samt näringsfrihetsförordningen (§ 23). Dessa bestämmelser förbises icke sällan, och jag har därför velat i detta sammanhang erinra om ifrågavarande särskilda bötesfördelningsregler.

Det förekommer ganska ofta att domstolarna försumma att avsända uppgift till kontrollstyrelsen, när tilltalad fällts till ansvar för t. ex. miss-handel eller våldsamt motstånd, oaktat gärningen begåtts under påverkan av starka drycker. Uppgiftsskyldighet i sådant hänseende finnes stadgad i kungörelse den 17 juni 1955.

Vidare har jag ganska ofta haft anledning erinra om vikten av att domar, som jämlikt 80 § 2 mom. vägtrafikkungörelsen skola tillställas körkortsregistret, översändas utan dröjsmål.

Allmän åklagare yrkade vid en häradsrätt ansvar å en lantbrevbärare för grov förskingring av postmedel jämte åsidosättande av tjänsteplikt. I yttrande över åtalet framhöll generalpoststyrelsen på anförda skäl, att den tilltalade borde jämlikt 25 kap. 7 § strafflagen dömas till avsättning från sin befattning som lantbrevbärare. I enlighet härmed yrkade åklagaren avsättning. Genom dom den 6 mars 1958 dömde häradsrätten — som fann särskilda, i domen icke närmare angivna skäl föranleda till att den tilltalade bibehölles i tjänsten — denne för grov förskingring i förening med åsidosättande av tjänsteplikt till straffarbete tre månader, villkorlig dom, och till suspension för en tid av fyra månader. Enligt min mening borde de särskilda skäl, som förelågo mot avsättning, ha angivits i domen (jfr 1950 års ämbetsberättelse s. 229).

I en del fall har iakttagits, att god man förordnats för allmänna arvsfonden även då den avlidne upprättat testamente. Jag har därvid erinrat om att, när arvsfondens rätt till arv vore utesluten genom testamente, god man i regel ej borde förordnas med mindre anledning till klander mot testamentet förelåge (se 1958 års ämbetsberättelse s. 259 o. f. och där gjorda litteraturhänvisningar).

Vad angår adoptionsärenden har på förekommen anledning erinrats om att, enligt stadgande i 20 kap. 6 § andra stycket föräldrabalken, fader eller moder, vars samtycke till adoptionen ej erfordras (jfr 4 kap. 5 § andra stycket), ändock skall höras i saken, där det kan ske.

I en jämlikt 17 § lagen om avstyckat eller avsöndrat områdes befriande från ansvar för inteckning i stamfastighet utfärdad kungörelse hade icke angivits, vilken stamfastighet som besvärades av de inteckningar för vilka yrkats befrielse från ansvar. I anledning härav framhöll jag för vederbörande inskrivningsdomare, att det med hänsyn till syftet med en dylik

kungörelse — att underrätta inteckningshavare om den sökta åtgärden — låge i sakens natur att i kungörelsen måste lämnas uppgift om stamfastigheten.

I fråga om inskrivningsärenden har befunnits, att ett stort antal inskrivningsdomare icke brukat upptaga dylika ärenden i dagboken efter hand som de inkommit. Med anledning härav har erinrats om stadgandet därom i 2 § kungörelsen den 18 november 1932 angående dagbok över inskrivningsärenden.

Allmän underrätt, som av annan domstol utsetts till övervakningsdomstol för villkorligt dömd eller till vilken tillsynen å övervakningen flyttats av övervakningsdomstolen, brukar ibland, enligt vad som iakttagits vid inspektionerna, i varje sådant fall lägga upp ett särskilt ärende och i detta meddela beslut, varigenom den förklarar sig mottaga tillsynen. Jag har påpekat att dylika beslut sakna självständig betydelse och att mottagandet av tillsynen i och för sig icke motiverar uppläggande av ett ärende i ärendeförteckningen. När övervakare skall förordnas eller annan åtgärd av icke enbart expeditionell art kommer i fråga, skall dock ärende uppläggas.

I ett ärende rörande åtgärd enligt 8 § lagen om villkorlig dom uppmärksammades, att en häradsrätt — jämte det häradsrätten tilldelat en villkorligt dömd person varning — förordnat, att han skulle ställa sig till efterrättelse de föreskrifter som kunde komma att meddelas av vederbörande nykterhetsnämnd. Jag framhöll, att rätten icke ägt att generellt överlåta åt nykterhetsnämnden att meddela föreskrifter rörande den dömde, samt hänvisade till de närmare uttalandena i frågan i 1956 års ämbetsberättelse s. 215—217.

På sina håll förekommer det ibland, att sådana berättelser som avses i 55 och 56 §§ konkurslagen ingivas till konkursdomaren alltför sent eller icke alls inkomma. När sådana iakttagelser gjorts vid inspektionerna, har jag brukat framhålla att det vore nödvändigt att konkursdomaren tillsåge, att förvaltare i konkurs behörigen fullgjorde sin skyldighet att avgiva föreskrivna berättelser. Därest förvaltare icke med lämpor kunde förmås därtill, kunde konkursdomaren, såsom en sista utväg, med stöd av 80 § konkurslagen skilja honom från hans uppdrag.

Å k l a g a r v ä s e n d e t

15. Om skyldighet att angiva skäl för nedläggande av åtal

I 20 kap. 9 § RB stadgas att, om allmänt åtal nedlägges på den grund att tillräckliga skäl att den misstänkte är skyldig till brottet ej föreligga, målsäganden äger övertaga åtalet. Gör ej målsäganden det, skall, om den

tilltalade så yrkar, frikännande dom meddelas. Såväl målsägandens rätt att övertaga åtalet som den tilltalades möjlighet att utverka frikännande dom är sålunda beroende av anledningen till att åtalet nedlägges. Såsom påpekas i den av Gärde m. fl. utgivna kommentaren till RB (s. 249) måste därför åklagaren uppgiva av vilken anledning han nedlägger åtalet. Sker nedläggandet i skrift till rätten, bör grunden för åtgärden således anges i skriften.

Om vad nu sagts har i förekommande fall erinrats vid inspektionerna.

16. Om jämkning av dagsbot

Vid granskning av strafförelägganden har hos många åklagare iakttagits en tendens att jämka dagsbotens storlek även i fall, där förseelsen knappast kunnat betecknas såsom ringa (jfr 2 kap. 8 § SL). Jämkning har sålunda skett t. ex. för personer vilka färdats mot rött ljus vid järnvägsövergång eller tillåtit någon, som icke hade körkort, att föra körkortspliktigt fordon. I ett fall jämkades dagsboten för en åkeriägare, som låtit en anställd under ett par månader föra bil i yrkesmässig trafik, oaktat åkeriägaren kände till att föraren ej hade trafik kort. Jag har vid inspektionerna framhållit, att jämkning icke syntes ha bort ske i de angivna fallen och att man överhuvudtaget borde undvika att jämka såvida icke förseelsen klart framstode såsom ringa. I de undantagsfall, där jämkning sker, bör det uttryckligen angivas i strafföreläggandet, att dagsboten jämkats.

17. Lokala trafikföreskrifter, fastställda med stöd av 1868 års ordningsstadga, ha upphört att gälla

I samband med införandet av 1951 års vägtrafikförordning gjordes viss ändring i 1868 års ordningsstadga för rikets städer. Härigenom borttogos (se SFS 652/1951) ur ordningsstadgan de bestämmelser av omedelbart trafikreglerande natur, vilka tidigare funnits i denna. Till följd härav ha de trafikföreskrifter, som tidigare lokalt meddelats med stöd av ordningsstadgan, upphört att gälla (se vidare 1957 års ämbetsberättelse s. 331 o. f.). Sådana trafikföreskrifter skola numera utfärdas i den ordning som anges i 61 § vägtrafikförordningen.

Jag har vid ett flertal tillfällen iakttagit att dylika äldre, lokala trafikföreskrifter lagts till grund för strafförelägganden. Vid inspektion av en stadsfiskal uppmärksammades sålunda, att denne utfärdat ett strafföreläggande som avsåg det förhållandet att en person cyklat på en gångbana. I strafföreläggandet åberopades visst stadgande i ordningsföreskrifter för vederbörande stad, vilka fastställts av länsstyrelsen år 1933 med stöd av

1868 års ordningsstadga. Den sålunda åberopade lokala trafikföreskriften hade i enlighet med det ovan sagda upphört att gälla, varför jag anmärkte att strafföreläggandet icke kunnat grundas å föreskriften i fråga. Däremot syntes gärningen ha innefattat förseelse mot 44 § första stycket jämfört med 67 § andra stycket vägtrafikförordningen, vilka stadganden sålunda i stället bort åberopas i strafföreläggandet.

18. Tillämpningen av 23 kap. 18 § RB

Vid granskning av brottmålsakter har det i vissa fall uppmärksamrats, att upplysning saknades i förundersökningsprotokollet om att den misstänkte och hans försvarare, innan åtal beslutats, jämlikt 23 kap. 18 § RB erhållit tillfälle att taga del av vad vid förundersökningen förekommit. Vid närmare undersökning har det i regel visat sig att sådan delgivning ägt rum men att anteckning därom av förbiseende icke skett i förundersökningsprotokollet (jfr 20 § andra stycket förundersökningskungörelsen, enligt vilket stadgande dylik anteckning skall ske, varvid tillika skall anges huruvida den misstänkte och försvararen påfordrat ytterligare utredning eller eljest velat anföra något).

19. Saköreslängd

Vid genomgång av saköreslängder har på förekommen anledning påpekats att, om bötesstraff med tillämpning av 4 kap. 1 § strafflagen ålagts gemensamt för flera förseelser, detta skall anmärkas i saköreslängden (jfr 1949 års berättelse s. 248) samt att utdömd radiolicensavgift indrives genom telestyrelsens försorg och därför icke skall antecknas i saköreslängd (jfr 1950 års berättelse s. 235). Vidare har i vissa fall anmärkts, att föreskriven bötesfördelning icke skett i saköreslängden (se t. ex. 36 § 1 mom. jaktlagen, 36 § 1 mom. jaktstadgan och § 23 näringsfrihetsförordningen).

Exekutionsväsendet

20. Handräckning för återtagande av avbetalningsgods

I 1957 års ämbetsberättelse (s. 258 o. f.) har jag redogjort för ett ärende, som gällde innebörden av stadgandet i 10 § första stycket 2) lagen om avbetalningsköp, där såsom villkor för att säljaren skall kunna erhålla handräckning för godsets återtagande föreskrives, att köpehandlingen upptager det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning.

Frågor om tillämpningen av berörda stadgande ha därefter varit före-

mål för min prövning i ett antal fall, för vilka redogörelse skall lämnas nedan under 1)—3).

1) Ett av dessa fall gällde återtagning av böcker, vilka sålts av ett bokförlag enligt tre särskilda kontrakt till en och samme köpare. Varorna voro i de tre kontrakten förtecknade i tre, fem respektive två poster. För varje post fanns angivet ett pris. Nedanför det utrymme å kontrakten, varest dessa poster och priser voro angivna, fanns en rad, som inleddes med den tryckta texten »Avbetalningstillägg:». Å denna rad var draget ett streck, och något belopp fanns icke upptaget å raden. I fråga om sättet för angivandet av priserna förelåg sålunda identitet mellan förevarande fall och det fall som redovisats i 1957 års berättelse och som gällde köp av en päls.

Vederbörande utmätningsman (förste stadsfogden i Stockholm) avvisade förlagets ansökning om handräckning för återtagande av böckerna och åberopade därvid att uppgift saknades i kontrakten om kontantprisen. ÖÄ fann efter besvär av säljaren ej skäl att göra ändring i utmätningsmannens beslut.

I en hit inkommen klagoskrift anförde förlaget bl. a. följande:

Förlaget såge närmast som sin uppgift att framhålla de skiljaktiga moment, som föreläge i det av JO i 1957 års berättelse behandlade ärendet och det nu aktuella ärendet. Villkoret att köpehandlingen skulle uppta det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning, hade, som framhållits under förarbetena, en dubbel funktion. Det hade till syfte att för köparen klargöra hur mycket han måste betala i pristillägg för att erhålla kredit. Detta syfte hade en social innebörd i överensstämmelse med avbetalningslagens anda. Genom att vid avbetalningsförsäljning av böcker kontantpriset vore detsamma som avbetalningspriset saknade detta syfte relevans. Köparen måste nämligen icke betala något tillägg för att erhålla kredit och skyddsbestämmelsens syfte vore sålunda de facto tillgodosett. Att avbetalningstillägg ej förekomme hade i det aktuella ärendet påvisats genom ett till överexekutor ingivet intyg och kunde för övrigt konstateras genom kontroll av priset på samma bokverk i den allmänna bokhandeln. — Vidare hade uppgiften om kontantpriset enligt förarbetena betydelse som grund för föreskriven reduktion av icke förfallna poster av köpesumman. Då uppgiften om kontantpriset kunde erhållas från den allmänna bokhandeln eller ofta vore tryckt på böckerna, tillgodosåges även detta syfte med villkoret. Förlaget ansåge sig sålunda ha konstaterat, att enligt förarbetena eftersträvade syften tillgodosetts i det aktuella fallet.

I avgivet yttrande över klagomålen anförde ÖÄ följande.

Vad angår frågan om handräckning för återtagande av böckerna vill ämbetet erinra om att — med utgångspunkt från förhållandena just inom bokhandeln — i det tidigare ärendet diskuterades, huruvida bedömandet av handräkningsfrågan rönte inverkan av att det vore regel inom den bransch säljaren representerade att avbetalningspriset vore detsamma som kontantpriset. ÖÄ kan instämma i den därstädes av JO uttalade uppfattningen att den avgöranden faktorn därvidlag är hur köparen uppfattat saken.

Den omständigheten att priserna å de bokverk som utgivas av förlaget ej äro åsatta någon förhöjning vid försäljning mot avbetalning kan därför icke ensam tillmätas betydelse. Däremot bör hänsyn tagas till nämnda omständighet, om med densamma är förenat något förhållande, på grund av vilket det måste antagas ha stått klart för köparen att något avbetalnings-tillägg icke tillämpades.

Om å bokverket priset finnes i tryck angivet, kan det ifrågasättas, att utmätningssmannen bör ha rätt att göra två antaganden, nämligen dels att säljarens agent före köpslutet lämnat ett exemplar av bokverket i köparens hand för påseende, dels ock att köparen därvid lagt märke till prisuppgiften och på så sätt fått avbetalningsaffärens innebörd i förevarande hänseende klar för sig. Enligt vad ämbetet inhämtat finnes icke prisuppgift i något av de bokverk, varom i förevarande fall är fråga. I fråga om fyra av bokverken finnas emellertid lösa omslag med prisuppgift; då det ligger nära till hands att avlägsna omslagen, när de bli slitna, kan man uppenbarligen ej utgå från att de provexemplar som förevisas köparen äro försedda med omslag.

Ett annat förhållande, till vilket hänsyn kan böra tagas, är om bokhandelsbranschens praxis att ej debitera avbetalningstillägg är så allmänt känd, att en genomsnittsköpare kan antagas känna till detta förhållande. Till denna frågas besvarande kan ämbetet endast lämna det bidraget att, innan frågan om tillämpning av 10 § lagen om avbetalningsköp under 1956 blev aktuell inom ämbetet, ingen av de i ärendets handläggning deltagande befattningshavarna kände till huruvida avbetalningspriset för böcker överensstämde med kontantpriset eller ej.

Under hänvisning till att uppgiften om kontantpriset också har betydelse som grund för föreskriven reduktion av icke förfallna poster av köpesumman framhåller förlaget att uppgift om kontantpriset kan erhållas från den allmänna bokhandeln. Påpekandet torde vara riktigt, och ämbetet föreställer sig, att bokhandeln erbjuder utmätningssmannen väsentligt säkrare möjligheter än andra branscher att få reda på kontantpriset. För handräckningsfrågan får denna omständighet emellertid betydelse endast under förutsättning att förhållandena inom bokhandeln äro särpräglade även i fråga om köparens kännedom om relationen mellan kontantpris och avbetalningspris.

Vid prövningen av klagomålen fann jag — under hänvisning till mina uttalanden beträffande det i 1957 års ämbetsberättelse redovisade fallet och med förklaring att jag i allt väsentligt anslöte mig till ÖÄ:s ovan återgivna synpunkter — klagomålen icke kunna föranleda någon min vidare åtgärd.

2) Ett annat fall rörde återtagning av ett dragspel. I fråga om priset och avbetalningsvillkoren innehöll kontraktet i detta fall följande.

»1 st dragspel Castello/383460	755:—
Erlagt i hyra	75:—
	<hr/>
	680:—
10 % avb-tillägg på 630:—	63:—
	<hr/>
	Summa Kr. 743:—

varav Kr — — — erlägges vid varans mottagande och resterande medelst avbetalningar å Kr 25:— varje påföljande månad till dess hela beloppet erlagts. Första mån. betalas 50:— kr.»

Leverans skedde den 10 januari 1956.

Även i detta fall vägrade utmätningsmannen — en landsfiskal — handräkning under motivering att kontantpriset icke framginge av kontraktet. Av säljaren anförda besvär lämnades av länsstyrelsen utan bifall.

Säljaren anförde klagomål härstädes.

I avgivet yttrande över klagomålen anförde länsstyrelsen följande.

Ifrågavarande avbetalningskontrakt lämnar ovisst, huruvida däri upptaget hyresbelopp om 75 kronor skall anses som en del av köpeskillingen för dragspelet eller icke. Anses hyresbeloppet som en del av köpeskillingen, blir kontantpriset enligt kontraktet 755 kronor, medan kontantpriset i andra fallet blir 680 kronor. I skrivelse den 8 augusti 1958 i besvärsmålet har säljaren härutinnan framhållit, att varans kontantpris enligt kontraktet vore 755 kronor men att om betalning erlagts vid köpet det blivit 680 kronor att betala.

Villkoret om kontantpris i 10 § andra stycket 2) avbetalningslagen har som framgår av förarbetena till lagbestämmelsen en dubbel funktion. Det har för det första till syfte att för köparen klargöra, hur mycket han måste betala i pristillägg för att erhålla kredit. Säljarens uppgift om kontantpriset skall vidare enligt 4 § andra stycket avbetalningslagen läggas till grund för den enligt punkt 2) i 4 § första stycket föreskrivna reduktionen av icke förfallna poster, såvida det ej kan antagas att godset kunde ha köpts till lägre pris.

Oaktat tveksamheten vad som i detta fall skall anses som varans kontantpris, framgår visserligen på annat sätt av kontraktet att avbetalningstillägget är 63 kronor. Kontantprisets andra funktion uppfylles däremot icke, eftersom man ej av kontraktet kan sluta sig till huruvida till grund för angiven reduktion av icke förfallna poster skall läggas 755 kronor eller 680 kronor.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

I kontraktet är tydligt angivet, att det avbetalningstillägg som säljaren betingade sig utgjorde 63 kronor. Det måste vidare enligt min mening ha framstått såsom klart, att det i kontraktet angivna beloppet 75 kronor gottskrives köparen i avräkning å köpeskillingen för dragspelet. Vid angivna förhållanden anser jag för min del framgå, att kontantpriset för dragspelet enligt kontraktet var 755 kronor. Enligt min mening har således den i 10 § första stycket 2) lagen om avbetalningsköp stadgade förutsättningen för handräkning i detta fall varit för handen.

Med hänsyn till det sätt, varpå kontraktet avfattats, kunna landsfiskalen och länsstyrelsen emellertid icke anses ha saknat skäl för sin uppfattning, att det icke av kontraktet med tillräcklig tydlighet framginge vilket belopp som skulle läggas till grund för reduktion av icke förfallna poster. Den av landsfiskalen och länsstyrelsen gjorda bedömningen i angivna hänseende kan därför icke läggas vederbörande befattningshavare till last såsom tjänstefel.

3) Ett tredje fall — som jag uppmärksammat vid inspektion av en överexekutor — gällde återtagning av en radioapparat. Beträffande priset för denna innehöll avtalet följande:

	»Pris kr. 280 —
I handpenning betalas kontant 60 —	<u>Avgår: kr. 60 —</u>
	Restbelopp kr. 220 —
I avbetalningstillägg tillkommer	<u>» 22 —</u>
	Summa kr. 242 —»

Sistnämnda belopp skulle erläggas genom avbetalningar i närmare angiven ordning.

Även i detta fall avslog utmätningsmannen — en stadsfogde — handräkningsansökningen, varvid såsom motivering anfördes, att det pris, till vilket säljaren skulle ha varit villig att sälja godset mot kontant betalning, ej funnes angivet i kontraktet. Av sökanden anförda besvär lämnades av överexekutor utan bifall.

Jag framhöll, att det enligt min mening — med hänsyn till det sätt på vilket priset angivits i kontraktet — i detta fall knappast funnits anledning till annat bedömande än att kontantpriset vore 280 kronor och att köparen måste ha uppfattat saken på detta sätt (jfr ämbetsberättelsen 1957 s. 258 o. f., särskilt ÖÅ:s uttalande överst å s. 262). Enär emellertid stadsfogdens och överexekutors bedömning därutinnan icke syntes innefatta tjänstefel, lät jag bero vid vad som förekommit.

21. Tillämpningen av 13 § lagen om fri rättegång

Under erinran om innehållet i 13 § lagen om fri rättegång meddelade en häradsrätt i skrivelse till vederbörande utmätningsman, att en kvinna åtnjutit fri rättegång i mål vid häradsrätten mellan henne och hennes man angående äktenskapsskillnad samt att i domen i målet, vilken meddelats den 7 juni 1955, mannen icke förpliktats att återgälda statsverket dess kostnader i anledning av den fria rättegången, vilka kostnader uppginge till 356 kronor 10 öre, och att hustrun »icke befriats från sådan skyldighet».

Den 6 december 1956 företog en t. f. polisman utmätning av hustrun tillkommande överskjutande skatt för år 1956, 276 kronor, för uttagande av den i domen den 7 juni 1955 angivna kostnaden för hustruns fria rättegång.

Hustrun anförde besvär hos överexekutor över utmätningen. Genom utslag den 24 april 1957 beslöt överexekutor — enär utmätningen verkställdes i hustruns frånvaro utan att sådan underrättelse, varom stadgades

i 59 och 60 §§ utsökningslagen, blivit henne meddelad — undanröja utmätningen.

Jag anmärkte vid granskning av målet, att i 13 § lagen om fri rättegång avsett förpliktande för part som åtnjutit fri rättegång att ersätta statsverket kostnaden för den fria rättegången skulle meddelas av domstol efter det talan därom väckts i den ordning som angåves i lagrummet. Utmätning för sådan kostnad kunde ske endast såvida domstol ålagt dylik ersättningskyldighet. Då så icke skett i detta fall, hade laga förutsättning saknats för den verkställda utmätningen.

Med anledning av att i häradsrättens underrättelse till utmätningssmannen angivits, att hustrun icke befriats från skyldighet att återgälda statsverket dess kostnader för den hustrun beviljade fria rättegången, uppgav vederbörande häradshövding i avgivet yttrande att häradsrätten numera övergått till att begagna sig av en annan formulering, varigenom varje möjlighet till missförstånd av det slag som i detta fall förekommit för framtiden vore utesluten.

22. Tillämpningen av 192 § UL

I ett vid en länsstyrelse anhängiggjort mål om avhysning — vilket jag uppmärksammade vid en inspektion — anförde hyresvärden såsom grund för vräkningsansökningen, att hyresgästen resterade för hyra och lysekostnader. Varken beloppet därav eller den tid till vilken detta hänförde sig angavs i ansökningen. Denna kommunicerades med hyresgästen, som emellertid icke inkom med förklaring.

Genom utslag den 2 oktober 1957 biföll länsstyrelsen ansökningen med den motiveringen, att hyresgästen genom sin underlåtenhet att avge förklaring finge anses ha lämnat obestridd, att han resterade för hyra för lägenheten, och icke heller såvitt visats inom tolv söckendagar från delgivningen av ansökningen fullgjort vad enligt 3 kap. 34 § nyttjanderättslagen erfordrades för hyresrättens återvinnande samt att det på grund därav måste anses uppenbart att hyresgästen förverkat hyresrätten.

Jag lät till det vid inspektionen förda protokollet anteckna följande.

I 3 kap. 32 § andra stycket nyttjanderättslagen stadgades att, därest i fall av bl. a. dröjsmål med hyresbetalning vad som lades hyresgäst till last funnes vara av ringa betydelse, hyresgästen icke finge skiljas från lägenheten. För prövning enligt nämnda stadgande — och för att överexekutor i anslutning därtill skulle, på sätt i 192 § UL förutsattes, kunna bedöma, huruvida det vore uppenbart, att hyresrätten förverkats — syntes det vara nödvändigt, att i avhysningsmål utredning förebragtes angående beloppet av förfallen hyra och den tid vara denna belöpte.

I avgivet yttrande anförde länsstyrelsen följande.

Av handlingarna i målet framgår, att hyresgästen vederbörligen delgivit ansökningen, men icke avgivit förklaring. Länsstyrelsen har därför ansett

det obestrift, att hyresgästen såsom hyresvärden påstått icke betalat förfallen hyra. Genom sin underlåtenhet att avgiva förklaring får enligt länsstyrelsens mening hyresgästen också anses ha lämnat obestrift, att i målet förelegat någon omständighet, som trots dröjsmålet med hyresbetalningen utgjort hinder för hans skiljande från lägenheten.

För att ett kontraktsbrott skall kunna medföra avhysning skall det enligt 192 § UL vara uppenbart, att hyresrätten är förverkad. Om en underlåten förklaring i ett avhysningsmål om förverkande under alla omständigheter må grunda rätt till antagande, att förverkandet är uppenbart, kan måhända synas tveksamt. Till stöd för den i målet uttalade uppfattningen vill länsstyrelsen dock åberopa vad professorn Å. Hassler i sitt arbete Utsökningsrätt anført. Han uttalar där (s. 355 o. f.) bl. a. att kravet på att förverkandet skall vara uppenbart synes innebära, att de omständigheter, som medföra förverkande, skola vara till fullo utredda, där de ej av svaranden lämnats obestridda.

Rörande de faktiska omständigheterna i förevarande mål har länsstyrelsen från hyresvärden inhämtat, att hyresgästen inflyttat i lägenheten den 1 april 1957, att den överenskomna hyran för lägenheten utgjort 75 kronor (möjligen 80 kronor) för månad, att hyresgästen betalade hyran till och med juli månad men icke för augusti månad och att ansökningen föranleddes härav, att hyresgästen icke heller betalade hyran för september och oktober månader samt att hyresgästen frivilligt avflyttade från lägenheten sedan ansökningen om avhysning beviljats.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Enligt motiven till ifrågavarande stadgande i 192 § UL (se NJA II 1908 nr 5 s. 233) får vräkning på grund av hyresrättens förverkande icke komma till användning i andra än alldeles otvivelaktiga fall. Vidare uttalades i motiven, att överexekutors prövning skulle omfatta alla de omständigheter, vilka enligt de i 3 kap. 23 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom innefattade bestämmelser vore på frågan inverkan. Sistnämnda lagrum — som innehöll regler om förverkandeanledningarna jämte föreskrift att hyresgästen icke finge skiljas från lägenheten, om vad som lades honom till last funnes vara av ringa betydelse — motsvaras numera av 32 § samma kapitel.

I överensstämmelse med det anförda har överexekutor att bedöma, huruvida vad som lägges hyresgästen till last är av mera än ringa betydelse samt överhuvudtaget huruvida på sätt förutsattes i 192 § UL det är uppenbart, att hyresrätten är förverkad. Underlåter hyresgästen att inkomma med förklaring, finnes intet annat material för denna bedömning än hyresvärdens uppgifter. Härvidlag torde böra gälla, att av hyresvärden åberopade faktiska omständigheter godtagas såsom varande obestridda. Där emot torde överexekutor även i det fall, där bestridande icke föreligger, ha att ex officio pröva huruvida av hyresvärden anförda fakta ha den rättsliga betydelse att det bör anses uppenbart, att hyresrätten blivit förverkad (jfr Nilsson-Stjernquist: Om handräckningsutslag s. 134 och 153 o. f. samt Hassler: Utsökningsrätt s. 355, bl. a. not 91).

För att en dylik prövning skall kunna ske torde, såsom jag i inspektionsprotokollet uttalat, i fall av nu förevarande art utredning erfordras angående beloppet av förfallen hyra och den tid varå denna belöper. Saknas uppgifter härom i ansökningen om vräkning, bör överexekutor därför an-

moda sökanden att, innan ärendet utställes till förklaring av hyresgästen, komplettera ansökningsen därutinnan. Enligt vad jag inhämtat tillämpas detta förfarande av ÖÅ och andra överexekutorer.

I nu förevarande mål, där ansökningsen om vräkning icke innehöll någon uppgift om vilken hyra som var förfallen till betalning, har länsstyrelsen ansett sig kunna, på grund av att hyresgästen icke inkom med förklaring, konstatera att det vore uppenbart att hyresrätten förverkats. På sätt framgår av det ovan anförda kan jag icke dela länsstyrelsens ståndpunkt härutinnan.

Enär emellertid länsstyrelsens ståndpunkt i målet icke kunde anses innefatta tjänstefel samt de av länsstyrelsen efter inspektionen från hyresvärdens inhämtade upplysningarna syntes ge vid handen, att skäl för avhysningen faktiskt förelågo, lät jag bero vid mina ovan gjorda uttalanden.

23. Om innehållet av borgensförbindelse i avhysningsmål

I ett annat fall, där en länsstyrelse bifallit ansökan om avhysning jämlikt 192 § UL, uppmärksammades, att av sökanden i målet ingiven borgensförbindelse var ofullständig. Enligt förbindelsen gingo två personer i borgen för gäldande av den kostnad och skada, som kunde tillskyndas hyresgästen och hans familj i följd av att han på grund av överexekutors utslag bleve från den förhyrda lägenheten vräkt innan utslaget vunnit laga kraft.

Jag anmärkte, att enligt 194 § UL säkerhet skolat ställas för den skada, som genom avhysningen kunde tillskyndas hyresgästen, oavsett om avhysning ägde rum innan utslaget vunnit laga kraft eller därefter.

F å n g v å r d e n

24. Dröjsmål med överförande av straffriförklarade från sinnessjukavdelning vid fångvården till sinnessjukhus

I 47 § 3. sinnessjuklagen stadgas, att om någon, som förvaras å sinnessjukavdelning vid fångvården, genom lagakraftägande utslag förklarats på grund av sin sinnesbeskaffenhet från ansvar fri, skall han för vård förbli vid nämnda avdelning, intill dess plats å något statens sinnessjukhus kan beredas honom.

På grund av platsbristen å sinnessjukhusen har, såsom framhållits i min ämbetsberättelse till 1958 års riksdag (s. 151), svårighet förekommit att inom rimlig tid dit överföra de straffriförklarade, vilka sålunda under väntetiden måste kvarbli å fångvårdens sinnessjukavdelningar. Klagomål ha även under de senaste båda åren anförts av sådana personer över dröjs-

mål med överföringen. Enligt uppgifter, som inhämtats från fångvårdsstyrelsen, uppgick antalet expektanter den 1 september 1958 till 42, av vilka dock en del beräknades komma att försöksutskrivras direkt från sinnessjukavdelningarna. Motsvarande antal utgjorde 26 den 1 september 1959 och 36 den 1 november 1959. I ett stort antal fall har väntetiden varit avsevärd. För att närmare belysa förhållandena kan nämnas, att under första halvåret 1959 cirka 100 personer straffriförklarades; väntetiden utgjorde för några mer än 4 månader, för omkring 10 mellan 3 och 4 månader, för ungefär samma antal mellan 2 och 3 månader samt för omkring 30 mellan 1 och 2 månader, allt räknat från vadetidens utgång.

Ur skilda synpunkter är det angeläget, att straffriförklarad snarast möjligt överföres från sinnessjukavdelning vid fångvården till sinnessjukhus. Dröjsmål härutinnan är förenat med olägenheter. Sälunda kunna en del av avdelningarna i fråga icke bereda samma vård som sinnessjukhusen; ej heller kan sysselsättnings- och arbetsterapi bedrivas på samma sätt som vid sinnessjukhusen. Vid fångvårdens sinnessjukavdelningar är verksamheten icke i nämnvärd grad inriktad på att, så snart omständigheterna medgiva det, bereda den straffriförklarade arbete utom sjukhuset i förening med frigång. Av dessa skäl föreligger viss risk för att utskrivningen av den intagne fördröjes. Ur ekonomisk synpunkt är att märka att den straffriförklarade, så länge han är intagen å fångvårdens sinnessjukavdelning, icke kan komma i åtnjutande av sjukpenning (jfr s. 357). Den intagne saknar vidare möjlighet att vända sig till lokal utskrivningsnämnd. Eftersom överinspektören för sinnessjukvården icke har någon befattning med fångvårdens sinnessjuka, kan den som är intagen å sinnessjukavdelning ej heller vända sig till denne. Den intagne kan få vistas på längre avstånd från hemorten än som skulle varit fallet om han överförts till sinnessjukhus. Detta kan vara ägnat att försvåra kontakten med de anhöriga. Å sinnessjukavdelning får den intagne ej utan särskilda skäl skaffa sig underhåll och bekvämlighet utöver vad å avdelningen består. Även när det gäller möjligheten att erhålla permission anses den, som kvarhålls å sinnessjukavdelning, ofta befinna sig i ett sämre läge än om han överförts till sinnessjukhus. Givetvis innebär väntetiden i många fall betydande psykiska påfrestningar för den intagne.

II. Redogörelse för ärenden av förvaltnings- rättslig beskaffenhet

A. Åtal och disciplinär åtgärd

1. Obehörig tvångsförflyttning av zigenarsällskap från bad- och campingplats

I en i tidningen Dala-Demokraten för den 1 juni 1956 intagen artikel med rubrik »Polis mot zigenare i Ludvika» lämnades vissa uppgifter rörande en föregående dag av polisen i Ludvika verkställd förflyttning av ett zigenarsällskap om elva personer, som slagit läger vid en badplats i staden, kallad Hillängsbadet. Enligt artikeln hade polisen, efter hänvändelse av kommunalborgmästaren, låtit mot sällskapets vilja bryta lägret och i bilar transportera sällskapet och dess tillhörigheter till plats i annan kommun, där avlastning skett utan att tillstånd till lägerslagning på denna plats inhämtats. Åtgärden hade beslutats av t. f. landsfiskalen Jan-Åke Bodin.

I en den 16 juni 1956 hit inkommen skrift hemställde 1954 års zigenarutredning, under hänvisning till berörda tidningsartikel, om prövning av frågan huruvida polismyndigheten vid det ifrågavarande tillfället förfarit lagenligt eller eljest därvid ådagalagt tillbörlig hänsyn och omdöme.

Sedan i anledning härav landsfogden i Kopparbergs län anmodats att efter vederbörlig utredning avgiva yttrande i saken, inkom t. f. landsfogden G. Delleryd med begärt yttrande, därvid fogades en av statspolisen verkställd utredning, innefattande bl. a. förhör med ett flertal personer även som skriftliga yttranden av Bodin.

I ärendet avgåvos därefter påminnelser av zigenarutredningen samt yttrande av kommunalborgmästaren i Ludvika T. Fröberg, varjämte länsstyrelsen i Kopparbergs län inkom med utlåtande och Bodin med slutligt yttrande.

Av handlingarna inhämtas följande.

Det s. k. Hillängsbadet utgöres av ett vid sydvästra delen av sjön Övre Hillen beläget, icke särskilt avgränsat område med en utsträckning efter stranden av omkring 60 meter och ett djup av 20 till 40 meter. Området, som ligger inom Ludvika stad men utom dess stadsplanlagda mark, äges till en del av staden och till återstående del av ett bolag. Enligt avtal med bolaget äger staden disponera sistnämnda del. Staden har upplåtit området

till allmänt begagnande för bad och camping, därvid avgift ej uttages. Å området synes kunna rymmas ett 30-tal vanliga campingtält. Omkring 170 meter från området framgår allmän väg, där vägvisare till badet uppsatts med för campingplats vedertaget märke. Från områdets mitt är avståndet till närmaste boningshus omkring 80 meter och till närmaste affär omkring 140 meter. Sedan badsäsongen inletts, brukar genom stadens försorg vidtagas vissa anordningar för badlivet samt uppsättas anvisningspilar utvisande tältplatser, toaletter, plats för vattenhämtning m. m. Särskilda föreskrifter med avseende å områdets begagnande för avsett ändamål synas icke ha utfärdats. Anslag om förbud att å området medföra hundar plägar dock uppsättas vid badsäsongens början.

Under senare delen av maj 1956, troligen den 23 maj, anlände till Ludvika med förhyrd lastbil ett sällskap om sju personer under ledning av 38-åriga zigenerskan, änkefru Kajsa Larsson. Sällskapet bestod i övrigt av Kajsa Larssons tre söner i åldern 18, 10 och 9 år ävensom tre andra personer — två män och en kvinna — vilka icke voro av zigenarstam. Av dessa senare, vilka voro i åldern 22—26 år, var den ene mannen förlovad med Kajsa Larsson samt kvinnan med Kajsa Larssons äldste son. Vid förfrågan inne i staden om lämplig plats för tältning, erhöll sällskapet av någon person anvisning på Hillängsbadet. Efter ankomsten till denna plats slog sällskapet läger på den för camping avsedda delen av området. Lägret utgjordes av två tält, ett mindre samt ett större, åtminstone delvis försedd med trägolv och i övrigt av den typ som tivolisällskap brukar använda som skjutbanetält eller liknande. Efter några dagar, sannolikt den 29 maj, anlände till lägret ytterligare fyra zigenare, nämligen Kajsa Larssons föräldrar samt en syster till henne jämte systemns 22-årige son. Därefter bestod således sällskapet av elva personer, av vilka tre personer icke voro av zigenarstam. Sällskapet medförde, förutom nödiga husgeråd, två hundar och tre valpar, vilka senare synas ha sålts efter några dagars vistelse på platsen. Särskilt tillstånd till lägerslagningen inhämtades icke. Enligt Kajsa Larsson hade hon haft för avsikt att hos stadens myndigheter söka sådant medgivande, men detta hade icke blivit av. Vid ifrågavarande tidpunkt — i slutet av maj — hade området ännu icke iordningställt för badsäsongen; så skedde först i mitten av juni. Sålunda hade t. ex. anvisningspilar icke uppsatts, toaletterna saknade latrinkärl och avtal om tillhandahållande av dricksvatten hade icke träffats. Platsen synes dock redan vid nämnda tidpunkt i viss utsträckning ha brukat besökas av badande, särskilt barn.

Den 28 maj meddelade ordföranden i Ludvika stads badkommitté, ingenjören S. Ahrås, per telefon till polisen i staden att han blivit uppringd av flera personer, som framfört klagomål mot zigenarsällskapet. Därvid hade bl. a. uppgivits, att medlemmarna osnyggat inom området samt olovligen begagnat närboendes avträden. Några av dem skulle ha tiggat mat och pengar samt bedrivit försäljning av olika saker. Ahrås framförde som önske-

mål, att sällskapet måtte avhysas från platsen. Av polisen erhöll Ahrås genom polisassistenten T. Fredriksson hänvisning att söka kontakt i saken med kommunalborgmästaren. Ahrås gjorde därefter hos kommunalborgmästaren Fröberg motsvarande framställning. Fröberg erhöll även, enligt vad han uppgivit, ett flertal telefonpåringningar direkt från närboende med klagomål mot sällskapet.

Den 29 maj besöktes lägret till en början av Fredriksson och en annan polisman, vilka på förfrågan erhöillo den upplysningen, att sällskapet hade för avsikt att kvarstanna på platsen åtminstone tre månader. Vid tillfället konstaterade Fredriksson, att utanför tälten och i skogsterrängen lågo bolstrar, sängkläder och andra persedlar, varjämte diverse bohag var uppställt på platsen. När Fredriksson omtalade, att staden sannolikt komme att begära sällskapets avhysning, samt föreslog sällskapet att söka sig lämpligare boplats, hade han enligt egen uppgift överösts med grova okvädingsord.

På eftermiddagen samma dag besöktes lägret av Fröberg, Ahrås och Fredriksson gemensamt, därvid Fröberg anmodade sällskapet att avflytta. Denna anmodan förklarade sig sällskapet emellertid icke vilja efterkomma samt utsatte Fröberg, Ahrås och Fredriksson, enligt vad dessa samstämigt upplyst, för de grövsta otidigheter och hotelser.

Efter detta besök begav sig Fröberg till Bodin — vilken innehade tjänst som biträdande landsfiskal i Borlänge men som fr. o. m. den 22 t. o. m. den 31 maj vikarierade å landsfiskalstjänsten i Ludvika distrikt under ordinarie innehavarens semester — samt begärde att lägret skyndsamt måtte utrymmas genom polisens försorg. Denna framställning tillkom efter samråd med drätselkammarens tjänstgörande ordförande. Fröberg lämnade Bodin redogörelse för vad i saken förekommit samt framhöll, att skyndsamma åtgärder erfordrades, då det eljest kunde befaras att området bleve en samlingsplats för zigenare från hela landet. Fröberg upplyste tillika, att staden icke hade möjlighet att anvisa annan lägerplats.

På order av Bodin besökte därefter Fredriksson lägret ånyo samma dag samt verkställde polisering av medlemmarna i sällskapet. Även denna gång uppmanades sällskapet att söka annan lägerplats.

Den 30 maj infann sig Bodin själv i lägret. Han igenkände därvid en av sällskapet — Kajsa Larssons 78-åriga fader — såsom varande dömd föregående år till bötesstraff för sedlighetssårande handling mot en minderårig flicka. Bodin meddelade zigenarna att de omedelbart måste avflytta från badplatsen samt framhöll att, därest de icke före klockan 9.30 följande dag lämnat platsen, Bodin skulle låta bortforsla deras tillhörigheter.

Den 31 maj inställde sig Bodin å angivet klockslag, åtföljd av fem polismän. Ytterligare två poliser hade posterats i närheten. Efter vissa diskussioner mellan Bodin och medlemmar av sällskapet beordrade Bodin polismännen att nedtaga tälten och lasta sällskapets tillhörigheter på två last-

bilar, som anskaffats för ändamålet. Sedan detta skett och sällskapet tagit plats i en av Bodin rekvirerad omnibus, ställdes färdens mot Borlänge, därvid Bodin och vissa polismän medföljde. Vid ankomsten till en plats omkring tre mil från Ludvika och en knapp mil från Borlänge, belägen i annat landsfiskalsdistrikt, ägde avlastning rum på en öppen grusplan invid landsvägen, varefter Bodin och polismännen återvände till Ludvika. Tillstånd till lägerslagning å denna plats hade icke av Bodin dessförinnan inhämtats hos markägaren. Bodin, som i samband med avlastningen uppmanade sällskapet att självt söka sådant tillstånd, lämnade icke heller landsfiskalen i vederbörande distrikt underrättelse om den vidtagna åtgärden.

Platsen för avlastningen är belägen i en glest befolkad trakt. Omkring 100 meter därifrån ligger en gård och på omkring 250 meters avstånd ett sågverk. Till närmaste affär är avståndet omkring en kilometer. På den ifrågavarande grusplanen, som tillhörde sågverket, slog sällskapet första dagen läger utan att inhämta medgivande. Sådant utverkades av en polisman, som av landsfiskalen i distriktet beordrats till platsen samma dag. Följande dag flyttades lägret till en hage i närheten. Ett par av medlemmarna togo under några dagar arbete vid sågverket. Vissa av dem avreste efter någon tid söderut. De övriga flyttade vid månadskiftet juni—juli till en plats inom Borlänge stad, där mark för lägerslagning anvisades av staden.

Rörande de mot dem vidtagna åtgärderna anförde sällskapets medlemmar inför statspolisen i huvudsak följande: De hade icke ansett nödvändigt att inhämta tillstånd till lägerslagningen i Ludvika, då denna skett på en för allmänheten upplåten campingplats. Tidigare hade de ibland brukat tälta på sådana platser utan att begära särskilt tillstånd. Några störande uppträden hade icke förekommit, och de hade icke gjort sig skyldiga till föroreningar eller på annat sätt berett andra personer obehag. Då de anmanats att bege sig från platsen, hade de förklarat sig villiga därtill, därest de bleve anvisade någon annan lämplig tältningsplats inom staden eller dess närmaste omgivning. De hade även förklarat, att de helt saknade medel att företaga någon längre flyttning. Då någon annan plats icke anvisats dem, hade de sinsemellan kommit överens om att vägra efterkomma tillsägelseerna att avflytta. För polisen hade de uppgivit, att de avsåge att kvarstanna på platsen en kortare tid — några veckor eller högst en månad — eller så länge att de yngre manliga medlemmarna kunde erhålla någon anställning och förtjäna så mycket som erfordrades för finansieringen av en tillämnad fortsatt resa till Ljusdal. En av männen hade erhållit arbete hos en byggmästare men aldrig hunnit tillträda anställningen. Då polisen den 31 maj kommit till platsen för att bryta lägret, hade de opponerat sig mot denna enligt deras mening uppenbart orättvisa behandling. Det hade aldrig tidigare hänt i Sverige, att ett zigenarsällskap blivit bortkört på detta sätt.

De hade i varje fall bort tillåtas kvarstanna åtminstone någon tid för att få möjlighet att själva förtjäna medel för flyttningen. Under lastningsarbetet hade Bodin frågat dem, åt vilket håll de önskade fara. Ställda inför tvånget att flytta och då de någonstans måste taga vägen, hade de bestämt sig för att fara norrut mot Borlänge. De hade sålunda icke flyttat frivilligt. Ingen av dem hade biträtt vid brytningen av lägret med undantag av att de själva packat ned visst husgeråd för att detta ej skulle taga skada. De hade icke tillfrågats om de ville stanna vid den plats, där avlastningen skett, och denna hade företagits utan deras hörande. De hade bett polisen att först tillfråga markägaren om tillstånd att tälta, men ingen hade tagit notis därom. Bodin hade i stället sagt, att de finge ordna plats bäst de kunde och själva söka utverka tillstånd av markägaren. Avlastningsplatsen hade varit synnerligen olämplig som lägerplats med hänsyn till markens beskaffenhet. Det hade dessutom varit alltför långt till något samhälle, vilket allvarligt försvårat sällskapets möjligheter att skaffa sig arbete för sin försörjning. Med hänsyn härtill hade de bett att bli körda närmare Borlänge, men detta hade förvägrats dem. Av Bodin hade de erhållit 25 kronor till kaffepengar. Bodin hade hela tiden uppträtt lugnt och behärskat liksom de övriga polis-
männen överlag med undantag för en av dessa, som vid ett tillfälle föllt att olämpligt yttrande till Kajsa Larsson.

Bodin anförde vid den av landsfogden verkställda utredningen: Då han den 31 maj infunnit sig vid lägret, hade sällskapet förklarat sig icke ämna frivilligt avflytta. Bodin hade då framhållit, att han trots detta skulle flytta bort deras tillhörigheter. Under lastningsarbetet hade han frågat dem om deras önskemål i fråga om plats för avlastning, därvid sällskapet slutligen förklarat sig vilja i första hand resa till Borlänge. Bodin hade då framhållit, att han icke kunde transportera dem ända fram till denna stad men en god bit på vägen, och hade föreslagit som lämplig plats den grusplan, där avlastningen sedan ägde rum. Hans förslag hade accepterats av sällskapet. Transporten från Ludvika hade sålunda skett helt i enlighet med den överenskommelse, som han träffat med sällskapet. Den enda tvångsåtgärd han vidtagit hade bestått däri, att han låtit bortforsla sällskapets tillhörigheter från Hillängsbadet.

Beträffande vad som vid avresan från campingplatsen må ha avtalats mellan Bodin och sällskapet i fråga om färdmålet för resan innehöll utredningen i övrigt allenast uttalande från en av de vid transporten anlitade polismännen, som härutinnan uppgav: Sedan det bestämts att resan skulle ske norrut, hade sällskapet förklarat sig önska komma till Borlänge. Bodin hade emellertid sagt, att han icke kunde ordna transport så långt. Någon överenskommelse om färdmålet hade troligen icke träffats. Från sällskapets sida hade ställts det kravet på ny lägerplats, att det skulle finnas jordbruk i närheten och möjligheter till arbete. Vid ankomsten till den ifrågasvarande grusplanen hade sällskapet högljutt protesterat mot att avlastning

skulle ske där. En del av dem hade därvid gjort gällande, att de blivit lovade transport till Borlänge.

Av vad vid utredningen förekom må slutligen här återgivas följande uttalanden av de tre därvid hörda personer, vilka hade sina bostäder i omedelbar närhet till campingplatsen, nämligen förmannen H. Berglund, fru Annie Persson samt fru Vera Strömberg.

Berglund: Han hade icke varit framme vid badplatsen och sett lägret. Zigenarna hade aldrig varit inne i hans fastighet, och han hade icke haft något som helst obehag av dem. Han visste icke om grannarna blivit störda. Han hade likväl känt lättnad över att sällskapet flyttat, eftersom det vore förenat med viss osäkerhet »att ha zigenare inpå knutarna».

Annie Persson: Hon hade icke besökt lägerplatsen. Varken hon eller någon annan i hennes familj hade haft något obehag av sällskapet. Vid ett par tillfällen hade medlemmar därur kommit in i hennes bostad och frågat efter telefon och vatten. De hade därvid uppträtt utan anmärkning. Hon hade hört att zigenarna varit besvärliga i den på platsen befintliga affären, men i övrigt kände hon icke till att sällskapet uppträtt störande.

Vera Strömberg: Hon innehade tillsammans med sin make en speceri- och diverseaffär vid Hillängsbadet. Såväl hon som hennes make hade varit mycket besvärade av zigenarsällskapet. Hon hade varit »livrädd» för medlemmarna. Eftersom makarnas butik vore den enda på platsen, hade de ofta fått besök av sällskapet. Vid så gott som samtliga tillfällen, då inköp gjorts, hade hela sällskapet samtidigt kommit in i butiken. Så hade även skett då inköp gjorts blott av någon enda småsak. Inköpen hade också ofta förlagts till någon tidpunkt strax före stängningsdags vid lunch eller på kvällen eller vid tillfälle, då hon varit ensam i butiken. Zigenarna hade varit mycket pockande och försökt tigga sig till varor. Då detta icke medgivits, hade de sökt pruta eller köpa på kredit. Under besöken i butiken hade de icke nöjt sig med att stå utanför disken utan ofta gått bakom denna och även in i lagerlokalerna. Det hade varit omöjligt att kontrollera deras förehavanden under sådana omständigheter. Huruvida något tillgripits, kunde hon icke säga. — Fastighetens avtråde, som vore beläget utomhus, hade olovligen begagnats av en del av zigenarna. Hon hade funnit detta synnerligen otrevligt. Av sina kunder hade hon fått höra, att medlemmar av sällskapet gått i gård och ur gård i trakten och tiggat mat och pengar. Vissa av dem hade också sålt något krimskrams. Alla som hon talat med hade uttryckt sitt missnöje med zigenarnas uppträdande. Sina iakttagelser av sällskapet hade hon tidigare meddelat polisen, därvid hon uttryckt en förhoppning om att något kunde göras för att få zigenarna avlägsnade.

I fråga om rättsgrunden för den av honom vidtagna åtgärden anförde Bodin i yttrande till landsfogden: Enligt de kommunala myndigheterna hade sällskapet stört ordningen på badplatsen och i den närmaste omgivningen, vilket Bodin också funnit klart utrett. Genom att sällskapet slagit

sig ned på badplatsen — som dagligen frekventerats av bland andra ett flertal barn — samt vägrat att avflytta och i stället sagt sig ämna kvarstanna en längre tid, hade stadens innevånare hindrats att utnyttja området, som enligt Bodin vore att anse som allmän plats. Sällskapet hade vidare osnyggat på platsen och stört omgivningen. Sällskapets kvarstannande hade syntts Bodin särskilt vådligt, då en av medlemmarna för kort tid sedan gjort sig skyldig till sedlighetsbrott. Bodin stödde därför sin åtgärd på stadgandet i 1 § allmänna polisinstruktionen, enligt vilket det bl. a. ålåg polisen att hindra, att ordningen och säkerheten stördes.

I sitt till mig avgivna yttrande anförde Delleryd: Enligt anvisningarna till allmänna polisinstruktionen vore polisen berättigad att anlita tvång för avvärjande av brott eller förebyggande av andra händelser, som störde eller hotade att störa allmän ordning och säkerhet, därvid tvångsåtgärden ej finge genomföras med strängare medel än förhållandena krävde. De fall, då polisen i enlighet härmed plägade tvångsvis avlägsna personer från viss plats, avsåge enligt Delleryds erfarenhet vanligtvis provisoriska omhändertaganden av berusade och andra personer, som på allmän plats gjort sig skyldiga till sådana ordningsstörande beteenden, som kunde betecknas som förgargelseväckande. Härutöver torde med stöd av allmänna polisinstruktionen och anvisningarna till denna tvångsåtgärder mot person och egendom vidtagas blott i sällsynta undantagsfall, då allmän ordning och säkerhet löpte fara att störas på ett mera påtagligt sätt. I det förevarande fallet hade enligt Delleryds mening situationen icke varit i sådan grad tillspetsad, att polismyndigheten endast med stöd av sin allmänna befogenhet enligt polisinstruktionen ägt rätt ingripa på sätt som skett. Därest Bodin funnit zigenarnas kvarstannande på platsen innebära sanitära olägenheter eller i övrigt motivera utfärdandet av särskilda ordningsföreskrifter, hade han haft att jämlikt 8 § landsfiskalsinstruktionen påkalla ingripande av länsstyrelsen och därefter avvakta dess åtgärder. Härutöver syntes zigenarna i den föreliggande situationen ha kunnat tvångsvis avlägsnas allenast efter beslut av överexekutor jämlikt 191 § utsökningslagen. — Beträffande frågan huruvida tillbörligt omdöme och tillbörlig hänsyn iakttagits vid förrättningen, oavsett om den kunde anses laglig eller icke, syntes utredningen icke visa, att zigenarna utsatts för någon bryskhet från polismännens sida. Utredningen talade snarare för att medlemmarna i sällskapet, trots deras mot tjänstemännen hotfulla attityd, behandlats med det överseende och den sociala medkänsla som situationen påfordrat. Däremot förefölle kunna ifrågasättas lämpligheten av att polisen på sätt skett medföljt transporten in i ett angränsande landsfiskalsdistrikt och där biträtt med avlastningen. I någon mån anmärkningsvärt vore också, att icke landsfiskalen i detta distrikt underrättats före avfärden från Ludvika.

Därefter anförde Delleryd i sitt yttrande:

Vid bedömandet av de åtgärder, som Bodin vidtagit, måste hänsyn tagas till det förhållandet att polismyndighetens tvångsmakt icke är och icke kan bliva författningsenligt reglerad för alla tänkbara situationer. På grund härav anses polisen, såsom påpekats i anvisningarna till den allmänna polisinstruktionen, även utan uttryckligt stöd av något stadgande i lag under vissa förutsättningar vara berättigad anlita tvång. När sådana förutsättningar skola anses föreligga, kan för en i ifrågavarande situation mindre erfaren polischef vara svårt att avgöra. I detta fall har polischefen härjämte handlat efter påtryckningar från en representant för stadsförvaltningen, nämligen kommunalborgmästaren. En blick på det till arealen obetydliga område intill Hillängsbadet, som upplåtits åt turistande campare, giver vid handen, att området är klart olämpligt såsom vistelseort längre tid för ett sällskap av ifrågavarande karaktär. Härtill kommer, att platsen vid tidpunkten för sällskapets ankomst, enligt den nu verkställda utredningen, av företrädesvis hygieniska skäl varit uppenbart olämplig för camping över huvud taget. I detta sammanhang bör anmärkas, att ordningshållningen på camping- och tältplatser, särskilt inom detta län, kommit att bli ett problem i samband med den alltmera expanderande bilturismen. Det synes därför kunna förväntas, att från länsstyrelsens sida initiativ kommer att tagas i syfte att ge de lokala polismyndigheterna bättre möjligheter att inskrida mot ordningsstörande företeelser på dylika platser.

För den händelse det skulle anses att själva förrättningen i och för sig företagits på ett mindre lämpligt sätt, bör hänsyn tagas till det förhållandet att de kommunala myndigheterna ha ett visst moraliskt ansvar för det inträffade. Det förefaller sålunda egendomligt, att det icke i Ludvika stad eller angränsande landskommun stått att uppbringa någon lämplig plats för detta zigenarsällskap. Oavsett huru härmed förhåller sig, pekar det inträffade rent allmänt sett på behovet av att de vagabonderande zigenarna av myndigheterna beredas lämpliga lägerplatser, så att konflikter med den övriga befolkningen undvikas. Sådana konflikter synas nämligen mindre ha sin grund i rasfördomar än i zigenarnas livsföring och borde kunna undvikas främst genom att lämpliga lägerplatser anordnas.

Därest Bodin i något eller några hänseenden skulle anses ha förfarit oriktigt eller olämpligt, synes med hänsyn till vad ovan anförts detta icke vara av beskaffenhet att för honom böra medföra ansvarsåföljd.

I avgivna påminnelser framhöll 1954 års zigenarutredning, att alla skäl saknats för ett så brådstörtat ingripande som här skett. Det kunde knappast ha varit fråga om vare sig att förebygga brott eller att hindra, att ordningen och säkerheten stördes. Den omständigheten att en av sällskapet dömts för sedlighetssårande handling hade icke kunnat utgöra tillräckligt skäl för en tvångsförflyttning av hela sällskapet, så mycket mindre som badsäsongen och campinglivet — i motsats till vad Bodin uppgivit — ännu icke börjat. Ej heller hade ingripandet kunnat grundas på befarade sanitära olägenheter.

Beträffande den av Bodin åberopade omständigheten, att zigenarna slagit läger på platsen utan att inhämta tillstånd, anförde zigenarutredningen följande:

Enligt vad som blivit upplyst i ärendet, är den ifrågavarande platsen vid Hillängsbadet upplåten för allmänheten som campingplats, och någon in-

skränkning i zigenarnas rätt att slå läger på en sådan plats kan icke anses föreligga med mindre man accepterar en principiell skillnad mellan zigenare och andra. Visserligen är det sant, att zigenarnas tältliv vanligtvis är en form av »boende» och att camping i vanlig mening är en form av rekreation, men att utifrån den skillnaden i levnadsbetingelserna utestänga zigenarna från campingplatserna, anser zigenarutredningen föga överensstämmande med rättvisa och demokrati. Naturligtvis är det inte alltid lämpligt att ett zigenarläger — särskilt inte ett större sådant — slås upp på en campingplats, men i så fall beror det inte på att det är fråga om ett zigenarläger eller på motivet för lägerslagningen utan på de förhållanden, som kan råda i lägret, samt givetvis de tältandes uppträdande inom lägerområdet. Vid bedömandet av dessa förhållanden bör naturligtvis anläggas samma synpunkter som på andra campare. Den omständigheten att det är fråga om ett flertal zigenare med ett flertal tält synes heller inte i och för sig utestänga zigenarna från de offentliga campingplatserna. Vem skulle t. ex. komma på tanken att söka hindra ett sällskap av andra personer, om än aldrig så stort, blott det funnes tillräcklig plats inom campingområdet. Var skall man för övrigt draga gränsen mellan »tillåtet» och »inte tillåtet» antal personer i ett campingsällskap.

Avslutningsvis anförde zigenarutredningen:

Med vad här ovan anförts vill zigenarutredningen självfallet icke ha sagt, att campingplatsen vid Hillängsbadet skulle ha varit någon lämplig lägerplats för det zigenarsällskap, varom här är fråga, särskilt inte sedan bad- och campingsäsongen kommit i gång för året. Det är endast mot polisens förfaringssätt som zigenarutredningen velat reagera genom sin anmälan. Att den vid tillfället förordnade polischefen, såsom landsfogden framhållit, varit föremål för påtryckningar av stadsförvaltningen i Ludvika, enkannerligen stadens kommunalborgmästare, fritar honom givetvis inte från ansvaret för de vidtagna åtgärderna, även om han genom dessa påtryckningar och på grund av sin egen oerfarenhet naturligtvis kommit i en svår situation. Det hade givetvis ålegat polischefen att självständigt bedöma frågans karaktär och vilka åtgärder, som förhållandena kunde ge anledning till. Som utvecklingen nu gestaltat sig, synes polischefen ha varit alltför snar att tillmötesgå kommunalborgmästarens krav att zigenarna till varje pris skulle avlägsnas från stadens och socknens område. God polismannased torde väl åtminstone ha krävt, att något gjorts för att hjälpa zigenarna i deras situation. Om nu de kommunala myndigheterna visade sin brist på förståelse för zigenarna och vilja att hjälpa dem genom att vägra upplåta annan, lämpligare lägerplats åt dessa — att det inte skulle finnas någon enda plats inom Ludvika stad och socken, som kunde ha lämpat sig som lägerplats, har utredningen mycket svårt att tro — borde polischefen i vart fall ha undersökt möjligheterna för zigenarna att få slå läger på det område inom grannkommunen, dit han sedan forslade dem. Att som nu bara stjälpas av zigenarna på en plats och säga till dem att själva söka ordna tillstånd för lägerslagning, finner zigenarutredningen än mer framhäva hänsynslösheten i de vidtagna åtgärderna.

Då det är av yttersta vikt att de zigenare, som alltjämt ambulerar i vårt land och som kan väntas komma att fortsätta därmed, inte bara kan finna lämpliga lägerplatser utan också kan känna sig trygga mot övergrepp av det slag, som enligt zigenarutredningens uppfattning här har förekommit, är utredningen givetvis angelägen om att justitieombudsmannen vidtager

sådana åtgärder, att såväl polismyndigheter som kommunala myndigheter får klart för sig, att även zigenare måste behandlas med hänsyn och social omtanke.

I sitt utlåtande anförde länsstyrelsen till en början, att enligt dess mening tillstånd till lägerslagningen å campingplatsen i Ludvika borde ha inhämtats. Denna lägerslagning hade nämligen mera haft karaktär av bosättning — låt vara tillfällig — än av camping. Den form av tältliv, som zigenare bedreve, torde enligt länsstyrelsen i allmänhet icke vara av det slag, som vanligen förbundes med begreppet camping. Även om tillstånd borde ha inhämtats, hade emellertid Bodin enligt länsstyrelsens mening icke ägt att, enbart av den anledningen att tillstånd ej erhållits, meddela staden handräckning för sällskapets avlägsnande från platsen.

Därefter anförde länsstyrelsen följande:

I fråga om de av landsfiskalen anförda skälen för ingripande jämlikt allmänna polisinstruktionen får länsstyrelsen åberopa vad landsfogden i avgifvet yttrande härom anført. Huruvida området skall betraktas såsom allmän plats eller icke torde i detta sammanhang vara utan väsentlig betydelse.

Vad angår landsfiskalens framhållande av de sanitära olägenheterna må erinras om att polismyndigheten jämlikt 56 § hälsovårdsstadgan, då anledning till anmärkning med avseende å allmänna hälsovården förekommer, skall göra anmälan till vederbörande hälsovårdsnämnd samt då så påkallas lämna nämnden erforderlig handräckning. Såvitt framgår av handlingarna har någon anmälan till hälsovårdsnämnden i förevarande fall ej skett, varför någon grund för ingripande mot zigenarna med stöd av hälsovårdsstadgan icke förelegat.

Länsstyrelsen har således kommit till den uppfattningen att omständigheterna icke torde ha varit sådana, att polismyndigheten haft laga skäl för sitt ingripande. För att få zigenarsällskapet förflyttat från ifrågavarande plats, hade staden haft att — sedan zigenarna trots tillsägelser vägrat avlägsna sig från området — hos länsstyrelsen i dess egenskap av överexekutor anhålla om handräckning jämlikt 191 § utsökningslagen samt därefter, vid bifall till ansökningsen, hos landsfiskalen såsom utmättningsman söka verkställighet av länsstyrelsens handräckningsbeslut.

I fråga om landsfiskalens och polismännens allmänna uppträdande i samband med förflyttningen har från olika håll vitsordats, att landsfiskalen uppträtt korrekt och vänligt mot zigenarna samt att samma varit förhållandet med flertalet av polismännen. Endast mot en polisman riktas vissa anmärkningar. Länsstyrelsen anser dock att vad som anförts mot denne polisman ej är av sådan beskaffenhet att det bör föranleda någon särskild åtgärd.

Även om, såsom framgår av vad landsfogden framhållit, åtskilliga för mildrande omständigheter kunna anföras när det gäller att bedöma polismyndighetens ingripande mot zigenarna, synes det dock länsstyrelsen uppenbart, att polismyndigheten icke handlat med tillräckligt omdöme och ej heller i allo visat zigenarna den hänsyn, de haft rätt att kräva.

Länsstyrelsen vill emellertid i likhet med landsfogden anförda, att omständigheterna icke synas vara sådana, att landsfiskalens förfaringssätt bör för honom medföra ansvarspåföljd.

I sitt hit avgivna slutliga yttrande lämnade Bodin — som sedan den 1 april 1957 är e. o. landsfiskal i Karlskoga distrikt — en version av händelseförloppet och sina i saken gjorda bedömanden, som i flera hänseenden avvек från vad han tidigare uppgivit. I yttrandet framhöll han till en början, att han fått den bestämda uppfattningen att situationen varit tillspetsad och att uppträden mellan allmänheten och zigenarna kunnat befaras. På grund härav och då området varit olämpligt som lägerplats för zigenarna, hade han ansett skyndsamma åtgärder påkallade. Emellertid hade han varit säker på att kunna lösa problemet utan att saken ställdes på sin spets. Detta skulle ske genom att zigenarna förmåddes att frivilligt avflytta. Han hade varit helt inställd på att detta skulle lyckas. Då han dagen före förrettningen hotat sällskapet med en tvångsförflyttning, hade detta hot således icke varit så allvarligt menat. Han medgäve, att detta icke varit rent spel, men han hade »till varje pris» velat förmå zigenarna att flytta självmant. — Anledningen till att han velat taga ställning till ärendet, trots att det varit hans sista tjänstgöringsdag under förordnandet på landsfiskalstjänsten i Ludvika, hade varit dels att skyndsamma åtgärder påkallats och dels att den ordinarie landsfiskalen några dagar senare skulle inställa sig vid huvudförhandling i ett krävande brottmål och därför varit i behov av lugn för att förbereda målet. — Efter långa samtal med sällskapets medlemmar, varunder han kommit på mycket god fot med flertalet av dem, hade Bodin slutligen lyckats övertala zigenarna att gå med på en frivillig avflyttning. Han hade därvid, sedan han erfarit att de i första hand önskade komma till Borlänge, omtalat för dem att han vore biträdande landsfiskal i denna stad och att han följande dag skulle återgå till sin tjänst där. Han hade framhållit, att han kände till en plats i Borlänge, där zigenare bott vid flera tillfällen, och hade lovat att omedelbart efter sin ankomst till Borlänge taga kontakt med stadens myndigheter för att utverka tillstånd för sällskapet att slå läger där. Han hade lovat att hjälpa dem så mycket som stode i hans makt. Han hade sagt sig vilja i första hand hjälpa dem till den plats nära en mil från Borlänge, där avlastning sedan ägde rum. Denna plats, som kort förut använts som grusupplag av vägförvaltningen, hade han ansett lämplig, då någon närboende knappast kunnat störas. Anledningen till att han icke kontaktat markägaren hade varit, att platsen endast skulle användas någon dag och att han varit övertygad om att vägförvaltningen ägde marken och icke hade något att invända mot lägerslagning. Även om hans underlåtenhet att vidtala markägaren möjligen kunde anses i viss mån ursäktlig, vore den dock klart felaktig. Hans underlåtenhet att sätta sig i förbindelse med landsfiskalen i det angränsande distriktet hade varit avsiktlig. Han hade nämligen icke velat, att zigenarna skulle behöva oroas av någon myndighet, i varje fall icke första dagen. Nämnde landsfiskal skulle givetvis ha underrättats av honom nästa dag.

Därefter anförde Bodin i sitt yttrande:

Som jag tidigare påpekat var min avsikt att följande dag kontakta myndigheterna i Borlänge stad och utverka lägerplats i staden för zigenarna. När jag på morgonen fick läsa tidningarna med artiklar om zigenarna och med i mitt tycke felaktiga och för mig kränkande uttalanden, blev jag mycket ledsen och förbittrad. Till följd härav beslöt jag mig för att ej hjälpa zigenarna, vilket jag livligt beklagar. Detta var synnerligen överilat och tanklöst av mig. Min underlåtenhet är särskilt klandervärd, då jag uttryckligen lovat zigenarna att hjälpa dem. Jag hade dock blivit så upprörd över ärendets behandling i tidningarna, att jag blev en löftesbrytare.

Det är enligt min mening paradoxalt, att mina åtgärder mot zigenarna, som helt dikterades av viljan att hjälpa dem, sedan skall få en motsatt innebörd. Hur något sådant kan äga rum, förefaller mig egendomligt. Det kan möjligen förklaras av att jag i mina skrivelser till landsfogden i ärendet yttrat mig dunkelt. Att så skett kan jag icke förklara på annat sätt än att jag därvid, bland annat på grund av tidningarnas påtagligt bristande objektivitet, handlat i viss affekt och därför varit ur stånd att klart redogöra för vad som skett. En bidragande orsak kan även ha varit den omständigheten, att jag vid tiden för avgivandet av yttrandena, då jag tjänstgjorde som t. f. landsfiskal i Borlänge distrikt, möjligen ansåg mig ej kunna ägna nödig tid åt att tänka genom vad som verkligen skett.

För egen del har jag aldrig hyst någon aversion mot zigenare utan tvärtom visat intresse för dem. Detta har sålunda visat sig bland annat däri, att jag privat besökt zigenarläger. När zigenare sökt mig i tjänsten, har jag ständigt på allt sätt sökt bistå dem.

Jag anser mig icke ha gjort mig skyldig till tjänstefel vid utrymmandet av badplatsen, då allt skett i enlighet med den överenskommelse som jag slöt med zigenarna. Däremot medger jag, att jag förfarit felaktigt genom att dels anvisa till lägerplats mark, innan jag varit fullt säker på ägarens eller innehavarens medgivande därtill, dels ock underlåta att uppfylla mitt löfte att bistå sällskapet i Borlänge.

Därest jag anses ha gjort mig skyldig till försummelse i tjänsten, hemställer jag, att ärendet likväl icke måtte föranleda någon åtgärd, då jag hela tiden hade zigenarnas bästa för ögonen och gjorde allt för att bistå dem i deras svåra belägenhet och de ej heller åsamkades någon skada utan tvärtom fingo ett värdefullt handtag. Jag vill påpeka, att sällskapet var helt hjälplöst, då medel saknades såväl till mat som andra utgifter.

I en till landsfogden i Kopparbergs län den 21 maj 1958 avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Vad först angår frågan om innebörden av polisens ingripande i samband med zigenarsällskapets avflyttning från campingplatsen har Bodin vid den av landsfogden företagna utredningen uppgivit, att det varit fråga om en av honom med stöd av allmänna polisinstruktionen verkställd tvångsflyttning av sällskapets tillhörigheter. I sitt den 4 juni 1956 till landsfogden avgivna yttrande har Bodin sålunda upplyst, att sällskapet vid tillfället sagt sig ej vilja lämna badplatsen frivilligt och att Bodin då förklarat, att han trots detta skulle flytta sällskapets tillhörigheter från platsen. I sitt

slutliga, till mig avgivna yttrande har emellertid Bodin, sedan såväl Delle-ryd som länsstyrelsen förklarar sig anse Bodins berörda åtgärd sakna stöd av lag, frångått sin tidigare klart tillkännagivna och närmare utvecklade uppfattning om åtgärdens innebörd och i stället hävdar den mening, att sällskapet efter övertalning från hans sida frivilligt avflyttade från platsen; någon tvångsåtgärd hade sålunda icke vidtagits, och polisen hade allenast lämnat sällskapet bistånd och hjälp vid flyttningen. Utredningen i ärendet ger emellertid klart vid handen, att själva avflyttningen från lägerplatsen objektivt sett är att anse såsom tvångsvis genomförd. Jag vill härvid erinra om att Bodin, såsom han själv vidgått, vid sitt besök i lägret dagen före avflyttningen tillsagt sällskapet att omedelbart flytta vid äventyr att polisen nästa morgon skulle bortforsla sällskapets tillhörigheter. Redan härigenom tog Bodin sålunda ställning till den i anledning av stadens hänvändelse uppkomna frågan rörande sällskapets rätt att enligt dess eget önskemål kvarstanna på platsen. Mot bakgrunden härav och med hänsyn till vad eljest i ärendet förekommit — bl. a. den omständigheten att Bodin påföljande dag inställde sig i lägret med ett uppbåd av polismän jämte transportmedel samt att packning och lastning med oväsentligt undantag utfördes av polismännen — finnes uppenbarligen icke utrymme för tal om en från sällskapets sida företagen frivillig avflyttning. Såsom sådan har icke heller sällskapet uppfattat den verkställda transporten. Det är en helt annan sak, att Bodin genom sina samtal med sällskapets medlemmar lyckades komma överens med dem om färdvägen och att han därvid tydligen även tillvann sig visst personligt förtroende, varigenom transporten kunde genomföras utan mera störande intermezzon. Bodins påstående att transporten av sällskapet och dess tillhörigheter icke innefattade en tvångsförflyttning finner jag följaktligen vederlagd av omständigheterna och icke förtjäna avseende.

Jag vill här tillägga att om det hot, som kommit till uttryck i Bodins till sällskapet riktade uppmaning att vid angivet äventyr avflytta, icke skulle — såsom han i sitt sista yttrande hävdar — ha varit allvarligen menat, Bodin otvivelaktigt låtit ett mycket allvarligt tjänstefel komma sig till last. Hans förfarande i saken är emellertid att bedöma såsom det objektivt sett gestaltats eller som en av honom beslutad tvångsförflyttning. Denna åtgärd har icke blott avsett sällskapets tillhörigheter utan även varit riktad mot medlemmarna personligen, även om något våld mot dem ej behövt förekomma. Ställda inför en tvångsförflyttning av sina tält och övrigt bohag, ha de uppenbarligen icke haft annat val än att själva underkasta sig förflyttningen.

Innan jag närmare ingår på Bodins åtgärder, vill jag något beröra den i yttrandena avhandlade frågan huruvida zigenarsällskapets lägerslagning på platsen — som ägde rum utan stadens medgivande — innefattat ett egenmäktigt besittningstagande.

Härvid må till en början erinras, att spørsmålet huruvida eller i vilken utsträckning rätt föreligger till lägerslagning å annans mark i form av tältliv eller camping icke är reglerat i lag. Frågan har berörts av fritidsutredningen i dess år 1940 framlagda betänkande angående inrättande av fritidsreservat (SOU 1940: 12 s. 81 o. f.), därvid utredningen skilde mellan permanentcamping — varmed avsågs tältslagning för längre tid, ofta såsom ersättning för sommarstugevistelse — och tillfällig camping. I fråga om den förstnämnda formen av camping framhöll utredningen, att det måste anses orimligt att en sådan vistelse, vilken oftast kunde medföra påtagliga olägenheter för markägaren, skulle falla inom gränserna för den s. k. allemansrätten. Den tillfälliga campingen däremot, vilken utövades av turistande personer, torde enligt utredningen i och för sig icke vara oförenlig med de för allemansrätten gällande allmänna grundsatserna. Även tillfällig camping kunde emellertid förorsaka skada och andra mera påtagliga olägenheter, och i sådana fall vore det enligt utredningen uppenbart, att markägaren icke behövde tåla denna form av vistelse på sin fastighet. Fritidsutredningens berörda uttalanden har åberopats av strandutredningen i dess betänkande år 1951 (SOU 1951: 40 s. 41 o. f.), i samband varmed strandutredningen framhöll, att camping vore en företeelse av så sent datum, att någon mera allmän, enhetlig uppfattning om därmed förbundna allemansrättsliga problem ännu knappast kunnat utbildas.

Det nu berörda spørsmålet får en mera avgränsad innebörd när det gäller rätten att slå läger på områden, som av kommuner avgiftsfritt upplåtits till allmänt begagnande för campingändamål. Sådana upplåtelse ske väl i allmänhet främst med tanke på att området skall begagnas för vad fritidsutredningen benämnt tillfällig camping, den form som i praktiken är den vanligast förekommande. Ur synpunkten av huvudändamålet med dylika markupplåtelse — nämligen att för rekreation möjliggöra vistelse i naturen — synes det emellertid likgiltigt, huruvida lägervistelsen varar längre eller kortare tid. Det måste också självfallet vara svårt att härutinnan åstadkomma någon rationell gränsdragning. I utfärdade lokala ordnings- och hälsovårdsföreskrifter, vilka ibland innehålla bestämmelser rörande campingplatser, plägar icke heller, såvitt jag har mig bekant, angivas någon tidsbegränsning i angivet hänseende, liksom däri över huvud taget icke lämnas någon definition av begreppet camping. Det kan sålunda icke utan vidare antagas, att ens en sådan lägerslagning skulle falla utanför markupplåtelsens syfte, som innebär att en eller flera personer för hela sommaren taga sin bostad i tält på en campingplats och därunder helt eller delvis äro yrkesverksamma. Det är emellertid å andra sidan klart, att det i fråga om en del platser kan finnas anledning att, t. ex. beroende på områdets belägenhet eller mindre betydande areal, genomföra vissa begränsningar i fråga om dess utnyttjande av allmänheten. Vid markupplåtelse torde man i allmänhet dock icke ha närmare övervägt hithörande spørsmål.

Det är i varje fall icke möjligt att generellt fastslå, att rätten att begagna för allmänheten upplåtna campingplatser skulle vara begränsad till vissa särskilda former av tältliv. I den mån sådana begränsningar anses önskvärda och äro av förhållandena påkallade, synes det lämpligt, att de också tillkännagivas i samband med utfärdande av lokala föreskrifter eller i annan ordning.

I enlighet med vad nu anförts torde det i förevarande fall icke kunna läggas zigenarsällskapet till last såsom egenmäktigt besittningstagande, att man utan att i förväg ha inhämtat stadens medgivande uppslog lägret på den ifrågavarande campingplatsen, beträffande vilken några begränsningar i dess begagnande för tältningsändamål icke synas ha utfärdats. Den omständigheten, att platsen vid denna tidpunkt icke var iordningställd för sommarsäsongen, läser i nu förevarande sammanhang sakna betydelse. Emellertid var det givetvis staden som markupplåtare obetaget att i den uppkomna situationen göra gällande, att campingplatsen icke var avsedd och icke heller lämpligen borde ianspråktagas för lägerslagning på sätt här skett och för den tidrymd som uppgivits. För en sådan ståndpunkt torde väl också, med hänsyn bl. a. till områdets begränsade areal, vägande skäl ha kunnat anföras. Det kan därför icke i och för sig riktas någon anmärkning mot stadens representanter för att man från dessas sida hävdade den meningen, att det här vore fråga om ett olovligt markintrång, som borde hävas. Av det sagda följer även, att staden icke skulle ha saknat fog för att hos överexekutor begära handräckning jämlikt 191 § utsökningslagen för sällskapets avhysning. Såsom i det följande skall närmare beröras är emellertid detta avhysningsspörsmål, till vilket ställning icke kan tagas på grundval av föreliggande material, icke av någon avgörande betydelse för bedömningen av polismyndighetens åtgärder i förevarande ärende.

I detta sammanhang må beträffande den speciella frågan om lägerplatser för ambulering zigenarsällskap anföras följande. Betydelsen av att lämpliga sådana platser stå till buds för zigenarna har berörts av Svenska stadsförbundets styrelse i en år 1954 till städerna utsänd cirkulärskrivelse, däri hemställdes om städernas medverkan för en tillfredsställande lösning. Cirkulärskrivelsen var föranledd av en framställning från ett par för zigenarfrågan intresserade enskilda personer, vilka riktat en vädjan om bättre förståelse från städernas sida beträffande zigenarnas behov av lägerplatser. Därvid framhölls, att det med hänsyn till zigenarnas försörjningskällor — kopparslageri, förtening, skrotrensning, bilhandel och musicerande — vore erforderligt med någorlunda centralt belägna lägerplatser intill städerna; hänvisade till platser på många kilometers avstånd från en stad, vore zigenarna svårt handikappade i dessa sina legala näringsfång. Vidare har spörsmålet behandlats av zigenarutredningen i dess år 1956 framlagda betänkande om zigenarfrågan (SOU 1956: 43). Utredningen har härvid framhål- lit, att det största problemet för ambulering zigenare alljämt vore att

finna lämpliga lägerplatser. Enligt utredningen vore kommunernas attityd härvidlag särskilt anmärkningsvärd. Sålunda hade vissa kommuner beslutat generellt förbud för zigenare att upprätta läger inom kommunen, medan andra för endast mycket korta perioder upplåte de sämsta tänkbara platser. Följden härav hade blivit, att åtskilliga zigenare befunno sig på ständig jakt efter nya lägerplatser. Utredningen hade övervägt olika förslag att för- må kommunerna att iordningställa ändamålsenliga lägerplatser men likväl avstått från att framlägga särskilt förslag härutinnan, bl. a. därför att utredningen vore övertygad om att kommunerna för den tid, som kunde återstå innan utredningens övriga förslag ledde fram till mera ordnade bostadsförhållanden för zigenarna, skulle bättre än dittills tillgodose dessas behov i förevarande hänseende.

Av vad sålunda förekommit synes framgå, att den för zigenarna vitala frågan om att erhålla lämpliga lägerplatser utgör ett problem, som är förtjänt att tillbörligen uppmärksammas av olika myndigheter. Zigenarnas möjligheter att vinna förståelse för sina synpunkter härutinnan äro givetvis ytterst beroende på deras eget uppträdande. Det är emellertid av vikt och i överensstämmelse med hos oss gällande allmänna rättsgrundsatser, att man från samhällets sida — vare sig det gäller kommunala markförvaltande organ eller myndigheter med ordningshållande uppgifter — icke i förevarande hänseende bedömer det relativt obetydliga antalet zigenare på förutfattade meningar om denna folkspillras mindre goda sidor, liksom att man vid sina ställningstaganden tar behörig hänsyn till deras från svenskarna i allmänhet avvikande livsföring och karaktärsdrag.

Jag övergår här efter till frågan huruvida i det förevarande ärendet Bodin haft fog för att med stöd av allmänna polisinstruktionen ingripa mot zigenarsällskapet på sätt som skett.

Enligt 1 § förenämnda instruktion har polisen att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att fullgöra den verksamhet i övrigt, som på grund av särskilda stadganden eller hävdvunnet bruk ankommer på polisen, därvid det åligger polisen, bl. a., att söka förebygga brott samt hindra att ordningen och säkerheten störes, att uppdaga och utreda begångna brott samt vidtaga erforderliga åtgärder då ordningen och säkerheten eljest blivit kränkt, att i övrigt lämna allmänheten skydd, upplysning och annan hjälp samt att meddela statliga och kommunala myndigheter handräckning enligt vad därom är särskilt stadgat.

Beträffande polisens maktbefogenheter sägs i 11 § samma instruktion, att polisman för att verkställa tjänsteåtgärd ej får använda strängare medel än förhållandena kräva, samt att rättelse bör i första hand söka vinnas genom upplysningar och anmaningar. Våld får tillgripas endast då tjänsteuppgiften ej kan lösas på annat sätt och får ej brukas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt. Vidare stadgas i 12 § att, om det för att upprätthålla allmän ordning är nödvändigt, polisman har att tillfälligt omhändertaga den,

vars uppträdande innefattar ett störande av eller en omedelbar fara för ordningen. Omhändertagande skall även ske, där det eljest erfordras för att avvärja straffbelagd gärning, mot vilken polisman är pliktig att ingripa.

Rörande innebörden av de i allmänna polisinstruktionen sålunda givna bestämmelserna i fråga om polisens maktbefogenheter framhålles i de av chefen för inrikesdepartementet den 4 juni 1948 utfärdade anvisningarna till denna instruktion bl. a. följande: För att genomföra sina uppgifter måste polisen vid behov kunna anlita tvång. Polisens tvångsrätt vore endast delvis reglerad. Allmängiltiga lagstadganden funnes endast rörande användande av vissa tvångsmedel i anledning av misstanke om begånget brott samt rörande användande av våld. För rätten att bruka våld gällde vissa allmänna grundsatser i 5 kap. 7—11 §§ strafflagen, men dessa innefattade ej någon fullständig lösning av frågan om polisens rätt att använda våld i tjänsten. Även utan uttryckligt stöd av något stadgande i lag ansåges polisen under vissa förutsättningar vara berättigad anlita tvång. Detta gällde bl. a. vid avvärjande av brott eller förebyggande av andra händelser, som störde eller hotade att störa allmän ordning och säkerhet. Den i polisinstruktionen uttalade principen att strängare medel än nödvändigt ej finge tillgripas gällde alla polisingripanden. Den gällde således icke blott vid inskridanden, när brott eller andra kränkningar av ordningen och säkerheten ägt rum, utan även vid ingripanden i förebyggande syfte. Den ägde vidare tillämpning både vid ingripanden mot personer och vid åtgärder, som riktade sig mot egendom. Behov att anlita våld mot person kunde föreligga även i andra fall än dem, som avsåges i ovannämnda paragrafer av 5 kap. strafflagen. Om t. ex. en person på allmän plats gjorde sig skyldig till oljud eller annat föregelseväckande beteende eller till gärning, som sårade tukt och sedlighet, och trots polismannens tillsägelse icke upphörde därmed, kunde det vara nödvändigt att med våld avlägsna honom från platsen. Uttryckliga stadganden, som gäve polisman rätt att bruka våld mot egendom, förekomme sparsamt. Det låge dock i sakens natur, att polisman även utan uttryckligt bemyndigande måste anses berättigad att öva våld mot egendom, om detta vore nödvändigt för att han skulle kunna lösa sina tjänsteuppgifter. Så kunde t. ex. vara fallet i samband med vidtagande av vissa straffprocessuella tvångsåtgärder, liksom vid beslag av egendom, som enligt särskilda författningar skulle anses förverkad, eller vid genomförandet av vissa undersöknings- och granskningsuppgifter, som enligt särskilda bestämmelser ålåg polisen. Även i dylika fall måste emellertid de allmänna reglerna för tvångsingripande iakttagas.

Av vad nu återgivits framgår, att föreliggande bestämmelser och anvisningar rörande polisens befogenheter att begagna tvångsmedel i fall, där så icke är uttryckligt medgivet, äro allmänt avfattade och endast innehålla vissa grundläggande regler. Med hänsyn till polisverksamhetens mångskiftande beskaffenhet och i betraktande av de olikartade situationer, som där-

vid kunna förekomma, är det självfallet icke heller möjligt att lämna någon närmare bestämning i fråga om befogenheterna i nämnda hänseende. Frågan huruvida och i vilken mån polisen äger använda tvång för att förebygga eller avhjälpa olika slags missförhållanden måste därför i stor utsträckning bli beroende av omständigheterna i de särskilda fallen. En viktig princip för polisens handlande härvidlag har dock starkt framhävts, nämligen att strängare medel ej får användas än vad förhållandena kräva samt att våld — mot person eller egendom — får tillgripas endast då tjänsteuppgiften ej kan lösas på annat sätt. Tvånget måste sålunda alltid stå i rimligt förhållande till den fara eller olägenhet, som ingripandet avser att undanröja, och åtgärderna städse noga anpassas efter vad den föreliggande situationen kräver.

I förevarande fall har såsom skäl för polisens åtgärd att tvångsvis avlägsna zigenarsällskapet anförts i huvudsak *dels* att sällskapet stört ordningen genom att mot stadens vilja kvarstanna på platsen, vars utnyttjande för avsett ändamål hindrades genom lägerslagningen, *dels* att sällskapet personligen uppträtt störande på platsen och där osnyggat ävensom stört ordningen i den närmaste omgivningen, *dels ock* att sedlighetsbrott vore att befara från en av sällskapets medlemmar, vilken tidigare dömts för sådant brott.

Beträffande den först angivna omständigheten får jag framhålla, att det i vissa fall av extrem beskaffenhet, t. ex. då någon uppslår tält i allmän park eller på enskild bostadstomt, kan föreligga befogenhet och skyldighet för polisen att ingripa mot det företagna markintrånget och i mån av behov med våld avlägsna vederbörande. Om något sådant markintrång var emellertid här icke fråga. Såsom jag i det föregående närmare utvecklat var det i förevarande fall icke ens utan vidare klart att ett olovligt besittningstagande förelåg. Även om övertvägande skäl kunde anses tala för att så var fallet, har det emellertid legat utanför polisens allmänna befogenheter att, enbart av den anledningen att sällskapet utan stadens medgivande och i strid mot vad från dess sida framhölls begagnade sig av campingområdet som lägerplats, vidtaga tvångsåtgärder för sällskapets avlägsnande. Det är enligt min mening uppenbart, att frågan om avhysning i ett fall som det förevarande icke kan innefatta en uppgift, som det ur allmänna ordnings- och säkerhetssynpunkter ankommer på polisen att i summarisk handläggning väg avgöra, utan som på markägarens talan skall hänskjutas för prövning i härför särskilt avsedd ordning, i första hand av överexekutor.

Vad härefter angår övriga återopade omständigheter — hänförande sig till sällskapets mera personliga uppträdande — synes av utredningen framgå, att en viss oordning varit rådande på platsen såtillvida att olika föremål varit kringspridda på marken. Det är emellertid tydligt, att vad härutinnan förekommit icke kunnat innefatta något svårare störande av ordningen. Det som väsentligen lagts sällskapet till last i förevarande samman-

hang — och som närmast synes ha föranlett sakens upptagande — torde ha varit sällskapet uppträdande mot närboende. I detta hänseende har emellertid vid utredningen icke framkommit annat än att, enligt vad innehavaren av den närbelägna affären uppgivit, sällskapet därstädes uppträtt olämpligt och utan lov använt till affären hörande avträde. De övriga två vid utredningen hörda, invid campingplatsen boende personerna ha däremot förklarat sig icke ha haft något obehag av sällskapet, även om de tydligen känt en viss på misstroende mot zigenare i allmänhet grundad osäkerhetskänsla. Påståendet att närboende störts synes sålunda i avsevärd grad överdrivet. Vidare har mot sällskapets medlemmar anförts, att de grovt missfirmat stadens och polisens representanter, då dessa uppmanat sällskapet att avflytta. Härvid måste emellertid tagas i betraktande — förutom den temperamentsfulla läggning som är ett för zigenare typiskt särdrag — att medlemmarna förklarligtvis blivit upprörda över det i deras tycke orättvisa ingreppet mot dem. Något åtal för missfirmelse har tydligen icke heller ifrågasatts. Vad slutligen angår den omständigheten, att en av medlemmarna tidigare dömts till böter för sedlighetssårande handling är det uppenbart, att enbart nämnda omständighet icke varit till fyllest för att med tvång avlägsna denne medlem från platsen. Än mindre har en avhysning av hela sällskapet kunnat grundas därå.

Av det nu sagda framgår att, även om det i vissa hänseenden otvivelaktigt förelegat fog för anmärkningar mot sällskapets medlemmar, vad de sålunda låtit komma sig till last icke gärna kan anses ha innefattat något mera svårartat störande av ordningen på campingplatsen och i omgivningen. I all synnerhet gäller detta, om man beaktar de speciella förhållanden, som i allmänhet betinga zigenares livsföring. Jag har härvid icke bortsett från att sällskapets uppträdande, sett i ett sammanhang, kunnat ge en sämre bild än vad en genomgång i efterhand av varje särskild detalj för sig ger vid handen. Vad som från sällskapets sida förekommit i fråga om ordningsstörande förehavanden må ha berättigat polisen att inskrida med anmånningar och föreställningar. Möjligen har även åtal i något hänseende kunnat övervägas. Men härifrån och till den extrema åtgärden att från campingplatsen tvångsvis förflytta hela detta sällskap om elva personer, som där tagit sin mer eller mindre tillfälliga bostad, är ett högst väsentligt steg. Ett så djupgående ingrepp mot dessa personer har uppenbarligen icke stått i rimligt förhållande till den fara eller olägenhet, som ingreppet avsett att undanröja, och har därmed stått i klar strid mot den i polisinstruktionen uttalade grundsatsen att strängare medel icke får av polisen användas än vad omständigheterna påkalla.

I enlighet med det nu sagda finner jag vad Bodin anført om att platsen skulle ha olovligen ianspråktagits av sällskapet och om sällskapets uppträdande i övrigt icke vara av den beskaffenhet, att Bodin ägt att på grund därav med stöd av allmänna polisinstruktionen besluta om tvångsförflytt-

ning av sällskapet. Jag finner således, i likhet med länsstyrelsen och Delle-ryd, att Bodins berörda ställningstagande icke varit lagligen grundat. Bodin har följaktligen härutinnan gjort sig skyldig till tjänstefel.

Beträffande härefter Bodins åtgärder i fråga om verkställigheten av det av honom fattade, i och för sig felaktiga beslutet om sällskapets avlägsnande från campingsplatsen får jag anföra följande.

I ett fall som det förevarande, där det gällde att av allmänna ordnings-skäl avlägsna ett sällskap, som i god tro ianspråktagit platsen som sin bostad under någon tid framåt och där ett tillfälligt personligt omhändertagande av sällskapets medlemmar eller någon av dem ej ens var ifrågasatt, lärer verkställighetsfrågan böra bedömas såsom om det gällt verkställighet genom utmätningsmans försorg av ett beslut av överexekutor eller domstol om sällskapets avhysning. Enligt vedertagna regler tillgår vid avhysning i allmänhet så, att den förpliktades egendom och, om så erfordras, även han själv avlägsnas från bopplatsen. Därest den avhyste icke själv tager hand om sina tillhörigheter, placeras dessa på en av sökanden eller den förpliktade anvisad plats. Kan sådan plats ej anvisas, uppstå ej sällan besvärliga situationer. I vissa fall kunna svårigheterna att placera egendomen medföra hinder tills vidare mot verkställighetens fulla genomförande. Även sociala och humanitära synpunkter måste beaktas, då fråga är om personavhysning. Så torde sjukdom och avsaknaden av annan bostad påkalla omsorgsfull prövning i varje särskilt fall, därvid samråd stundom måste tagas med vederbörande sociala hjälporgan.

I enlighet med angivna allmänna regler och i betraktande av de i detta fall föreliggande särskilda omständigheterna finner jag, att det ålegat Bodin som en tjänsteplikt att tillse — då han nu fann en avhysning påkallad — att sällskapet och dess tillhörigheter transporterades till en plats, där sällskapet, som självt saknade medel för transport och i övrigt tydligen var ekonomiskt utblottat, ägde slå läger och finge rimliga möjligheter att förtjäna medel för sitt uppehälle. Ett motsatt betraktelsesätt skulle uppenbarligen medföra konsekvenser, som ur såväl allmän som enskild synpunkt måste framstå som betänkliga.

Den plats, dit sällskapet transporterades och där avlastningen ägde rum — belägen inemot en mil från närmaste tätort och i en glest befolkad trakt — var emellertid klart olämplig som uppehållsplats för ett zigenarsällskap med dess speciella livsvillkor. Detta synes även ha insetts av Bodin, som förklarar sig ha haft för avsikt att påföljande dag, då han skulle återgå till sin tjänst som biträdande landsfiskal i Borlänge, utverka tillstånd för sällskapet att, i enlighet med dess eget önskemål, slå läger i denna stad och även söka förhjälpa dem dit. Platsen, där avlastningen ägde rum, skulle sålunda enligt Bodin allenast behöva användas som läger under någon dag. Bodins uppgifter härom stå visserligen i mindre god överensstämmelse med hans egna utgångspunkter. Eftersom Bodin, på sätt framgår av hans ytt-

rande, ansåg att sällskapet hade goda möjligheter att erhålla lägerplats i Borlänge, borde det ha legat nära till hands och icke inneburit någon svårighet för honom att före avfärden från campingplatsen genom telefonsamtal erhålla klarhet i denna fråga i syfte att transportera sällskapet direkt till ifrågavarande plats. En förflyttning ytterligare en knapp mil hade uppenbarligen icke varit av nämnvärd betydelse vare sig för Bodin och hans personal eller för Ludvika stad såsom bekostare av transporten. Bodins åtgärd att avlämna sällskapet på den plats, där avlastningen nu ägde rum, skulle likväl ha kunnat godtagas, därest Bodin därefter vidtagit av honom avsedda åtgärder. Emellertid har Bodin — som i samband med sällskapets avlastning icke satte sig i förbindelse vare sig med markägaren eller med landsfiskalen i distriktet — icke i fortsättningen vidtagit någon som helst åtgärd i det av honom angivna syftet, därvid han som förklaring uppgivit att han blev förbittrad över innehållet i vissa tidningsartiklar rörande den verkställda förflyttningen av sällskapet, vilka enligt hans mening innehöll felaktiga och för honom kränkande uttalanden. Sällskapet nödgades följaktligen att självt ordna för sig på platsen och så småningom på egen hand söka sig bort därifrån.

Genom sitt berörda förfarande att avlämna sällskapet på den ifrågavarande platsen utan att därefter vidtaga någon åtgärd i förut angivet syfte har Bodin följaktligen åsidosatt vad som i tjänsten ålegat honom enligt sakens beskaffenhet och föreliggande omständigheter och förty även härutinnan gjort sig skyldig till tjänstefel.

I ytterligare två hänseenden har Bodin förfarit felaktigt. Sålunda har han dels underlåtit att, såsom ålegat honom, förvissa sig om att hinder icke mötte mot sällskapets lägerslagning på den av honom anvisade platsen, dels ock underlåtit att, enligt vad som följer av 9 § landsfiskalsinstruktionen, underrätta landsfiskalen i vederbörande distrikt om den av honom företagna tjänsteåtgärden. Nu angivna felaktigheter, vilka i och för sig äro mindre allvarliga, böra ses i samband med hans förut berörda förfarande.

Vid bedömandet av vad Bodin i ärendet låtit komma sig till last må till en början framhållas, att Bodin genom stadens begäran om skyndsamt handräkning för sällskapets avlägsnande och vad i övrigt i saken förekom ställdes inför en situation, som var ovanlig och som till sin rättsliga innebörd torde ha tett sig oklar för en mindre erfaren polisman. Såsom tjänstgörande polischef i distriktet hade emellertid Bodin att taga ställning till stadens berörda framställning, vilken avsåg den extrema åtgärden att i summarisk, polisiär ordning tvångsvis förflytta ej mindre än elva personer med tillhörande bohag. I detta läge hade Bodin kunnat och bort inhämta råd i saken hos landsfogden eller länsstyrelsen. Därest så skett, hade någon tvångsförflyttning genom polisens försorg uppenbarligen icke kommit till stånd. Då emellertid Bodin underlåtit att inhämta sådant råd, kan icke som ursäkt för hans förfarande att utan laga stöd besluta om sällskapets

tvångsförflyttning anföras, att situationen varit för honom svår att bedöma eller att han handlat under visst intryck av stadens till honom gjorda hänvändelse. Såsom på sitt sätt än mer anmärkningsvärd framstår Bodins åtgärd att på sätt skett transportera sällskapet och dess tillhörigheter till den ifrågavarande, såsom lägerställe för zigenare klart olämpliga platsen och där lämna sällskapet att klara sig bäst man kunde. Även om Bodins felbedömning av själva avhysningsfrågan skulle kunna anses ursäktlig — något som jag på grundval av den föreliggande utredningen icke anser vara förhållandet — har Bodin i varje fall genom sitt nyssberörda tillvägagångssätt vid förflyttningens verkställande gjort sig skyldig till ett klart tjänstefel, som i betraktande av att det här gällt ett djupgående ingripande i den personliga rörelsefriheten framstår som ett allvarligt övergrepp. Detta Bodins förfarande är desto mera klandervärt som han därvid, vilket han själv vidgått, av helt ovidkommande skäl brutit en av honom i tjänsten gjord utfästelse.

Jag finner följaktligen vad mot Bodin förekommit vara av beskaffenhet att icke kunna undgå beivran. Denna beivran bör ske vid allmän domstol.

Under återopande av det anförda uppdrog jag åt landsfogden att vid vederbörlig domstol anhängiggöra och utföra åtal mot Bodin för tjänstefel i ovan anmärkta hänseenden. Ansvar borde yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen. Tillfälle borde beredas medlemmarna av det ifrågavarande sällskapet att i mån av befogenhet föra talan i målet.

Västerbergslags häradsrätt — varest åklagaren yrkade ansvar å Bodin för tjänstefel, förutom i av mig angivna hänseenden, jämväl för en utmätningsåtgärd, som icke äger samband med förevarande sak — yttrade i dom *den 25 oktober 1958*, såvitt nu är i fråga, följande.

Det för lägerslagningen ianspråktagna området, som ej ingår i stadsplan, disponeras helt av Ludvika stad. Området har av staden upplåtits till allmänt begagnande såsom bad- och campingplats.

Några föreskrifter i avseende på den allmänna ordningen på platsen eller angående under vilka villkor området finge av allmänheten nyttjas förefunnos icke vid den tid varom i målet är fråga.

Av omständigheterna i målet finner häradsrätten ådagalagt, att staden avsett, att området endast skulle begagnas sommartid sedan vattnets temperatur medgäve badning — i regel från mitten av juni månad — och först efter det staden iordningställt området.

Emellertid framgår av utredningen, att området, då vädret tilläte badning, börjat att av allmänheten användas före angivna tidpunkt, och att staden ej motsatt sig detta.

I målet är styrkt, att ifrågakomna sällskap, huvudsakligen bestående av zigenare, ankommit till Ludvika den 24 maj 1956 och då på förfrågan hos någon av allmänheten om tältplats blivit hänvisat till omförmälda bad-

och campingplats, där sällskapet samma dag slagit läger. Sällskapet, som några dagar senare något utökats, har kvarstannat på platsen till på förmiddagen den 31 maj 1956.

I målet är ostridigt, att sällskapet ej inhämtat tillstånd av staden till lägerslagningen.

Vidare framgår av utredningen, att sällskapet ankommit från Karlskoga eller Örebro, att det haft för avsikt att fortsätta till Bollnäs, att emellertid dess medlemmar, då de anlät till Ludvika, saknat medel att fortsätta resan, att detta varit orsaken till att de stannat där, att någon eller några av dem förgäves sökt erhålla arbetsanställning i staden, samt att de skaffat sig kontanta medel genom försäljning av »diverse krims-krams» och medförda hundar.

Därjämte är ådagalagt, att sällskapet, som bestått av elva personer, varav två barn, på området slagit upp två tält, det ena, ett större, av sedvanlig tivoli-modell.

Av Fredrikssons och Ahrås' vittnesmål framgår

att då Fröberg, Fredriksson och Ahrås i anledning av inkomna klagomål mot sällskapets uppehåll på badplatsen den 29 maj 1956 infunnit sig därstädes, sällskapets medlemmar på förfrågan hur länge de tänkte stanna där förklarar att de avsett kvarbliva omkring tre månader;

att Fröberg i anledning härav uppmanat dem att avflytta från området samt

att sällskapet, som befunnit sig i hetsig stämning, vägrat hörsamma denna uppmaning.

Bodin har uppgivit, att sedan Fröberg i anledning av vad sålunda förekommit hos Bodin gjort hemställan, att Bodin i egenskap av polischef skulle avhysa sällskapet från området, Bodin den 30 maj 1956, åtföljd av landsfiskalsassistenten Nils Gunnar Bolinder, inställt sig på badplatsen och uppmanat sällskapet att avflytta därifrån under förklaring att, därest så icke skett senast klockan 9.30 påföljande dag, sällskapet genom polisens försorg skulle tvångsförflyttas därifrån.

Emellertid har Bodin förklarar, att han senare samma dag blivit tveksam om lagligheten av den planerade tvångsförflyttningen. Han hade därför bestämt sig för att ej verkställa beslutet härom utan förmå sällskapet att frivilligt avflytta.

I målet är ostridigt, att sällskapet icke vid den av Bodin angivna tidpunkten vidtagit några åtgärder för avflyttning, att Bodin då inställt sig å badplatsen, åtföljd av Bolinder och 5—7 polismän, varav en del uniformerade, att ungefär halva styrkan kvarlämnats ett stycke från badplatsen, att återstående styrka tagit ned tälten samt hjälpt till med inpackning av sällskapets tillhörigheter, att allt genom polisens försorg instuvats på två lastbilar, att sällskapets medlemmar tagit plats i en buss, att bussen, i vilken en del av polismännen medföljt, jämte de båda lastbilarna kört till

Baggbo, där avlastning skett och sällskapet slagit läger, samt att Bodin och Bolinder medföljt dit i personbil.

Bodin har påstått att, då han sagda morgon framkommit till badplatsen, sällskapet förklarar, att Bodin ej varit befogad avlägsna dem därifrån, samt att Bodin därvid vitsordat, att han saknat sådan befogenhet.

Vidare har Bodin gjort gällande, att han efter samtal med sällskapets medlemmar lyckats vinna deras förtroende, och att de till slut gått med på att frivilligt flytta, att emellertid Kajsa Larsson förklarar, »flytta gör vi, men packa får ni göra», att Bodin, som ansett angeläget att polisen »bort göra en eftergift» beordrat de närvarande konstaplarna att taga ned tälten samt packa och lasta in sällskapets tillhörigheter på lastbilarna.

Häradsrätten finner det anmärkningsvärt, att Bolinders berättelse i väsentliga avseenden skiljer sig från vad Bodin härutinnan uppgivit. Sålunda har Bolinder icke uppfattat, att Bodin den 30 maj meddelat sällskapet något beslut om tvångsförflyttning påföljande dag, därest sällskapet då ej frivilligt utrymt badplatsen. Tvärtom har Bolinder förklarar, att Bodin den 30 maj lyckats uppnå samförstånd med zigenarna och dessa varit helt införstådda med att flytta. Ej heller har Bolinder den 31 maj på morgonen hört zigenarna nämna, att Bodin enligt deras uppfattning saknat befogenhet att tvångsförflytta dem, ävensom att Bodin vitsordat riktigheten av deras påstående härutinnan.

Häradsrätten anser icke uteslutet, med hänsyn till den långa tid som flutit från det händelserna utspelats, att Bolinder gjort sig skyldig till minnesfel och sammanblandat vad som ägde rum den 30 och den 31 maj. Att Bolinder haft svårt erinra sig vad som verkligen hänt finner häradsrätten ytterligare styrkt av den osäkerhet Bolinder visat i sitt vittnesmål.

I ett avseende finner emellertid häradsrätten, att Bolinder bestyrkt riktigheten av Bodins berättelse, nämligen beträffande ovan citerade, av Kajsa Larsson fällda yttrandet, »flytta kan vi göra, men packa får ni göra».

Sistnämnda yttrande finner häradsrätten giva stöd för Bodins påstående, att sällskapet slutligen bestämt sig för att frivilligt utrymma lägerplatsen.

Med hänsyn till nämnda omständighet samt den oklarhet som i övrigt föreligger beträffande vad som förekommit vid Bodins förhandlingar med sällskapet, innan tälten tagits ned och inpackningen av dess tillhörigheter börjat, anser häradsrätten det mot Bodins bestridande icke vara i målet styrkt, att tvångsförflyttning ägt rum.

Emellertid finner häradsrätten, att Bodin, som icke varit befogad ingripa mot sällskapet jämlikt av honom åberopade bestämmelse i allmänna polisinstruktionen, förfarit felaktigt genom att till badplatsen beordra omfördälda polismän, av vilka några varit uniformerade, och föra underhandlingarna med sällskapet i närvaro av en del av dessa polismän. Härigenom har sällskapets medlemmar kunnat bibringas den uppfattningen, att de icke haft full handlingsfrihet.

Häradsrätten anser dock följande omständigheter böra beaktas: Sedan Fröberg såsom representant för Ludvika stad anmodat sällskapet att avflytta från badplatsen, har sällskapet ej ägt befogenhet att där längre kvarstanna. Staden borde enligt häradsrättens mening hos överexekutor gjort framställning om sällskapets avhysning. Häradsrätten anser uppenbart, att en sådan framställning kommit att av överexekutor bifallas, då staden haft uteslutande dispositionsrätt över området och på grund därav haft rätt att få från platsen avlägsnade personer, som hindrade områdets användning för det därmed avsedda ändamålet. Vidare anser häradsrätten det icke kunna bortses från att sällskapet genom sitt uppträdande, särskilt mot stadens representanter, polischefen och polismännen, betett sig på ett sådant sätt, att fog kunnat finnas för Bodins uppfattning, att läget var prekärt, och för hans ängslan att något skulle inträffa.

Med hänsyn härtill finner häradsrätten, att Bodins förfarande vid utrymningen av lägret, ehuru felaktigt i anført avseende, dock ej vara av beskaffenhet att för honom föranleda ansvar för tjänstefel.

Beträffande händelseförloppet i övrigt eller vad som ägt rum efter det lägret av sällskapet utrymts anser häradsrätten av utredningen framgå, att sällskapets medlemmar frivilligt gått med på att bliva transporterade norrut mot Borlänge. Häradsrätten finner, i motsats till åklagaren, att Bodin i sitt handlande härutinnan visat förståelse och medkänsla för sällskapets svåra belägenhet. Det måste enligt häradsrättens mening anses berömvärdt, att Bodin föranstaltat om att transporten verkställts på Ludvika stads bekostnad och att sällskapet härutöver erhållit ekonomiskt bistånd såväl av staden som Bodin personligen. Någon befogad anmärkning mot den plats, till vilken transporten verkställts, anser häradsrätten ej heller kunna göras.

Häradsrätten finner sålunda att Bodin, såvitt avser sagda händelseförlopp, ej heller gjort sig skyldig till tjänstefel.

Häradsrätten ogillade förty åtalet.

Med häradsrättens dom fann jag mig icke kunna åtnöjas, varför jag uppdrog åt landsfogden att fullfölja talan mot domen.

Svea hovrätt förehade målet vid huvudförhandling, därvid Kajsa Larsson och hennes son Julle Larsson hördes som målsägande samt vittnesförhör ägde rum med Bolinder ävensom tre andra polismän. I dom *den 25 april 1959* yttrade hovrätten följande.

Bodin har i hovrätten i allt väsentligt lämnat samma uppgifter som vid häradsrätten.

Kajsa Larsson och Julle Larsson ha bestritt att de och deras sällskap frivilligt flyttat från lägerplatsen i Ludvika. De ha förnekat att Bodin på morgonen den 31 maj 1956 upplyst dem om, att han icke hade laglig rätt

att tvångsflytta sällskapet. Julle Larsson har tillagt: Till sist hade de gått med på att låta polisen flytta lägret. Anledningen härtill hade varit att de förstått, att staden icke skulle tillåta dem att kvarstanna på badplatsen och att polisen, om de vägrade att flytta, skulle avhysa dem därifrån med våld.

Utsagorna av de polismän, som hörts såsom vittnen i målet, vederlägga icke vad Kajsa Larsson och Julle Larsson sålunda uppgivit. Av nämnda utsagor framgår fastmer att sällskapet varit synnerligen ovilligt att bryta tältlägret och att vad Bodin åstadkommit genom sina förhandlingar med sällskapets ledning endast varit att dess medlemmar utan motstånd lät polisen taga ned tälten, packa sällskapets tillhörigheter och ordna med flyttningen av lägret till annan plats.

På grund av vad sålunda upptagits finner hovrätten att Bodin låtit verkställa avhysning av sällskapet i enlighet med sitt dagen förut meddelade beslut härom.

Bodin har som stöd för den vidtagna åtgärden åberopat att en av sällskapet tidigare dömts jämlikt 18 kap. 13 § strafflagen och att det, då badplatsen vid ifrågavarande tid huvudsakligen besöktes av barn, förelegat fara för att denne medlem ånyo skulle göra sig skyldig till sedlighetssärande gärning, att från flera håll klagomål riktats mot sällskapets uppträdande såväl på lägerplatsen som i dennas omgivning och att med hänsyn härtill, till sällskapets uppförande vid kommunalborgmästarens besök och till det förhållandet att ett par av sällskapets medlemmar förut dömts för förmögenhetsbrott det ur ordningssynpunkt varit riskabelt att låta sällskapet kvarstanna på badplatsen.

Utredningen i målet har väl givit vid handen att vissa av sällskapets medlemmar tidigare gjort sig skyldiga till sådan brottslighet som Bodin uppgivit, att befogade anmärkningar kunnat riktas mot sällskapets uppträdande, när kommunalborgmästaren besökt platsen, samt att lägerplatsen icke hållits i vårdat skick. På grund av vad sålunda förekommit har Bodin dock icke varit berättigad att med stöd av 1 § polisinstruktionen avhysa sällskapet från lägerplatsen; och då ej heller eljest, såvitt framgått, fog funnits för sådan åtgärd, har Bodin gjort sig skyldig till tjänstefel. Omständigheterna äro emellertid mildrande.

Vad därefter angår transporten av sällskapet och dess tillhörigheter till Baggbo har Julle Larsson förklarat att sällskapet önskade bli förflyttat i riktning mot Bollnäs och att man därför icke haft något emot en transport till Borlänge. Han har medgivit att Bodin före avfärden talat om Baggbo som en lämplig lägerplats men har förnekat att någon överenskommelse träffats om att sällskapet skulle avlastas på denna plats.

Bodin har anfört: Lägerplatsen i Baggbo skulle endast vara tillfällig i avvaktan på att myndigheterna i Borlänge skulle anvisa lämpligare sådan. Han hade klargjort detta för sällskapet och tillika upplyst medlemmarna

om att arbetsmöjligheter funnes vid en närbelägen såg. Innan han lämnat Baggbö hade det blivit klart, att markägaren tillät sällskapet att stanna på det ställe, där avlastning skett.

Även om det såsom Bodin gjort gällande icke varit ett tjänsteåliggande för honom att ombesörja sällskapets förflyttning till annan lägerplats, har Bodin likväl verkställt förflyttningen på sådant sätt att denna uppenbarligen utgjort en tjänsteåtgärd från Bodins sida. Bodin har därför varit skyldig tillse att sällskapet avlastades på en plats, där de ägde slå läger och som kunde anses lämplig åtminstone som tillfällig uppehållsort för dem. Bodins uppgift att tillståndsfrågan ordnats, innan han återvänt till Ludvika, är emellertid icke vederlagd. Av utredningen i målet framgår att lägerplatsen i Baggbö med avseende å läge och beskaffenhet icke varit sämre än att densamma skäligen bort godtagas av sällskapet för en kortare tids vistelse. Att så varit fallet bestyrkes av Julle Larssons uppgift att sällskapet stannat i Baggbö till långt in på sommaren samt att han och en annan medlem av detta tidvis arbetat vid sågen.

Åtalet i sistberörda del kan därför icke vinna bifall.

Hovrätten prövar lagligt på det sätt ändra häradsrättens dom att Bodin dels dömes jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel att till Kronan utgiva 20 dagsböter å 20 kronor dels ock förpliktas att till statsverket återgälda vid häradsrätten av allmänna medel förskjutna vittneslöner, 50 kronor.

Det åligger Bodin att gottgöra statsverket vad av allmänna medel utgivits i ersättning till målsägandena och vittnet Bolinder för deras inställelse i hovrätten, tillhoppa 163 kronor.

Mot hovrättens dom fullföljde Bodin talan genom ansökan om revision.

Högsta domstolen fann genom beslut den 30 oktober 1959 ej skäl att meddela prövningstillstånd, i följd varav hovrättens dom skulle stå fast.

2. Obehörigt förfarande av komminister att nedriva affischer om frireligiöst möte m. m.

I tidningen Dagens Nyheter för den 1 augusti 1957 var intagen en artikel med rubriken »Väst kustpräst rev ner plakat om frikyrkomöte». I artikeln anfördes bl. a. följande.

Måndagen den 29 juli satte löjtnanten Erik Lundkvist i frälsningsarmén upp fem affischer i fiskeläget Gullholmen, en ö strax väster om Orust. Affischerna innehöllo följande tillkännagivande: »Hamnbryggan, måndagen den 29 juli kl. 19.30. Evangelium på sångens vingar. Rikligt program med sång — musik — allsång — tal, sångblad utdelas. Varmt välkomna». Un-

der dagens lopp fann Lundkvist, att alla affischer utom en nedplockats. T. f. komministern i Gullholmens församling Johan Pettersson hade vid samtal med tidningens representant erkänt att han nedrivit en av affischerna i fråga.

Med anledning av innehållet i tidningsartikeln anmodades landsfiskalen i Orusts distrikt att verkställa förhör med Pettersson och i övrigt införskaffa utredning.

Vid förhör inför landsfiskalen uppgav Pettersson.

Måndagen den 29 juli vid 13.30-tiden hade han från fönstret i sin bostad i prästgården på Gullholmen iakttagit en av affischerna. Denna var uppsatt på en stolpe mitt emot prästgården. På samma stolpe hade funnits en affisch om en danstillställning. Han hade genast gått ut och tagit bort affischerna, som han medfört in i bostaden och fortfarande hade i behåll. En kort stund senare hade Lundkvist kommit hem till Pettersson och uppgivit att det varit han som satt upp frälsningsarméns affischer. De hade haft ett långt samtal med varandra och Pettersson hade därvid vädjat till Lundkvist att inte hålla några möten på ön. Anledningen till att Pettersson tagit bort frälsningsarméns affisch hade varit, att han inte ansett det önskvärdt att frälsningsarmén hölle några möten på ön enär någon frireligiös verksamhet ej funnes i församlingen. Genom att borttaga affischen hade han velat utåt visa sin uppfattning i denna fråga. Han ville i detta sammanhang åberopa bestämmelsen i 41 § första stycket c) i lagen om församlingsstyrelse, enligt vilken bestämmelse det ålåg kyrkorådet att vaka över att kyrklig tvedräkt och söndring såvitt möjligt förhindrades. Han vore ordförande i kyrkorådet i Gullholmens församling och ansåge sig vid tillfället ha ägt att handla å rådets vägnar. Borttagandet av affischen hade emellertid skett helt impulsivt — dock icke oöverlagt — och han hade icke närmare reflekterat över i vilken egenskap han handlade. Orsaken till borttagandet av dansaffischen var att den satt på ett så utmanande sätt mitt emot prästgården. Han undervisade konfirmander och hade till uppgift att uppmana dem undfly tillfällen till synd, till vilka även dans räknades.

Domkapitlet i Göteborg uttalade i infortrat yttrande, att domkapitlet funne det påtalade handlingssättet olämpligt men ansåge Petterssons av allt att döma impulsiva handlande icke vara av beskaffenhet att föranleda någon domkapitlets åtgärd, så mycket mera som domkapitlet vore förvisst om att det inträffade icke komme att upprepas.

Sedan tillfälle därefter beretts Pettersson till slutligt yttrande, anförde denne, bl. a., följande.

Det vore, särskilt i ifrågavarande landsdel, välbekant att kyrklig söndring och tvedräkt uppstode där frikyrklighet och sekterism vunne insteg. Genom nedrivandet av frälsningsarméns affisch måste det för församlingsborna ha blivit uppenbart, att församlingens präst icke med tyst samtycke kunnat låta det tillämnade mötet äga rum. Då åtgärden icke avsett att gradera olämpligheten av frikyrkomöten, å ena sidan, och danstillställningar, å den andra, hade det förefallit logiskt riktigt att avlägsna även dansbaneaffischen. Avlägsnandet av frälsningsarméns affisch syntes även helt motsvara den grundinställning, som kommit till uttryck i Uppsala

mötes beslut, vilket beslut inginge i vår kyrkas bekännelseskrifter. Enligt Petterssons mening kunde han sålunda genom den vitsordade åtgärden icke ha gjort sig skyldig till tjänstefel.

I en till domkapitlet den 5 augusti 1958 avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Församlingsfrihet, varmed vanligen brukar förstås rättighet för medborgarna att sammankomma för gemensam överläggning, opinionsyttring eller upplysning, är en av de viktigaste medborgerliga rättigheterna och har i vårt land sedan mera än 100 år tillbaka även utan uttryckligt lagstadgande förutsatts vara en i princip erkänd medborgerlig rättighet.

Såvitt gäller religionsutövning har numera i religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 även uttryckligen fastslagits, att det står envar fritt att utöva sin religion och att för religiös gemenskap delta i sammankomst samt att för offentlig gudstjänst ej gälla andra hinder än sådana som i allmänhet äro stadgade för sammankomst, till vilken allmänheten har tillträde.

Även lagen den 14 december 1956 om allmänna sammankomster utgår från principen om medborgarnas församlingsrätt. Vid lagens tillkomst uttalade departementschefen, bl. a., att församlingsrätten otvivelaktigt utgjorde en mycket viktig och värdefull tillgång i ett demokratiskt samhälle och att utgångspunkten vid en reglering av församlingsfriheten borde vara att inga andra inskränkningar finge göras än sådana som framstode som nödvändiga för att uppehålla allmän ordning och säkerhet samt förhindra kränkning av enskilds rätt.

Nämnda inskränkningar återfinnas såvitt avser allmänna sammankomster — varmed avses bl. a. sammankomster för religionsutövning men ej egentliga nöjestillställningar, t. ex. danstillställningar — i lagen om allmänna sammankomster. Beträffande offentliga tillställningar, varmed avses främst nöjestillställningar, återfinnas de närmare bestämmelserna i allmänna ordningsstadgan, vilken tillkommit samtidigt med lagen om allmänna sammankomster.

Av dessa inskränkande bestämmelser framgår, att det i vissa fall lagts i polismyndighetens hand att avgöra huruvida sammankomst eller tillställning må äga rum.

Med församlingsrätten måste anses vara förenad rätten att verka för anslutning vid sammankomster eller tillställningar till exempel genom annonser eller affischer. En församlingsrätt utan rätt att verka i sådant syfte vore utan innehåll.

Av det sagda torde till fyllest framgå, att församlingsfriheten åtnjuter skydd av lag och att från det allmännas och dess organs sida åtgärder, som äro ägnade att begränsa församlingsfriheten, icke få företagas utan stöd av lag.

I nu förevarande ärende är utrett att Pettersson nedrivit två affischer,

av vilka den ena avsåg ett av frälsningsarmén anordnat möte av religiös natur och den andra en danstillställning.

Pettersson har till förklaring av sitt handlingssätt uppgivit, att nedrivandet främst avsett och betingats av frälsningsarméns affisch. Syftet med Petterssons åtgärd har enligt vad han själv uppgivit varit att det för församlingsborna skulle bli uppenbart, att församlingens präst icke med tyst samtycke kunnat låta det tillämnade mötet äga rum, eftersom kyrklig söndring och tvedräkt, enligt vad som vore välkänt, uppstått där frikyrklighet och sekterism vunnit insteg. Under hänvisning till stadgandet i 41 § lagen om församlingsstyrelse — enligt vilket det tillkommer kyrkorådet att vaka över att kyrklig tvedräkt och söndring såvitt möjligt förhindras — har Pettersson gjort gällande att det ankommit på honom såsom kyrkorådets ordförande att vidtaga sådana åtgärder, som kunde förebygga kyrklig söndring och tvedräkt. Då Petterssons åtgärd icke avsett att gradera olämpligheten av frikyrkomöten å ena sidan och danstillställningar å den andra, hade det förefallit Pettersson logiskt riktigt att även dansbaneaffischen avlägsnades.

Det är utan vidare — särskilt i betraktande av de principer som kommit till uttryck i lagen om religionsfrihet — uppenbart att det av Pettersson åberopade stadgandet i lagen om församlingsstyrelse icke kan åberopas såsom stöd för att motverka frikyrklighet eller religionsutövning inom annat religiöst samfund.

Med hänsyn härtill och till vad förut sagts om församlingsfrihet är det tydligt, att Pettersson saknat laga grund för sin åtgärd att nedriva affischerna. Pettersson har följaktligen genom sitt handlande överskridit de befogenheter, som tillkomma honom såsom prästman och ordförande i kyrkorådet.

Pettersson har själv genom sina uttalanden om syftet med åtgärden betonat att denna vidtagits i tjänsten, och någon tvekan härom kan icke råda, oavsett om han därvid handlat i egenskap av ordförande i kyrkorådet eller såsom församlingspräst. För övrigt har det ålegat honom såsom en tjänsteplikt att i sitt handlande avhålla sig från sådant, som på grund av prästämbetets särskilda beskaffenhet kan rubba allmänhetens förtroende för honom såsom prästman eller för kyrkan. Denna förpliktelse har Pettersson otvivelaktigt åsidosatt genom att — i strid med de principer, som kommit till uttryck i lagarna om religionsfrihet och om allmänna sammankomster, och i demonstrativt syfte — nedriva affischerna.

Det tjänstefel, som Pettersson sålunda låtit komma sig till last, kan — trots därvid visad intolerans — ur vissa synpunkter synas bagatellartat, och åtgärden har helt visst varit ett uttryck för äkta övertygelse om vad trons intresse krävde. Nedrivandet av affischerna innebär emellertid en åtgärd, som är ägnad att motverka den religions- och församlingsfrihet, som tillförsäkrats envar medborgare. När en dylik åtgärd vidtoges av en

befattningshavare i det allmännas tjänst framstår den såsom mera allvarlig än eljest. Det skulle vara betänkligt, om genom underlåtenhet att beivra tjänstefelet tvivel uppkomme hos allmänheten om det allmännas vilja att skydda de betydelsefulla medborgerliga rättigheter, om vilka här är fråga. Petterssons handlande kan med hänsyn härtill icke passera opåttalt, i all synnerhet som Pettersson bestritt att han handlat felaktigt och ett uppreparande därför kan befaras.

Vid övervägande av samtliga omständigheter har jag dock funnit, att beivrandet av tjänstefelet bör kunna ske i disciplinär väg, närmast i form av varning. Om så sker, anser jag mig kunna avstå från åtal.

Under återopande av 13 § lagen om domkapitel får jag därför överlämna handlingarna i ärendet till domkapitlet för den åtgärd mot Pettersson som kan befinnas påkallad.

Domkapitlet yttrade i beslut den 23 oktober 1958 följande.

Domkapitlet har tidigare haft tillfälle att yttra sig i ärendet och därvid anfört: Domkapitlet funne det påtalade handlingssättet olämpligt. Domkapitlet ansåge emellertid att Petterssons av allt att döma impulsiva handlande icke vore av beskaffenhet att föranleda någon dess åtgärd, så mycket mera som domkapitlet vore förvissat om att det inträffade icke komme att upprepas.

Sedan JO med skrivelse den 5 augusti 1958 överlämnat ärendet till domkapitlet för den åtgärd mot Pettersson som kan befinnas påkallad, har domkapitlet upptagit ärendet som disciplinmål jämlikt 13 § lagen om domkapitel.

Domkapitlet har genom vederbörande kontraktsprost införskaffat kompletterande utredning, varav framgår att ett uppreparande av det skedda torde få anses helt uteslutet.

Vid övervägande av vad i saken förekommit beslutar domkapitlet att med vidhållande av sin uppfattning framhålla för Pettersson det olämpliga i hans handlingssätt och låta vid denna åtgärd bero. Domkapitlet finner således någon åtgärd mot honom jämlikt 13 § lagen om domkapitel ej påkallad.

I en till landsfogden i Göteborgs och Bohus län avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Innebörden av domkapitlets beslut torde vara, att det påtalade förfarandet enligt domkapitlets mening — ehuru väl olämpligt — icke utgör en olaglig handling. Denna uppfattning kan icke godtagas. Av Petterssons egna uttalanden om anledningen till att han rivit ned frälsningsarméns affisch om ett av denna anordnat möte framgår, att Pettersson ansåg önskvärt att frälsningsarmén icke hölle några möten på ön, enär frikyrklig

verksamhet icke borde vinna insteg i församlingen. Petterssons åtgärd att nedriva affischen var alltså ytterst riktad mot den religions- och församlingsfrihet, som genom lag tillförsäkrats envar. Åtgärden framstår med hänsyn härtill ur principiell synpunkt som så allvarlig, att den enligt min mening icke kan undgå beivran. Med hänsyn härtill och till den av domkapitlet intagna ståndpunkten finner jag mig nu icke kunna underlåta att bringa vad som förekommit under domstols prövning.

På grund av vad sålunda anförts uppdrog JO åt landsfogden att vid vederbörande domstol väcka åtal mot Pettersson för tjänstefel i ovan anmärkta hänseende. Ansvar skulle yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen.

Åtalet väcktes vid Orusts, Tjörns och Inlands domsagas häradsrätt, därvid Pettersson i målet biträdades av advokaten Harald Gjöthlén som offentlig försvarare. I dom *den 14 mars 1959* yttrade häradsrätten följande.

Församlingsfrihet, varmed brukar förstås rättighet att sammankomma för gemensam överläggning, opinionsyttring eller upplysning, är en i Sverige ehuru icke uttryckligen lagfäst, dock i princip erkänd medborgerlig rättighet. Såvitt gäller religionsutövning har numera i religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 även uttryckligen fastslagits att det står envar fritt att utöva sin religion och att för religiös gemenskap deltaga i sammankomst samt att för offentlig gudstjänst ej gälla andra hinder än sådana som i allmänhet äro stadgade för sammankomst till vilken allmänheten har tillträde. Även lagen den 14 december 1956 om allmänna sammankomster utgår från principen om medborgarnas församlingsrätt. Vid lagens tillkomst uttalade departementschefen bl. a. att församlingsrätten otvivelaktigt utgjorde en mycket viktig och värdefull tillgång i ett demokratiskt samhälle och att utgångspunkten vid en reglering av församlingsfriheten borde vara att inga andra inskränkningar finge göras än sådana som framstode som nödvändiga för att uppehålla allmän ordning och säkerhet samt förhindra kränkning av enskilds rätt. Nämnda inskränkningar återfinnas såvitt avser allmänna sammankomster — varmed avses bl. a. sammankomster för religionsutövning men ej egentliga nöjeställningar, t. ex. danstillställningar — i lagen om allmänna sammankomster. Beträffande offentliga tillställningar, varmed avses främst nöjeställningar, återfinnas de närmare bestämmelserna i allmänna ordningsstadgan, vilken tillkom samtidigt med lagen om allmänna sammankomster. Av dessa inskränkande bestämmelser framgår att det i vissa fall lagts i polismyndighetens hand att avgöra huruvida sammankomst eller tillställning må äga rum. Med församlingsrätten måste anses vara förenad rätten att verka för anslutning vid sammankomster eller tillställningar, till exempel genom annonser eller affischer. En församlingsrätt utan rätt att verka i sådant syfte vore utan innehåll. Av det sagda framgår till fyllest att församlingsfrihe-

ten åtnjuter skydd av lag och att från det allmännas och dess organs sida åtgärder som äro ägnade att begränsa församlingsfriheten icke få företagas utan stöd av lag.

De av Pettersson åberopade stadgandena i lagen om församlingsstyrelse och Uppsala mötes beslut innefatta icke laga grund för Pettersson att nedriva affischerna.

Pettersson har vidtagit åtgärden i tjänsten, såsom ordförande i kyrkorådet eller såsom församlingspräst.

Genom sitt handlande har Pettersson alltså överskridit de befogenheter som tillkomma honom såsom prästman och ordförande i kyrkorådet. Häradsrätten — som lämnar utan avseende vad Pettersson anfört om allmänhetens på Gullholmen inställning till kyrkliga ting — finner att Pettersson genom nedrivandet av affischerna dessutom åsidosatt honom åliggande tjänsteplikt att i sitt handlande avhålla sig från sådant som på grund av prästämbetets särskilda beskaffenhet kan rubba allmänhetens förtroende för honom såsom prästman eller för kyrkan.

Pettersson är förty förvunnen till ansvar för tjänstefel jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen.

Häradsrätten dömer Pettersson jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel att utgiva 10 dagsböter å 15 kronor till Kronan.

Gjöthlén tillerkännes för försvaret av Pettersson ersättning av allmänna medel med 335 kronor, av vilket belopp 300 kronor utgöra arvode.

Pettersson förpliktas att till statsverket återgälda beloppet av den försvararen tillerkända ersättningen med 335 kronor.

Häradsrättens dom har vunnit laga kraft.

3. Förment felaktigt förfarande av överläkare genom att i ett flertal fall i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet företaga operativa ingrepp på kvinnor av beskaffenhet att medföra sterilitet

I vissa till Stockholms stads sjukhusdirektion år 1956 ingivna skrifter påtalade en legitimerad läkare, som varit anställd vid S:t Eriks sjukhus, att överläkaren vid nämnda sjukhus S. V. Westberg icke handlat i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet vid behandlingen av vissa å sjukhuset intagna kvinnliga patienter samt att Westberg i ett antal fall brutit mot bestämmelserna i lagen om sterilisering. Sedan skrifterna överlämnats till medicinalstyrelsen och utredning i saken förebragts — bl. a. genom inhämtande av utlåtanden från medlemmarna av styrelsens vetenskapliga råd, professorn A. Westman och lasarettsläkaren L. Simon — prö-

vade medicinalstyrelsens disciplinnämnd vid olika tillfällen under år 1957 de mot Westberg framställda anmärkningarna, därvid disciplinnämnden fann att Westberg i vissa av de ifrågavarande fallen förfarit felaktigt.

Genom beslut den 17 april 1957 fann sålunda disciplinnämnden i fråga om Westbergs behandling av två patienter, å vilka han den 5 resp. den 9 maj 1952 företagit operation, innefattande borttagande av livmoder och ägglodare, att det av utredningen framgick att åtminstone i det ena fallet fullgoda medicinska skäl för buköppning saknats samt att tillräckliga terapeutiska skäl ej förelegat för de omfattande ingrepp som skett. Härför tilldelade disciplinnämnden Westberg varning.

Vidare fann disciplinnämnden genom beslut den 29 augusti 1957 att — såvitt angår av Westberg företagna femton ingrepp, vilka varit av beskaffenhet att medföra sterilitet — tillräckligt medicinskt underlag saknats för ingreppen i den omfattning dessa gjorts, varför Westberg härvid icke handlat i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och därigenom brutit mot föreskriften i § 59 1:o allmänna läkarinstruktionen. Ingreppen, som företagits under tiden den 10 oktober 1952—den 5 augusti 1954, hade innefattat avlägsnande av patienternas ägglodare, i flera fall i förening med amputering av livmoder eller borttagande av äggstockar. I samma beslut fann nämnden därjämte utrett, att Westberg i ett annat fall, avseende borttagande den 1 december 1955 av en patients ena ägglodare, brutit mot nämnda föreskrift i allmänna läkarinstruktionen. För vad Westberg sålunda förbrutit, vilket innefattade åsidosättande av tjänsteplikt, tilldelade nämnden honom varning.

I fråga om påföljden för vad Westberg i sistnämnda sexton fall sålunda låtit komma sig till last yppades inom disciplinnämnden olika meningar. Nämndens beslut att tilldela Westberg varning omfattades av den mening tre ledamöter företrädde, nämligen generaldirektören Engel, tjänstförrättande överdirektören Rahm och medicinalrådet von Zweigbergk. Två ledamöter, häradshövdingen Hesselgren och riksdagsmannen I. Andersson, ansågo vad Westberg förbrutit vara av beskaffenhet att böra beivras vid domstol och att nämnden därför bort hos vederbörande åklagare påkalla åtals anställande mot Westberg jämlikt § 59 1:o och § 61 allmänna läkarinstruktionen samt 25 kap. 5 § strafflagen.

Slutligen fann disciplinnämnden genom beslut den 4 oktober 1957, att tillräckliga terapeutiska skäl icke förelegat för ännu ett av Westberg verkställt ingrepp, företaget den 14 januari 1954 och avseende borttagande av båda ägglodarna å en patient. Den genom beslutet den 29 augusti 1957 meddelade varningen skulle enligt nämnden utgöra påföljd även för nu ifrågavarande förfarande.

Sedan min uppmärksamhet fästs på vad sålunda förekommit, införskaffade jag från de tre ledamöter, som dikterat nämndens beslut den 29

augusti 1957 att för vad Westberg förbrutit allenast tilldela denne varning, upplysningar rörande skälen för deras berörda ställningstagande. Därefter avgav Westberg infordrat yttrande.

I en den 28 oktober 1957 till statsåklagaren i Stockholm avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Av handlingarna framgår, att disciplinnämnden funnit Westberg i icke mindre än nitton fall — låt vara utspridda under loppet av flera år — ha i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet företagit ingrepp å kvinnor — i allmänhet i 30-årsåldern — vilka ingrepp med något undantag varit av beskaffenhet att medföra sterilitet. Med hänsyn till karaktären av de ingrepp, varom här är fråga, synes det kunna krävas att sådana ingrepp icke företagas med mindre detta efter ytterst noggrann undersökning befinnes oundgängligen påkallat. Den omständigheten att patienten till äventyrs lämnar sitt medgivande till ingrepp eller till och med själv begär sådant lärer icke få inverka på läkarens ställningstagande i nu förevarande sammanhang. Även om det givetvis kan vara förklarligt att felbedömningar eller förbiseenden härutinnan förekommer, framstår det för mig som i hög grad anmärkningsvärt och innefattande fel av svårare beskaffenhet att Westberg i den omfattning som skett företagit ingrepp, vilka enligt vad disciplinnämnden funnit icke överensstämt med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Att majoriteten av nämndens ledamöter likväl funnit påföljden böra stanna vid varning synes ha sin grund däri, att dessa ledamöter ansett att vad Westberg låtit komma sig till last i de enskilda fallen icke bör bedömas fristående utan ses i ett sammanhang såsom väsentligen ett uttryck för vissa brister i hans medicinska omdöme och kunnande — icke som vårdslöshet eller försummelse. Enligt deras mening vore en av medicinalstyrelsen tilldelad varning att betrakta som en mycket allvarlig bestraffning.

De av nämnda ledamöter åsyftade bristerna hos Westberg bestå däri, enligt vad deras till mig avgivna yttrande giver vid handen, dels att det hos Westberg synes föreligga en benägenhet att godtaga lätta patologiska förändringar inom de inre kvinnliga genitalia såsom förklaring till stundom vaga kliniska symptom, dels att Westberg synes ha övertro till operativa åtgärders betydelse för att bryta nämnda, förmenta orsakskedja, dels ock att han för handläggningen av fallen ofullständigt utnyttjat gängse diagnostiska metoder.

Vad sålunda anförts till förklaring av de felbehandlingar, som Westberg enligt disciplinnämnden låtit komma sig till last, synes mig icke vara av beskaffenhet att komma desamma att framstå såsom ursäktliga. De opera-

tiva ingrepp, som nämnden ansett icke vara tillräckligt motiverade av föreliggande omständigheter, ha med något undantag inneburit sterilisering och alltså medfört allvarliga konsekvenser för vederbörande patienter. Det är här icke fråga om någon enstaka felbedömning till följd av förbiseende eller förhastande utan om ett stort antal felbehandlingar av allvarlig karaktär. Det är enligt min mening ett allmänt intresse av betydande styrka att — om en läkare befinnes ha i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet låtit felbehandlingar komma sig till last av den allvarliga beskaffenhet och i den utsträckning, varom i förevarande fall är fråga — saken blir föremål för beivran, icke i disciplinär väg, utan genom åtal vid allmän domstol. I likhet med reservanterna inom disciplinnämnden anser jag således att — om Westberg förbrutit sig på sätt nämnden funnit — vad härigenom ligger honom till last är av beskaffenhet att böra beivras vid domstol.

I sitt till mig avgivna yttrande har Westberg vidhållit sin inför disciplinnämnden förfäktade åsikt att hans ställningstaganden vid operationstillfällena varit riktiga samt framhållit att, därest Westman och Simon vid sin bedömning av Westbergs ingrepp haft tillgång till vissa i journalerna icke införda uppgifter, Westman och Simon sannolikt skulle i ett flertal fall, för att icke säga alla, ha kommit till samma uppfattning som Westberg. I detta hänseende har Westberg åberopat uppgifter, som han numera inhämtat från vissa patienter men som icke varit tillgängliga för Westman och Simon.

På grund av vad Westberg sålunda och i övrigt hos mig anfört synes definitiv ståndpunkt till åtalsfrågan icke böra tagas, förrän ytterligare utredning skett, därvid i första hand torde böra ifrågakomma att närmare höra Westberg rörande det ytterligare material han må önska åberopa samt att inhämta utlåtanden däröver från Westman och Simon. Den utredning, som sålunda synes erforderlig i nu angivna och andra hänseenden, t. ex. beträffande av Westberg åberopade svårigheter att utnyttja diagnostiska hjälpmedel vid kvinnokliniken, bör lämpligen förebringas på föranstaltan av Eder. Av de förenämnda nitton ingreppen ha åtalspreskription inträtt beträffande tre. Sådan preskription inträder den 31 oktober i fråga om ytterligare två fall. Utredningen bör avse återstående fjorton av Westberg företagna ingrepp och bedrivs med erforderlig skyndsamhet för undvikande av ytterligare preskription.

Under åberopande av det anförda överlämnade jag handlingarna i ärendet till statsåklagaren för inledande av förundersökning mot Westberg i angivet hänseende. Tillika uppdrog jag åt statsåklagaren att — om det efter slutförd undersökning befanns, att Westberg kunde på sannolika skäl misstänkas för att i ett flertal fall ha, på sätt disciplinnämnden funnit, vid företagande av de operativa ingrepp, om vilka här vore fråga, handlat i

strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet — vid Stockholms rådhusrätt väcka åtal mot Westberg, därvid ansvar skulle yrkas enligt lag och sakens beskaffenhet.

Efter verkställd utredning yrkade stadsfiskalen E. Glas i egenskap av allmän åklagare ansvar å Westberg i fråga om — såsom åklagaren slutligen bestämde sin talan — elva operativa ingrepp. Ansvar yrkades jämlikt § 61 allmänna läkarinstruktionen, 8 § lagen om sterilisering samt 25 kap. 5 § strafflagen.

I målet hördes Westman och Simon samt ytterligare tre läkare såsom sakkunniga vittnen, varjämte vissa av de ifrågavarande patienterna hördes i anledning av åtalet. Tillika åberopade parterna skriftlig bevisning.

I dom *den 13 december 1958* fann *Stockholms rådhusrätt* på anförda skäl, därvid bl. a. åberopades att Westberg vid rådhusrätten i vissa avseenden andragit nya, betydelsefulla omständigheter i förhållande till sina uppgifter i disciplinärendet, att Westberg — om än utredningen gäve stöd för antagande att Westberg i syfte att återställa patienternas hälsa företagit buköppning och avlägsnat organ även i sådana fall där många gynekologer med mindre radikal inställning skulle ha tillämpat konservativ behandling — icke vore övertygad om att i något av de påtalade fallen ha handlat i strid mot vetenskap och beprövad erfarenhet. Vid denna prövning av åtalet fann rådhusrätten Westberg icke i något avseende förfallen till ansvar, i följd varav åtalet lämnades utan bifall.

Rådhusrättens dom har vunnit laga kraft.

4. Utfärdande av oriktigt läkarintyg, grundat på okontrollerade uppgifter

I tidningen Svenska Dagbladet för den 26 april 1958 var intagen en artikel under rubriken »Läkare skrev olika intyg om en åtalad». Av artikeln framgick bl. a., att det under handläggningen vid hovrätten för Nedre Norrland av ett rattfyllerimål konstaterats, att en läkare utfärdat två särskilda läkarintyg beträffande en person som var åtalad för delaktighet i rattfylleri och »smitning». Enligt tidningsartikeln hade den tilltalades advokat företett ett intyg, vari läkaren förklarar att ingen kunde göra den tilltalade ansvarig för vad denne gjort, enär den tilltalade varit svårt chockskadad. Åklagaren hade å sin sida åberopat ett annat intyg av samme läkare, enligt vilket den tilltalade efter olyckan icke företett några som helst symptom, som kunde tyda på att han varit chockskadad.

I anledning av innehållet i tidningsartikeln införskaffades Ångermanlands västra domsagas häradsrätts och hovrättens akter i berörda mål. Av dessa inhämtades, att åtal väckts av allmän åklagare vid häradsrätten mot en byggnadssnickare för vårdslöshet i trafik och rattfylleri den 17 april 1957 samt mot diversearbetaren L. för medverkan till berörda rattfylleri och för avvikande från olycksplatsen, sedan byggnadssnickaren vid tillfället kört av vägen, att häradsrätten genom dom den 4 mars 1958 på anförda skäl med bifall till åtalet dömt byggnadssnickaren till fängelse två månader och L. till fängelse två månader femton dagar, att — sedan L. hos hovrätten fullföljt talan i målet — L:s försvarare därstädes åberopat ett av provinssiäläkaren i Dorotea distrikt Morgan Symreng den 2 mars 1958 utfärdat läkarintyg rörande L. samt åklagaren å sin sida åberopat ett annat intyg rörande L., utfärdat av Symreng den 17 april 1958, ävensom att hovrätten genom dom den 10 maj 1958 på anförda skäl upphävt häradsrättens dom i vad avsåg L., varvid hovrätten beträffande åtalet för avvikandet från olycksplatsen anført att L. icke kunde anses ha haft del i uppkomsten av trafikolyckan och följaktligen icke kunde fällas till ansvar för att han avvikit.

Förstnämnda läkarintyg var så lydande.

»Dorotea sjukstuga 2-3-58.

Dorotea
Till försäkringsbolaget Hansa
gm adv. Telhammer,
Sollefteå.

Skogsarbetaren L., född 15-8-1933, Ramsele, har sökt mig för erhållande av intyg rörande olyckan som inträffade den 17 april 1957.

L. var sjukskriven av mig från dagen för olycksfallet t. o. m. 28/5-57. Sedan dess har han arbetat i skogen, så långt han orkade, tills han den 12-12 samma år halkade baklänges och i fallet slagit samma kroppsdel, som huvudsakligen skadades genom olycksfallet tidigare, nämligen hö axelleden. Han gick sjukskriven ånyo för denna hö axelled ca 2 veckor, jfr. läkarintyg, utfärdat av dr Hallberg.

Det har framhållits att herr L. strax efter olyckan smet från olycksplatsen. Jag vill i detta sammanhang med skärpa framhålla, att ingen vettig människa kan förebrå L. vad han gjort timmarna efter olycksfallet. Han var klart chockad och absolut otillräknelig för sitt handlande strax efter olyckan.

Intygar på heder och samvete:
Morgan Symreng
Leg. läk.»

Det av åklagaren åberopade intyget hade följande innehåll.

»Dorotea sjukstuga

Dorotea
Landsfiskalen i Ramsele distrikt,
Ramsele.

Angående diversearbetaren L., Mellansjö, Lungsjöbacken.

Refererande till tidigare telefonkontakt med Landsfiskal Björne i Ramsele, har undertecknad tagit del av polisprotokollet rörande ovan anförde person. Med anledning av de objektiva uppgifter, som framkommer i polisprotokollet, ber jag härmed få framföra min åsikt.

L. har icke kunnat vara otillräckelig efter den aktuella olyckan, såsom tidigare framhållits. Det framgår med all tydlighet, att hans handlande och hans val av handlingar ägt rum på grundval av ett klart tänkande. Det för en chockad person karakteristiskt irrande och ologiskt väljande av handlingssätt har inte kunnat fastställas hos L.

Detta intyg är avsett att företes inför Kungl. Hovrätten för Nedre Norrland.

Intygas på heder och samvete.

Dorotea den 17 april 1958.

Morgan Symreng

Leg. läkare»

Sedan jag med anledning av innehållet i de båda läkarintygen anmodat medicinalstyrelsen att efter Symrengs hörande till mig inkomma med utlåtande, inkom styrelsens disciplinnämnd med två särskilda yttranden av Symreng och med eget utlåtande, varvid var fogad även viss annan utredning.

I sina berörda yttranden anförde Symreng angående omständigheterna vid tillkomsten av intyget den 2 mars 1958 i huvudsak följande.

L. hade behandlats av Symreng för skador, som han ådragit sig vid olyckan den 17 april 1957. Behandlingen hade ägt rum å länslasarettet i Backe. När L. hänvände sig till Symreng med begäran om läkarintyg, hade Symreng lämnat Backe och tjänstgjorde i Dorotea. Eftersom Symreng då icke längre haft något klart minne av fallet — han hade icke ens erinrat sig att L. varit hos honom den dag olyckan inträffade — hade Symreng först hänvisat L. till lasarettet i Backe för att erhålla intyget. L. hade emellertid återkommit och uppgivit, att han å lasarettet anmodats vända sig till Symreng vilken behandlat honom. Symreng hade därefter den 2 mars 1958 tagit emot L. i Dorotea. Vid det samtal Symreng haft med L. innan han utfärdade intyget hade — på fråga av Symreng — framkommit, att L. skulle använda intyget för att återfå viss ersättning av ett försäkringsbolag för sina skador vid olyckan. Intyget hade därför ställts till bolaget. De i de båda första styckena av intyget lämnade faktiska uppgifterna hade Symreng grundat på läkarintyg till sjukkassan eller annat tillgängligt skriftligt material. Sista stycket i intyget hade Symreng grundat uteslutande på uppgifter, vilka L. lämnat angående sitt beteende efter olyckan. Symreng — som reagerat starkt mot att försäkringsbolaget nekat L. honom tillkommande ersättning, trots att L. innehade intyg av Symreng och en annan läkare utvisande att han varit skadad och sjukskriven — hade frågat L. varför försäkringsbolaget krånglade. L. hade då — på ett visserligen oklart men småningom någorlunda begripligt sätt — förklarat att hans ställning till försäkringsbolaget skulle ha varit bättre om han icke ankla-

gats för smitning. Symreng hade då hört sig för hos L. hur denne var efter olyckan, vad han gjorde samt vad han då mindes och vad han efteråt mindes. L. hade därvid icke uppgivit, att han besökt Symreng efter olyckan. Däremot hade han berättat, att han efter olyckan icke vetat vad han gjorde. På Symrengs fråga om icke polisen sökt eller tagit honom, hade L. sagt att han icke visste om polisen över huvud taget känt till olyckan den dag den inträffat. L. hade irrat omkring; om han gått till fots eller bilat och om det i så fall varit han själv eller någon annan som kört, det visste han icke. Från olyckstillfället till tidigt nästföljande morgon hade allt varit höljt i dunkel. Detta kunde även hans anhöriga intyga. Någon kroppslig skada, t. ex. mot huvudet, eller huvudvärk hade L. enligt egen uppgift emellertid icke haft. Han visste icke heller, om han förtärt sprit. I varje fall hade han icke tagit mycket; han hade, enligt vad han dagen efter fått veta av sina anhöriga, kunnat gå obehindrat. På Symrengs fråga om L. icke mindes sin kamrat, som kommit till skada, och om han icke tänkt på denne, hade L. svarat, att han »fullkomligt glömde bort honom, olyckan, ja, allt var borta!» — Med uttrycket »— — ingen vettig människa — —» hade Symreng åsyftat det försäkringsbolag, som enligt L:s framställning syntes vilja komma från det ekonomiska ansvaret. Symreng hade vetat, att det blivit polissak av fallet, men varit förvissad om att intyget icke var avsett för »den juridiska och brottsliga beredningen». I annat fall skulle Symreng icke ha utfärdat något intyg baserat på enbart sjukkassans sjukintyg och L:s uppgifter utan ha införskaffat polisutredningen från landsfiskalen.

Beträffande det sist utfärdade intyget anförde Symreng följande.

En tid efter det Symreng utfärdat intyget till L. hade landsfiskalen i Ramsele distrikt kontaktat Symreng och meddelat, att intyget förvisso icke varit avsett enbart eller huvudsakligen för försäkringsbolaget. Landsfiskalen hade också frågat, huruvida Symreng fasthölle vid vad han anført i intyget. Symreng hade svarat, att han gjorde detta såvida icke andra objektiva uppgifter kunde framvisas. Landsfiskalen hade därefter tillställt Symreng samtliga handlingar i ärendet och lämnat vissa ytterligare upplysningar. Efter att ha tagit del av dessa, hade Symreng utfärdat ett nytt intyg och annullerat det första. En väsentlig orsak till det nya intyget hade varit att det enligt landsfiskalens handlingar och personliga upplysningar visat sig att L. icke tillfälligt och virrigt irrat omkring efter olyckan utan snarare planmässigt kört omkring och påfallande beräknande försökt att disponera tiden och sina bekanta samt utnyttjat sin lokalkännedom till fördel för sig själv, innan polisen hämtade honom.

Disciplinnämnden anförde i sitt utlåtande följande.

Vad anginge läkarintyget den 2 mars 1958 funne nämnden av utredningen framgå, att Symreng utfärdat detta utan att ha haft eller införskaffat närmare upplysningar om det sätt, varpå L. uppträtt efter trafikolyckan. På grund därav ansåge nämnden, att Symreng — då han i inty-

get uttalat att L. varit klart chockad och absolut otillräknelig för sitt handlande strax efter olyckan — icke iakttagit den synnerliga omsorg och samvetsgrannhet vid utfärdande av intyg, som föreskrevs i § 59 11:o allmänna läkarinstruktionen. Beträffande läkarintyget den 17 april 1958 funne nämnden icke anledning till anmärkning. För vad i angivet hänseende låge Symreng till last ansåge nämnden bestraffning i disciplinär väg vara tillfyllest.

Sedan tillfälle därefter beretts Symreng att i yttrande till mig angiva den ytterligare utredning han ansåge sig böra påfordra samt anföra vad han eljest aktade nödigt, anförde Symreng i avgivet yttrande, att — med den arbetspress två stora norrlandsdistrikt medförde — intet vore honom mera eftersträvansvärt och tacksamt än att få sätta punkt i denna sak.

I en till medicinalstyrelsens disciplinnämnd avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Enligt § 37 mom. 1 allmänna läkarinstruktionen den 19 december 1930 (nr 442) åligger det provinsialläkare att på anhållan av person, som blivit undersökt av honom, avgiva på undersökningen grundat intyg. Sådant intyg skall vara avfattat i så bestämda och tydliga ordalag, att läkarens åsikt med visshet kan inhämtas av intyget. Däri bör också vara intagen uppgift om dess ändamål. Beträffande införskaffande av de för intygets avgivande erforderliga handlingarna gäller vad i § 36 mom. 1 stadgats. Jämlikt sistnämnda stadgande, i dess lydelse enligt kungörelse den 20 juni 1941 (nr 438), bör läkaren — därest för intygs eller utlåtandes avgivande erfordras tillgång till polisförhørs- eller domstolsprotokoll eller andra handlingar — tillse, att sådana tillhandahållas av den, som begärt intyget eller utlåtandet. I § 59 läkarinstruktionen föreskrives under 11:o, jämlikt stadgandets lydelse enligt kungörelsen den 30 december 1941 (nr 978), att det åligger varje läkare, vare sig han är i tjänst anställd eller enskilt utövar läkarkonsten, att vid utfärdande av intyg eller utlåtanden iakttaga synnerlig omsorg och samvetsgrannhet.

Av vad i ärendet blivit upplyst framgår att Symrengs utan reservation gjorda, kategoriska uttalanden i intyget den 2 mars 1958 om att L. blivit chockskadad efter olyckan äro i sak oriktiga.

Utredningen ger vid handen, att dessa uttalanden av Symreng i allt väsentligt grundats på uppgifter, som lämnats honom av L. själv och som icke av Symreng kontrollerats före intygets avgivande. Det borde emellertid vid intygets utfärdande ha stått klart för Symreng, att han icke kunnat grunda några säkra uttalanden om L:s tillstånd efter olyckan på dylika uppgifter. En närmare kännedom om vad som förekommit i sam-

band med olyckan har uppenbarligen — vid sidan av vad Symreng kände till om de skador, för vilka han behandlat L. — varit en förutsättning för att kunna göra en något så när säker bedömning av L:s tillstånd. Som Symreng, enligt vad han själv uppgivit, känt till att det blivit »polissak av fallet», framstår det såsom anmärkningsvärt, att han ansett sig kunna utfärda intyget den 2 mars 1958 utan att först taga reda på vad som framkommit vid polisutredningen. Omständigheterna i förevarande fall ha uppenbarligen varit sådana, att det i enlighet med föreskrifterna i läkarinstruktionen ålegat Symreng att före intygets avgivande taga del av polisens handlingar i saken. Genom sin underlåtenhet att göra detta och genom att icke heller eljest söka kontrollera de uppgifter av L., på vilka uttalandena i intyget grundats, har Symreng brustit i den omsorg och samvetsgrannhet som föreskrivits i läkarinstruktionen.

Som förklaring till att Symreng i samband med utfärdandet av läkarintyget av den 2 mars 1958 icke gjort en mera omsorgsfull undersökning än som skett har han uppgivit, att han icke trodde att intyget var avsett för »den juridiska och brottsliga beredningen». I annat fall — har Symreng förklarat — skulle han icke ha utfärdat något intyg baserat enbart på sjukkasseintyget och L:s uppgifter utan kontaktat landsfiskalen för erhållande av polisutredningen. L. hade emellertid sagt, att intyget skulle användas för att få ut ekonomisk ersättning från ett försäkringsbolag för den förlust han lidit på grund av sjukskrivningen efter olyckan. Jag finner innebörden av Symrengs förklaring i detta hänseende i hög grad betänklig. Självfallet får en läkare icke avgiva ett intyg, avsett att stödja ett ersättningsanspråk, utan att först söka förvissa sig om att däri uttalade omdömen äro riktiga. Det måste med skärpa fastslås, att på objektiviteten av ett sådant intyg icke får ställas mindre krav än vid avgivandet av andra intyg. Från allmän synpunkt är det av synnerlig vikt att man kan lita på avgivna läkarintyg. Man måste därför av en läkare kunna förvänta, att han utan påverkan av ovidkommande hänsyn avgiver endast sådana intyg, som innebära ett fullt objektvt och opartiskt bedömande.

Vid prövning av ärendet har jag sålunda funnit, att Symreng vid utfärdandet av läkarintyget den 2 mars 1958 rörande L. icke iakttagit den synnerliga omsorg och samvetsgrannhet, som ålegat honom enligt § 59 punkt 11:o läkarinstruktionen, ävensom att vad Symreng sålunda låtit komma sig till last icke kan ursäktas av omständigheterna.

Intyget är att anse såsom avgivet i tjänsten. Symrengs här påtalade förfarande innefattar följaktligen tjänstefel.

Detta tjänstefel har väl icke påverkat hovrättens ställningstagande i det mål, vari läkarintyget företetts, eller i övrigt haft några direkta följdverkningar. Symrengs förfaringssätt — varigenom två mot varandra stridande läkarintyg rörande en och samma person kommit att föreligga från samma läkare — har emellertid varit ägnat att rubba allmänhetens tillit

till läkarintyg. Med hänsyn härtill finner jag mig icke kunna lämna vad som förekommit utan beivran. Denna beivran finner jag kunna ske i disciplinär väg.

På grund av vad sålunda anförts överlämnade jag, under åberopande av 30 § och 51 § 1 mom. instruktionen för medicinalstyrelsen, handlingarna i ärendet till styrelsens disciplinnämnd för den åtgärd mot Symreng, som kunde finnas påkallad.

Medicinalstyrelsens disciplinnämnd yttrade i beslut den 18 december 1958 följande.

Disciplinnämnden finner av utredningen framgå, att Symreng vid utfärdandet av ovannämnda läkarintyg den 2 mars 1958 rörande L. icke iakttagit den synnerliga omsorg och samvetsgrannhet, som ålegat honom enligt § 59 11:o allmänna läkarinstruktionen, ävensom att vad Symreng sålunda låtit komma sig till last icke kan ursäktas av omständigheterna. Enär intyget är att anse såsom avgivet i tjänsten, innefattar Symrengs förfarande tjänstefel. För detta tilldelar nämnden Symreng varning.

Disciplinnämndens beslut har vunnit laga kraft.

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

1. Farlig alkoholmissbrukare har till följd av bristfällig polisutredning frigivits och därefter begått våldsdåd. Tillika fråga om behörigheten för polismän att besluta om frigivning eller omhändertagande av alkoholmissbrukare, som misstänkes vara farlig

Den 2 november 1957 på eftermiddagen blev byggnadsarbetaren Folke Färlén — på begäran av Färléns hustru, från vilken han var hemskild — omhändertagen av radiopolispersonal i en fastighet vid Hornsgatan i Stockholm. Färlén, som var kraftigt spritpåverkad, fördes till polisstationen i andra vaktområdet, där hustrun på kvällen samma dag angav Färlén för hemfridsbrott den 1 och den 2 november. Tidigare hade hustrun angivit Färlén för enahanda brott den 23, 24 och 25 oktober. Vid besöket på polisstationen den 2 november anmälde därjämte hustrun — som sedan år 1950 vid olika tillfällen anmält att Färlén missbrukade sprit samt hotat och misshandlat henne — att Färlén vore farlig för henne och makarnas tre minderåriga barn samt i trängande behov av vård å alkoholistanstalt.

Sedan hustruns anmälan upptecknats å polisstationen — därvid hustrun bl. a. uppgav att Färlén den 2 november yttrat till den kvinnliga portvakten i huset, att han ämnade göra slut på både hustrun och sig själv — överfördes Färlén sent på kvällen från distriktsstationen till kriminalavdelningen. Där blev Färlén under natten hörd i anledning av anmälningarna, därvid han förnekade att han gjort sig skyldig till hemfridsbrott eller uttalat något som helst hot mot hustrun. Förste kriminalassistenten Ivar Fredriksson beslöt därefter, att Färlén skulle kvarhållas såsom misstänkt farlig alkoholist.

Den 3 november på morgonen hördes Färlén ånyo å kriminalavdelningen. Han förklarade sig icke ha något som helst minne av vad som förekommit på eftermiddagen den 2 november samt sade sig icke hysa några hatkänslor mot hustrun eller barnen, mot vilka han aldrig förgripit sig. Han ansåge det bästa för honom vara att få komma in på sjukhus för att vila upp sig, då han vore »nere i nerverna». Efter avslutat förhör blev Färlén undersökt av leg. läkaren Kjell Fastborg, vilken fann att Färlén icke var i trängande behov av vård. I enlighet med Färléns önskemål utfärdade Fastborg remiss till en alkoholpoliklinik. Därefter beslöt kriminalkommissarien G. Cassel, att Färlén skulle frigivas, vilket skedde på förmiddagen samma dag.

Följande dag, den 4 november, infann sig Färléns hustru å nykterhetsnämnden i Stockholm och anhöll om hjälp mot mannen. Hon lämnade därvid närmare uppgifter om hot och misshandel från mannens sida samt framhöll bl. a. att hon alltid måste ha vakt med sig ut och icke tordes gå ensam »ens till vedboden». Fru Färlén var vid besöket åtföljd av portvakten i huset, vilken även lämnade vissa upplysningar i saken samt framhöll bl. a. att »det är för sorgligt om det måste hända något innan ett ingripande kan ske och mannen kommer under vård, hittills har det stannat vid hotelse». I anledning av vad sålunda förekommit beslöt man från nämndens sida utfärda kallelse å Färlén att inställa sig å nämnden senast den 7 november.

Den 5 november inkom till nykterhetsnämnden rapport från kriminalavdelningen rörande vad därstädes i saken förekommit.

Den 6 november 1957 beredde sig Färlén i spritpåverkat tillstånd tillträde till hustruns lägenhet, där han tilldelade henne ett antal knivhugg, varav hon avled.

Med anledning av vissa tidningsuppgifter rörande ifrågavarande händelse hemställde jag hos ÖÄ om yttrande, huruvida enligt ämbetets uppfattning fel eller försummelse förelupit från någon tjänstemans sida i samband med ärendets handläggning hos polisen eller huruvida eljest vad i saken förekommit kunde giva anledning till utfärdande av anvisningar eller vidtagande av andra särskilda åtgärder.

ÖÄ inkom därefter med begärt yttrande, vid vilket fogades yttranden av

polismästaren Erik Ros och kriminalpolisintendenten Axel Danielsson, vilken senare infortrat yttranden jämväl av Cassel och Fredriksson.

Rörande frågan om Fastborgs befattning med saken avgav medicinalstyrelsen därefter infortrat utlåtande efter hörande av Fastborg.

Efter remiss inkom slutligen socialstyrelsen med utlåtande i saken, därvid fogades ett av nykterhetsnämnden i Stockholm avgivet yttrande.

Vid ärendets prövning anförde jag följande.

Såsom socialstyrelsen i sitt utlåtande framhållit lämnar lagtillämpningen många exempel på den råhet, brutalitet och grymhet, som farliga alkoholmissbrukare kunna visa gentemot sina närmaste; dessa äro ofta hjälplösa om de icke komma i åtnjutande av det skydd, nykterhetsvårdslagen kan lämna. Det är med hänsyn härtill av synnerlig vikt, att anmälningar från anhöriga till alkoholmissbrukare föranleda noggrann undersökning av behovet av skyddsåtgärder.

Om den anmälan som Färléns hustru den 2 november 1957 gjorde hos polisen blivit föremål för en fullständig utredning, torde man av vad numera blivit känt rörande Färlén — även om man därvid bortser från den våldshandling som medförde hustruns död — kunna för visst antaga, att utredningen skulle ha lett till beslut om omhändertagande av Färlén enligt 21 § nykterhetsvårdslagen och till framställning om hans tvångsintagning å anstalt såsom farlig alkoholmissbrukare. Anmälningen ledde emellertid endast till att Färlén hördes av kriminalpolisen och att han underkastades läkarundersökning. Vad därvid framkom innefattade otvivelaktigt icke ensamt fog för att behandla Färlén som farlig alkoholmissbrukare.

Enligt min mening måste det ur principiell synpunkt betecknas såsom en allvarlig brist i utredningen att Färléns hustru icke hördes å kriminalavdelningen utöver den kortfattade anmälan, som upptogs av distriktpolisen. En fullständig utredning borde även ha innefattat förhör med Färléns föräldrar och syster och med portvakten i det hus, där Färléns hustru bodde. ÖÅ har uttalat att — om ett mera ingående förhör hållits med hustrun och hon därvid lämnat samma detaljerade upplysningar, som innefattades i hennes den 4 november 1957 hos nykterhetsnämnden avgivna berättelse — Färlén icke skulle ha frigivits. Även jag utgår från att polisen under nämnda förutsättning skulle ha funnit skäl kvarhålla Färlén i avbidan på den ytterligare utredning, som hustruns detaljerade berättelse bort giva anledning till.

Underlåtenheten att å kriminalavdelningen höra Färléns hustru synes till viss del ha berott därpå att Cassel — som beslutade om frigivningen — bedömde ärendet från den principiella utgångspunkten att omhändertagande jämlikt 21 § nykterhetsvårdslagen icke kan ifrågakomma, därest den

förmenta farligheten hos en alkoholmissbrukare endast kommit till uttryck i form av muntliga hotelser och sålunda utan att våld mot person eller försök därtill ägt rum. Såsom ÖÅ framhållit är det emellertid uppenbart — och framgår även klart av motiven till nykterhetsvårdslagen — att omhändertagande kan vara befogat och nödvändigt även om den förmenta farligheten blott manifesterat sig i muntliga hotelser. Den principiella utgångspunkten för Cassels prövning av fallet — en uppfattning som Cassel ansett överensstämma med tillämpad praxis — har sålunda varit felaktig.

Vid bedömningen av ifrågavarande underlåtenhet måste emellertid beaktas, att prövningen av frågan om påstådd farlighet hos alkoholmissbrukare ofta är förenad med stora vanskligheter, därvid det bland annat gäller att mot varandra väga den hotades intresse av skydd mot befarade våldshandlingar samt den anmäldes anspråk på att icke utan tvingande skäl vara berövad sin frihet. Angelägenheten att åstadkomma en såvitt möjligt fullständig utredning kommer här uppenbarligen ej sällan i konflikt med kravet på att ett beslutat frihetsberövande icke består längre än vad som är oundgängligen påkallat. Med hänsyn härtill och till frånvaron av klara regler huru länge en person i dessa fall må kvarhållas hos polisen för utredning, kan det icke utan vidare läggas en befattningshavare till last som fel, att utredningen — låt vara att denna bör ske med största omsorg — kan visa sig förete vissa brister.

I det föreliggande fallet talade uppenbarligen åtskilliga omständigheter — bl. a. de upprejade hemfridsbrott som Färlén enligt hustruns uppgifter skulle ha gjort sig skyldig till under sista tiden — för att hustrun borde å kriminalavdelningen höras mera ingående än som skett hos distriktpolisen. Å andra sidan kan onekligen — som i remissyttrandena även understrukits — vissa omständigheter åberopas till stöd för uppfattningen, att ett ytterligare hörande av hustrun icke skulle ha bragt saken i väsentligt annat läge och sålunda endast medfört att Färlén längre än nödvändigt berövades friheten. Härvid är bl. a. att märka, att Färlén — som sedan sju år tillbaka vid olika tillfällen anmälts av hustrun och stått under nykterhetsnämndens tillsyn — icke vid något av dessa tillfällen, vare sig av polisen eller av nykterhetsnämnden, ansetts vara farlig för hustrun. Nykterhetsnämnden har icke heller på annan indikation påkallat åtgärd för tvångsintagning av Färlén. Vid tidpunkten för den sista anmälan sammanbodde icke heller Färlén — i motsats till tidigare — med hustrun. Det må vidare nämnas, att Fastborg vid sin undersökning av Färlén och sitt studium av handlingarna i ärendet bibragtes det intrycket, att fallet var ett av de minst allvarliga, som Fastborg undersökt hos polisen.

I betraktande av vad sålunda och i övrigt förekommit finner jag, i likhet med ÖÅ, att Cassels åtgärd att utan att låta närmare höra Färléns hustru frigiva Färlén icke kan läggas Cassel till last som tjänstefel. Jag låter därför i denna del bero vid en erinran om vikten av att utredningar av detta slag

göras med all den grundlighet, som av omständigheterna påkallas. Jag vill härvid tillägga att — då nuvarande bestämmelser rörande polismyndighets befogenhet att för utredning kvarhålla misstänkt farliga alkoholmissbrukare lämna utrymme för osäkerhet i tillämpningen, en fråga som ÖÄ i sitt yttrande närmare berört — jag funnit anledning att, bl. a. på grund av vad som i detta ärende förekommit, hos Konungen göra framställning om ändring av nykterhetsvårdslagen i syfte att tillgodose behovet av klara regler i angivna, betydelsefulla hänseende.

Beträffande härefter Fastborgs och nykterhetsnämndens handläggning av fallet har enligt min mening icke heller härutinnan förekommit något av beskaffenhet att innefatta tjänstefel.

Vad i saken förevarit ger slutligen anledning att till omprövning upptaga frågan rörande behörigheten för polismän å kriminalavdelningen i Stockholm att besluta om omhändertagande eller frigivande av anmälda alkoholmissbrukare. I denna fråga har polismästaren den 26 november 1957 utfärdat vissa bestämmelser, enligt vilka beslutanderätten angående omhändertagande eller frigivande av förment farliga eller kringflackande alkoholister i vissa fall tillagts förste kriminalassistent eller kriminalkommissarie. I sitt yttrande har ÖÄ härutinnan framhållit, att beslut om omhändertagande enligt 21 § nykterhetsvårdslagen städse skall — även under icke ordinarie arbetstid — fattas av kriminalpolisintendenten eller jourhavande polischef. Beträffande frigivande av till kriminalavdelningen förd person, som omhändertagits med stöd av allmänna polisinstruktionen, bör enligt ÖÄ beslut därom endast i uppenbara fall meddelas i annan ordning än nyss sagts.

I fråga om behörigheten att besluta om omhändertagande jämlikt 21 § nykterhetsvårdslagen har jag tidigare givit uttryck för samma mening som ÖÄ i sitt yttrande framfört (se JO:s ämbetsberättelse 1958 s. 200 o. f.). Jag kan även i fråga om ordningen för meddelande av beslut om frigivning ansluta mig till vad ÖÄ uttalat. Härvid vill jag dock tillägga, att ärenden av förevarande slag — särskilt då det gäller förment farliga alkoholmissbrukare — till sin natur äro svårbedömbara och att det mycket sällan torde kunna betecknas som »uppenbart» att en anmäld och omhändertagen person skall frigivas. På grund härav synes det endast i sällsynta undantagsfall böra ifrågakomma, att beslut om frigivning meddelas av annan än kriminalpolisintendenten eller jourhavande polischef.

De av polismästaren i november 1957 utfärdade föreskrifterna rörande beslutanderätten i vissa hithörande ärenden böra följaktligen — som ÖÄ även förklarar sig ämna tillse — ersättas med nya bestämmelser.

Med anledning bl. a. av vad som i förevarande ärende förekommit har jag, såsom ovan framhållits, avlåtit framställning till Konungen angående

ändring av nykterhetsvårdslagen i syfte att tillgodose behovet av klara bestämmelser om befogenhet för polisen att under erforderlig tid för utredning kvarhålla alkoholmissbrukare, som misstänkes vara farlig. Denna framställning finnes intagen å s. 345 i denna ämbetsberättelse.

2. Nykterhetsnämnd har, på grundval enbart av en enstaka fylleriförseelse, i flera fall kallat vederbörande till förhör inför nämnden i dess helhet. Fråga om förfarandet vid nämndens undersökning i dylika fall samt om förutsättningarna och formerna för nämndens ingripanden

I samband med min inspektion i juni 1958 av vissa myndigheter i Kopparbergs län verkställdes granskning av nykterhetsnämndens i Falun protokoll för åren 1956 och 1957. Därvid uppmärksammades, att nämnden i ett flertal fall kallat personer till nämndens sammanträden och därvid tilldelat dem varning eller erinran. Vidare uppmärksammades, att nämnden i vissa fall ställt personer, som endast gjort sig skyldiga till enstaka fylleriförseelser, under övervakning.

Vid inspektionen antecknades bl. a. följande fall.

1. Musikkorpralen L., född år 1936:

Enligt nykterhetsnämndens protokoll för den 19 december 1956 beslöt nämnden inkalla L. till nästa sammanträde, enär han gjort sig skyldig till fylleriförseelse den 24 november 1956. Till grund för beslutet fanns endast en kortfattad polisrapport samt en uppgift från kontrollstyrelsen, att L. den 5 december 1956 dömts till 40 kronors böter för fylleriförseelsen. Enligt nämndens protokoll för den 18 januari 1957 erhöLL L. vid företräde inför nämnden en allvarlig erinran att i fortsättningen iakttaga ett nyktert levnadssätt. Som L. icke tidigare gjort sig skyldig till fylleriförseelse beslöt nämnden, att vidare åtgärder mot L. icke för närvarande skulle vidtagas.

2. Bilmontören J., född år 1939:

Enligt nykterhetsnämndens protokoll den 29 juni 1956 beslöt nämnden att — sedan det kommit till nämndens kännedom att J. gjort sig skyldig till fylleriförseelse den 7 april 1956 — ställa honom under övervakning av ombudsmannen. Som stöd för nämndens beslut fanns i akten endast en kortfattad polisrapport, som utvisade att J. sistnämnda dag uppträtt berusad på en danslokal samt att han därvid omhändertagits av polisen. Därjämte förelåg en uppgift från kontrollstyrelsen, att J. den 12 maj 1956 dömts till 30 kronors böter för fylleriförseelsen. Ytterligare utredning om J:s alkoholvanor fanns ej i akten. J. syntes tidigare ej ha gjort sig skyldig till fylleri.

3. I fråga om H., född år 1937, antecknades följande:

Enligt nykterhetsnämndens protokoll för den 29 juni 1956 beslöt nämnden att — sedan det kommit till nämndens kännedom att H. gjort sig skyldig till fylleriförseelse den 7 april 1956 — tilldela H. skriftlig var-

ning samt ställa honom under övervakning av ombudsmannen. Till grund för beslutet fanns i akten endast en kortfattad polisrapport den 11 april 1957, som utvisade att H. vid nämnda tillfälle på en danslokal uppträtt så berusad av starka drycker att det tydligt framgick av hans åtbörder och tal samt att han därvid omhändertagits av polis. Av en uppgift från kontrollstyrelsen framgick, att H. den 12 maj 1956 dömts till 30 kronors böter för förseelsen. Någon ytterligare utredning om H:s nykterhetsförhållanden vid denna tidpunkt fanns ej bland handlingarna. H. syntes tidigare ej ha begått någon fylleriförseelse. — Enligt nämndens protokoll för den 8 maj 1957 meddelade ombudsmannen, att H. den 22 februari 1957 av polisen i Arvika omhändertagits för fylleri på enskilt område. I anledning därav beslöt nämnden kalla H. till nästa sammanträde. Enligt nämndens protokoll den 28 juni 1957 beslöt nämnden att — när H. trots upprepade kallelser icke inställt sig hos nämndens ombudsman — med föreläggande av 50 kronors vite kalla H. till ett kommande sammanträde. Sedan H. trots nämndens föreläggande icke inställt sig, beslöt nämnden den 15 augusti 1957 i stället att uppdraga åt ombudsmannen att besöka H:s föräldrahem för samtal med dennes föräldrar.

Vidare uppmärksammades vid inspektionen, att nämnden i två fall i samband med beslut om övervakning tilldelat vederbörande skriftliga varningar för upprepade fylleriförseelser. — Sedan nämndens ombudsman vid nämndens sammanträde den 13 september 1957 anmält, att en person B. uppträtt bråkigt och hotfullt mot sin hustru, med vilken han låg under hemskillnad, beslöt nämnden inkalla B. till ett kommande sammanträde. Vid tiden för detta beslut förelåg endast en kortfattad polisrapport utvisande att polisen den 10 september 1957 omhändertagit B. i berusat tillstånd inne på gården till det hus i Falun där hustrun bodde; någon uppgift om spritmissbruk fanns icke i akten.

I anledning av vad sålunda framkommit vid inspektionen lät jag till inspektionsprotokollet anteckna följande.

Nu gällande nykterhetsvårdslag, som från och med den 1 oktober 1955 ersatt 1931 års alkoholistlag, syftade främst till att ingripande mot alkoholistmissbrukare skulle kunna ske på ett tidigare och ur förbättringssynpunkt gynnsammare stadium av alkoholmissbruk än alkoholistlagen medgav. Enligt 1 § första stycket nykterhetsvårdslagen skulle sålunda de nykterhetsvårdande myndigheterna ingripa med åtgärder icke blott — såsom gällde enligt alkoholistlagen — först då fråga vore om hemfallenhet åt alkoholistmissbruk utan redan i det fall, då någon allenast visat sig missbruka alkoholhaltiga drycker. I sådant fall skulle en nykterhetsnämnd vidtaga åtgärder för att återföra honom till ett nyktert liv. Enligt 1 § andra stycket skulle alkoholistmissbruk anses föreligga, då någon, ej blott tillfälligt, använde alkoholhaltiga drycker till uppenbar skada för sig eller annan. En förutsättning för att nykterhetsnämnd skulle kunna ingripa med i lagen angivna åtgärder vore emellertid att nämnden först konstaterat, om ett dylikt missbruk i lagens mening verkligen förelåge. Först då det efter undersökning verkligen framginge, att vederbörande missbrukade alkohol i lagens mening, kunde nykterhetsnämnd göra sitt första ingripande genom

att vidtaga de hjälpåtgärder för hans rättelse, som funnes exemplifierade i 14 §.

Handlingarna i de flesta av de ärenden, som granskats hos nykterhetsnämnden i Falun, tydde på att sådan närmare undersökning icke förekommit från nämndens sida. I varje fall funnes några sådana undersökningar icke redovisade i handlingarna. Till stöd för nämndens ingripanden i de olika ärendena syntes i flera fall endast ha förelegat en mycket kortfattad polisrapport om att vederbörande gjort sig skyldig till fylleri samt uppgift om att han blivit bötfälld därför. I flera av de granskade ärendena hade den, mot vilken nämndens ingripande riktat sig, dessutom icke tidigare, såvitt varit känt, gjort sig skyldig till fylleriförseelse. Vid sådant förhållande hade nämnden icke varit berättigad att ingripa med hjälpåtgärder mot vederbörande, enär något alkoholmissbruk i lagens mening ej påvisats. Sådant missbruk föreläge ju — såsom tidigare angivits — först då någon, ej blott tillfälligt, använde alkohol till uppenbar skada för sig eller annan. Till belysande härav förtjänade framhållas, att departementschefen i propositionen nr 159/1954 med förslag till gällande nykterhetsvårdslag (sid. 84—86) särskilt understrukit betydelsen av att alkoholförtäringen skulle ha lett till uppenbar skada. För att förtäringen skulle kunna betecknas som missbruk finge skadan icke vara alltför obetydlig. Enbart den omständigheten att förtäringen åstadkommit ett rus föranledde därför icke att missbruk skulle anses vara för handen. I anslutning härtill förordade departementschefen att, då fråga vore allenast om en tillfällighetsförmyndelse, nämnden borde låta bero vid vad i ärendet förevarit. I ett fall av förstagångsfylleri torde det enligt departementschefen räcka med att nämnden endast registrerade fallet och avvaktade den fortsatta utvecklingen. Departementschefen betonade därvid att det givetvis vore ett angeläget intresse att nykterhetsnämnderna ej i oträngt mål skrede till åtgärd. Obefogade ingripanden kunde enligt departementschefen lätt bringa nykterhetsvården i vanrykte och vara till men för nykterhetsarbetet i allmänhet.

Vidkommande de fall, där nykterhetsnämnden begagnat sig av möjligheten enligt 13 § att kalla den som vore föremål för undersökning att personligen inställa sig inför nämnden, borde uppmärksammas vad som vid nykterhetsvårdslagets tillkomst uttalats rörande detta stadgande. Departementschefen (sid. 83) framhöll att det vore av synnerlig vikt att nykterhetsnämnderna ginge till väga med takt och diskretion och att kallelse till förhör inför nämnden naturligtvis endast borde ifrågakomma, om mera diskreta vägar ej stode till buds. I anslutning därtill betonade riksdagens särskilda utskott (utl. nr 7, sid. 19) önskvärldheten av att man i görligaste mån undveke att hålla förhör inför nämnden i dess helhet och att möjligheten enligt 13 § att hålla förhör inför exempelvis särskilt utsett ombud för nämnden företrädesvis borde anlitas. Det syntes icke stå i överensstämmelse med dessa uttalanden att — såsom skett i flera fall hos nykterhetsnämnden i Falun — kalla personer, som endast gjort sig skyldiga till en enstaka fylleriförseelse, att inställa sig vid nämndens sammanträden. Ett sådant förfarande kunde lätt inge vederbörande en känsla av att stå inför ett slags domstol och syntes ej vara ägnat att underlätta samarbetet med personen i fråga. I stället borde nämndens kontakt ske exempelvis genom ett otvunget samtal mellan någon representant för nämnden och den saken angående. Det gällde att vinna dennes förtroende och att icke

väcka en trotsinställning, som försvårade möjligheterna att komma till rätta med honom.

I fråga om de varningar, om vilka nämnden i flera fall beslutat, förtjänade uppmärksammas att nykterhetsvårdslagen saknade motsvarighet till det i 13 § alkoholistlagen upptagna stadgandet, att nykterhetsnämnd hade att allvarligt erinra om de påföljder, som kunde inträda enligt alkoholistlagen. Enligt departementschefens uttalande (sid. 186) hade denna föreskrift, jämlikt vilken nykterhetsnämnderna meddelade varningar, ansetts mindre lämplig ur psykologisk synpunkt, varför den i överensstämmelse med vad som förordats i några remissyttranden rörande förslaget till ny lag uteslutits ur nykterhetsvårdslagen. Nykterhetsnämndens i Falun beslut att meddela varningar saknade sålunda stöd i gällande lag.

Vad härefter beträffar nykterhetsnämndens beslut att ställa vederbörande under övervakning syntes det angeläget att påpeka, att övervakningsinstitutet — som enligt alkoholistlagen hänfördes till hjälpåtgärder — numera i nykterhetsvårdslagen skilts från dessa. Enligt departementschefens uttalande (sid. 190) bedömdes övervakning vara en så allvarlig åtgärd, att den regelmässigt borde anknytas till samma förutsättningar som tvångsintagning på vårdanstalt. Som förutsättning för att en person skulle kunna ställas under övervakning av nykterhetsnämnd fordrades sålunda enligt 15 § nykterhetsvårdslagen, att han vore hemfallen åt alkoholmissbruk och dessutom att han uppfyllde ytterligare något av de i 15 § upptagna rekvisiten, nämligen att han vore farlig, grovt bruste i sina plikter, låge någon till last, vore ur stånd att ta vård om sig själv eller förde ett grovt störande levnadssätt, etc. Det kunde i detta sammanhang vara av intresse att understryka den allvarliga karaktär, som man avsett att lägga in i övervakningsinstitutet, och vikten av att övervakning ej tillgreps som någon primär form av hjälpåtgärd. Detta framginge tydligt av departementschefens uttalande angående det i 14 § först angivna exemplet på hjälpåtgärd, nämligen att nykterhetsnämnd skulle söka förmä alkoholmissbrukaren att fortlöpande upprätthålla förbindelse med nämnden. Departementschefen framhöll bl. a. följande (sid. 186):

»Jag vill i detta sammanhang betona, att denna kontakt mellan myndigheten och alkoholmissbrukaren under inga förhållanden får ges karaktären av övervakning. Den mellan nykterhetsnämnden och dess klient upprättade förbindelsen bör fastmer präglas av ömsesidig samarbetsanda mellan två parter, där den ena, myndigheten, ej känner förmynderskap över den andre och denne i sin tur besjålas av viljan att följa de råd som lämnas honom. Över huvud taget anser jag formlig övervakning icke böra förekomma såsom hjälpåtgärd.»

I de flesta av de hos nykterhetsnämnden i Falun granskade fallen, där beslut om övervakning meddelats, syntes de i 15 § angivna förutsättningarna för ett sådant beslut icke ha förelegat. I vissa fall hade den som ställts under övervakning endast gjort sig skyldig till en enstaka fylleriförseelse, varför det ej ens varit fråga om missbruk av alkohol i sådan utsträckning, att laglig möjlighet funnits att vidtaga hjälpåtgärder enligt 14 §.

Efter remiss inkom nykterhetsnämnden med yttrande, därvid nämnden i fråga i sitt tillvägagångssätt vid hållande av förhör anförde följande:

Denna personliga kontakt har i många fall varit av stort värde. Nämnden håller därvid icke något skrämmande förhör. Det blir ett mera för-

troligt samtal mellan nämndens ledamöter och den inkallade. Ordföranden brukar inleda detta samtal med att på ett vänligt sätt tala om anledningen till inkallelsen och att nämndens åtgärd endast är betingad av viljan och önskan att stå den inkallade till tjänst för att icke återfalla i det tillfälliga missbruket av rusdrycker, som lätt kan leda till stadigvarande missbruk. Ordföranden är därvid alltid angelägen att framhålla, att fallet av nämnden behandlas med yttersta diskretion och att nämnden icke har till uppgift att döma utan endast att hjälpa vederbörande. Att det hela avslutas med en allvarlig erinran, given i all vänlighet och i allmänhet också mottagen på samma sätt, är en självfallen sak. De »varningar» som förekommit har skett genom muntliga allvarliga erinringar om nödvändigheten att iakttaga ett nyktert liv. Såsom nämnden handhar sin uppgift att handlägga ärenden enligt 13 § nykterhetsvårdslagen, anser sig nämnden icke handla i strid med bestämmelserna i lagen om nykterhetsvård. Däremot synes det från nykterhetssynpunkt vara mindre tillfredsställande att följa departementschefens rekommendation, att det i »ett fall av förstagångsfylleri torde räcka med att nämnden endast registrerade fallet och avvaktade den fortsatta utvecklingen». I allmänhet är en fylleriförseelse, särskilt om det är en förstagångsförseelse som medfört omhändertagande och straff, en så allvarlig sak, att någonting utöver straffproceduren bör göras för att man under vänliga och förtroendeväckande former skall försöka komma till tals med den dömd. Skall man vänta på att få registrera ytterligare fall, är det kanske för sent att tala den dömd till rätta.

Vidare uppgav nykterhetsnämnden, att de beslutade, skriftliga varningarna icke expedierats. Nämnden hade nämligen efteråt uppmärksammat, att varningar icke längre skulle meddelas. Beträffande de i inspektionsprotokollet särskilt antecknade fallen framhöll nämnden, att den såvitt anginge L. ansett det angeläget, särskilt med hänsyn till L:s ungdom och då han brukat sprit i den omfattning att han dömts för fylleri, att L. kallades till nämnden för vinnande av närmare upplysningar om hans person. Därtill hade nämnden varit berättigad på grund av bestämmelserna i 13 § nykterhetsvårdslagen. I fråga om fallet J. hade, även om betingelserna för övervakning ej förelegat, övervakningen i sak begränsat sig till att ombudsmannen haft en förtroendefull kontakt i huvudsak med föräldrarna, vilken småningom resulterat i att nämnden kunnat tillstyrka en ansökan av J. om nykterhetsintyg för erhållande av körkort. Beträffande fallet H. medgav nämnden, att denne icke bort ställas under övervakning. I fråga slutligen om fallet B. medgav nämnden, att protokollet vore för knapphändigt. Emellertid hade B:s levnadsförhållanden för nämnden varit så kända, att nämnden ansett beslutet välgrundat.

Länsnykterhetsnämnden anförde i ett därefter avgivet yttrande bl. a.:

Länsnykterhetsnämnden vill till en början framhålla, att förhållandena inom Falu stads nykterhetsnämnd under de gångna åren icke synts ha varit helt tillfredsställande. Länsnykterhetsnämnden har med anledning härav försökt att åstadkomma rättelser i syfte att dels vinna en mera ändamålsenlig och arbetsduglig organisation av nykterhetsnämnden, dels

ock vinna ett resultat som ur nykterhetsvårdssynpunkt bättre överensstämmer med gällande lagstiftning och samhällets krav.

Länsnykterhetsnämnden vill därefter omnämna, att det understundom förekommit att nykterhetsnämndens utredningar — i den mån de av skilda anledningar kommit till länsnykterhetsnämndens kännedom — icke befunnits tillfredsställande. Anledningen härtill vill länsnykterhetsnämnden lämna därhän, sedan fråga numera väckts om en omorganisation av nykterhetsnämnden. Länsnykterhetsnämnden utgår nämligen ifrån att härigenom kommer att skapas gynnsammare förutsättningar för nykterhetsnämndens arbete.

Att nykterhetsnämnden icke alla gånger beaktat vad som anförts vid tillkomsten av gällande lagstiftning torde icke kunna förnekas. Därvid är emellertid att märka, att yttranden av sakkunniga eller en föredragande departementschef icke i och för sig äro av tvingande natur utan endast ägnade att tjäna till ledning vid tillämpningen av lag eller annan författning. Särskilt vid tillämpningen av nykterhetsvårdslagen måste det ankomma på de verkställande organen att beakta förhållandena i samhället och anpassa sina åtgärder därefter. Det bör således vara tillåtet att — för att nå lagens syften — göra avsteg från vad departementschefen vid lagens tillkomst kan ha funnit rimligt eller lämpligt. För att vinna ett ur nykterhetsvårdssynpunkt tillfredsställande resultat får nykterhetsvårdsorganen självfallet dock icke bryta mot lagens anda och bokstav.

Länsnykterhetsnämnden finner, att man till försvar för nykterhetsnämndens åtgärder i vissa av de av justitieombudsmannen anmärkta fallen kan åberopa, att nämnden i görligaste mån sökt anpassa sin verksamhet efter vad som syntts lämpligt eller rent av nödvändigt.

Nykterhetsnämndens åtgärd att inkalla L. inför hela nämnden har skett efter det att ombudsmannen haft samtal med L. Även om det icke framgår av nykterhetsnämndens anteckningar synes det troligt, att denna åtgärd äger sammanhang med ombudsmannens tidigare åtgärd. Det är emellertid omöjligt att rekonstruera anledningen till den senare kallelsen. Även om kallelser inför hela nykterhetsnämnden numera måste anses som en mindre önskvärd form av nykterhetsvårdande åtgärder — det tillhör undantagen att ett sådant förfaringssätt användes inom Kopparbergs län — torde utformningen av 12 § kunna ge anledning till förmodan, att en dylik åtgärd i varje fall icke är lagstridig.

Vad beträffar nykterhetsnämndens protokollförda åtgärd att meddela L. en »varning», vill länsnykterhetsnämnden anföra: Vid ett rådgivande samtal måste klienten uppmärksammas på vilka risker ett fortsatt alkoholmissbruk kan innebära — risker av såväl fysisk, psykisk som ekonomisk och social natur. När klienten erhåller dessa upplysningar bör, såvitt länsnykterhetsnämnden kan förstå, även frågan om samhällets reaktioner mot alkoholmissbruk diskuteras. En sådan diskussion kan föras i fullt samförstånd mellan samtalsledaren och klienten utan störande och irriterande inslag i samtalet. Upplysningar av ovan berörda slag bör självfallet avse att förmå klienten att självmant avstå från alkoholmissbruk. De innebära med andra ord en rådgivning men även — om man så vill — ett varningsord. Med den kännedom om nykterhetsnämndernas sätt att handlägga sina ärenden vill länsnykterhetsnämnden förmoda, att beteckningen »varning» oftast numera är ett uttryck för innebörden i en serie råd och upplysningar. Varningar av denna art få icke ges karaktär av hot.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Syftet med mina uttalanden i inspektionsprotokollet var att — för iakttagande i framdeles förekommande fall av liknande art — fästa nykterhetsnämndens uppmärksamhet på vad som enligt förarbetena till nykterhetsvårdslagen är lagens innebörd och vad nämnden alltså har att ställa sig till efterrättelse.

Med anledning av vad från nykterhetsnämnden och länsnykterhetsnämndens sida anförts rörande skyldigheten att iakttaga vad under förarbetena framkommit rörande innebörden av hithörande bestämmelser vill jag framhålla, att de av mig återgivna departementschefsuttalandena icke äro oförenliga med lagens ordalag och därför måste beaktas vid tillämpningen av lagen.

Vad angår de särskilda vid inspektionen berörda fallen har nykterhetsnämnden vitsordat, att den i vissa avseenden förfarit felaktigt ävensom att nämndens protokoll och handlingar avfattats på ett så knapphändigt sätt, att därav icke framgått vad som varit känt rörande förekommande spritmissbruk.

Beträffande kallelserna till inställelse inför nämnden vill jag, utöver vad jag låtit anteckna i inspektionsprotokollet, anföra följande.

När fylleriförseelse anmäles till nykterhetsnämnd, bör nämnden själfallet söka utröna, om förseelsen är ett uttryck för alkoholmissbruk eller endast är att anse såsom en tillfällig förseelse. Visar det sig vid denna undersökning, att fråga endast är om en tillfällig förseelse, kan nämnden icke vidtaga någon på lagen grundad åtgärd mot vederbörande utan har att låta bero vid den verkställda undersökningen (se Klackenberghjerner kommentar till nykterhetsvårdslagen, sid. 21—23 och 74). Man har alltså vid utredningen att räkna med möjligheten av att det är fråga endast om en engångsföreteelse, som enligt lagen icke kan medföra ingripande från nämndens sida. Med hänsyn härtill är det av vikt att utredningen bedrivs på ett sådant sätt, att den, som icke gjort sig skyldig till annat än en tillfällig fylleriförseelse, icke behöver känna sig kränkt eller onödigt besvärad. I betraktande härav kan det i allmänhet icke vara lämpligt att den erforderliga utredningen sker inför nämnden i dess helhet. Är det t. ex. fråga om en eljest skötsam person, som råkat göra sig skyldig till en enstaka fylleriförseelse, kan det helt visst för denne kännas förödmjukande att behöva inför nämnden i dess helhet redogöra för sina förhållanden. I Klackenberghjerner kommentar till nykterhetsvårdslagen framhålles också (sid. 77) — under hänvisning till lagens förarbeten — att vederbörande ej gärna bör kallas att inställa sig inför nämnden i dess helhet, utan att inställelsen lämpligen bör avse sammanträffande med någon ledamot av nämnden eller fast anställd tjänsteman.

Vad särskilt angår fallet L. har den till nämnden anmälda fylleriförseelsen otvivelaktigt givit nämnden anledning att undersöka om förseelsen

indicerade alkoholmissbruk i lagens mening. Vid den i anledning härav verkställda undersökningen har, såvitt handlingarna ge vid handen, icke framkommit något som tyder på att här var fråga om spritmissbruk. Lagen ger följaktligen icke — utöver den verkställda utredningen — stöd för något ingripande mot L., icke ens i form av en allvarlig erinran. Av nykterhetsnämndens yttrande framgår icke klart, vad avsikten var med L:s inställelse inför nämnden i dess helhet. Om syftet med denna åtgärd var att utreda, huruvida L. förfallit till spritmissbruk, kan åtgärden icke anses ha stått i strid med lagen, ehuru utredningen om eventuellt alkoholmissbruk, på sätt framgår av det sagda, enligt min mening bort ske på annat sätt. Var däremot avsikten med L:s inställelse inför nämnden att bibringa honom insikt om vådan av spritmissbruk — och härpå tyda vissa av nämndens uttalanden — saknar en sådan åtgärd stöd i lagen, eftersom det icke blivit utrett att L. gjort sig förfallen till alkoholmissbruk i lagens mening. Ehuru jag har full förståelse för nämndens uppfattning att fylleriförseelsen i förening med L:s ungdom påkallade att han föreställdes vådan av spritmissbruk, anser jag dock att en dylik föreställning, om den av särskilda skäl ansågs påkallad, bort ske vid ett förtroligt samtal mellan L. och någon av nämndens ledamöter eller tjänstemän.

Med dessa uttalanden, som jag upptog i en till nykterhetsnämnden avlåten skrivelse, lät jag bero vid vad i ärendet förevarit, därvid jag förutsatte att nykterhetsnämnden framdeles i sitt betydelsefulla arbete noga beaktade vad som enligt förarbetena vore lagens rätta innebörd.

3. Fråga om intagning på sinnessjukhus grundats på tillräckliga skäl

Av handlingarna i ett efter klagomål av en kvinnlig legitimerad sjukgymnast upptaget ärende inhämtas följande.

Den 8 juni 1953 anmälde klaganden — S. — till kriminalpolisen i Stockholm att under tiden den 24 mars—den 9 april 1953 skadegörelse förövats å vissa av hennes tillhörigheter, som förvarades i hennes bostad i Stockholm.

Påföljande dag, den 9 juni, klockan omkring 23.30 begärde S. hos kriminalpolisen undersökning i bostaden. I anledning härav företogo en polisman och en polissyster omedelbart sådan undersökning. Rapport härom upprättades samma dag, varvid antecknades, att vid undersökningen framkommit, att de skador, som av S. betecknades såsom skadegörelse, endast vore av det slag, som uppstode vid naturlig nötning vid begagnandet av föremålen. Det var därför tydligt — hette det vidare i rapporten — att

S. led av någon form av psykisk sjukdom, som kom henne att tro att hon var utsatt för förföljelse, vilken tog sig uttryck i åverkan på hennes inventarier. Slutligen antecknades i rapporten, att vid samtal med S. framkom, att hon misstänkte sin hyresvärdinna för »skadegörelsen» samt att hon på intet sätt föreföll att vara i trängande behov av vård.

Den 11 juni verkställde polisen ytterligare undersökning i bostaden. Ej heller vid sistnämnda undersökning kunde, enligt vad som uppgivits av vederbörande polispersonal, å de föremål, om vilka var fråga, iakttagas tecken på annan skada än som vanligen uppstår genom nötning vid beagnandet.

Som det av S:s uppgifter till polisen framgick, att hon för den anmälda skadegörelsen misstänkte sin hyresvärdinna, förra skolkökslärarinnan Elin B., hölls den 12 juni polisförhör med Elin B. Förhöret upptogs i en samma dag upprättad rapport. Härvid antecknades till en början, att Elin B. förnekade, att hon förövat någon skadegörelse å S. tillhörig egendom, samt uppgav, att S., som tydligen var psykiskt sjuk, själv utfört skadegörelsen i sitt sjukliga tillstånd; Elin B. hade för sin del icke varit inne i S:s rum under de senaste veckorna.

Enligt rapporten berättade Elin B. vidare: S. hade sedan 15 år tillbaka hyrt ett omöblerat rum av Elin B. Elin B. och S. hade kommit rätt bra överens och hjälpt varandra med hushållsgöromålen. S. hade dock varit mycket härsklysten och bestämmande och velat, att Elin B. skulle finna sig i det S. bestämde. Elin B. hade vid flera tillfällen sagt upp S., men S. hade icke gjort min av att flytta. Sedan flera år tillbaka hade S. haft mycket besvär med någon advokat som handhaft hennes arv efter hennes fader. S. och hennes syskon jämte advokaten ägde en fastighet i Göteborg, och det hade varit något trassel med advokaten, så att huset icke varit ekonomiskt bärande. Detta hade S. tagit mycket hårt och blivit sömnlös. Trots detta hade hon dock arbetat och haft patienter. Under våren 1953 hade hon varit mycket nervös och därför rest till Genève för att vila sig. På återvägen hade S. råkat ut för en olyckshändelse på tåget och brutit något ben i ena foten. På grund därav hade S. icke kunnat vara ute utan de senaste månaderna mest uppehållit sig på sitt rum. Hon hade icke heller haft några patienter. Hennes ekonomi hade även blivit ansträngd och Elin B. hade måst låna S. pengar, som dock nu återbetalats. — Sedan någon vecka tillbaka hade Elin B. märkt, att S. börjat hysa agg mot henne. S. hade sagt till Elin B., att någon person varit inne på S:s rum och förstört hennes möbler och övriga tillhörigheter. Nämnda person, som tydligen skulle vara Elin B., hade rivit sönder en del av S:s kläder, notor m. m. och med något hårt föremål skadat hennes möbler. S. hade även påstått, att Elin B. sprättat upp broderiet på S:s kuddar och dukar och åter sytt mönstret på dessa saker. Elin B. hade blivit mycket nervös över S:s beteende. S. sov icke utan var »uppe och sprang» om nätterna. Elin B. hade

hört att S. nattetid ringde olika samtal till bekanta, polis och andra. På grund därav hade Elin B. måst stänga av telefonen någon dag. De senaste kvällarna hade Elin B. hört att S. »knackat på någonting» i sitt rum. Elin B. hade hört S. yttra, att hon »var rädd för att bliva mördad». Elin B. hade icke på något vis blivit hotad av S., men hon kände på sig att S. hatade henne och på grund av sitt sjukliga tillstånd kanske skulle göra sig skyldig till någon desperat handling. Elin B. vågade icke vistas i bostaden tillsammans med S. utan vistades mestadels utomhus. — Elin B. ansåge S. vara sinnessjuk och i stort behov av sjukhusvård samt farlig för Elin B:s säkerhet.

Samma den 12 juni företog förste läkaren Roland Bejke på polisens begäran psykisk undersökning av S. Beträffande denna har Bejke antecknat, att S. var »forcerad, hypoman, intensiv, påstridig. F. n. ej trängande vårdbehov. Hon får rec. på lergigan men pt tycks vilja neka ta det. Ny undersökning om det skulle bli ytterligare bråk».

Sedan S. efter nämnda läkarundersökning vid olika tillfällen ringt till polisen och gjort gällande att den påstådda skadegörelsen förövats av Elin B. samt den sistnämnda å sin sida meddelat att hon icke längre stode ut med S:s beskyllningar, kallades S., i samband med en påringning av henne, den 15 juni att infinna sig å kriminalstationen, där hon samma dag fick undergå ny undersökning av leg. läkaren Ingmar Flodström. Efter undersökningen utfärdade Flodström vårdattest för S:s intagning för vård å sinnessjukhus. I attesten angavs vårdbehovet som trängande.

På ansökan av polismyndigheten intogs S. härefter omedelbart på Beckomberga sjukhus.

Redan den 18 juni utskrevs S. från sjukhuset såsom icke varande i behov av vård å sinnessjukhus. Kort tid härefter flyttade S. från bostaden hos Elin B.

I en den 28 oktober 1955 hit inkommen skrift anhöll S., att JO måtte företaga en undersökning rörande av polismyndigheten i ärendet begångna misstag, bland annat dess vägran att låta S. få del av handlingar i ärendet.

Efter det utredning i ärendet verkstälts, avgav S. påminnelser. I dessa anhöll S. om undersökning bl. a. i anledning av att hon i samband med sina anmälningar till polisen blivit sinnesundersökt och förd till Beckomberga sjukhus. På grund härav blev Flodström härstädes hörd.

För att få en på egna intryck grundad uppfattning om S:s person och om orsakerna till skadorna å hennes tillhörigheter besökte jag vidare S. i hennes hem.

I skrivelse den 9 oktober 1956 till kriminalpolisintendenten i Stockholm anförde jag härefter till en början, att S:s först i påminnelserna framställda klagomål över att hon i samband med sina anmälningar till polisen om skadegörelse blivit sinnesundersökt och förd till Beckomberga sjukhus påkallade ytterligare utredning och att klagomålen i denna del först efter

det sådan utredning skett skulle av mig upptagas till prövning. Därefter gjorde jag i skrivelsen vissa uttalanden rörande klagomålen i övrigt, varigenom ärendet i dessa delar var av mig avslutat (se JO 1957 s. 269).

Beträffande omständigheterna kring läkarundersökningen av S. upprättades härstädes en promemoria, vilken jämte samtliga handlingar i ärendet överlämnades till medicinalstyrelsen för utlåtande. I promemorian ifrågasattes, huruvida tackning funnes för vissa av Flodströms uttalanden i vårdattesten och om icke vid beskrivningen av förekommande sjukdomstillstånd sjukdomens yttringar bort angivas med betydligt större mått av klarhet och exakthet än som skett i detta fall och om attesten kunde anses innehålla tillräcklig motivering varför vårdbehov förelåg och ansågs trängande. Vidare ifrågasattes, huruvida det icke ur rättssäkerhetssynpunkt vore påkallat att föreskriva tjänstemannaansvar för läkarundersökning enligt 10 § sinnessjuklagen för att därigenom skärpa insikten om vikten av att dylik undersökning skedde med största möjliga omsorg.

Härefter inkom styrelsen med bl. a. yttrande av Flodström och med eget utlåtande.

Flodström anförde i sitt yttrande.

Sedan många år har polisen i Stockholm för psykiatriska undersökningar tillkallat olika läkare. — — — Innan läkarna har kallats till undersökning har som regel hos polisen av vederbörande ansvarige tjänsteman gjorts en prövning av huruvida det funnes skäl att över huvud taget tillkalla läkare. — — — Ofta har även från polisens sida gjorts en mer eller mindre omfattande utredning beträffande omständigheter som kan tänkas vara relevanta vid ärendets fortsatta handläggning. Om så är möjligt brukar även polisen ta kontakt med anhöriga till den person som skall undersökas. Många gånger är det emellertid omöjligt att få några objektiva upplysningar om patienter i en akut situation och människor i storstaden är ju också anonyma på ett sätt som inte förekommer i mindre samhällen, där människor på ett helt annat sätt är kända av myndighets- och andra personer. De upplysningar den undersökande läkaren har till sitt förfogande är därför ofta ur fullständighetssynpunkt otillfredsställande och ofta måste en bedömning ske på grundval av de fakta som finnes noterade i polisens handlingar jämförda med patientens aktuella psykiska tillstånd. Vid ett akut tillstånd är det givetvis många gånger omöjligt att få fram en så fullständig anamnes att man helt skulle kunna undvika felaktiga eller onödiga intagningar på sinnessjukhus. Det är inte heller smakligt att hålla misstänkt sjuka individer på en polisstation tillsammans med fyllerister och kriminella och när det gäller oroliga och misstänkt sinnessjuka finns det inte några behandlingsmöjligheter på polisstationerna. Till detta kommer att den psykiatriska bedömningen många gånger är både vansklig och svår och att även under gynnsamma förhållanden ställda diagnoser senare icke kan verifieras. Patienten kan även på undersökningssituationen reagera på ett sätt som förvillande liknar psykos, något som inte gör ställningstagandet lättare. Med hänsyn till ovan redovisade svårigheter torde det vara klart att onödiga intagningar på sinnessjukhus icke kan undvikas liksom man inte heller inom andra medicinska discipliner kan undvika in-

tagning på sjukhus för t. ex. misstänkt blindtarmsinflammation eller misstänkt epidemisk sjukdom. När en läkare sänder in en patient på sjukhus sker det dock i den trygga förvisningen att på sinnessjukhus liksom på andra typer av sjukhus högt kompetenta läkare står beredda att skyndsamt taga ställning till om vårdbehov verkligen föreligger eller ej.

På polisstationen tog jag del av polisens material i ärendet och det är möjligt att jag även talade med Elin B. Vidare hade jag ett samtal med S. (nedan kallad expl.). Mina iakttagelser sammanfattades i en vårdattest som utmynnade i att trängande vårdbehov å sinnessjukhus förelåg. Givetvis har polisens utredning legat till grund för min undersökning av expl. De polistjänstemän som gjort denna utredning var för mig välkända, de hade vad jag vet stor erfarenhet av liknande undersökningar och de var och är enligt min uppfattning omdömesgilla personer. Säkerligen har jag även gjort en personlig värdering av polisens utredning. Inte heller nu kan jag finna annat än att polisutredningen var gjord med omsorg och objektivitet. Den för poliserna väsentliga frågan tycks ha varit om avsiktlig skadegörelse å expl:s tillhörigheter över huvud taget förekommit och flera polismäns samstämmiga vittnesmål om att de icke kunnat finna sådan skadegörelse måste väl ändock tillmätas stort värde. Skadegörelsen var också egendomlig: förkortning av handväska, borttagande och isyning av korsstygnbroderi, borttagande och isättande av knappar m. m. Dessa berättelser liksom andra anamnestiska uppgifter torde jämväl ha framkommit vid samtalet med expl. på polisstationen. I anamnesen märker man vidare att expl. i 15 års tid levat tillsammans med sin värdinna utan att det kommit till några svårare störningar. Under våren 1953 utsattes expl. för en rad svåra påfrestningar, hon hade varit nervös och hon hade råkat ut för en olyckshändelse som gjorde att hon var tvungen att tillbringa en stor del av sin tid på sitt rum. Det har även senare antytts att expl. skulle ha haft kärlekssorg men detta var icke mig veterligen känt vid undersökningstillfället. Då jag den 15 juni undersökte expl. tycktes hon ha haft akuta symtom i ungefär en veckas tid och i min anamnes har jag antecknat att hon företett symtom i några månaders tid. Under den vecka som föregått min undersökning hade expl. utvecklats en betydande aktivitet med bl. a. upprepade påringningar till polisen — inte bara under dagarna utan även under natten och Elin B. klagade över att bli ständigt och allt mer och mer trakasserad. Expl:s uppträdande hade till en början betecknats som forcerat men senare hade hon givit intryck av att vara psykiskt sjuk. Den 12 juni hade dr Bejke undersökt expl. på polisens begäran och han hade funnit henne hypoman och han hade rekommenderat ny undersökning om »det blev mer bråk». Han hade även ordinerat lergigan — en medicin som bl. a. används vid hypomana och maniska tillstånd men dr Bejke hade förutsett att expl. nog inte skulle köpa ut medicinen. Enligt expl:s egen uppgift har hon sedan även varit i förbindelse med dr Bejke varvid hon nekat att ta den föreskrivna medicinen vilket expl. — enligt sin egen skrivelse av den 22/10 1956 — anser är orsak till att hon på nytt blev läkarundersökt hos polisen och intagen på sinnessjukhus. Att hon blev föremål för ny undersökning den 15 juni synes emellertid icke ha berott på detta utan fastmer på det förhållandet att hon trots vad som förevarit fortsatte med sina beskyllningar mot Elin B., sina — som det uppfattades — trakasserings- och påringningar till polisen.

När jag den 15 juni undersökte expl. var hon agiterad och aggressiv och hon var motoriskt orolig. Hon talade utan uppehåll och det har antecknats att hon hade massor av förföljelsetecken varmed torde ha avsetts att hon i sitt tal huvudsakligen uppehållit sig vid de förföljelser och den illvilja hon menade sig vara utsatt för från Elin B. Under alla omständigheter visade hon vid min undersökning tecken på en rent psykotisk sjukdomsbild. Med hänsyn till de tidigare uppgifterna angående expl. syntes det därför vara berättigat att antaga att en försämring av expl:s psykiska tillstånd skett och att denna försämring kommit successivt under den närmast föregående veckan. Med hänsyn till expl:s ålder låg det givetvis nära till hands att tänka sig någon form av involutionsparanoia och att de psykiska påfrestningar expl. nyligen hade varit utsatt för hade utlöst det aktuella maniska tillståndet. Med denna motivering som bakgrund kan jag inte finna annat än att uttrycket trängande vårdbehov hade sitt berättigande.

Vad som konstituerar ett trängande vårdbehov kan säkert diskuteras. I t. ex. Wahlbäcks kommentar till sinnessjuklagen tas emellertid problemet inte ens upp till diskussion. Att farlighet bör utgöra indikation för »trängande vårdbehov» torde vara självklart men i föreliggande fall torde någon farlighet inte ha kunnat konstateras. Enligt min mening bör emellertid även psykiska sjukdomstillstånd som bedöms som allvarliga eller där man kan räkna med att en behandling på sinnessjukhus leder till snabb bättring betecknas med »trängande vårdbehov». Dessutom tillkommer att varken 1953 eller nu intagning på sinnessjukhus skulle komma till stånd utan att det förelåg trängande vårdbehov — åtminstone inte utan en mycket lång väntetid.

Beträffande expl:s snabba utskrivning från Beckomberga sjukhus kan jag givetvis inte kommentera denna på annat sätt än att expl. ställd inför ett definitivt faktum lugnat ner sig. Enligt sjukhusjournalen utskrevs dock expl. först sedan hennes syster kommit för att hjälpa expl. och det framhölls uttryckligen vid utskrivningen att expl. under inga förhållanden kunde tänkas bo kvar hos sin värdinna vilket systemen lovade att se till. I och med detta ändrades den sociala situationen för expl. och den person mot vilken expl:s aggressivitet varit riktad kom att bli mer perifer.

Medicinalstyrelsen anförde i sitt utlåtande.

Flodström är läkare vid den rättspsykiatriska undersökningsstationen vid Psykiatriska sjukhuset i Stockholm och besitter en långvarig rättspsykiatrisk erfarenhet. Han har sedan länge anlitats av polisen i Stockholm för undersökningar av personer, vilka äro eller misstänkas vara sinnessjuka. Han torde ha en större erfarenhet än de flesta andra läkare av undersökningar av det slag varom här är fråga.

Ställningstagandet till fall som det här aktuella, vilka ingalunda äro ovanliga, är — fortsatte styrelsen — mycket svårt och förenat med betydelsefulla konsekvenser. Det ansvar, som den undersökande läkaren påtager sig, är stort. Om den undersökte icke beredes vård på sjukhus och det efteråt inträffar våldshandlingar eller andra uppseendeväckande utslag av sjukdomen, kan läkaren med skäl klandras för att han icke har vidtagit åtgärder för att förhindra detta. I själva verket torde de flesta läkare betrakta en sådan konsekvens av deras ställningstagande som betydligt mera allvarlig än en intagning på sjukhus, som efter en eller annan dags ytterligare undersökning och utredning befinnes vara mindre välgrundad.

Såsom Flodström i sitt yttrande framhållit kunna onödiga intagningar på sinnessjukhus icke helt undvikas. Sådana intagningar äro ur medicinsk synpunkt icke mera uppseendeväckande än onödiga intagningar på kroppssjukhus. Att de dock av icke medicinskt sakkunniga betraktas på annat sätt, sammanhänger säkerligen med de sociala konsekvenser, som sådana intagningar ha eller förmodas ha. Det synes medicinalstyrelsen vara en mycket väsentlig uppgift att motarbeta denna inställning och att i möjligaste mån skapa likställdhet mellan kroppssjukvård och mentalsjukvård.

Hur svår bedömningen kan vara, illustreras väl av det här aktuella fallet, där tre olika bedömare kommit till olikartat resultat. Vid Bejkes undersökning befanns att vårdbehov ej förelåg »för närvarande», vid Flodströms att vårdbehovet var trängande. Efter undersökningen på Beckomberga ställdes diagnosen »Icke sinnessjuk». Vad först beträffar olikheten i Bejkes och Flodströms bedömning kan denna förklaras av att sjukdomens manifestationer under den mellanliggande tiden växlat. Enligt medicinalstyrelsens uppfattning måste Flodström såväl med hänsyn till det föreliggande aktmaterialet som med hänsyn till sina egna iakttagelser ha haft fullt fog för uppfattningen, att vederbörande led av en psykisk sjukdom. Då det icke kunde uteslutas, att sjukdomen ytterligare kunde förvärras och därigenom ge anledning till ännu svårare komplikationer när det gällde förhållandet till vårdinnan, får Flodström också anses ha haft skäl för sin slutsats, att vårdbehovet var trängande.

Vad sedan beträffar ställningstagandet på Beckomberga sjukhus synes detta kunna förklaras därav, att vederbörandes sjukdomssymtom avklingat eller medvetet dolts. Diagnosen »Icke sinnessjuk» måste enligt medicinalstyrelsens mening ses i belysning av de sociala konsekvenser, som även en kortare tids vård på sinnessjukhus i detta fall kunde förmodas ha. Med en sådan diagnos i ett tveksamt fall har nämligen patienten en gynnsammare ställning än med en diagnos, som antyder eller ger vid handen, att sinnessjukdom föreläggat.

Enligt medicinalstyrelsens mening ge handlingar och journaler vid handen, att ett psykiskt sjukdomstillstånd hos vederbörande föreläggat vid tidpunkten för Bejkes och Flodströms undersökningar. Uppgifterna om den egendomliga skadegörelsen på vederbörandes egendom kunna exempelvis icke rimligen på annat sätt förklaras. Symtombilden överensstämmer med den, som förekommer vid paranoidea och paranoiska tillstånd av olika genes. För sjukdomen typiskt är också, att patienten under inverkan av yttre tryck kan helt fördölja symtomen och uppträda som om dessa icke existerade. Som regel bruka de sjuka helt sakna insikt om symtomen och deras innebörd. De sjukliga föreställningarna och upplevelserna uppfattas sålunda som verkliga och tolkas som utslag av förföljelse från omgivningens sida. Sjukdomen kan vara såväl av övergående som bestående natur. Tillståndet kan följaktligen ha varit ett helt annat vid de tillfällen, då olika personer senare haft kontakt med vederbörande.

För en tränad medicinsk bedömare kan det ofta vara lätt att konstatera de sjukliga föreställningarna eller att upptäcka deras existens bakom patientens till synes helt logiska och sammanhängande resonemang. Där emot kan det vara svårt att i korthet redovisa de sjukliga symtomen på ett för den icke medicinskt sakkunnige förståeligt sätt. Ett sådant uttryck som »massor med förföljelseidéer» kan sålunda täcka det förhållandet, att läkaren har upptäckt sådana idéers existens men icke haft tillräckligt med

verbalt framställt material för att i detalj kunna redovisa dem eller ock att de äro så tydliga, att vårdattestförfattaren endast genom ett sammanfattande uttryck ger den kommande sjukvårdsläkaren en upplysning om var inom den psykiska sfären de mest sjukliga symtomen äro att finna.

Enligt medicinalstyrelsens mening är den av Flodström utfärdade vårdattesten i det aktuella fallet alltför kortfattad och ger icke tillräcklig täckning för de slutsatser, som Flodström har kommit fram till. Medicinalstyrelsen anser dock icke, att man av en undersökande läkare kan kräva så ingående utredningar och undersökningar, som skulle erfordras för en fullständig klarläggning av fallet och en definitiv diagnos av sjukdomen. Ett dylikt krav skulle nämligen innebära, att det för sådana undersökningar måste stå till förfogande en omfattande arsenal av diagnostiska resurser. Icke heller kan en så utförlig redovisning av undersökningsresultaten krävas som vid upprättandet av en sjukjournal på sjukhus. Den mera fullständiga undersökningen och redovisningen måste ske på sjukhus och med de resurser som sjukhuset förfogar över.

Medicinalstyrelsen hyser samma uppfattning som i promemorian uttalsats i fråga om önskvärdenheten av mera fylliga beskrivningar och motiveeringar vid utfärdande av vårdattester.

Att det är angeläget, att ett läkarintyg alltid utvisar, vilket material och vilken undersökning intyget grundar sig på, har medicinalstyrelsen i skilda sammanhang understrukt. Ett cirkulär till läkarna, vari detta krav särskilt framhölls, utfärdades den 22 mars 1949 (intaget i Svensk lagsamling, delen »Hälso- och sjukvård», s. 768 o. f.). Ehuru påpekandena i detta cirkulär icke på ett tillfredsställande sätt iakttagits i förevarande fall, synes det styrelsen icke påkallat att för närvarande utge nya generella föreskrifter. Styrelsen har därvid beaktat, att intagningsförfarandet beträffande mentalsjukhusen numera är föremål för särskild utredning och att ändrade eller helt nya regler inom en nära framtid kunna bli aktuella. I princip är det enligt styrelsens mening otilfredsställande, att en läkare på fältet skall nödgas avge en så kategorisk förklaring om sinnessjukdom och trängande vårdbehov som nu är fallet, för att en kvalificerad undersökning av patienten å sjukhus skall kunna komma till stånd. Motsvarande läkare på kroppssjukvårdssidan är i en helt annan situation — en diagnos med frågetecken är för hans vidkommande fullt tillräcklig. Medicinskt sett är det ett önskemål, att dessa skillnader i möjligaste mån utjämnas. Att det av andra skäl kan vara svårt att få dessa synpunkter till fullo tillgodosedda är styrelsen dock medveten om.

Vad beträffar frågan om föreskrift om tjänstemannaansvar för läkarundersökningar enligt 10 § sinnessjuklagen har medicinalstyrelsen ur de synpunkter styrelsen har att företräda intet att erinra häremot.

Den 17 mars 1959 besökte S. mig, därvid hon lämnade vissa upplysningar samt hade tillfälle att närmare utveckla klagomålen.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till S. följande.

Den av S. klandrade intagningen på Beckomberga sjukhus har skett på ansökan av polisen och grundats på en av Flodström utfärdad vårdattest, i vilken uttalades att S. var i trängande behov av vård å sinnessjukhus.

Flodström intog, när han utfärdade vårdattesten, icke ställningen av tjänsteläkare och är följaktligen icke underkastad tjänstemannaansvar här- för. Med hänsyn härtill kunna S:s klagomål, i den mån de rikta sig mot Flodström, icke av mig upptagas till prövning.

En närmare granskning av den av Flodström utfärdade vårdattesten är emellertid det oakttat påkallad för att kunna bedöma om fog funnits för intagningen å sjukhuset och för polisens ansökning härom.

Den nu ifrågakomna vårdattesten är upprättad å formulär som fast- ställts av medicinalstyrelsen och som innehåller vissa anvisningar för läkare. Enligt vad som angivits i attesten ha däri förekommande uppgifter grundats på en av polisen upprättad promemoria och på samtal med S.

Under rubriken nuvarande sjukdoms förlopp heter det i attesten: »Sedan några månader förföljelseidéer och tilltagande aggressivitet. Beskyller värdinnan för att trakassera henne på olika sätt, se vidare polisPM. Vid undersökning i bostaden har polisen ej funnit fog för hennes beskyllningar. Värdinnan är nu så uppskrämd att hon fruktar för sitt liv, vågar ej bo hemma. Undersökt 12/6 då nästan trängande vårdbehov (dr Bejke). Sedan tilltagande försämring av tillståndet.»

Vid beskrivningen av S:s tillstånd har i attesten antecknats följande: »Agiterad, aggressiv. Motorisk oro. Talar utan uppehåll. Massor med förföljelseidéer. Ingen sjukdomsinsikt. Ger ingen affektiv kontakt. Tankeför- lopp stelt och splittrat? Invol. paranoia. Maniskt tillstånd.»

Utöver vad här angivits innehåller vårdattesten icke något av intresse för bedömande av S:s psykiska tillstånd vid undersökningstillfället.

Enligt polisens anteckningar över förhör den 12 juni 1953 med Elin B. har hon uppgivit bl. a.: Sedan någon vecka hade hon märkt att S. börjat hysa agg mot henne, i det att S. beskyllt henne för att ha förstört S:s till- hörigheter. På grund därav hade Elin B. blivit mycket nervös. Hon hade dock icke på något vis blivit hotad av S., men hon kände på sig, att S. hatade henne och på grund av sitt sjukliga tillstånd kanske komme att göra sig skyldig till någon desperat handling. Elin B. vågade icke vistas i bostaden tillsammans med S. utan uppehölle sig mestadels utomhus. Hon ansåge S. vara sinnessjuk och i stort behov av sjukhusvård samt farlig för Elin B:s säkerhet.

Vad Elin B. sålunda uppgivit till polisen ger knappast täckning för utta- landet i attesten om förföljelseidéer och tilltagande aggressivitet hos S. »sedan några månader». Även uttalandet att Elin B. vore så uppskrämd att hon fruktade för sitt liv innefattar en icke oväsentlig skärpning av vad Elin B. uppgivit för polisen. Vårdattesten lämnar icke heller upplysning hur Flodström kunnat med säkerhet konstatera en tilltagande försämring av S:s tillstånd sedan föregående undersökning. Uttalandet i attesten torde, har Flodström förklarat, vara grundat på en jämförelse mellan Beijkes

anteckningar och Flodströms egna iakttagelser samt på det förhållandet, att polisen redan efter tre dagar ansett en ny undersökning påkallad.

Såvitt framgår av polisutredningen kan den i attesten förekommande anteckningen om »massor med förföljelseidéer» icke grundas på annat förhållande än S:s påstående att Elin B. gjort sig skyldig till skadegörelse.

Av uttalandena i vårdattesten framgår att Flodströms uppfattning att S. var sinnessjuk och i trängande behov av vård å åtminstone till en väsentlig del grundats på antagande att S. hade förföljelseidéer, riktade mot Elin B.

Vid den i saken verkställda polisutredningen har icke framkommit något verkligt stöd för den av S. framförda misstanken att Elin B., som enligt S:s förmenande skulle ha varit psykiskt sjuk, gjort sig skyldig till skadegörelse. Väl blevo föredraganden i detta ärende och jag vid det besök, som vi år 1956 avlade hos S., övertygade att åtminstone vissa av S. påvisade skador skett uppsåtligen. Enbart härav kunna dock icke dragas några rättsliga slutsatser, eftersom man ur rättssäkerhetssynpunkt måste räkna med möjligheten att S. själv åstadkommit dessa skador i avsikt att kasta misstanke på Elin B. Å andra sidan ger utredningen icke något belägg för att S:s mot Elin B. riktade påståenden äro oriktiga. Den omständigheten, att objektivt stöd saknas för S:s påståenden, utesluter därför icke möjligheten att viss skadegörelse ändock skett på sätt S. uppgivit och ger följaktligen enbart för sig icke fog att antaga att S. vid ifrågavarande tid led av förföljelseidéer. Jag vill tillägga att vederbörande överläkare på sjukhuset — som fann att S. föreföll ganska trovärdig i sina uppgifter — icke blev övertygad att det här vore fråga om paranoida reaktioner; det vore ju endast mot hyresvärdinnan som S:s agg riktade sig. För övrigt företedde S., enligt vad som antecknats i journalen, inga tecken på paranoia.

Uppfattningen att S. var psykiskt sjuk har emellertid icke grundats enbart på antagande att hon hade förföljelseidéer.

Polisen har vid sina kontakter med S. funnit hennes uppträdande tyda på psykisk sjukdom. Härutinnan har åberopats att S. telefonerat nattetid till polisen samt uppträtt obehärskat, varit forcerad och pratat utan uppehåll ävensom visat en hätsk och fientlig inställning mot Elin B. Med hänsyn härtill och till att Elin B., som trots S. vara psykiskt sjuk, uttalat oro för vad S. kunde företaga sig, kan det icke anses, att polisen saknat fog för att föranstalta om läkarundersökning av henne.

Liknande iakttagelser beträffande S:s uppträdande ha gjorts även av Bejke och Flodström. Den senare fann vid sin undersökning av S., att hon var agiterad och aggressiv, talade utan uppehåll och visade motorisk oro.

När det gäller att bedöma, huruvida fog fanns för intagningen på sjukhuset, vill jag till en början framhålla vanskligheten att många år efteråt avgöra huruvida S. vid ifrågavarande tillfälle var sinnessjuk och i behov

av vård å mentalsjukhus. Vid prövningen av denna fråga är bl. a. följande att beakta.

I ärendet har — bortsett från vad Elin B. uppgivit om att S. i samband med en arvsutredning blivit tillfälligt sömnlös och att hon våren 1953 varit mycket nervös och därför rest utomlands — icke framkommit något, som tyder på att S. före juni 1953 visat tecken på psykisk sjukdom. Dr Bejke fann vid sin undersökning tre dagar före intagningen, att något vårdbehov ej förelåg »för närvarande». Flodströms vårdattest innehåller, om man bortser från vad däri anförts om »massor av förföljelseidéer», icke sådana uppgifter, att några säkra slutsatser beträffande S:s psykiska tillstånd kunna dragas därav. På sjukhuset kom vederbörande överläkare vid den mera ingående undersökning, som man hade tillfälle att göra under de tre dagar S. vistades där, till den slutsatsen att hon icke var i behov av vård å sinnessjukhus. Å journalen har därjämte antecknats att S. icke var sinnessjuk. Sjukhusets uppfattning att vårdbehov icke förelåg vinner otvivelaktigt stöd av vad S. i mars 1959 för mig uppgivit om att hon efter utskrivningen kunnat tillfredsställande sköta och alltjämt sköter sitt arbete såsom sjukgymnast med i genomsnitt sju patienter om dagen.

Å andra sidan synes mig av utredningen klart framgå, att S. vid sina kontakter med polisen och vid läkarundersökningarna icke var i full psykisk balans. Huruvida detta var en följd av psykisk sjukdom eller endast var en akut och tillfällig följd av motsättningarna till Elin B. eller utgjorde en icke oförståelig reaktion inför den situation, som plötsligt uppkom genom att fråga väcktes om S:s intagning på sinnessjukhus, låter sig icke med säkerhet avgöra. Med hänsyn till vad som upplysts rörande S:s psykiska balans vid tillfället kan det icke utan vidare antagas, att Flodström — som enligt vad medicinalstyrelsen uttalat har stor rättspsykiatrisk erfarenhet och som enligt vad för mig uppgivits är ansedd för att vara en mycket skicklig läkare — helt misstagit sig beträffande S:s tillstånd. Slutligen har medicinalstyrelsen vid sin granskning av handlingarna kommit till den uppfattningen, att S. vid tillfället befann sig i ett psykiskt sjukdomstillstånd, därvid styrelsen framhållit att uppgifterna om den egendomliga skadegörelsen icke rimligen kunde på annat sätt förklaras.

Vid ett övertvägande av vad sålunda upptagits kan icke anses utrett att fog saknats för S:s intagning på sjukhuset. Hennes klagomål kunna därför icke föranleda något ingripande från min sida.

Vad som framkommit i detta ärende ger mig dock anledning tillägga följande.

Ett sådant ställningstagande som det Flodström ställdes inför är ofta mycket svårt och förenat med betydelsefulla konsekvenser. Medicinalstyrelsen har understrukit att det ansvar, som den undersökande läkaren påtager sig, är stort; om vård icke beredes den undersökte på sjukhus och det

efteråt inträffar våldshandlingar, kan läkaren med skäl klandras för att han icke vidtagit åtgärder för att förhindra detta.

I vad medicinalstyrelsen sålunda uttalat vill jag helt instämma. Finns det grundad anledning antaga att den undersökte på grund av psykisk sjukdom är farlig för sin omgivning eller för sig själv, bör han skyndsamt bli föremål för den mera ingående undersökning som läser kunna ske endast på mentalsjukhus.

Någon sådan farlighet synes dock icke ha förelegat i detta fall. Elin B. själv uppgav att S. aldrig hotat henne. Flodström har i sitt yttrande till medicinalstyrelsen uttalat att någon farlighet i detta fall icke torde ha kunnat konstateras. Eftersom den av polisen ifrågasatta intagningen sålunda kunde grundas allenast på medicinska och sociala indikationer och ett omedelbart ställningstagande från Flodströms sida alltså icke var påkallat, synes den utredning, på vilken hans omdöme skulle grundas, ha bort göras så fullständig som varit påkallat för att i möjligaste mån säkerställa ett riktigt ställningstagande. I sådant hänseende synes mig polisens utredning ha bort kompletteras med upplysningar från S. närstående, huruvida det tidigare förekommit något som tytt på psykisk sjukdom. Nu grundades Flodströms ställningstagande huvudsakligen på Elin B:s uppgifter till polisen och på polisens antagande att S:s uppgifter om skadegörelse voro sjukliga inbillningar. Även medicinalstyrelsen har i sitt utlåtande förklarat, att den i S:s fall utfärdade vårdattesten är alltför kortfattad och icke ger tillräcklig täckning för de slutsatser som däri uttalats. Jag vill i detta sammanhang framhålla att — även om det kan synas rimligt att vid läkarundersökningar av detta slag utgå från att polisens utredningsresultat kan läggas till grund för läkarens ställningstagande — det enligt min mening måste anses åvila läkaren att, då vad faktiskt förekommit är av avgörande betydelse för de medicinska slutsatserna, självständigt bedöma polisutredningen. En dylik bedömning är givetvis ofta mycket vanskelig. Flodström har för sin del anfört, att han i S:s fall gjort en personlig värdering av polisens utredning.

Frågan om det behov av ytterligare anvisningar för utfärdande av vårdattester, som förevarande ärende synes ådagalägga, torde emellertid komma att upptagas till övervägande av sinnessjuklagstiftningskommittén, där jag själv är ordförande, och någon framställning i ämnet från JO-ämbetets sida synes därför icke påkallad. Jag förutsätter att kommittén även kommer att med hänsyn till de vittgående konsekvenser en oriktig vårdattest kan få för den enskilde individen överväga behovet av föreskrift om tjänstemannaansvar för läkarundersökningar av här ifrågasatt slag.

Även om man skulle antaga att S. vid undersökningstillfället var sinnessjuk och att vård å mentalsjukhus skulle ha varit S. till nytta — och gällande lags förutsättningar för intagning å sådant sjukhus alltså förelegat — synes det mig likväl kunna ifrågasättas om det kan vara ändamåls-

enligt, att i ett fall sådant som det förevarande anlita tvång för att tillgodose vårdbehovet. Om intagningen är påkallad — icke av farlighet — utan endast av medicinska indikationer, synes mig tvång böra komma till användning endast där tungt vägande skäl kunna anföras härför. I första hand bör i sådant fall undersökas, om erforderlig vård och behandling kan beredas den sjuke på annat sätt. Vidare torde man i sådant fall böra försöka verka för att den sjuke frivilligt söker intagning på sjukhus. Vill man vinna så nära likställighet som möjligt mellan kroppssjukvård och mental-sjukvård — och detta är helt visst ett samhällsintresse av vikt — bör man undvika att använda tvång, om så är möjligt. Vad som förekommit i detta fall är otvivelaktigt av intresse för att bedöma frågan, huruvida gällande regler för intagning å sinnessjukhus böra ändras. Jag kommer därför att giva sinnessjuklagstiftningskommittén, där frågan om ändring av intagningsreglerna för närvarande är föremål för övervägande, del av vad som blivit upplyst i detta ärende.

4. Fråga om tillräckliga skäl förelegat för intagning å sinnessjukhus och om lämpligheten av att intagning sker på grund av vårdattest, utfärdad av sjukhusets chef. Tillika spørsmål om sjukvårdsläkare vid prövning av vårdbehov utsatts för otillbörlig påtryckning från sjukhuschefens sida. Fråga även om intagen lagligen kunnat överflyttas från en avdelning till annan och om överflyttningen avsett att få till stånd viss utgång av prövningen av vårdbehovet

I två den 23 maj och den 29 augusti 1957 hit inkomna skrifter anförde Åke Filip T. klagomål över att han den 31 maj 1955 intagits å Restads sjukhus. Därjämte klagade T. över att rådhusrätten i Vänersborg dömt till hemskillnad i äktenskapet mellan honom och hans hustru medan han var intagen å sjukhuset, därvid han förpliktats utgiva underhållsbidrag till hustrun och makarnas barn under hemskillnadstiden.

Med anledning av klagomålen infordrades sjukhusets och medicinalstyrelsens handlingar rörande T. Vid granskning av dessa handlingar inhämtades följande. Efter remiss av dåvarande sjukhuschefen å Restads sjukhus, överläkaren V. Vikgren, intogs T. den 20 mars 1955 å pensionsstyrelsens sjukhus i Tranås, varifrån han utskrevs den 18 maj samma år. Intagningen å Restads sjukhus den 31 maj 1955 ägde rum å avdelning M 1 — där överläkaren R. Lindqvist var sjukvårdsläkare — efter ansökan av ordföranden i Vänersborgs fattigvårdsstyrelse med stöd av vårdattest utfärdad av Vikgren. Den 10 juni 1955 antecknades i den vid sjukhuset beträffande T.

förda journalen följande: »Sedan sjukvårdsläkaren för avd. M 2, dr (Knut) Cronqvist, förklarat sig villig låta överflytta pat. på sin avdelning, sedan sjukhuschefen, överläkare Vikgren, sanktionerat förslag därom, har pat. i dag *flyttats från M 1 till M 2*. Förslaget har lämnats av sjukvårdsläkaren för avd. M 1, Lindqvist, sedan denne, anmodad infinna sig till samtal hos dr Vikgren på dennes tjänsterum den 9 juni samman med pat:s hustru och dennas juridiska ombud, ansett sig av dr Vikgren utsatt för påtryckningar vad gäller frågan om bedömningen av pat:s vårdbehov.»

Enligt 12 § sinnessjuklagen skall sjukvårdsläkaren sist å fjortonde dagen efter den, då sinnessjuk för vård intagits å sinnessjukhus, på grund av verkställd läkarundersökning av den intagne ha prövat, huruvida denne är i behov av vård å sinnessjukhus. Enligt sjukhushandlingarna verkställdes nu berörda prövning beträffande T. av Cronqvist dagen efter överflyttningen till avd. M 2 eller sålunda den 11 juni 1955. Såsom sjukdomsform antecknades i journalen *psychosis per trauma mentale*. Samma dag delgavs T. stämmningsansökan av hustrun avseende hemskillnad mellan makarna. Den 23 juni handlades hemskillnadsmålet inför rådhusrätten i Vänersborg, och den 27 juni dömde rådhusrätten till hemskillnad. Den 30 juni försöksutskrevs T. från Restads sjukhus och överflyttades såsom försöksutskrivnen till S:t Jörgens sjukhus i Göteborg, varifrån han slutligt utskrevs den 11 april 1956.

I anledning av vad sålunda iakttagits fann jag skäl att närmare söka utreda, huruvida fog fanns för T:s intagning och kvarhållande på sjukhuset, huruvida Lindqvist blivit föremål för otillbörlig påtryckning från Vikgrens sida, huruvida överflyttningen av T. från avd. M 1 till M 2 kunde anses förenlig med gällande bestämmelser i stadgan angående sinnessjukvården i riket och huruvida fel begåtts vid handläggningen av hemskillnadsmålet.

I samband med denna utredning har medicinalstyrelsen efter hörande av Vikgren och Lindqvist avgivit yttranden. Vidare har Cronqvist och rådmannen Bo Westhall, som handlade hemskillnadsmålet i rådhusrätten, inkommit med infordrade upplysningar.

Fråga om fog fanns för T:s intagning och kvarhållande å sjukhuset

T. blev, såsom nämnts, kort tid före intagningen å Restads sjukhus utskrivnen från pensionsstyrelsens sjukhus i Tranås efter att ha vårdats där under omkring två månader. I den vid detta sjukhus förda journalen rörande T. antecknades såsom diagnos *psykonevros*. Rörande T:s tillstånd omedelbart efter intagningen finnes i sistnämnda journal under den 21 mars 1955 antecknat följande: »Ordnat uppträdande. Sinnesstämning be-

tryckt, ngt dysforisk. Kontakten ej fullgod, nedsatt uppmärksamhet och koncentration. Ältar ideligen sitt hus i Göteborg och att han vill tillbaka dit. Finner möjlighet att återvända till denna fråga, vad man än talar om. Tycks ej kunna släppa tanken härpå ens för en stund. Ngt lättirriterad och labil, irriterad när man vill ha svar på frågor. Mkt förbehållsam, förnekar även fakta, som styrkts på annat håll. Hämmad, deprimerad, enkel-spårigt fastlåst tankeverksamhet. Dissimulerar möjligen. Inga säkra psykostecken. Inga hållpunkter för suicidaldrift.»

Enligt den vid sjukhuset i Tranås förda journalen blev T. den 18 maj 1955 utskrivnen såsom förbättrad. Lindqvist har uppgivit att han, då intagning å Restads sjukhus ifrågasattes, från sjukhuset i Tranås inhämtade uppgifter rörande T. och att det därvid meddelades, att T. vid intagningen varit orolig och deprimerad men förbättrats, varför han kunnat utskrivas för att återgå till hemmet.

I den av Vikgren den 31 maj 1955 utfärdade vårdattesten, för vilken undersökningar den 19 januari och den 31 maj 1955 legat till grund, har han rörande T:s sinnestillstånd anfört i huvudsak: T. hade enligt hustruns uppgift en tid under våren 1954 på grund av ekonomiska svårigheter varit alldeles nedbruten och haft förföljelseidéer. Han hade uppträtt mycket obehärskat i hemmet, då han ej fick sin vilja igenom. Vid undersökningen den 19 januari hade T. visat sig inbunden och svåråtkomlig och ej velat gå med på att det fattades honom något, ehuru han enligt hustruns utsago varit mycket uppriven och ibland haft ångestfall med svettning. Vid undersökningen den 31 maj hade T. varit fullt ordnad och redig men helt fastlåst vid sina egna tankegångar rörande förhållandet till hustrun och synts fullständigt sakna uppfattning om hur hustrun kände det.

Beträffande förhållandet mellan makarna T. anförde Vikgren i vårdattesten: T. hade sommaren 1954 flyttat från Göteborg till Vänersborg och lyckats förmå även hustrun att flytta till Vänersborg. Förhållandet mellan makarna, som redan före flyttningen alltmer försämrats, hade i början av år 1955 ytterligare tillspetsats, och den 14 januari 1955 hade T. enligt hustruns uppgift tagit struptag på hustrun. Vid undersökningen den 19 januari hade T. ställt sig fullständigt avvisande till skilsmässa och icke haft någon uppfattning om att han genom sin ståndpunkt utsatte hustrun för en psykisk press, som hon ej kunde utstå. Efter hemkomsten från Tranås hade T:s beteende mot hustrun varit detsamma som tidigare, och hustrun sade sig icke kunna härda ut så länge till. Vid undersökningen den 31 maj hade T. icke velat gå in på frågor rörande förhållandet till hustrun och icke haft något begrepp om att det enda nödvändiga i dåvarande läge var att fatta ett beslut rörande förhållandet till hustrun, innan hon helt bröt samman.

I utlåtandet förklarade Vikgren T. vara i behov av vård å sinnessjukhus, därvid Vikgren angav vårdbehovet såsom trängande, då hustrun praktiskt

taget vore T:s fånge och därigenom utsattes för en psykisk press, som hon icke länge till mäktade uthärda, och då han icke kunde förmås att godvilligt släppa henne ifrån sig. Vidare uttalade Vikgren — under hänvisning till hustruns uppgift om att T. tagit struhtag på henne — att T. möjligen kunde anses farlig för hustruns personliga säkerhet till liv och lem.

I ett särskilt yttrande den 1 november 1956, till vilket Vikgren hänvisat i sitt yttrande till medicinalstyrelsen i detta ärende, har Vikgren rörande de närmare omständigheterna vid utfärdandet av vårdattesten anført bl. a.: Vikgren hade med hänsyn till hustruns tillstånd överenskommit med socialvårdssysslomannen Stig Andersson att gemensamt göra ytterligare ett försök att tala T. till rätta men att dessförinnan vidtaga förberedelser för intagning på Restads sjukhus med tanke på att försöket skulle kunna misslyckas och med hänsyn till T:s uppenbart abnorma inställning och beteende. För detta ändamål hade Vikgren givit Lindqvist en orientering om fallet och för hustrun utverkat ett samtal med denne. Lindqvist hade därefter förklarat sig villig att för T. upplåta plats på sin avdelning, om intagning där skulle befinnas nödvändig. På kvällen den 31 maj hade först Andersson och därefter Vikgren infunnit sig i makarna T:s hem och i hustruns närvaro haft ett samtal med T. Denne hade uppträtt lugnt och ordnat och till en början svarat på frågor, ehuru något motvilligt. Han hade nyligen återgått till sitt verkstadsarbete. När Vikgren gått in på slitningarna mellan honom och hustrun, hade emellertid alla försök att ordentligt komma till tals med honom blivit fruktlösa. Han hade vägrat att svara på några frågor och att själv komma med några förslag. Efter vad sålunda förekommit och med hänsyn till att nya svåra uppträden i hemmet kunde väntas bli följden av de förda samtalen, hade Vikgren ansett det nödvändigt att föranstalta om omedelbar intagning av T. på Restads sjukhus. Intagningen hade skett medelst polishandräckning samma kväll.

I den på Restads sjukhus förda journalen finnes under den 7 juni 1955 antecknat att en då företagen narkoanalys gåve ett förstärkt intryck av T:s fixering till sina anhöriga och hans dåliga förmåga att lämna bakom sig svårigheterna med viss misslyckad affär. Han visade ingen egentlig depression, ingen aggressivitet och ingen rancune mot hustrun.

Vidare har i journalen samma dag antecknats, att ingenting dittills framkommit, som med säkerhet utvisade, att patienten skulle vara farlig för sig själv eller andra; inga psykostecken.

Sedan T. överflyttats till Cronqvists avdelning, finnes under den 11 juni — d. v. s. samma dag som prövning enligt 12 § sinnessjuklagen ägde rum — antecknat: Patienten har i dag fått stämning på hemskillnad från hustrun. Han verkar vid samtalet något deprimerad, men gråter icke och förefaller icke affektlabil eller psykiskt insufficient.

I skrivelse den 24 juni 1955 till dåvarande överinspektören för sinnessjukvården Curt Åmark rörande ifrågasatt utskrivning av T. anförde Cron-

qvist, att T. icke företedde några tecken på endogen psykos eller några gravare psykopatologiska symtom och att, om sinnessjukhusen endast vore förbehållna sådana patienter, T. kanske icke hörde hemma å ett sådant. Cronqvist framhöll emellertid tillika, att T. otvivelaktigt under lång tid varit i ett tillstånd av upprivenhet och depression, att han icke kunnat fatta och acceptera sin situation och att det därför kunde ifrågasättas om allt vore som det skulle vara beträffande honom. Cronqvist vore ytterst tveksam om huruvida T. borde släppas. T. vore ju icke någon våldsman men man visste icke vad som kunde tillstöta, så länge han vore uppriven och förtvivlad.

T. synes i klagomålen vilja göra gällande, att hans intagning och kvarhållande på sjukhuset föranletts av att han motsatt sig hustruns önskemål om hemskillnad och att intagningen grundats på osanna uppgifter, lämnade av hustrun.

I utlåtande den 19 december 1958 har medicinalstyrelsen anfört bl. a.: Den rörande T. utfärdade vårdattesten innehölle icke en symtombeskrivning, som tveklöst tilläte en diagnos. Beträffande förhistorien (enligt hustruns uppgift) hade T. »en tid varit alldeles nedbruten», han hade haft förföljelseidéer och ansett att man spionerade på honom. Denna beskrivning jämte den därpå följande uppgiften att han skulle tagit struvtag på hustrun läte sig förena med diagnosen: psychosis paranoides. Beskrivningen av T:s uppträdande i samband med den sista av Vikgren verkställda undersökningen meddelade inga drag, som medgåve diagnosen »sinnessjukdom», men motsade ej heller förekomsten av symtom på sådan sjukdom. Styrelsen funne av vårdattestens formulering framgå, att T. på grund av påtagliga konstitutionella särdrag (av psykoinfantil och schizoid typ) jämte de pressande yttre förhållandena råkat in i ett psykiskt undantagstillstånd med en desperat urladdning som tänkbar följd. Styrelsen funne sålunda T. ha varit i trängande behov av vård och att han på grund av sitt psykiska tillstånd kunnat befaras vara farlig för hustruns personliga säkerhet. Om hustrun bytt vistelseort eller besöksförbud meddelats, torde icke med hänsyn till T:s sinnesförfattning dessa omständigheter ha utgjort betryggande skydd för henne.

Vid ärendets avgörande anförde jag i denna del följande.

T. intogs alltså å sjukhuset på grund av vårdattest utfärdad av Vikgren. Enligt 10 § sinnessjuklagen må visserligen vårdattest ej meddelas av läkare vid det sinnessjukhus, varest intagning begäres, men finnas, såsom förhållandet är vid Restads sjukhus, flera avdelningar med särskilda sjukvårdsläkare, gäller förbudet endast läkare vid intagningsavdelningen. Vikgren var därför såsom sjukvårdsläkare vid avdelning K formellt oförhindrad att utfärda vårdattest för intagning å annan avdelning vid sjukhuset. Mot

Vikgrens åtgärd att meddela vårdattest beträffande T. kan därför i och för sig icke någon erinran göras. Det förekommer också vid sjukhus, som bestå av flera avdelningar, i icke ringa omfattning att vårdattest utfärdas av sjukvårdsläkare vid sjukhuset för intagning å avdelning, till vilken denne läkare icke är knuten. Mot en sådan ordning synas dock vissa erinringar kunna riktas. Den omständigheten att vårdattest utfärdas av läkare vid det sjukhus, där intagning sker, kan nämligen ge upphov till — låt vara ogrundad — misstanke att kollegiala hänsyn inverka vid sjukvårdsläkarens bedömning av vårdbehovet. Har vårdattesten utfärdats av sjukhusets chef, kan misstanke därjämte uppkomma, att också hänsyn till chefskapet inverkar, även om detta endast är av administrativ natur. Det är uppenbarligen av stor vikt att prövningen av vårdbehovet alltid äger rum under sådana förhållanden att misstankar att bedömningen icke skett fullt objektivt i möjligaste mån förhindras. Den här berörda frågan torde emellertid komma att uppmärksammas vid den översyn av sinnessjuklagstiftningen, som för närvarande verkställs av sinnessjuklagstiftningskommittén. Någon särskild framställning om ändrade bestämmelser synes därför icke påkallad från JO-ämbetets sida.

Vårdattesten har icke utfärdats av Vikgren i hans egenskap av överläkare eller eljest i tjänsten. Vikgren är följaktligen icke underkastad tjänstemannaansvar för eventuellt fel vid utfärdandet av attesten. I den mån klagomålen avse Vikgrens befattning med vårdattesten, kunna de följaktligen icke av mig upptagas till prövning.

Som vårdattesten legat till grund för T:s intagning å sjukhuset, är det emellertid nödvändigt, för att kunna bedöma om fog funnits för intagningen, att i det följande närmare beröra innehållet i attesten.

För intagning å sinnessjukhus fordras enligt sinnessjuklagen, att vederbörande är sinnessjuk eller sinnesslö och i behov av vård å sinnessjukhus. Med sinnessjukdom jämföras enligt praxis vissa allvarigare psykiska abnormtillstånd. Vårdattesten bör följaktligen, för att kunna tjäna sitt ändamål, innefatta beskrivning av de iakttagelser, som av läkaren anses ådagalägga att den undersökte är sinnessjuk och i behov av vård å sinnessjukhus.

Innehållet i den utfärdade vårdattesten beträffande T. ger anledning till tvekan, huruvida T:s sinnesbeskaffenhet vid tiden för intagningen var sådan att förutsättningar för intagning förelågo. Medicinalstyrelsen har i sitt utlåtande anfört, att vårdattesten icke innehölle en symtombeskrivning, som tveklöst tilläte en diagnos, samt att beskrivningen av T:s uppträdande i samband med den sista av Vikgren verkställda undersökningen icke meddelade några drag, som medgäve diagnosen »sinnessjukdom», men motsade icke heller förekomsten av symptom på sådan sjukdom. Den be-

skrivning av T:s sinnestillstånd, som vårdattesten innehåller, kan enligt min mening icke anses giva vid handen, att vårdbehov förelåg, och därmed utgöra tillräcklig motivering för intagningen. I vårdattesten beaktas huvudsakligen hustruns intresse att få äktenskapet upplöst. Av vad Vikgren anfört i vårdattesten och i yttrandet den 1 november 1956 framgår att han vid ställningstagandet till frågan om T. borde intagas å sinnessjukhus fäst avgörande vikt vid T:s inställning till spörsmålet om hemskillnad mellan makarna. Vikgren har sålunda uttryckligen uppgivit, att han och socialvårdssysslomannen kommit »överens att gemensamt göra ytterligare ett försök att tala mannen till rätta men att, för det fall att försöket skulle misslyckas och med hänsyn till hans uppenbart abnorma inställning och beteende, dessförinnan vidtaga förberedelser för eventuell intagning på Restads sjukhus». Därest T. medgivit hemskillnad, skulle Vikgren alltså icke funnit intagning å sinnessjukhus erforderlig. Han ansåg det otänkbart att hustrun skulle kunna lämna makarnas hem och fann det icke tillräckligt, att hon skulle i hemmet med mannen över sig vidtaga åtgärder för skilsmässa. Det är emellertid uppenbart att intagning å sinnessjukhus icke får göras beroende av en sådan omständighet som om den enskilde lämnar sitt medgivande till hemskillnad eller ej. Ett med hänsyn till makes sjukdomsanlag påkallat brytande av sammanlevnaden kan nämligen komma till stånd även genom att domstol i samband med talan om hemskillnad meddelar interimistiskt beslut med förbud för makarna att vid äventyr av fängelse besöka varandra. Det framstår vidare såsom klart att intagning icke får tillgripas såsom ett medel att för den andra parten underlätta genomförandet av en skilsmässoprocess.

Även om av vårdattesten icke framgick att laga förutsättningar för tvångsintagning av T. förelågo, får det dock anses försvarligt att Lindqvist med hänsyn till de muntliga upplysningar, som Vikgren före intagningen lämnade honom, mottog T. å sinnessjukhuset. Jag vill emellertid tillägga, att det är ett rättssäkerhetsintresse av betydande vikt att de omständigheter, varå vårdbehovet grundas, tydligt komma till uttryck i vårdattesten. Vid själva intagningen måste man nämligen från sjukhusets sida i huvudsak lita på den vårdattestgivande läkarens omdöme. Huruvida tillräckliga skäl föreligga att för vård kvarhålla vederbörande, kan i många fall på ett betryggande sätt utredas först vid den mera ingående undersökning, som äger rum på sjukhuset omedelbart efter intagningen. Den av Vikgren utfärdade vårdattesten aktualiserar behovet av ytterligare anvisningar för utfärdande av vårdattest. Frågan härom är emellertid redan föremål för sinnessjuklagstiftningskommitténs uppmärksamhet och påkallar därför icke någon framställning från JO-ämbetets sida.

Vad därefter angår frågan, huruvida T. vid intagningen var sinnessjuk och i behov av vård å sinnessjukhus, är det svårt att med ledning av hand-

lingarnas innehåll bilda sig någon säker uppfattning härom. Såsom framgår av den lämnade redogörelsen framkom vid T:s intagning på pensionsstyrelsens sjukhus i Tranås icke några säkra psykostecken, och T. utskrevs från sistnämnda sjukhus såsom förbättrad den 18 maj 1955. Det kan mot bakgrunden härav synas anmärkningsvärt, att T. endast 13 dagar därefter befanns vara i behov av vård å sinnessjukhus. När det gäller att bedöma, huruvida T. vid intagningen och vistelsen å Restads sinnessjukhus var sinnessjuk, är vidare att beakta, att den i vårdattesten lämnade beskrivningen av T:s uppträdande vid den sista undersökningen, såsom medicinalstyrelsen framhållit, icke medger diagnosen »sinnessjukdom». Vidare ge anteckningarna i sjukhusjournalen, åtminstone fram t. o. m. den 9 juni, närmast det intrycket, att något verkligt stöd för antagande att T. var sinnessjuk icke framkom vid Lindqvists undersökning. Även Cronqvists brev till överinspektören för sinnessjukvården den 24 juni 1955 ger anledning ifrågasätta om det psykiska tillstånd, vari T. befann sig, är att hänföra till sinnessjukdom i sinnessjuklagens mening.

Å andra sidan har medicinalstyrelsen uttalat, att den beskrivning av T:s tillstånd, som lämnats av T:s hustru, i förening med hennes uppgift, att T. vid ett tillfälle skulle ha tagit struhtag på henne, läte sig väl förena med diagnosen psychosis paranoides. Styrelsen har vidare funnit av vårdattestens formulering framgå, att T. på grund av påtagliga konstitutionella särdrag jämte pressande yttre förhållanden råkat in i ett psykiskt undantagstillstånd med en desperat urladdning som tänkbar följd.

Rörande spørsmålet, huruvida T. kunde antagas vara farlig för hustruns personliga säkerhet, må framhållas att utredningen knappast ger tillräckligt stöd för sådant antagande. T. har själv förnekat att han tagit struhtag på hustrun. Detta struhtag skulle enligt hustruns uppgift ha ägt rum den 14 januari 1955. Makarna sammanbodde därefter mera än två månader före intagningen å sjukhuset i Tranås utan att T., såvitt framgår av hustruns uppgifter, visat sig farlig. I vårdattesten har endast uttalats, att T. möjligen kunde anses farlig för hustruns personliga säkerhet. Det är att märka att Vikgren, enligt vad som framgår av hans yttrande den 1 november 1956, ansett, att intagningen kunde göras beroende av om T. samtyckte till hemskillnaden. Vid den å Restads sjukhus företagna narkoanalysen visade T. icke någon aggressivitet eller rancune mot hustrun. Vidare har Cronqvist i sitt förenämnda brev uttalat att T. icke vore någon våldsman.

Vilken mening man än må ha beträffande frågan huruvida det psykiska tillstånd, vari T. befann sig vid tiden för intagningen, var att hänföra till sinnessjukdom, kan det dock med hänsyn till medicinalstyrelsens utlåtande icke anses utrett, att fog helt saknats för T:s intagning och kvarhållande på Restads sinnessjukhus. Klagomålen i denna del kunna därför icke föranleda något mitt ingripande.

Frågan om Lindqvist varit föremål för otillbörlig påtryckning

Tre dagar efter det förut omnämnda sammanträdet på Vikgrens tjänsterum den 9 juni 1955 avlät Lindqvist en skrivelse till överinspektören för sinnessjukvården, däri Lindqvist underrättade överinspektören om T:s överflyttning till Cronqvists avdelning och att anledningen härtill vore, att Vikgren vid sammanträdet intagit en sådan hållning mot Lindqvist, att denne ansåg sig av Vikgren utsatt för påtryckningar i syfte att förmå Lindqvist att frångå sitt självständiga ställningstagande till T:s vårdbehov. I en vid denna skrivelse fogad redogörelse anförde Lindqvist bl. a.: Sedan T. intagits, hade Vikgren upprepade gånger förhört sig om patientens uppträdande och vid olika tillfällen framkastat frågor, som tydligen gingo ut på att utforska Lindqvists inställning till fallet. Lindqvist hade svarat, att patienten var lugn och ordnad och att han icke alls visat sig deprimerad. För hustrun hade Lindqvist framhållit, att han dittills icke funnit något, som angav ett klart vårdbehov, men att undersökningarna ännu icke voro avslutade och att Lindqvist hade två veckor på sig för detta ändamål. Samma uppgifter hade Lindqvist också delgivit Vikgren. Den 9 juni hade denne bett Lindqvist inställa sig till ett samtal på Vikgrens tjänsterum med T:s hustru och hennes juridiska ombud i hemskillnadsmålet. Vikgren hade vid samtalet omedelbart börjat framhålla att, om T. erhöle en stämning om skilsmässa, det kunde tänkas att han bleve deprimerad och finge självmordstankar, så att han, om han vid tillfället vore kvar på sjukhuset, icke lämpligen kunde släppas. Därför hade Vikgren vädjat till Lindqvist att han skulle »allvarligt ompröva» sin inställning till frågan om T:s kvarhållande på sjukhuset. Vikgrens framställning, som framfördes i skarp ton, måste av Lindqvist betraktas äga ett uppenbart syfte att påverka Lindqvist och utgöra en påtryckning på denne att — i stället för att självständigt och oberoende taga ställning till frågan — acceptera Vikgrens mening att T. borde kvarhållas på sjukhuset. Lindqvist hade därför förklarat, att han icke ville bli utsatt för sådan påtryckning, och även framhållit att han för sin del funne det olämpligt att T. skulle delgivas en stämning, innan vårdbehovet på de premisser, som angivits i intagningshandlingarna, färdigprövats. Lindqvist hade framhållit det olämpliga i att T. i denna situation skulle utsättas för en ny traumatisering. Vikgren hade då vänt sin argumentering till att det var nödvändigt för hustruns skull, att stämningen nådde T., medan denne var kvar på sjukhuset. Vikgren hade vidare tillåtit sig att till de närvarande utlämna vissa närmare angivna omdömen om T., som Lindqvist meddelat Vikgren som kollega. Denne hade också tillåtit sig att ingå i argumentering med Lindqvist, huruvida dessa omdömen utgjorde indikation för sinnessjukvård, vilket Lindqvist icke kunde gå med på som en generell regel. Genom den stundtals mycket aggressiva ton Vikgren använt mot Lindqvist och det synnerligen oförsynta sätt, varpå Vik-

gren i de övrigas närvaro sökt krossa och förlöjliga Lindqvists synpunkter och vid vissa tillfällen förvränga Lindqvists uttryck, samt genom att i övrigt intaga en sådan hållning mot Lindqvist, att denne måste fråga, om det var meningen att han skulle sitta och taga emot en utskällning, hade tillställningen för honom blivit ytterligt förödmjukande och i de båda andras närvaro desavouerande för Lindqvist som psykiater och läkare på sjukhuset. Situationen hade varit för Lindqvist så pinsam, och han hade ansett påtryckningen så hård och olycklig för sitt slutliga avgörande av ärendet, att han hade föreslagit, att sjukvårdsläkaren på avd. M 2 skulle tillfrågas, om han ville övertaga patienten på sin avdelning. Vid samtalet hade icke framkommit något nytt som belyste frågan om T:s tillstånd, fränsett vad som kunde förväntas bli följden av en eventuell stämning. Lindqvist hade icke förklarat att han var färdig med ärendet, även om han kunde klart utsäga, att någon sinnessjukdom i specifik bemärkelse icke kunnat iakttagas.

På Lindqvists brev svarade överinspektören i brev den 2 juli 1955, att överinspektören ansåge, att det vore sjukvårdsläkaren som bure ansvaret för bedömningen av vårdbehovet. Ställningstagandet skulle givetvis ske självständigt och utan hänsyn till önskemål om kvarhållande eller utskrivning som kunde ha framförts av anhöriga eller andra i fallet inblandade personer. En diskussion med kolleger angående vårdbehovet syntes dock ofta kunna vara av värde, särskilt i sådana fall, där det vore fråga om svåra avgöranden. I egenskap av hustruns läkare måste Vikgren anses ha haft ansvar för hustruns hälsa och säkerhet.

Lindqvists skrivelse föranledde således icke någon åtgärd från överinspektörens sida.

Angående samtalet med Lindqvist den 9 juni har Vikgren i sitt yttrande anfört bl. a.: Några dagar efter T:s intagning hade Vikgren vid samtal med socialvårdssysslomannen Andersson erfarit att Lindqvist förklarat för T:s hustru, att han icke funnit några sådana psykiska fel på T., som kunde motivera dennes kvarhållande på sjukhuset, varjämte Lindqvist rått hustrun att lämna Vänersborg. Hon skulle således försättas i samma tröstlösa och ovissa situation som ett år tidigare, då hon rest ifrån mannen och förgäves försökt få skilsmässa ordnad. Det kunde på goda grunder befaras att T., om han återvunne full handlingsfrihet, genom desperata handlingar komme att åsamka henne fullständigt psykiskt sammanbrott. Därtill kom att det påbörjade skilsmässoförfarandet, som för hustrun var ett livsvillkor men av mannen uppfattades såsom djupt tragiskt, kunde befaras hos honom utlösa en allvarlig depressiv reaktion, under vilken han borde stå under kontroll på psykiatriskt sjukhus. Med hänsyn till de följder för makarna T. som T:s utskrivning kunde befaras medföra hade Vikgren såsom läkare och människa ansett sig icke böra stillatigande avvakta en sådan utgång av ärendet, som den av Lindqvist förebådade. När Vikgren tillfrå-

gat Lindqvist om hans uppfattning, hade han visserligen sagt sig icke vara fullt färdig med undersökningen, men av hans uttalanden i övrigt hade Vikgren funnit det klart framgå att ett ställningstagande från Lindqvists sida i enlighet med Anderssons uppgifter vore att förutse. Vikgren hade då beslutat sig för att vid ett samtal med Lindqvist ytterligare försöka klargöra sin i vårdattesten framförda men av Lindqvist utan ett ord till Vikgren desavouerade uppfattning om T:s abnorma sinnesbeskaffenhet. För att om så skulle erfordras få frågan ytterligare belyst hade Vikgren till detta samtal kallat T:s hustru och hennes rättegångsbiträde. Samtalet hade ägt rum å Vikgrens expedition. Ett av de första uttalanden Lindqvist gjort vid samtalet hade varit, att T:s intagning på sjukhuset vore en mycket olycklig lösning på konflikten mellan makarna T. Med hänsyn till detta uttalande och Lindqvists tidigare råd till hustrun att resa sin väg hade något tvivel icke syntts Vikgren råda om vilket ställningstagande som från Lindqvists sida vore att förutse. Vikgren hade därför utvecklat sina synpunkter på riskerna av att i den förhandenvarande situationen låta T. återfå full handlingsfrihet och anmodat Lindqvist att taga sin ståndpunkt under förnyat övervägande.

Medicinalstyrelsen har i utlåtande den 24 oktober 1957 förklarat sig dela överinspektörens i brevet den 2 juli 1955 framförda uppfattning att en interkollegial diskussion ofta kunde vara av värde. Så som Lindqvist skildrat diskussionen den 9 juni 1955 kunde enligt styrelsens åsikt vissa betänkligheter anföras beträffande Vikgrens uppträdande, ehuru detta dock icke kunde karakteriseras såsom påtryckning. Med Vikgrens kännedom om båda makarna syntes Vikgren emellertid ha handlat i bästa avsikt men förefölle härvid i sin iver att hjälpa ha använt onödigt kraftig argumentering. Styrelsen ansåge det vara av värde, att en inremitterande läkare uppehölle viss kontakt med sjukhusläkaren beträffande sina patienter. Särskilt vid äktenskapskonflikter kunde det vara värdefullt med ett samarbete mellan vederbörande läkare i de fall, då båda makarna vore sjuka.

I denna del anförde jag vid ärendets avgörande följande.

Det är ett oavvisligt rättssäkerhetskrav, att sjukvårdsläkaren fullgör den honom enligt 12 § sinnessjuklagen åliggande prövningen av vårdbehovet helt självständigt. Visserligen kan, såsom medicinalstyrelsen anført, en interkollegial diskussion mellan sjukvårdsläkaren och den inremitterande läkaren vara av värde. Några otillbörliga påtryckningar få dock givetvis härvid icke förekomma.

Vikgrens samtal med Lindqvist den 9 juni kan emellertid icke betecknas endast såsom ett interkollegialt samråd. Härvid är att märka att Vikgren då innehade ställningen av sjukhuschef och således var Lindqvists förman

i administrativt hänseende. Samtalet ägde rum å Vikgrens expedition å sjukhuset, dit han kallat de i samtalet deltagande. Det synes uteslutet, att en läkare utanför sjukhuset skulle ha kunnat på samma sätt kalla till sig sjukvårdsläkaren och för honom göra de uttalanden, som Vikgren enligt egna uppgifter gjorde under samtalet med Lindqvist. Vikgren synes således åtminstone i viss mån vid tillfället ha utnyttjat sin ställning såsom sjukhuschef.

Av Vikgrens eget yttrande framgår vidare, att han avsett att påverka Lindqvist i dennes ställningstagande till frågan om T:s vårdbehov. I sådant hänseende har Vikgren, enligt vad han själv uppgivit, vid tillfället argumenterat mot Lindqvist samt »anmodat» denne att taga sin ståndpunkt under förnyat övervägande. Vad sålunda blivit upplyst — i förening med Vikgrens förmanskap för Lindqvist, Vikgrens kallelse till sammanträdet, platsen för detta, närvaron av T:s hustru och hennes advokat samt det yttre händelseförloppet i övrigt — har otvivelaktigt, objektivt sett, inneburit en mycket hård press på Lindqvist. Att även Lindqvist uppfattat situationen på detta sätt framgår därav att han — oaktat han enligt vad som framgår av hans brev till överinspektören icke blivit övertygad av Vikgrens vid samtalet framförda sakskaäl, vilka han delvis betecknat såsom nonsens — likväl till sist föreslog en så exceptionell åtgärd som att T., såsom också skedde, skulle överföras till annan avdelning, varigenom prövningen enligt 12 § sinnessjuklagen överflyttades på annan läkare. Det är orimligt antaga att händelseförloppet skulle ha fått denna riktning, om det varit någon annan läkare som sökt påverka Lindqvist. Jag vill tillägga, att den omständigheten, att Lindqvist, enligt vad Vikgren uttalat, utan ett ord till honom desavouerat Vikgrens i vårdattesten framförda uppfattning om T:s abnorma sinnesbeskaffenhet, icke kan anses ha utgjort fog för Vikgrens vid samtalet framförda »anmodan» till Lindqvist att taga sin ståndpunkt under förnyat övervägande.

En sjukhuschef har icke någon laglig befogenhet att inverka på avgörandet av fråga om vårdbehov. Denna fråga skall, på sätt framgår av det sagda, självständigt avgöras av vederbörande överläkare.

I enlighet härmed åligger det en sjukhuschef att avhålla sig från sådant, som på grund av hans förmanskap för läkarna vid sjukhuset kan menligt inverka på eller försvåra de avgöranden, som dessa ha att självständigt fatta i vårdnadsfrågor. Vikgrens åtgärd att i strid häremot på sätt framgår av det sagda söka förmå Lindqvist att acceptera Vikgrens uppfattning i frågan om T:s behov av vård måste följaktligen anses ha inneburit en obehörig påverkan på Lindqvist vid dennes ställningstagande i berörda fråga. Jag finner därför att Vikgren åsidosatt de förpliktelser som följt av hans ställning såsom sjukhuschef och att han följaktligen förfarit felaktigt.

Vid bedömandet av Vikgrens förfarande bör emellertid beaktas att denne vid tillfället sannolikt icke reflekterade över de förpliktelser beträffande

sitt uppträdande, som följde av hans ställning såsom sjukhuschef. Det är vidare uppenbart, att Vikgren, som numera är pensionerad, endast handlade i överensstämmelse med vad som enligt hans övertygelse var sakligt riktigt. Det har icke blivit styrkt att hans uppfattning var sakligt oriktig. Av nu anförda skäl och i betraktande av omständigheterna i övrigt anser jag mig kunna låta bero vid mina här gjorda uttalanden.

Jag vill emellertid tillägga att det inträffade på ett slående sätt visar de avsevärda olägenheter, som kunna vara förknippade med den nu tillämpade ordningen, att läkare vid ett sinnessjukhus äger utfärda vårdattest för intagning å sådan avdelning vid sjukhuset, till vilken läkaren icke är knuten. Frågan om ändrade bestämmelser härutinnan torde emellertid, såsom jag förut framhållit, komma att uppmärksammas av sinnessjuklagstiftningskommittén.

Jag vill även tillägga att Vikgrens förfarande att i närvaro av T:s hustru och hennes rättegångsombud upptaga frågan om T:s vårdande på sjukhuset till diskussion med Lindvist måste anses olämpligt även ur den synpunkten att därvid kunnat beröras omständigheter, vilka icke bort yppas med hänsyn till läkares tystnadsplikt.

Överflyttningen till annan avdelning

I 13 § sinnessjuklagen stadgas att den, som är för vård intagen å sinnessjukhus, må förflyttas till annat sådant sjukhus. Närmare bestämmelser om förflyttning meddelas av Konungen.

Sådana föreskrifter ha meddelats i stadgan angående sinnessjukvården i riket. Enligt 74 § första punkten i stadgan äger medicinalstyrelsen under vissa förutsättningar besluta om förflyttning från ett statens sinnessjukhus till ett annat. Vidare äger enligt andra punkten i samma paragraf överläkare på skriftlig ansökning besluta om förflyttning till honom underställt sinnessjukhus från annat sinnessjukhus. För sådan förflyttning kräves — bortsett från undantagsfall, varom nu icke är fråga — samtycke av den, vars förflyttning är i fråga, eller, om han är omyndig, av den, som enligt lag har att sörja för hans person. Är sinnessjukhus uppdelat på avdelningar med särskilda överläkare, skall enligt sjätte punkten å sådan avdelning tillämpas vad i denna paragraf stadgats om sinnessjukhus.

Beträffande förflyttningen av T. från avdelning M 1 till avdelning M 2 har Cronqvist i sitt yttrande anført: Frågan angående vem som beslutade om förflyttningen ville han lämna öppen. Såsom framginge av handlingarna väcktes förslaget av Lindqvist och sanktionerades detsamma av Vikgren, efter det Cronqvist förklarar sig villig att vårda T.

Rörande förhållandet mellan de båda avdelningarna M 1 och M 2 vid sjukhuset har Cronqvist anført bl. a.: Från början hade avdelats ett antal sjukavdelningar på manssidan, beträffande vilka förste läkaren ansvarade

för sjukvården. Denne hade å dessa avdelningar handlagt utskrivningsfrågorna, medan däremot överläkaren själv tagit in samtliga patienter, fördelat dem å olika avdelningar och provat vårdbehovet jämlikt 12 § sinnessjuklagen. Från 1953 hade biträdande överläkaren även handhaft intagningarna för viss del av sjukhusets upptagningsområde och verkställt provningen enligt 12 § sinnessjuklagen beträffande de patienter, som intagits på hans avdelningar. Förste läkarens avdelningar hade från denna tid på det hela taget fungerat som en överläkaravdelning, men hade förste läkaren icke haft överläkares tjänsteställning eller löneförmåner. Tendensen syntes i viss mån ha gått mot en ökad självständighet för den biträdande överläkaren. Om överläkaren velat flytta över någon av sina patienter till sin biträdande överläkares avdelningar, hade det dittills aldrig tillämpats något skriftligt ansökningsförfarande och ej heller hade det ansetts vara en fråga, för vilken det erfordrats medicinalstyrelsens beslut. Anledningen till sådana förflyttningar hade dock mestadels varit utrymning av någon viss sjukavdelning i och för renovering och ombyggnad. Vid nyintagning av patienter eller vid förflyttning av en patient från ett sinnessjukhus till ett annat syntes tveklöst den biträdande överläkares avdelning vara att betrakta som överläkaravdelning, men så vore icke fallet, då det gällde en förflyttning inom samma sinnessjukhus från överläkares till den biträdande överläkares avdelning eller vice versa.

Medicinalstyrelsen har rörande detta spörsmål i första hand ifrågasatt, om det i förevarande fall kunde vara fråga om sådan förflyttning, som reglerades i sinnessjukvårdsstadgan. Placeringen i sinnessjuklagen av bestämmelsen om förflyttning (13 §) tydde närmast på att den avsåg förflyttning efter det vårdbehovet provats enligt 12 § samma lag. Normalt torde ej heller andra förflyttningar förekomma, varför det vore ganska naturligt, om lagstiftningen icke reglerade andra än dessa. Även om man skulle hysa en annan uppfattning om tolkningen av berörda bestämmelser, borde det dock icke vara en överläkare obetaget att uppdraga provningen av ett visst fall till en honom underordnad biträdande överläkare. Den senare vore visserligen tillerkänd ett betydande mått av självständighet, men denna borde dock icke drivas så långt att formlösa överflyttningar av patienter mellan överläkares och biträdande överläkares avdelningar skulle vara uteslutna. Styrelsen ansåge sålunda icke, att bestämmelsen i 74 § 6 mom. sinnessjukvårdsstadgan till alla delar gällde avdelning, som förestodes av biträdande överläkare, beträffande vilken enligt 41 § sjätte stycket samma stadga skulle i tillämpliga delar gälla de bestämmelser, som i stadgan meddelats om överläkares åligganden och befogenheter. Om — såsom i förevarande fall — en flyttning skedde, innan provningen enligt 12 § sinnessjuklagen slutförts, förutsatte styrelsen, att 14-dagarsfristen räknades från intagningen på den första avdelningen, d. v. s. att avdelningarna utåt betraktades som en helhet.

Medicinalstyrelsen har vidare framhållit, att det icke kunde anses lämp-

ligt att ordna med flyttning av patient från en sinnessjukläkares avdelning till en annans, om förflyttningen avsåge att få till stånd en annan utgång av prövningen av frågan om vårdbehovet. I förevarande fall hade sjukvårdsläkaren dock icke slutfört sin prövning beträffande vårdbehovet.

Härom anförde jag följande.

Medicinalstyrelsen har således funnit gällande bestämmelser rörande förflyttning av intagen icke innefatta hinder mot T:s förflyttning från avd. M 1 till M 2. Styrelsen har därvid med hänsyn till placeringen av grundstadgandet i 13 § sinnessjuklagen utgått från att bestämmelserna i förevarande hänseende äro tillämpliga endast å sådana intagna, beträffande vilka vårdbehovet redan prövats enligt 12 § samma lag. Styrelsen synes emellertid ha förbisett att föreskrifterna om förflyttning i sinnessjukvårdsstadgan enligt uttrycklig bestämmelse i 74 § 5 punkten äro tillämpliga på alla beslut som meddelas efter det ansökning om intagning bifallits och således även å beslut som meddelas före prövning enligt 12 § sinnessjuklagen.

Vad Cronqvist härstädes anført visar att avdelning M 2 intagit en självständig ställning vid sjukhuset. Avdelningarna M 1 och M 2 hade skilda upptagningsområden. Såväl vid intagning av patienter som vid utskrivning av de å avdelningen intagna betraktades avdelningen som en självständig överläkaravdelning. Detta var även fallet vid förflyttning av patienter från annat sjukhus till avdelningen. Vad sålunda upplysts rörande den ställning, som tillkom avdelningen, synes mig böra medföra att bestämmelsen i 74 § 6 mom. sinnessjukvårdsstadgan är tillämplig på avdelningen. Skäl torde icke kunna anföras för att avdelningen skulle intaga en självständigare ställning vid förflyttning från annat sinnessjukhus än från avdelning M 1 vid Restads sjukhus. Äro bestämmelserna i 74 § tillämpliga i förstnämnda fall, böra de även vara tillämpliga i det sistnämnda. Till denna slutsats bidrager bestämmelsen i 41 § sjätte stycket sinnessjukvårdsstadgan, enligt vilken de regler, som i stadgan meddelas om överläkares åligganden och befogenheter, i tillämpliga delar skola gälla i avseende å den sjukvård och de vårdplatser, för vilka den biträdande överläkaren är ansvarig. Stadgandet i 74 § 2 mom. att för förflyttning fordras samtycke av den intagne synes vara av betydelse även vid sådan förflyttning, som här är i fråga. Bland annat har den intagne givetvis ett betydande intresse att förflyttning icke kan äga rum för att ernå en från visst håll önskad utgång av prövningen av vårdbehovet.

Förflyttningen av T. från avdelning M 1 till M 2 borde alltså enligt min mening icke ha skett utan att dennes samtycke inhämtats.

Jag vill dock framhålla att förevarande bestämmelser icke äro i det hän-

seende, varom nu är fråga, helt klara och entydiga. Formlösa förflyttningar mellan avdelning M 1 och M 2 ha också tidigare ägt rum i viss omfattning. Av nu anförda skäl anser jag den överträdelse av bestämmelserna i 74 § sinnessjukvårdsstadgan, som enligt min mening ägt rum, icke vara av beskaffenhet att i och för sig böra läggas Lindqvist och Cronqvist till last såsom tjänstefel.

Jag vill emellertid framhålla att — även om underlåtenheten att iakttaga hithörande formföreskrifter i och för sig kan anses vara av ringa betydelse — det här påtalade beslutet om förflyttning likväl med hänsyn till syftet med detsamma framstår såsom betänkligt. Anledningen till förflyttningen var ju att olika meningar om vårdbehovet yppats mellan Vikgren och Lindqvist. Cronqvist har ägt kännedom härom. Såväl Lindqvist som Cronqvist måste ha insett, att förflyttningen kunde medföra en annan utgång av prövningen av vårdbehovet än den som Lindqvist syntes luta mot.

Självfallet — och detta är väl också medicinalstyrelsens mening — får förflyttning aldrig ske av sådan anledning som nu nämnts. Eftersom T. intagits å avdelning M 1, ålåg det Lindqvist i egenskap av sjukvårdsläkare att verkställa den prövning av vårdbehovet, varom stadgas i 12 § sinnessjuklagen. Att en överläkare skulle äga uppdraga prövningen av ett visst fall åt en honom underordnad biträdande överläkare strider mot den sjukvårdsläkaren enligt 12 § sinnessjuklagen åliggande skyldigheten. Vid bedömningen av Lindqvists och Cronqvists befattning med förflyttningen bör dock beaktas den situation, som uppkommit på grund av Vikgrens ingripande, ävensom att de uppenbarligen icke voro medvetna om att förflyttningen innebar en överträdelse av bestämmelserna i sinnessjukvårdsstadgan. Med hänsyn härtill låter jag beträffande Lindqvist och Cronqvist bero vid en erinran att förflyttning aldrig får ske av sådan anledning som den varom här är fråga. Jag förutsätter emellertid att frågan om behovet av ett förtydligande av hithörande bestämmelser i sinnessjukvårdsstadgan uppmärksammas av sinnessjuklagstiftningskommittén.

Vad angår Vikgrens befattning med förflyttningen måste det, då Lindqvist framkastade sitt förslag därom, ha stått klart för Vikgren, att förslaget var föranlett av dennes ingripande och att, om en förflyttning kom till stånd, prövningen enligt 12 § av vårdbehovet kunde komma att erhålla en annan utgång än den Lindqvist syntes benägen för. I journalen har antecknats, att Vikgren sanktionerat förflyttningen. Denna uppgift har icke bestritts av Vikgren. Denne borde emellertid ha förstått att det ålåg Lindqvist att fullgöra prövningen enligt 12 § och att en förflyttning av de skäl som förelågo icke kunde anses tillåten. Såsom sjukhuschef ålåg det Vikgren att öva tillsyn över att alla för sjukhuset gällande föreskrifter efterföljdes. Han borde därför ha motsatt sig förflyttningen av T. Genom att i stället sanktionera densamma har Vikgren även i nu förevarande hänseende förfarit felaktigt.

Det synes mig emellertid uppenbart att Vikgren med sitt ingripande avsett allenast att söka förmå Lindqvist att acceptera Vikgrens uppfattning i vårdfrågan och att förflyttningen således icke åsyftades av Vikgren. Det förefaller mig vidare uppenbart, att han i likhet med Lindqvist och Cronqvist var omedveten om att förflyttningen stod i strid med gällande föreskrifter. Med hänsyn härtill och i betraktande av omständigheterna i övrigt anser jag mig även beträffande Vikgrens befattning med förflyttningen kunna låta bero vid mina här gjorda uttalanden.

Handläggningen och avgörandet av hemskillnadsmålet

Enligt anteckning i sjukhusjournalen den 10 juni 1955 hade på Vikgrens tillskyndan en medlare på sinnessjukhuset sammanträffat med T. och dennes hustru. I journalen finnes vidare antecknat att Lindqvist efter vad som förevarit icke velat motsätta sig medlingen, trots att medlingssituationen måste anses ogynnsam. Att medlingen skulle ske så snabbt hade av Vikgren motiverats med att man avsett att nå T. med stämning senast den 13 juni, då tiden för prövningen av vårdbehovet utgick. — Det i hemskillnadsmålet återopade medlingsintyget är dagtecknat den 9 juni.

Av rådhusrättens akt framgår, att ansökningen om stämning i hemskillnadsmålet inkom till rådhusrätten den 10 juni 1955, att i ansökningen uppgavs att T. var intagen på Restads sjukhus, att första inställelse och huvudförhandling ägde rum den 23 juni, samt att T. var personligen tillstädes vid förhandlingen, därvid han biträdades av advokat.

Av rådhusrättens akt framgår icke, om upplysning inhämtats huruvida T. ägde rättslig handlingsförmåga. Westhall, som i egenskap av ensamdomare handlade målet, har emellertid härstädes upplyst, att han — när stämmingsansökningen inkom — satt sig i förbindelse med Cronqvist för att utröna om T. led av sjukdom som skulle hindra honom att själv föra talan i målet. Genom samtalet med Cronqvist hade klarlagts, att enligt dennes uppfattning T:s psykiska tillstånd icke var sådant, att det medförde handlingsinkapacitet, och att T. själv skulle kunna föra talan i målet; förutsättningar för omyndigförklaring eller för förordnande av god man ansågos icke föreligga.

Vad Westhall sålunda uppgivit har bestyrkts av ett uttalande av Cronqvist.

Med hänsyn till vad sålunda blivit upplyst rörande T:s rättsliga handlingsförmåga kan den omständigheten, att T. vid ifrågavarande tid var intagen på sinnessjukhus, icke anses ha utgjort något hinder mot rådhusrättens handläggning av hemskillnadsmålet. Klagomålen i denna del påkalla följaktligen icke något ingripande från min sida. Jag vill emellertid framhålla, att Westhall — med hänsyn till att T. var intagen å sinnessjukhus och till den betydelse, som frågan om hans rättsliga handlingsförmåga

hade för målets handläggning — lämpligen bort från vederbörande läkare infordra ett intyg rörande T. I varje fall borde i akten ha gjorts en anteckning om vad som förekom vid Westhalls telefonsamtal med Cronqvist.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

5. Fråga om patient, som vårdats å sinnessjukhus 1921—1956, bort utskrivs långt tidigare än som skett. Tillika fråga om fog funnits för överflyttning från öppen till sluten avdelning

Efter ansökning av en broder blev A. C., som är född år 1883, den 4 oktober 1921 intagen å Restads sjukhus i Vänersborg. Den 27 december samma år blev C. av rådhusrätten i Lysekil efter framställning av direktionen för sjukhuset förklarad omyndig. Sedan C. hos Sunnervikens domsagas häradsrätt hemställt, att omyndigförklaringen måtte hävas, fann häradsrätten i dom den 24 oktober 1956 tillräckliga skäl för omyndigförklaringens bestånd ej längre föreligga samt förklarade C. åter myndig. Därefter blev C. den 9 november 1956 försöksutskriven från sjukhuset. Den 12 december samma år blev C. såsom förbättrad definitivt utskriven från sjukhuset.

I en den 27 augusti 1957 hit inkommen skrift hemställde C., såvitt nu är i fråga, om utredning om lagligheten av intagningen och kvarhållandet av C. å sjukhuset till år 1956 samt av omyndigförklaringen.

I ärendet inkom direktionen för Restads sjukhus med upplysningar, som införskaffats från sjukhuschefen R. Lindqvist och biträdande överläkaren G. Knut Cronqvist.

På min begäran avgav därefter medicinalstyrelsen utlåtande. I detta anförde styrelsen följande.

Av intagningshandlingarna och den angående C. förda sjukjournalen samt övriga handlingar framgår, att han företett en psykisk sjukdom av schizofren typ. Sjukdomens symtom och förlopp äro av sådan art, att den otvivelaktigt bör betecknas som sinnessjukdom. C. insjuknade i psykisk sjukdom första gången vid omkring 27 års ålder; han sjuknade på nytt vid omkring 37 års ålder i akut psykos, vilken kännetecknades av hallucinationer, påverkningsidéer och paranoida vanföreställningar, vilka bl. a. tagit sig uttryck i hotelser mot anhöriga. Dessa florida symtom avklingade under det första året efter intagningen, och C. vårdades under en stor del av sjukhusvistelsen under ganska fria former. År 1932 medgavs han frigång omfattande hela dagen och 1935 fick han vistas på öppendörr-avdelning. Under senare delen av sjukhusvistelsen åtnjöt han upprepade permissioner till Göteborg och Uddevalla.

Sedan de florida symtomen i huvudsak avklingat, kvarstodo dock tydliga och för utskrivningsfrågan relevanta sjukdomssymtom. Beskrivningen av C:s uppträdande under sjukhusvistelsen innehåller uttryck såsom: rätts-haverist, kverulatorisk, spydig, förskruvad. Det framhålles, att han kan

visa sig otrevlig mot andra patienter. Under hela sjukhusvistelsen nekade han konsekvent att delta i någon sysselsättning. Även om man måste räkna med vissa anpassningssvårigheter i samband med sjukhusvistelsen, måste de psykiska avvikelserna i huvudsak uppfattas såsom ett resttillstånd av en psykos.

Vid utskrivning från mentalsjukhus av en patient, som visserligen förbättrats men som fortfarande förete tecken på mental sjukdom, måste hänsyn tagas till ett flertal olika faktorer. Så måste exempelvis övervägas, om fortsatt medikation eller annan form av medicinsk behandling bör komma i fråga och om behandlingen i så fall kan meddelas ambulantly. Likaledes måste tagas under övervägande om patienten har förmåga att ta vård om sig och — därest så icke skulle vara fallet — att bereda patienten en sådan placering, att denne får nödig tillsyn. För den händelse att de kvarstående sjukdomssymtomen skulle yttra sig i form av mera påfallande anpassningssvårigheter, t. ex. lynnesegendomligheter eller eljest påfallande särdrag i uppträdandet, måste givetvis noga övervägas, om den miljö, där patienten avses skola placeras, fyller rimliga krav på förståelse och tolerans.

Såsom nyss nämnts har C. från och med 1932 haft frigång och från och med 1935 kunnat placeras på öppendörr-avdelning. Visserligen framhålles i journalanteckningar från denna tid, att han visade psykiska sjukdomssymtom, men det framgår icke av journalen, om utskrivningsmöjligheterna allvarligt övervägts under åren 1932—1935 såsom enligt medicinalstyrelsens mening bort ske. Om sjukvårdsläkaren på grund av de angivna sjukdomsyttningarna icke ansett sig kunna pröva försöksutskrivning, borde motivering härför ha lämnats i journalen.

Vid t. f. överinspektören Wennerholms inspektion i september 1936 gjordes anteckning i journalen, att överinspektören ansåg vårdbehov föreligga och att C. icke framfört något egentligt önskemål under samtal med honom. I överinspektörens rapport beskrives C. på följande sätt: »en förskruvad, manerlig schizofreniker med mycket retlig stämning emellanåt. Kinkig och grälsjuk samt paranoid. Vill endast framlägga en del förslag till förändringar på frigångsavdelningen, där han vistas. Anser hela avdelningen korrumpad».

Enligt journalen har C. icke kunnat förmås att delta i något arbete på sjukhuset. Denna ovilja eller arbetsförmåga har givetvis försvarat en försöksutskrivning. När emellertid C. kunnat vårdas å sjukhuset under former, som närmast motsvara dem som tillämpas å vårdhem för lättskötta sinnessjuka, finner styrelsen att frågan om hans placering å sådant hem bort upptagas till prövning, så snart möjlighet därtill stått till buds, nämligen år 1941, då vårdhemmet i Kungälv öppnades. Journalen utvisar i vart fall icke att så skett. — En daganteckning den 4 december 1941 utvisar däremot att utskrivningsfrågan prövats av överinspektören, dock utan att föranleda någon åtgärd.

Av journalanteckningarna framgår vidare, att frågan om C:s utskrivning aktualiserats vid olika tillfällen från och med år 1950. En framställning av C. till medicinalstyrelsen den 7 september 1950 angående förflyttning till ålderdomshem överlämnades till överinspektören för sinnessjukvården, som i sin tur överlämnade ärendet till sinnessjuknämnden. I yttrande till medicinalstyrelsen den 14 september 1950 i anledning av C:s framställning meddelade överläkaren A. Olzon, att han icke kunde tillstyrka förflyttning till ålderdomshemmet i Lysekil; placering av C. på vårdhemmet

i Kungälv kunde icke heller komma i fråga på den grund att därvarande läkare redan tidigare icke velat taga emot C. som patient. Sjukvårdsläkaren Enbark meddelade i yttrande till sinnessjuknämnden den 12 december 1950, att ordföranden i fattigvårdsstyrelsen i Lysekil icke varit villig att mottaga C. på ålderdomshemmet därstädes. Sinnessjuknämnden lämnade den 28 december 1950 C:s framställning utan bifall.

Då C. enligt journalen i april 1951 erbjöds möjlighet att flytta till Fuxerna ålderdomshem, avböjde han under motivering att han hade det bättre på Restad. Då anordningar sedermera ånyo träffades för att placera C. på ålderdomshem, vägrade han att låta sig försöksutskrivnas under annan förutsättning än att han först förklarades myndig. Sjukvårdsläkaren ansåg emellertid att med hävande av omyndighetsförklaringen borde anstå, tills C. under någon tid vistats utom sjukhuset.

I föreliggande situation kan diskuteras, huruvida försöksutskrivning borde ha företagits mot patientens vilja. Enligt yttrande till inrikesdepartementet den 6 juli 1954 av dåvarande överinspektören för sinnessjukvården Curt Åmark har frågan övervägts. Med hänsyn till C:s anpassningssvårigheter och de obehag, som kunnat uppstå för ålderdomshemsklientelet, om C. »tvångsutskrivits», finner medicinalstyrelsen skäl icke ha förelegat att tillgripa en sådan åtgärd. Likaså kan ifrågasättas, huruvida icke sjukvårdsläkaren bort medverka till att omyndighetsförklaringen hävts tidigare, eftersom detta av C. ställdes som villkor för utskrivning. Av journalen och övriga handlingar framgår emellertid, att C. även under senare delen av sjukhusvistelsen företedde så påtagliga tecken på psykisk rubbning, att det måste ha tett sig vanskligt att häva omyndighetsförklaringen. Det får enligt medicinalstyrelsens mening anses försvarligt, att man velat avvakta, hur C. skulle sköta sig under försöksutskrivning. Frågan prövades av Åmark och Cronqvist i samband med inspektion av Restads sjukhus i maj 1954 samt därefter av Cronqvist hösten 1956.

Vid bedömning av möjligheterna att placera C. utanför sjukhuset kan framhållas, att den mot de anhöriga riktade paranoidea attityden hos C. torde ha gjort placering hos syskonen otänkbar. För utskrivning till enskilt vårdhem ha ekonomiska resurser saknats. Däremot synes det styrelsen att utskrivning eller försöksutskrivning till vårdhem för lättskötta sinnessjuka borde ha ingående prövats även efter 1950.

Slutligen bör enligt medicinalstyrelsens mening beaktas, att C:s vistelse å mentalsjukhus till största delen infallit under en tid, då behandlingsmetoderna icke nått den utveckling och de resurser icke funnits, som i våra dagar stå ett modernt utrustat mentalsjukhus till buds.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Intagningshandlingarna — icke minst C:s egna skriftligen och muntligen lämnade uppgifter om hörselhallucinationer och om att C. kände sig påverkad av okända krafter — ge otvetydigt vid handen, att C. vid tiden för intagningen var så psykiskt sjuk att ett omhändertagande av honom för vård var nödvändigt. Med hänsyn härtill funnos även laga skäl för omyndigförklaringen. Någon omständighet, som talar för att nu nämnda åtgärder föranletts av önskan från C:s anhörigas sida att komma över hans till-

gångar eller av andra ovidkommande motiv, har icke framkommit under utredningen.

Vad därefter angår frågan om C. bort utskrivnas från sjukhuset tidigare än som skett får jag anföra följande.

Cronqvist, vilken under senare delen av C:s vistelse å sjukhuset i egenkap av sjukvårdsläkare svarade för C:s vård, har lämnat följande upplysningar angående C:s hälsotillstånd efter intagningen: Efter det att de mera akuta schizofrena sjukdomssymtomen avklingat, hade C. företett än gravare personlighetsförändringar än tidigare med bl. a. en betydligt reducerad anpassningsförmåga, beteenderubbningar, stereotypier samt paranoidea tankevillor. C. hade varit bisarr, ironisk och helt i avsaknad av sjukdomsinsikt. Vid samtal hade C. ganska snart förirrat sig i sina egna tankegångar, och hade det sedan icke längre gått att föra något ordnat samtal med C. Vid besök av C:s älsklingssystem år 1927 hade C. reagerat med ett raseriutbrott. Den tilltagande seniliteten under senare år hade dock hos C. medfört en dämpning av de mera framträdande psykiska sjukdomssymtomen, och från omkring år 1950 hade en försöksutskrivning varit påtänkt, men C. hade vägrat att lämna sjukhuset, innan C. erhållit »full upprättelse». År 1955 hade C. haft besök av fattigvårdsstyrelsens ordförande i anledning av ifrågasatt överflyttning till hemkommunens ålderdomshem, men det hade icke gått att tala med C. därom. Först efter det att omyndighetsförklaringen hävts hade den 9 november 1956 försöksutskrivning kommit till stånd, varefter C. den 12 december samma år definitivt utskrivits såsom förbättrad.

Frågan om C:s kvarhållande å sjukhuset har vid upprepade tillfällen prövats av myndighet. Sålunda har sinnessjuknämnden genom beslut den 28 december 1950 icke funnit skäl bifalla en framställning från C. om försöksutskrivning. Olika överinspektörer för sinnessjukvården ha enligt avgivna inspektionsrapporter vid nio olika tillfällen under åren 1924—1954 uppmärksammat C:s fall utan att detta likväl föranlett någon åtgärd för C:s utskrivning. Från samtal med C. vid den sista av dessa inspektioner, vilken utfördes av dåvarande överinspektören Åmark, har denne antecknat, att C. var uttalat egocentrisk, rätthaveristisk och ganska spänd. Några säkra schizofrena symtom kunde dämera icke påvisas. C. var emellertid fången i sina egna tankegångar, vilka präglades av ett uttalat rättspatos angående det egna fallet. C. kunde därför icke acceptera att lämna sjukhuset på andra villkor än dem han själv dikterade.

Om utskrivning av den som för vård intagits å sinnessjukhus stadgas i 17 § sinnessjuklagen bl. a., att utskrivning skall ske, där den sjuke blivit till hälsan återställd eller, ehuru icke återställd, så förbättrad, att han ej längre är i behov av vård å sinnessjukhus; anstånd må dock äga rum, där det finnes påkallat av omsorg för den intagne samt denne ej uttryckligen påyrkat utskrivning. Enligt 19 § må försöksutskrivning äga rum, där den

sjukets tillstånd icke innefattar fara för annans personliga säkerhet eller eget liv.

Av den föreliggande utredningen framgår, att de akuta sjukdomssymptomen avklingat, sedan C. någon tid vistats å sjukhuset. Utredningen visar emellertid även, att också därefter kvarstått allvarliga sjukdomssymtom, som åtminstone under 1920-talet få anses ha motiverat C:s kvarhållande å sjukhuset. Efter år 1932 har C. emellertid vårdats under tämligen fria former; nämnda år beviljades C. sålunda frigång omfattande hela dagen, och snart därefter överflyttades C. till så kallad öppendörr-avdelning. Anledning torde vid denna tid icke ha förelegat att betrakta C. såsom farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv. Med hänsyn härtill och till den långa tid, som C. redan då vistats å sjukhuset, synas vid ifrågavarande tid skäl ha förelegat att praktiskt pröva C:s möjligheter att utanför sjukhuset själv taga vård om sig. Avgörande skäl torde icke kunna anföras för att dessa möjligheter skulle ha varit mindre vid nämnda tid än vid utskrivningen i slutet av år 1956. Enligt medicinalstyrelsens yttrande borde under åren 1932—1935 utskrivningsmöjligheterna ha allvarligt övervägts. Huruvida så skett framgår emellertid icke av journalen. Däremot har i denna under den 1 september 1936 antecknats, att vederbörande överinspektör ansåg vårdbehov föreligga. Även i fortsättningen borde möjligheterna till utskrivning ständigt ha beaktats. Från och med år 1950 har enligt tillgängliga upplysningar utskrivningsfrågan ägnats ökad uppmärksamhet. Att utskrivning likväl icke kom till stånd förrän år 1956 har sammanhängt dels med svårigheterna att utanför sjukhuset finna en lämplig placering för C., som då under omkring 30 år vistats å anstalt, dels ock med C:s egen inställning till utskrivningsfrågan, innebärande att han endast under särskilda förutsättningar ville godtaga en utskrivning.

Om än enligt min mening det måste anses otillfredsställande att utskrivning icke kom till stånd betydligt tidigare än som skedde, kunna dock vissa skäl anföras för C:s kvarhållande. De kvarstående sjukdomssymptomen, som åtminstone till en början voro av allvarlig art, ha gjort det tveksamt, om han var i stånd att utanför sjukhuset reda sig på egen hand. Denna tveksamhet har förstärkts av att C. icke kunnat förmås att på sjukhuset deltaga i något arbete. C. ville icke ens bädda sin egen säng. Avsevärda svårigheter ha tydligen förelegat att placera honom på ålderdomshem eller annan anstalt utanför sjukhuset. Hans egen inställning till utskrivningsfrågan under senare tid bör även i detta sammanhang beaktas. Det må jämväl framhållas att, såsom tidigare berörts, utskrivningsfrågan prövats såväl av olika överinspektörer som av sinnessjuknämnden utan att dessa myndigheter ansett utskrivning böra ske. Med hänsyn till vad sålunda anförts och i betraktande av vissa kvarstående sjukdomssymtom kan det förhållandet, att utskrivning icke kom till stånd tidigare än som skett, icke läggas vederbörande sjukvårdsläkare eller annan befattningshavare till last

såsom fel eller försummelse av beskaffenhet att för vederbörande föranleda ansvar.

Vad i ärendet förekommit aktualiserar dock vissa spörsmål om förutsättningarna för kvarhållande å sinnessjukhus under längre tid av personer, som icke kunna anses farliga. Det är enligt min mening av vikt att i sådana fall mera energiska åtgärder vidtagas än som skett i det nu aktuella ärendet i syfte att bereda den intagne möjligheter att utanför sjukhuset åter anpassa sig i samhällslivet. Hinder bör icke föreligga att även mot den intagnes vilja företaga sådana åtgärder. Då den här berörda frågan torde komma att beaktas under den nu pågående revisionen av sinnessjuklagstiftningen, fordras härutinnan icke någon åtgärd från min sida.

De anteckningar, som under C:s vistelse å sjukhuset verkstälts i sjukjournalen, äro delvis mycket knapphändiga. Av medicinalstyrelsens yttrande torde framgå, att anteckningar om huruvida befintliga utskrivningsmöjligheter prövats icke i önskvärd omfattning verkstälts i journalen. I anledning härav vill jag framhålla betydelsen av att journalen alltid innehåller tillräckliga upplysningar om anledningen till att en intagen person kvarhålls å sjukhuset. Särskilt vid långa vårdtider som i det nu aktuella fallet är det angeläget att skälen för kvarhållandet ständigt omprövas och att de noggrant redovisas i journalen. En sådan redovisning synes i varje fall böra ske minst en gång om året. Även denna fråga torde komma att beaktas av sinnessjuklagstiftningskommittén.

I klagomålen har C. uppgivit att han, sedan han till Sunnervikens domsagas häradsrätt ingivit ansökan om hävande av omyndighetsförklaringen, erhållit tillstånd av Cronqvist att resa och tala med sin advokat i Göteborg på villkor att han meddelade avresan och återkomsten. Vid ett tillfälle då han blev kallad till sin advokat, hade Cronqvist icke tjänstgjort på sjukhuset, varför han vänt sig till Lindqvist och begärt att få resa. Trots att C. återopade Cronqvists löfte och visade papper på vad saken gällde, hade emellertid Lindqvist vägrat C. att resa. C. hade meddelat översköterskan på frigångsavdelningen, där C. vistats i 25 år, Lindqvists vägran, varvid hon förklarat, att hon kände till att C. hade lov att resa, och lämnat ut C:s civila kläder, så att han kunnat resa den 24 juli 1956. C. hade återvänt till sjukhuset på eftermiddagen samma dag. Någon dag senare hade C. överförs till stormavdelning, därför att han skulle ha brutit mot anstaltens ordning. C. hade därefter fått sitta på denna stängda avdelning utan civila kläder och utan att få den rörelsefrihet och de lokala permissioner, som han haft tidigare under 25 år. Först den 24 september hade C. släppts ut från avdelningen.

Rörande C:s förflyttning på sommaren 1956 till annan avdelning vid sjukhuset har Lindqvist uppgivit bl. a.: Troligen den 24 juli hade C. mycket bestämt meddelat Lindqvist, att C. beslutat att bege sig på en resa.

C. hade icke uppgivit ändamålet med resan och icke heller visat något papper. Det hade aldrig varit tal om att han skulle ha varit kallad till någon advokat. Lindqvist hade meddelat att C. liksom andra patienter först måste ha tillstånd av sjukvårdsläkaren, men C. hade frankt förklarat, att sådant tillstånd givits en gång för alla från »Stockholm». Cronqvist hade icke meddelat Lindqvist, att han givit C. tillstånd att resa. Senare samma dag hade rapporterats, att C. försvunnit från sjukhuset. Han hade återkommit på kvällen. Då Lindqvist i anledning av det inträffade haft ett samtal med avdelningens översköterska, hade hon uppgivit, att C. ej alls lämpade sig för avdelningen, då han var ytterst besvärlig, självrådigt gjorde som han behagade, hade stora pretentioner på omgående upppassning av personalen och icke som de andra patienterna fogade sig i den anbefallda ordningen. Till skillnad från andra patienter bäddade C. icke sin säng, fordrade att han skulle ha bad vid den tid som passade honom och icke personalen samt plötsligt kunde utan förebud vara borta en hel dag, varför man förgäves väntade honom till måltiderna. Översköterskan hade tydligen icke tidigare vågat framföra dessa klagomål mot C. I anledning av klagomålen och uppgifterna att C. icke lämpade sig för vård på avdelningen, hade han flyttats till en halvluvn avdelning för kroniskt sjuka, där plats just funnits ledig. Flyttningen hade alltså icke utgjort någon form av bestraffning för att C. utan tillstånd lämnat sjukhuset, även om sådan självtagen permission icke borde eller finge förekomma.

Lindqvists uppgifter om samtalen med C. och översköterskan ha bestyrkts av förste uppsyningsmannen Gustav Hallbäck.

Cronqvist har uppgivit att, då han i början av augusti 1956 återkom från semester, C. varit placerad å avdelning 2: B, en halvluvn avdelning för mera kroniskt psykiskt sjuka. Såvitt Cronqvist kunde erinra sig, hade C. därefter aldrig gjort framställning till honom att få flytta till annan avdelning. Den 24 september hade C. av utrymmeskäl flyttats till avdelning 1: B, en hellugn avdelning, där han sedan vårdats, till dess han försöksutskrevs.

I journalen har icke antecknats de av Lindqvist uppgivna skälen till förflyttningen utan endast att C. efter återkomsten till sjukhuset den 24 juli flyttades från öppen avdelning till sluten, att hans frigång indrogs och att han fogade sig i detta utan protester. Denna anteckning ger närmast anledning till uppfattningen, att det var C:s resa utan tillstånd som föranledde förflyttningen. Vidare hade det varit naturligt att, om de av Lindqvist angivna skälen varit avgörande för förflyttningen, Lindqvist väntat därmed till dess Cronqvist, som eljest svarade för C:s vård, återkom i tjänst, särskilt som detta skulle ske endast inom ett fåtal dagar.

Med hänsyn till de anmärkningar, som enligt Lindqvists skrivelse framstälts mot C:s uppförande å sjukhuset, fann jag emellertid det inträffade icke föranleda vidare åtgärd från min sida.

6. Spörsmål om fog funnits för intagning och kvarhållande å sinnessjukhus och om den intagne bort förvägras att anlita advokat och att vid domstol höra vittnen om sådant, som var av betydelse för att bedöma vårdbehovet. Tillika fråga om den intagne bort hänförs till den kategori patienter, som begått mot annans säkerhet riktat brott (0-fall), oaktat vederbörande åklagare funnit bevisningen icke vara tillräcklig för åtal

Efter ansökning den 5 december 1955 av tillförordnade landsfiskalen i Hotings distrikt C.-E. Nilsson intogs grovarbetaren S. J., född 1928, samma dag för vård å Frösö sjukhus. Vid intagningen åberopades vårdattest, utfärdad av legitimerade läkaren, dåvarande underläkaren vid länslasarettet i Backe Morgan Symreng samt en av poliskonstapeln Raoul Nord den 5 december 1955 upprättad polisrapport i anledning av att J:s hustru föregående dag kl. 23.10 per telefon anmält J. för misshandel mot henne. Rapporten innefattade även utredning om att han skulle ha gjort sig skyldig till resande av livsfarligt vapen.

Prövning enligt 12 § sinnessjuklagen av J:s behov av vård å sinnessjukhus verkställdes den 15 december 1955 av överläkaren Rudolf Lagerstedt, som därvid fann att sådant behov förelåg.

Sedan J. hos utskrivningsnämnden vid sjukhuset hemställt om utskrivning, beslöt nämnden den 9 januari 1956 att han skulle utskrivas på försök för tiden t. o. m. den 31 juli 1956. Nämnden förordnade samtidigt, att J. skulle stå under tillsyn av Nord. Såväl J. som landsfogden i Väster-norrlands län hänsköt härefter utskrivningsfrågan till sinnessjuknämndens prövning. Efter det vissa av sinnessjuknämndens ledamöter besökt sjukhuset för samtal med J., fann sinnessjuknämnden genom beslut den 14 februari 1956 ej skäl att göra annan ändring i utskrivningsnämndens beslut än att J. skulle stå under tillsyn av annan person än Nord. Den 15 februari lämnade J. sjukhuset såsom försöksutskriven. Efter framställning av J. beslöt utskrivningsnämnden den 5 juli 1956, att han skulle slutligt utskrivas fr. o. m. den 1 augusti 1956, vilken dag han också utskrevs såsom återställd.

I tre den 16 oktober 1956 samt den 8 februari och den 3 juli 1957 hit inkomna skrifter anförde J. klagomål över intagningen och kvarhållandet å sjukhuset. J. klagade därvid även på den av Nilsson och Nord verkställda polisutredningen, som föregick ansökningen om intagning.

Efter anmodan avgavs yttrande i ärendet av överinspektören för sinnessjukvården i riket Henry Mjönes. Vid detta yttrande funnos fogade yttranden av Symreng och Lagerstedt. J. avgav härefter påminnelser. Slutligen har medicinalstyrelsen, efter hörande av överläkaren vid Frösö sjukhus Sigurd Holmberg, avgivit infordrat utlåtande.

Klagomålen över intagningen på Frösö sjukhus

Såsom redan i korthet nämnts anmälde J:s dåvarande hustru sent på kvällen den 4 december 1955 till Nord, att hon blivit utsatt för misshandel av J. och att han därvid gjort försök att strypa henne. Hon begärde omedelbart skydd för sig själv och sina två barn. Vid i anledning härav företaget polisförhör med J. förnekade han att han tillfogat sin hustru någon skada. Vid förhöret antecknades, att J. — som var spritpåverkad, dock icke i högre grad — verkade mycket nervös och uppriven samt flera gånger föll i gråt och skakade i hela kroppen. Då J. syntes sjuk och i behov av läkarhjälp, föranstaltades om läkarundersökning. Denna utfördes den 5 december av Symreng, vilken därvid utfärdade vårdattesten.

I vårdattesten antecknades rörande sjukdomens förlopp:

Pat. har senaste fem åren reagerat patologiskt på alkohol. Pat. och hustrun uppger att pat. åker ned i nerverna vid varjehanda motgång, antingen det rör sig om stridigheter i hemmet eller motgångar på arbetsplatsen. Ekonomien har alltid varit mycket usel och varje liten motgång upplever pat. som stora berg. Vid dessa tillfällen blir han nere, orolig, hetsig och tappar sinnesjämvikten och börjar supa. Således började pat. att supa förra week-end och sista gången sista week-end, således för två dagar tillbaka. Han blir då enligt hustrun och andra uppgifter »vild». Förra week-end den 26—27 november retade han sig på en kvinna i närheten och slipade två knivar för att själv ordna upp det han ansåg sig vara förorättad över, men glömde sedan bort det hela. Sista week-end, den 3—4 december, kom han hem onykter och började bråka med hustrun. Hon blev rädd och sprang ut i snön, medan han förföljde henne, kastade sig över henne och tog struption. Polisen och landsfiskal tillkallades. Pat. har intet minne alls av vad som äger rum efter dessa episoder, utan har fullkomligt retrograd amnesi.

I övrigt hänvisades till bifogade polisrapporter.

Rörande J:s tillstånd vid undersökningen (status praesens) antecknades i vårdattesten:

Somatiskt i stort sett intet anmärkningsvärt. Pat. är nu formellt orienterad till tid, rum och person. Affektivt är pat. klart depressiv, sinnesstämningen är depressivt färgad, utan att man kan tala om någon massiv depression. Han är affektlabil, ambivalent, gråter och är irriterad, tidvis miss-tänksam och negativistisk. Svaren äro adekvata i stort sett men lämnas efter förlängd latenstid. Pat. har ingen sjukdomsinsikt och ingen förmåga att adekvat värdera den egna situationen. Pat. har aldrig hallucinerat i. s. a. sina rus. Inga tecken på sinnesvillor, inga tvångstankar, tanke- eller sinnesvillor. Pat. har alltjämt retrograd amnesi.

Vårdbehovet angavs såsom trängande, enär fara förelåg för andras liv och hälsa.

J. anförde bl. a.: J. hade icke underkastats någon verklig undersökning av Symreng. Såvitt J. kunde förstå hade till grund för uttalandena i vårdattesten allenast lagts material, som härrört från J:s hustru samt

från landsfiskalen och Nord. Symreng hade praktiskt sett icke haft något samtal med J. utan endast med hustrun och landsfiskalen. Såväl Symreng som Nilsson och Nord hade okritiskt godtagit hustruns påståenden. De hade underlåtit att inhämta upplysningar om J:s handlingar och framför allt om J:s beteendemönster av övriga personer, som i dessa hänseenden hade lika god insikt som hustrun, närmast J:s föräldrar.

J. åberopade ett av hans hustru den 1 februari 1958 utfärdat intyg, enligt vilket Symreng vid undersökningen konfererade med Nilsson samtidigt som han tog del av polisrapporten, varjämte han ställde en del frågor till hustrun. Enligt intyget blev J. utfrågad endast om fullständigt namn och födelseår, varjämte J. tillfrågades, om det funnes någon sinnessjukdom i släkten. Då han begärde att få tala med Symreng, förklarade denne att han hade mycket bråttom.

Symreng bestred J:s uppgift, att denne icke underkastats någon verklig undersökning, och yttrade vidare: Visserligen hade Symreng både polisrapport och hustruns uppgifter till hjälp, men dessa uppgifter tillhoppa skulle icke kunna ligga till grund för vårdattestens »status praesens». J. undersöktes icke mindre noggrant än någon annan, som Symreng under årens lopp remitterat till sinnessjukhus. Det torde emellertid brista i J:s förmåga att rekapitulera, vad som ägt rum, i synnerhet då J. vid undersökningstillfället icke kunde värdera den egna situationen adekvat.

Symreng har åberopat ett yttrande av Nilsson, enligt vilket undersökningen, såvitt Nilsson kunde erinra sig, tagit en tid av omkring två timmar.

Medicinalstyrelsen har i sitt utlåtande i denna del anfört följande.

När det gäller att omhändertaga personer, vilka kunna misstänkas vara farliga för egen eller andras säkerhet, kan ingripande tänkas ske antingen av enskild person eller av myndighet. I ett stort antal fall påkallas ingripande mot den potentiellt farlige av enskild person genom anmälan till polisen. Denna myndighet har då att överväga, på vilket sätt vederbörande bör tagas om hand med hänsynstagande såväl till hans egen som andras säkerhet. Bland annat måste ett ställningstagande ske till frågan, huruvida vederbörande eventuellt företer tecken till psykisk sjukdom. Om det — såsom i nu förevarande fall — är fråga om en person, som misstänkes för att ha begått brott mot person under alkoholpåverkan, måste uppmärksammas, att intagning icke bör ske å alkoholistanstalt av person, som företer tecken till sinnessjukdom. För att avgöra om så är fallet kan erfordras observation å sinnessjukhus under viss tid.

Av den vid första undersökningstillfället upprättade polisrapporten framgår, att J. enligt polisens uppfattning företett tecken på psykisk sjukdom. Polisens åtgärd att medtaga J. till läkare för undersökning synes sålunda motiverad. Undersökningsläkarens ställning var här — liksom i många andra fall — givetvis ganska svår, då han var nödsakad till ett brådskande ställningstagande. Med hänsyn till de uppgifter läkaren hade att utgå från synes han icke kunna klandras för att han utfärdade vårdattest. På grund av de osäkra premisserna borde dock hellre ha utfärdats handlingar för intagning av J. för observation. Därest läkaren emellertid, såsom i anmälan

påståtts, skulle ha vägrat att tala med J., har han dock icke förfarit korrekt — läkaren har givetvis att sörja för en så objektiv utredning som möjligt. Vad som senare förekommit gör dock icke sannolikt att vad J. kunnat anföra skulle ha föranlett ett ändrat ståndpunktstagande från läkarens sida.

Vid den första undersökningen av J. på Frösö sjukhus förelågo i stort sett samma förutsättningar för bedömning av hans handlande före omhändertagandet som vid utfärdandet av vårdattesten. Medicinalstyrelsen finner sålunda — trots att intagning för observation varit att föredraga — att någon erinran icke kan göras mot att J. intogs på sjukhuset.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Vårdattesten har icke utfärdats av Symreng i dennes egenskap av underläkare eller eljest i tjänsten. Symreng är följaktligen icke underkastad tjänstemannaansvar för eventuellt fel vid utfärdandet av attesten. Då emellertid förfarandet vid utfärdande av vårdattesten är av betydelse för prövning av frågan om ansökan bort göras om intagning samt om intagning bort ske, anser jag mig likväl böra närmare beröra de av J. i detta avseende framställda anmärkningarna.

Vårdattest skall enligt 10 § sinnessjuklagen vara grundad på personlig undersökning av den, vars intagning å sinnessjukhus ifrågasättes. Det är alltså uppenbart att vårdattest icke kan utfärdas utan att vederbörande läkare varit i personlig kontakt med den som vårdattesten avser. Tillfälle bör därför givetvis beredas honom att till läkaren framföra sina synpunkter.

J:s påstående att Symreng praktiskt sett icke haft något samtal med J. motsäges emellertid utav beskrivningen i vårdattesten av tillståndet vid undersökningen, enligt vilken svaren voro i stort sett adekvata men lämnades efter förlängd latenstid. Med hänsyn härtill och till vad Symreng och Nilsson uppgivit synes icke antagligt, att i nu ifrågavarande avseende fog finnes för någon anmärkning mot tillvägagångssättet vid undersökningen.

Det är givetvis önskvärt att den läkare, som verkställer undersökningen, söker inhämta så utförliga uppgifter som möjligt av betydelse för bedömning av frågan om vårdbehov föreligger. Är en för nämnda fråga viktig omständighet stridig, bör utredningen göras så fullständig som möjligt. Utredning som åberopas av den som är föremål för undersökning bör självfallet alltid nog beaktas.

I förevarande fall har det — för att kunna rätt bedöma J:s psykiska tillstånd — varit av väsentlig betydelse att veta, huruvida han gjort sig skyldig till den av hans hustru uppgivna misshandeln. Beträffande denna fråga förelåg vid undersökningen viss polisutredning, vid vilken J. hörts. Denna polisutredning, som vid undersökningen ännu icke var avslutad, innefat-

tade helt visst icke bevisning om att J. gjort sig skyldig till misshandel av sin hustru. En objektiv granskning av den då föreliggande polisutredningen ger dock enligt min mening ett ganska starkt intryck av att J. i berusat tillstånd kunde vara farlig för andra. Jag anser därför, att något klander icke kan riktas mot Symreng för att han för sin del på grund av den föreliggande utredningen ansåg J. farlig för andras liv och hälsa. Det är att märka att J. själv förklarade sig icke ha något minne av det inträffade. Med hänsyn till nödvändigheten av ett snabbt ställningstagande torde här strängare krav på utredningens fullständighet icke kunna uppställas.

Beträffande frågan om J:s psykiska tillstånd synes innehållet i vårdattesten knappast motivera slutsatsen att J. var sinnessjuk, vilket enligt sinnessjuklagen utgör förutsättning för att intagning för vård skall få äga rum. Däremot fanns vid undersökningstillfället, med hänsyn till vad då var upplyst, anledning misstänka att J. var sinnessjuk. Jag finner därför, i likhet med medicinalstyrelsen, att de vid undersökningen iakttagna sjukdomssymptomen endast borde ha medfört utfärdande av observationsattest, d. v. s. attest att det fanns skäl att med stöd av 28 § sinnessjuklagen intaga J. å sinnessjukhus för observation.

Den polisutredning, som föregick intagningen, synes mig ha verkställts med en med hänsyn till omständigheterna erforderlig grundlighet, varför någon anmärkning icke kan riktas mot Nilsson och Nord i detta avseende. Med hänsyn till att vårdattest förelåg och till att enligt denna vårdbehovet var trängande kan ej heller någon anmärkning riktas mot Nilsson för att denne gjorde ansökan om intagning för vård å sinnessjukhus.

Vad angår Lagerstedts åtgärd att i egenskap av sjukvårdsläkare intaga J. å sjukhuset på de handlingar som förelågo, synes uppenbart, att Lagerstedt icke kunnat taga ansvaret för att utan närmare undersökning avvisa en patient, som i vårdattesten och i övriga handlingar framstod såsom farlig för andras liv och hälsa. Med hänsyn till vårdattestens innehåll synes dock intagning för observation ha varit att föredraga framför intagning för vård.

Prövningen enligt 12 § sinnessjukvårdslagen

Beträffande frågan om fog fanns att kvarhålla J. å sjukhuset har han anfört följande: Prövningen å sjukhuset av vårdbehovet borde omfatta jämväl frågan, huruvida behov av intagning förelegat eller icke. Därvid borde såväl premisser som konklusioner i vårdattesten bli föremål för prövning. J. kunde icke frigöra sig från uppfattningen att beslutet om hans kvarhållande å sjukhuset i mindre grad grundade sig på rön och iakttagelser om hans förhållande och tillstånd under själva sjukhusvistelsen än på polisrapporten. Det strede mot rättsmedvetandet, i varje fall sådant detta komme till uttryck vid domstolsförfarande, att godtaga förundersökningsprotokoll såsom bevis om fakta.

I den vid sjukhuset förda journalen antecknades, att J. vid intagningen var lugn och ordnad. J. medgav vid samtal den 7 december spritmissbruk men bestred att han slipat knivar eller hotat. J. förklarade sig icke minnas att han kastat sig över hustrun och tagit struptag på henne.

Vid samtal den 8 december antecknades i journalen:

»Fullt klar o. ordnad — liksom vid föreg. samtal — mjuk, ganska vek med till synes adekvata affekter o. utan ngra tecken på psykos, varken nu pågående eller såvitt man kan få fram tidigare existerande. God kontakt. — Inga röster l. dyl.

Förnekar att han slipat några knivar eller dolken. Betr. överfallet på hustrun kan han inte direkt förneka att han 'puttat till' henne men han minns intet av vad som egentligen hände, då han var ordentligt berusad.»

Den 15 december, då såsom nämnts prövningen enligt 12 § sinnessjuklagen verkställdes, antecknades i journalen bl. a.: Ungefär samma attityd som vid föregående samtal, lugn, sansad, lågmäld, tillgänglig, i dag kanske lätt spänd, viss perioral tremor. Medger missbruket av sprit och att han har dåligt ölsinne. Förnekar även nu att han vid något tillfälle skulle ha slipat knivar i hemmet som hot mot någon. Kommer ej ihåg vad som hände den 4 december, vilket han dock ej heller vill direkt förneka. Anser sig då »ej ha varit vid sina sinnens fulla bruk» men anser sig ej heller ha varit i vanlig mening sinnessjuk.

Vid samtal den 20 december uppgav J. däremot att han hela tiden kommit ihåg vad som hänt men att han tidigare ej velat tala om allt i tro att hustrun »skulle ta sitt förnuft till fånga» genom att återtaga anmälan. J. förklarade i anslutning härtill att hustruns uppgift om strupgreppet var oriktig.

Under rubriken »Sjukdomsform» å aktomslaget till journalen antecknades: »Psychosis per trauma mentale. (+ Alkoholreaktion)»

I ett den 24 januari 1956 avgivet yttrande till utskrivningsnämnden anförde Lagerstedt bl. a.

Vid inkomsten till Frösö sjukhus och under vistelsen här, då man hade upprepade och ingående protokollförda samtal med J. företedde han i och för sig inga grova psykotiska tecken. Han var helt klar och ordnad, lågmäld, stundom något återhållen och spänd men med i stort sett adekvata affekter. Betr. de relaterade händelserna förnekade han knivslipningshotet den 27/11. Rörande händelserna den 4/12 ville han inte direkt förneka att han »puttat till hustrun» men han anser sig inte ha tagit struptag på henne eller någon annan. För övrigt är det anmärkningsvärt att han under de tre samtalen den 7/12, 8/12 och 15/12 enständigt uppgav sig alltjämt väsentligen ha amnesi för händelserna den 27/11 och den 4/12. Först vid samtalet den 20/12 återtog han dessa uppgifter.

Två möjligheter till ställningstagande förelågo. Atingen skulle J. bedömas som icke sinnessjuk och omedelbart efter ett sådant avgörande utskrivas som ej i behov av vård med underrättande av vederbörande polismyndighet. Så har förfarits i ett par av de senast på liknande grunder intagna fallen.

I annat fall skulle J. bedömas som i behov av vård och då rubriceras som 0-fall. På grundval av bl. a. den, såvitt man då kunde bedöma alltjämt föreliggande amnesien, bestämde jag mig efter moget övervägande för det senare alternativet.

Med hänsyn till bl. a. de ändrade uppgifterna i samtalet den 20/12, frånavaron av grövre psykostecken vid inkomsten och patientens uppförande under den c:a 4 veckor långa vårdtiden ansåg jag mig den 9/1 i utskrivningsnämnden kunna tillstyrka försöksutskrivning t. o. m. 31/7 1956 under övervakning av Nord och med villkor att J. skulle avhålla sig från sprit.

I ett senare till överinspektören för sinnessjukvården avgivet yttrande har Lagerstedt tillagt att, ehuru J. vid en senare tidpunkt av undersökningarna återtog sina tidigare ständigt upprepade uppgifter om amnesien, man därför ej hade någon absolut garanti för att denna amnesi i själva verket ej tidigare förelegat.

Medicinalstyrelsen har i sitt utlåtande i denna del framhållit att tillräckligt utförliga uppgifter angående J:s psykiska hälsotillstånd vid tiden för prövningen enligt 12 § sinnessjuklagen ej föreligga för att avgöra frågan huruvida han då var i behov av vård å sinnessjukhus; daganteckningarna i journalerna vore till en del av sådant innehåll att de ej syntes motivera J:s kvarhållande på sjukhuset.

Styrelsen anförde vidare:

J. beskrives i daganteckning den 8 december som »fullt klar och ordnad . . . utan några tecken på psykos varken nu pågående eller såvitt man kan få fram tidigare existerande». Journalanteckningen, som verkstälts av dåvarande förste läkaren Sigurd Holmberg, är icke adekvat till handläggningen av fallet.

Den å journalens omslag angivna diagnosen, stödd av uppgifterna om amnesi, är däremot adekvat till sjukvårdsläkarens handlande. Det är uppenbart, att Lagerstedt funnit ärendet tveksamt, och han borde självfallet ingående ha redogjort för den i journalen omtalade amnesiens omfattning och grad med noggrannast möjliga tidsangivelser samt motiverat sitt ställningstagande såväl vid det tillfälle då frågan om vårdbehovet prövades som vid det senare tillfälle, då J. uppgav att någon minnesförlust icke förelegat. Den omständigheten att J. själv uppgivit, att han icke lidit av minnesförlust, behöver ju icke nödvändigtvis innebära, att så icke varit fallet. Man kan icke rikta någon invändning mot att Lagerstedt räknat med denna amnesi som ett allvarligt psykopatologiskt drag, eftersom det är väl känt, att personer efter alkoholförtäring kunna drabbas av omtöckningstillstånd med mer eller mindre uttalad minnesförlust och i samband härmed kunna göra sig skyldiga till våldshandlingar. Även andra förklaringar till en amnesi i detta sammanhang äro tänkbara, till exempel psykogena.

Det synes förklarligt, att Lagerstedt, sedan han den 15 december förklarat J. i behov av vård och härvid betecknat honom som 0-fall, icke inom kort tid härefter tog något initiativ i utskrivningsfrågan.

Rörande journalanteckningen den 8 december 1955 har Holmberg anförut följande.

Det är en egendomlig tillfällighet, att jag i detta sammanhang använt ordet psykos utan ytterligare bestämning. Det ord, som jag vanligen brukar i liknande sammanhang — mångfaldiga exempel både ur tidigare och senare journaler kunde framläggas — är sammanfattningen grovpsykotiska symptom.

Därmed avser jag t. ex. desorientering, hallucinos, tankevillor, djupgående förändringar i känslor o. viljeliv, (maniergrava depressioner, katoniska symptom, för att nämna några av de senare yttringarna). T. ex. affekt-yttringar av s. k. kortslutningstyp, ev i förening med en passager omtöckning, skulle jag, för att ta ett annat exempel, icke vilja hänföra till grovpsykotiska symptom.

Motsvarande innebörd inlade jag vid ifrågavarande tillfälle i ordet psykos. — Tillägget i samma stycke: — »eller såvitt man kan få fram tidigare existerande», kan jag gärna beteckna som på undersökningens dåvarande ståndpunkt en smula förhastat, även om det i sak icke rimligtvis kan tillmätas någon avgörande betydelse.

Enligt 12 § sinnessjuklagen skall sjukvårdsläkaren — i allmänhet senast å fjortonde dagen efter intagningen — på grund av verkställd läkarundersökning av den intagne ha prövat, huruvida vårdbehov föreligger. Finnes ej vårdbehov föreligga, skall utskrivning ske.

Av vad tidigare anförts framgår, att innehållet i vårdattesten knappast motiverade intagning för vård utan endast intagning för observation. De under tiden fram till prövningen av vårdbehovet i journalen verkställda daganteckningarna kunna icke anses motivera den utgång, prövningen fick, nämligen att vårdbehov ansågs föreligga. Tvärtom borde anteckningen under den 8 december »utan ngra tecken på psykos, varken nu pågående eller såvitt man kan få fram tidigare existerande» ha medfört att J. utskrevs från sjukhuset. Holmberg, som verkställt anteckningen, har emellertid uppgivit, att han med psykos avsåg grovpsykotiska symptom. Av vad Lagerstedt anför i sin skrivelse till utskrivningsnämnden framgår, att han vid bedömandet av frågan om vårdbehov förelåg var tveksam, huruvida J. var att anse såsom sinnessjuk eller icke, men att avgörande för hans ställningstagande var den såvitt man kunde bedöma då alltjämt föreliggande amnesien. Detta förhållande vann stöd i J:s egna uppgifter. Med hänsyn härtill och till vad intagningshandlingarna innehålla om J:s farlighet i berusat tillstånd anser jag Lagerstedts bedömning av vårdbehovet vid prövningen enligt 12 § sinnessjuklagen icke kunna läggas honom till last såsom fel.

Visserligen ändrade J. den 20 december sina uppgifter och förnekade minnesförlust, men denna omständighet kunde icke, såsom Lagerstedt framhållit, utsluta att sådan ändock varit för handen. Med hänsyn härtill kan någon befogad erinran icke riktas mot Lagerstedt för att han icke redan den 20 december 1955 omprövade frågan om vårdbehovet.

Jag låter därför i denna del bero vid vad i saken förevarit. Jag vill dock härvid tillägga följande.

De i sjukjournalen verkställda anteckningarna rörande J:s sinnestillstånd äro motstridande: uppgifter finnas såväl att sjukdomen var psychosis per trauma mentale som att tecken på psykos saknades. Det är emellertid ett oeftergivligt krav, att vid de allvarliga ingrepp i den enskildes frihet, som tvångsintagning och tvångskvarhållande å sinnessjukhus innebära, grunderna för frihetsberövandet skola med full tydlighet framgå av journalen. Att såsom i förevarande fall — enligt vad Holmberg i sitt yttrande anfört — använda uttrycket psykos i stället för grovpsykotiska symtom kan icke godtagas. Även om Lagerstedt icke själv verkställt ifrågavarande dagan-teckning i journalen, var han likväl i egenskap av sjukvårdsläkare jämlikt 37 § 3) sinnessjukvårdsstadgan ansvarig för dess innehåll. Såsom medicinalstyrelsen anfört borde i journalen ingående ha redogjorts för den omtalade amnesiens omfattning och grad med noggrannast möjliga tidsangivelser. Vidare borde i journalen ha motiverats Lagerstedts ställningstagande såväl vid det tillfälle, då frågan om vårdbehovet prövades, som vid det senare tillfälle, då J. uppgav att någon minnesförlust icke förelegat. Jag låter emellertid även härutinnan bero vid mina här gjorda uttalanden.

*Utskrivningsfrågans behandling vid utskrivningsnämnden
och sinnessjuknämnden.*

I framställning den 22 december 1955 till utskrivningsnämnden vidhöll J., under uppgift att han hade tämligen klart minne av ifrågavarande händelser, sitt bestridande av att han gjort sig skyldig till misshandel och hot samt yrkade att han måtte utskrivas från sjukhuset. Därest utskrivning icke genast kunde äga rum, hemställde J. om förhör vid domstol för utredning om de fakta, som kunde vara av betydelse i utskrivningsfrågan.

J:s hemställan om förhör vid domstol enligt 38 § sinnessjuklagen föranledde icke någon åtgärd eller något beslut. Såsom förut nämnts beslöt emellertid utskrivningsnämnden vid sammanträde den 9 januari 1956 att J. skulle utskrivas på prov.

I skrivelse den 20 januari 1956, varigenom vederbörande statsåklagare hänsköt utskrivningsfrågan till sinnessjuknämndens prövning, upplyste statsåklagaren, att han samma dag meddelat följande beslut rörande frågan om åtal mot J. för brottsligt förfarande den 27 november och den 4 december 1955: Utredningen kan icke i tillräcklig grad anses bestyrka att J. vid ifrågavarande tillfällen förövat gärning som är att bedöma såsom dråpförsök eller annat brott, som statsåklagare har att åtala. Ärendet återställes till landsfiskalen i Hotings distrikt för på honom såsom distriktsåklagare ankommande åtgärd.

Härefter beslöt distriktsåklagaren, att åtal för misshandel ej skulle an-

ställas, enär bevisningen icke syntes tillräcklig för att fällande dom mot J. skulle kunna påräknas.

Utskrivningsnämnden anförde i yttrande den 25 januari 1956 till sinnessjuknämnden följande.

Utskrivningsnämnden anser med hänsyn till vad som föregått intagningen på Frösö sjukhus, att J. bör betraktas som ett 0-fall, även om det icke är tillförlitligen styrkt, att han försökt strypa sin hustru. Trots att J. endast kort tid vistats på sjukhuset, har nämnden funnit, att han bör kunna på försök utskrivas, särskilt som hustrun numera flyttat till sitt föräldrahem. Däremot hade det enligt nämndens mening varit oriktigt, att genast slutligt utskriva J.

Beträffande de iakttagelser, som gjordes, när vissa ledamöter av sinnessjuknämnden den 11 februari 1956 besökte sjukhuset, antecknades bl. a. i journalen: I stort sett samma attityd som tidigare. Helt klar och ordnad. Nu just ej spänd. Affektivt snarast vek, följsam utan att precis vara slapp. God kontakt med adekvata resonemang och ganska nyanserade svar. — Beträffande händelserna den 27/11 och 4/12 berättar patienten i överensstämmelse med vad han förut skildrat. Någon verklig minnesförlust hade han inte, men han sade sig ha förlorat minnet för att han skämdes och för »det brukar vara lättare komma ifrån det, om man säger det».

Såsom förut nämnts fastställde sinnessjuknämnden genom beslut den 14 februari 1956 utskrivningsnämndens beslut att utskriva J. på försök.

Beträffande utskrivningsfrågans behandling har J. härstädes anført: J. hade hänförts till den kategori intagna, »som, enligt vad känt är, under inflytande av sinnessjukdom begått mot annans personliga säkerhet riktat brott, vilket icke blivit beivrat» (s. k. 0-fall). Denna ståndpunkt hade bibehållits i alla instanser, trots att de påstådda brotten icke ens ansetts så styrkta, att åtal ansetts skola följa. Samtliga administrativa myndigheter, sjukvårdsläkaren, utskrivningsnämnden och sinnessjuknämnden hade till stöd för sina avgöranden godtagit utredning, som av stats- och distriktsåklagare underkänts som grundval för anställandet av åtal vid domstol. Då J. förnekat i polisrapporten påstådda brott och begärt förhör vid domstol enligt 38 § sinnessjuklagen för utredning angående fakta, hade åtgärder bort vidtagas för att tillmötesgå denna framställning. Även sedan J. påvisat, att de påstådda brottsliga handlingarna icke kunde bli föremål för åtal, hade myndigheterna bibehållit sin ståndpunkt och med utgångspunkt från alltjämt obestyrkta fakta fattat beslut av innebörd, att hans intagning på sinnessjukhus dock skulle vara riktig.

J. påtalade vidare att, sedan han efter utskrivningsnämndens beslut om försöksutskrivning fått lämna sjukhuset, han åter intagits på sjukhuset den 27 januari 1956 samt att han vid sinnessjuknämndens besök å sjukhuset icke fick tillfälle att anlita juridiskt biträde, oaktat det var bekant att han hade sådant biträde.

Medicinalstyrelsen anförde i sitt utlåtande följande.

Av ett utav Lagerstedt den 24 januari 1956 till utskrivningsnämnden avgivet yttrande synes framgå, att han funnit J:s behov av vård å sinnessjukhus främst motiverat med hänsyn till dennes påstådda farlighet och att beteckningen som 0-fallspatient sammanhängde härmed. Utskrivningsnämnden hade likaså funnit, att J. borde betraktas som 0-fall. Landsfogden anförde i yttrande den 20 januari 1956, bland annat, att oaktat polisutredningen icke i tillräcklig grad kunde anses bestyrka, att J. förövat gärning som vore att bedöma som dråpförsök eller annat brott, som statsåklagare hade att åtala, J. likväl under det senaste halvåret vid så många tillfällen ådagalagt farlighet för andra personers säkerhet, att det synes förenat med allvarliga risker att skriva ut honom efter så kort tids sjukhusvistelse.

Efter besök å sjukhuset beslöt sinnessjuknämnden den 14 februari 1956, att J. skulle i enlighet med utskrivningsnämndens beslut försöksutskrivas.

Sinnessjuknämnden har genom sitt beslut godkänt Lagerstedts — och utskrivningsnämndens — bedömning av fallet. Lagerstedt har därför saknat anledning att under pågående försöksutskrivning ompröva vårdbehovet, med mindre nya omständigheter av väsentlig betydelse för bedömningen framkommit. Distriktsåklagarens beslut att ej anställa åtal mot J. för misshandel — i akten refererat i ett yttrande den 11 april 1956 — bör ha utgjort en dylik omständighet men det synes icke framgå av handlingarna, om detta beslut över huvud taget kommit till Lagerstedts kännedom före utskrivningsnämndens beslut om slutlig utskrivning den 5 juli 1957. Om så skett, bör beaktas, att Lagerstedt hade att bedöma distriktsåklagarens beslut mot bakgrunden av statsåklagarens ovan refererade skrivelse till sinnessjuknämnden den 20 januari 1956 med dess uttalande om J:s under senare halvåret vid många tillfällen ådagalagda farlighet för andra personers säkerhet. Det måste anses förklarligt, om vederbörande läkare i ett sådant läge tvekat inför en omrubricering av fallet.

Rörande den av J. påtalade återintagningen å sjukhuset den 27 januari 1956 har Lagerstedt i sitt yttrande till överinspektören anført.

På grund av ett förbiseende tilläts J. lämna sjukhuset, innan landsfogdens yttrande över utskrivningsnämndens beslut kommit nämnden tillhanda. Detta landsfogdens yttrande visade sig innebära, att denne hänskjutit frågan beträffande patientens utskrivning till sinnessjuknämnden. Av denna orsak måste J. återkallas till sjukhuset i avvaktan på sinnessjuknämndens ställningstagande i utskrivningsfrågan.

Då utskrivningsnämnden beslöt, att J. skulle utskrivas på försök, och sinnessjuknämnden senare fastställde beslutet, innebar detta, att vårdbehov alltjämt ansågs föreligga men att J:s tillstånd icke ansågs innefatta fara för annans personliga säkerhet eller eget liv. För bedömande av vårdbehovet var det uppenbarligen av betydelse, huruvida J. gjort sig skyldig till de påstådda brottsliga gärningarna. Då han bestred brottsligt förfarande och annan utredning ej förelåg än polisundersökningen, synas goda skäl ha förelagat att tillmötesgå J:s begäran om domstolsförhör. Enligt 38 § sinnes-

sjuklagen må nämligen förhör vid domstol äga rum för vinnande av utredning angående omständigheter av betydelse för frågan, huruvida den, som är för vård eller observation intagen å sinnessjukhus, är i behov av vård å sådant sjukhus. Skälen för dylikt förhör framstodo såsom särskilt starka, sedan statsåklagaren under handläggningen vid sinnessjuknämnden upplyst, att han icke ansåg bevisningen tillräcklig för att anställa åtal mot J.

Med hänsyn till att förhör vid domstol sällan eller aldrig förekomma, varför stadgandet härom alltmåra kommit att framstå såsom en regel utan praktisk tillämpning, samt till att såväl utskrivningsnämndens som sinnessjuknämndens beslut innebar, att J. skulle få lämna sjukhuset, låt vara på försök, anser jag mig dock — ehuru jag för min del anser att förhöret icke bort förvägras J. — kunna låta bero vid vad härutinnan i saken förevarit.

Jag vill emellertid i detta sammanhang framhålla betydelsen av att den, som mot sin vilja intages och kvarhålls å sinnessjukhus, har möjlighet att erhålla betryggande utredning av sådana omständigheter, som äro av vikt för bedömning av vårdbehovet. Nuvarande praxis att icke anordna förhör vid domstol, även om sådant påkallas, är icke tillfredsställande. Till en del torde denna praxis sammanhänga med de olägenheter, som äro förknippade med förhör inför ett organ utanför sjukhuset. Det är önskvärdt att möjlighet beredes att vid ett till sjukhuset närmare knutet organ under betryggande former verkställa utredning om sakförhållanden, som äro av betydelse för bedömning av intagnings- och utskrivningsfrågor. Då nu berörda frågor torde komma att uppmärksammas vid den pågående revisionen av sinnessjuklagstiftningen, fordras emellertid härutinnan ingen vidare åtgärd från min sida.

Spörsmålet om J. gjort sig skyldig till brott eller icke är även av betydelse för frågan, om han i utskrivningshänseende var att hänföra till kategorien 0-fall. I en av medicinalstyrelsen och sinnessjuknämnden utfärdad gemensam cirkulärskrivelse den 23 november 1948 har rörande bevisfrågan anförts bl. a.: Endast om vid en objektiv bedömning av den förebragta utredningen framgår, att patienten begått mot annans personliga säkerhet riktat brott, har sjukvårdsläkaren att behandla honom såsom 0-fall. Kan av den föreliggande utredningen ej dragas mera bindande slutsats än att patienten kan misstänkas ha begått sådant brott, bör sålunda av denna anledning ej ske rubricering såsom 0-fall.

Någon erinran synes icke kunna riktas mot att J. under första tiden efter intagningen hänfördes till 0-fallen. Sedan emellertid vederbörande åklagare funnit bevisningen icke vara tillräcklig för att anställa åtal mot J., torde skäl ej längre ha förelegat att behandla honom såsom 0-fall. Då emellertid J. vid denna tid var försöksutskrivnen, är det förklarligt, att utskrivningsmyndigheterna ej verkställde en omrubricering av fallet. Jag finner därför någon åtgärd från min sida i nu ifrågavarande avseende ej påkallad.

Vad angår återintagningen av J. den 27 januari 1956, finner jag någon

erinran icke kunna riktas mot att Lagerstedt, sedan J. av misstag fått lämna sjukhuset, förordnade om återintagning i avbidan på utgången av sinnessjuknämndens prövning.

Beträffande det av J. påtalade förhållandet, att han icke fick tillfälle att vid samtalet med sinnessjuknämndens ledamöter anlita juridiskt biträde må framhållas, att för närvarande några bestämmelser icke finnas om rätt att i sådana fall anlita biträde. Det framstår emellertid såsom ett berättigat krav från den intagnes sida att i situationer som denna äga möjlighet att anlita biträde. Denna fråga torde även komma att beaktas vid revisionen av sinnessjuklagstiftningen.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

7. A sinnessjukhus vårdad person, som ansetts icke böra betros med att inneha vapen, har vid flera tillfällen efter utskrivningen — även lång tid därefter — utsatts för polisförhör angående eventuellt vapeninnehav. Frågor rörande förutsättningarna och formerna för polisutredning i sådana fall

Av handlingarna i ett genom klagomål av en förutvarande extra ordinarie undersköterska vid Karolinska sjukhuset härstädes anhängiggjort ärende framgår bl. a. följande.

Efter att tidigare ha vårdats på sinnessjukhus under olika perioder, blev klaganden den 25 februari 1944 definitivt utskriven från S:t Sigfrids sjukhus.

I skrivelse den 25 februari 1944 till länsstyrelsen i Skaraborgs län anmälde sjukvårdsläkaren vid sistnämnda sjukhus, jämlikt medicinalstyrelsens vid denna tidpunkt gällande föreskrifter, att klaganden definitivt utskrivits från sjukhuset samt att hon icke borde betros med att inneha skjutvapen. Sedan denna anmälan remitterats till landsfiskalen i Skånings distrikt, verkställdes utredning av polisen i Saleby, där klaganden då hade sitt hemvist. Enligt en den 10 mars 1944 dagtecknad polisrapport meddelades, att klaganden icke var innehavare av något slag av skjutvapen samt att något skjutvapen icke heller förvarades i hennes bostad i Saleby. Genom resolution den 15 mars 1944 förklarade länsstyrelsen ärendet icke föranleda annan åtgärd än att i vapenregistret skulle antecknas att klaganden icke borde betros med att inneha skjutvapen.

I anledning av en av samma länsstyrelse den 7 december 1951 gjord förfrågan upplyste pastorsämbetet i Tomtebodas församling, att klaganden dåmera vistades på Karolinska sjukhuset i Solna. Länsstyrelsen överlämnade därefter hennes vapenregisterkort — varå endast anmärkts »Bör icke betros att innehava skjutvapen se VD7-61/1944» — till landsfiskalen i Skånings

distrikt, vilken vidaresände kortet till länsstyrelsen i Stockholms län, dit det inkom den 15 december 1951. På anmodan av sistnämnda länsstyrelse verkställde landsfiskalen i Solna distrikt utredning, huruvida klaganden innehade vapen. Enligt en den 7 februari 1952 dagtecknad polisrapport förklarade klaganden vid förhör samma dag inför poliskonstapeln Arne Viktorson, att hon icke innehade vapen och ej heller var intresserad av sådana. Av polisrapporten framgår, att Viktorson i saken även tillfrågade klagandens arbetschef på Karolinska sjukhuset, föreståndarinnan Nanny Vickman, som upplyste att — enligt vad hon visste — klaganden icke innehade skjutvapen.

Därefter överlämnades vapenregisterkortet beträffande klaganden till polismyndigheten i Sollentuna distrikt, sedan hon bosatt sig inom detta distrikt. Enligt en av poliskonstapeln Sven Strååt i Norrviken den 24 mars 1957 dagtecknad polisrapport hade han beordrats utreda, huruvida klaganden innehade skjutvapen. Hon hade enligt rapporten uppgivit sig icke vara eller ha varit innehavare av några som helst skjutvapen samt tillagt, att hon tidigare fått lämna samma uppgift till polisen i Solna.

I en den 25 februari 1958 hit inkommen skrift påtalade klaganden att hon — såsom ovan beskrivits — vid flera tillfällen fått förfrågningar från polismyndighet, om hon innehade skjutvapen. Hon anförde därvid särskilt klagomål över att Viktorson i samband med sin utredning om hennes eventuella vapeninnehav även tillfrågat hennes dåvarande arbetschef vid Karolinska sjukhuset. Sjukhusledningen hade därigenom fått kännedom om att klaganden under 1940-talet varit intagen på sinnessjukhus. Sistnämnda förhållande hade givit upptakten till att hon genom beslut den 27 november 1953 av överdirektören vid Karolinska sjukhuset uppsades från sin tjänst som undersköterska därstädes. Beträffande Strååt anmärkte klaganden, att hans förfrågan om hennes vapeninnehav skedde en söndag omkring klockan 12.00. Förfrågningarna hade vållat henne avsevärt obehag. Hon kände oro för att i framtiden erhålla nya förfrågningar i samma sak.

Med anledning av klagomålen tog jag del av Viktorsons och Strååts polisrapporter, av länsstyrelsernas i Skaraborgs och Stockholms län handlingar i saken samt av ett beträffande klaganden numera hos polismyndigheten i Danderyd förvarat s. k. spärkort för vapen. Därjämte granskade jag de på Ryhovs och S:t Sigfrids sjukhus befintliga handlingarna rörande klaganden samt inrikesdepartementets akt angående Kungl. Maj:ts beslut den 30 juni 1954 att lämna utan bifall de besvär, som klaganden anført över överdirektörens vid Karolinska sjukhuset beslut att uppsäga henne från hennes tjänst som undersköterska.

I ärendet inkom landsfiskalen i Sollentuna distrikt med infordrat yttrande och rapport från förhör med Strååt. Därefter avgav länsstyrelsen i Stockholms län begärt utlåtande, därvid fogades yttranden av landsfiskalen samt tillförordnade landsfogden i samma län Bengt Steen.

Vid förhöret med Strååt upplyste denne, att han för utredning mottagit ett från landsfiskalskontoret i Sollentuna distrikt översänt vapenregisterkort, varå antecknats att klaganden icke borde betros att inneha skjutvapen. Den 24 mars 1957 — som var en söndag — hade han, enligt praxis i dylika ärenden, ringt upp den på registerkortet angivna adressen, varvid klaganden svarade. Sedan Strååt talat om sitt namn och att han vore från polisen i Norrviken, nämnde han, att han enligt ett meddelande från landsfiskalskontoret ville efterhöra, huruvida hon vore innehavare av skjutvapen. Klaganden hade blivit mycket upprörd och lämnat honom de uppgifter, som antecknats i polisrapporten.

I landsfiskalens första yttrande framhöll denne, att intet annat framkommit än att Strååt syntes ha handlat fullt riktigt. I det senare yttrandet upplyste landsfiskalen att — då meddelande lämnades till landsfiskalsdistriktet om att person, som ej borde betros med vapeninnehav, inflyttat till distriktet — undersökning alltid skedde genom polisen för att utröna, om vederbörande funnes på den nya adressen. Om så vore fallet gjordes numera, sedan åtminstone ett år tillbaka, som regel endast anteckning i vapenregistret. Landsfiskalen hade funnit det vara en brist, att en dylik anteckning släpade med »i det oändliga», även om den från sinnessjukhus utskrivne för länge sedan vore återställd från sin sjukdom. Landsfiskalen ansåge, att en »avanmälan» från vederbörande läkare skulle bespara polisen ett avsevärt arbete och den tidigare sjuke mycket obehag.

Steen uttalade i sitt yttrande att den praxis, som landsfiskalen i Sollentuna distrikt numera tillämpade i fråga om vapenärenden — och som enligt Steen även tillämpades av andra polischefer i länet — vore lämplig ur såväl allmän som enskild synpunkt. Därest polischefen i inflyttningsorten hyste tvekan om särskild utredning borde vidtagas, syntes det Steen lämpligt att polismyndigheten i utflyttningsorten kontaktades och där förvarad utredning eventuellt rekvirerades. I förekommande fall borde vederbörande läkare tillfrågas i saken. Först därefter syntes enligt Steen — om det ansåges nödvändigt — en på lämpligt sätt verkställd utredning böra ske om vederbörande persons vapeninnehav.

Länsstyrelsen i Stockholms län framhöll, att anmälningar från läkare att en person ej borde betros med skjutvapen ofta föranledde avgöranden av mycket grannliga natur. Att i det enskilda fallet avgöra hur pass omfattande åtgärder, som behövde vidtagas, kunde enligt länsstyrelsen vara vanskligt. Åtgärder från polisens sida för att kontrollera vederbörandes verkliga vistelseort vore icke obefogade, och en sådan kontroll kunde ju också merendels åstadkommas utan direkt kontakt med den som saken rörde. Däremot kunde det icke anses erforderligt eller lämpligt att dessutom — såsom skett beträffande klaganden — med vederbörande upptaga frågan om vapeninnehav. Länsstyrelsen fann den av landsfiskalen numera tilläm-

pade ordningen vid handläggning av hithörande ärenden vara lämplig samt instämde i vad Steen framhållit om tillvägagångssättet vid utredning av tveksamma dylika ärenden.

I en till landsfiskalen i Sollentuna distrikt avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Genom cirkulär den 5 februari 1937 föreskrev medicinalstyrelsen — därtill anbefalld av Kungl. Maj:t genom ämbetskrivelse den 15 januari 1937 — viss skyldighet för vederbörande sjukvårdsläkare vid sinnessjukhus att vid utskrivning av patient, som icke borde betros med att inneha skjutvapen, därom underrätta länsstyrelsen i det län, där patienten hade sitt hemvist.

I en motion II: 128/1948 påtalades bl. a. att i enlighet med cirkuläret polisförhör anställdes med praktiskt taget varje person, som varit intagen på sinnessjukhus, för att utröna om vederbörande vore innehavare av skjutvapen. Vederbörande utskott, vars utlåtande godkändes av riksdagen, anförde att det syntes ofrånkomligt att kontroll utövades för att utröna huruvida person, som vårdats å sinnessjukhus, förfogade över skjutvapen. Dåvarande former för denna kontroll syntes dock knappast tillfredsställande. Riksdagen beslöt därför skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om översyn av föreskrifterna i ämnet.

Med upphävande av tidigare gällande bestämmelser föreskrev medicinalstyrelsen i cirkulär den 21 januari 1949, att sjukvårdsläkare skulle beträffande varje på sinnessjukhus för vård eller observation mottagen person snarast möjligt efter det han intagits taga ståndpunkt till om anmälan borde ingivas att vederbörande ej kunde betros med att inneha skjutvapen. Om enligt sådan prövning anmälan befundes böra ske, hade sjukvårdsläkaren att underrätta länsstyrelsen i det län, där vederbörande hade sitt hemvist, om att han eller hon icke borde betros med att inneha skjutvapen och därvid jämväl meddela, huruvida vederbörande uppgivit sig inneha dylikt vapen eller icke.

Sedan prövningen av frågor om förvärv och innehav av skjutvapen överflyttats från länsstyrelserna till de lokala polismyndigheterna, föreskrev medicinalstyrelsen genom cirkulär den 2 december 1955 att sådan anmälan som nyss nämnts skulle i stället göras hos polismyndigheten i den ort, där vederbörande hade sitt hemvist, eller, om han hade hemvist i Stockholm, till överståthållarämbetet.

Enligt av Kungl. Maj:t den 25 november 1949 fastställda föreskrifter och anvisningar rörande tillämpningen av vapenförordningen skulle i länsstyrelsernas och i polismyndigheternas vapenregister bl. a. antecknas uppgifter, som voro av betydelse för att förhindra att olämpliga personer erhöilo vapenlicenser. Motsvarande bestämmelse avseende polisens och överståt-

hållarämbetets vapenregister återfinnes i de nu gällande, av Kungl. Maj:t den 25 november 1955 fastställda föreskrifterna och anvisningarna rörande tillämpningen av vapenförordningen. Enligt dessa skola i vapenregistret ingå s. k. spärrkort avseende bl. a. personer, vilka anmälts icke böra betros med att inneha skjutvapen. I föreskrifterna har särskilt angivits följande:

Det bör beaktas, att spärrkortet icke skola tjäna annat syfte än att visa, att särskild utredning rörande vederbörandes personliga kvalifikationer erfordras. Om det blivit tillförlitligen utrett, att hinder icke längre föreligger att betros vederbörande med att inneha vapen, skall spärrkortet makuleras.

Genom föreskriften om sjukvårdsläkarnas underrättelseskyldighet och bestämmelserna om vapenregistrets förande har skapats säkerhet för att personer, som med hänsyn till sitt psykiska hälsotillstånd äro olämpliga att inneha vapen, icke efter ansökan meddelas tillstånd att skaffa sig sådana, liksom att vapen, som de med vederbörliga tillstånd inneha, bli omhändertagna.

Emellertid kunna nu avsedda personer inneha vapen utan att tillstånd därtill lämnats. Denna möjlighet bör otvivelaktigt skänkas viss uppmärksamhet ur allmän säkerhetssynpunkt. Det ligger emellertid i sakens natur, att en tillförlitlig utredning härom som regel icke låter sig göra. Att utöver en förfrågan till den sjuke verkställa närmare kontroll i detta hänseende framstår i allmänhet ej heller som nödvändigt eller ens praktiskt möjligt. Endast om någon särskild omständighet föreligger, som tyder på att vederbörande verkligen innehar vapen, torde en mera ingående undersökning vara påkallad.

Såsom framgår av medicinalstyrelsens år 1949 utfärdade cirkulär skall sjukvårdsläkaren redan under vederbörandes vistelse å sjukhuset söka genom samtal med honom utröna, huruvida han innehar vapen. Vid sådant förhållande saknas uppenbarligen all anledning för polisen att — sedan utskrivning skett — anställa nytt förhör i samma sak, såvida icke någon särskild omständighet tillkommit som kan ge anledning till misstanke om vapeninnehav. Än mindre finns anledning att ånyo höra vederbörande endast av den anledningen att han — kanske efter många år — flyttar från ett polisdistrikt till annat. Mot dylika förhör talar därjämte den omständigheten att det kan vara av betydelse för den utskrivnes tillfrisknande eller bibehållande vid hälsa, att han icke onödigtvis utsättes för polisförhör, som aktualiserar hans genomgångna sjukdom.

Om av särskild anledning ny utredning om eventuellt innehav av vapen finnes påkallad, bör denna utredning i första hand avse omständigheter, som utan den utskrivnes eget hörande kunna fastställas. Därvid är angeläget, att upplysning om att den utskrivne vårdats å sinnessjukhus icke utan tvingande skäl utlämnas till arbetsgivare eller annan (jfr 14 § sekretessla-

gen). Först i sista hand bör i sådant fall — om skäl därtill föreligga — förhör äga rum med den utskrivne.

I enlighet med nu anförda allmänna synpunkter har jag vid prövning av klagomålen funnit uppenbart, att tillräckliga skäl icke förelegat för de år 1952 och 1957 hållna förhören med klaganden, som redan år 1944 slutligt utskrivits från sinnessjukhus och som samma år underkastats särskilt polisförhör rörande vapeninnehav. Icke heller var det påkallat att vid utredningen år 1952 höra klagandens arbetschef på Karolinska sjukhuset.

Vad särskilt angår de år 1952 av Viktorson vidtagna åtgärderna är frågan om ansvar härför på grund av preskription förfallen. Handlingarna rörande klagandens uppsägning från tjänsten såsom undersköterska bestyrka icke på något sätt riktigheten av hennes påstående, att Viktorsons förfrågan hos klagandens arbetschef var grundorsaken till att hon miste sin tjänst. Ej heller i övrigt ger utredningen vid handen, att någon skadeståndsskyldighet gentemot klaganden uppkommit till följd av Viktorsons åtgärder.

Beträffande det år 1957 av Strååt hållna förhöret framstår det visserligen såsom anmärkningsvärt, att man hos polisen i Sollentuna distrikt — utan att något annat var känt än att klaganden för 13 år sedan utskrivits från sinnessjukhus och då ansetts olämplig att inneha vapen — fann sig böra tillfråga henne om eventuellt vapeninnehav. Man har emellertid härvid handlat i överensstämmelse med en inom distriktet sedan gammalt tillämpad arbetsrutin, vilken numera ändrats. Med hänsyn härtill och då uttryckliga bestämmelser eller anvisningar rörande kontrollförfarandet i ärenden av detta slag saknats, kan åtgärden icke läggas någon polisman till last såsom tjänstefel. Beträffande den omständigheten att förhöret ägde rum på en söndagsförmiddag vill jag dock framhålla, att Strååt borde ha valt en lämpligare tidpunkt.

Med dessa uttalanden låter jag bero vid vad i ärendet förevarit. Jag vill dock i detta sammanhang — under erinran att omkring 20 000 personer årligen utskrivs från sinnessjukhusen i landet — understryka vikten av att, såsom härovan framhållits, polisförhör rörande eventuellt vapeninnehav i nu avsedda fall icke ske rent rutinmässigt utan begränsas till de — sannolikt ganska fåtaliga — fall, då någon särskild omständighet utöver sjukvårdsläkarens anmälan gör sådan undersökning påkallad.

8. I handeln ha förekommit importerade karamellklubbor innehållande färgämne, som ej varit godkänt enligt livsmedelsstadgans bestämmelser. Fråga om vilka åtgärder, som i anledning därav ägt vidtagas av hälsovårdsnämnd och medicinalstyrelsen

I 4 § livsmedelsstadgan föreskrives, att såsom tillsats till livsmedel, som framställes eller beredes för avsalu, får — där annat ej framgår av bestäm-

melse i stadgan — användas allenast vara eller ämne, som efter prövning i den ordning 5 § stadgar, godkänts såsom tillsats för livsmedlet i fråga. Enligt 5 § meddelas sådant godkännande av kommerskollegium. Den som framställer eller bereder livsmedel för avsalu i strid med 4 § straffas jämlikt 108 § 1 mom. med dagsböter. Däremot har i livsmedelsstadgan icke upptagits någon straffbestämmelse beträffande den som saluhåller eller till riket inför en vara, som framställts utan iakttagande av föreskriften i 4 §.

Enligt 7 § får vara icke saluhållas såsom livsmedel, om varan till följd av förskämning, förorening, felaktig beredning eller annan orsak kan antagas vara skadlig att förtära eller eljest otjänlig till människoföda. Anträffas å allmän saluplats livsmedel, som enligt 7 § ej får saluhållas, skall hälsovårdsnämnden enligt 94 § omhändertaga varan och i vissa fall göra densamma oskadlig genom att förstöra densamma.

Enligt 92 § äger hälsovårdsnämnd taga prov för undersökning av livsmedel, avsett till försäljning. Vidare äger hälsovårdsnämnd enligt 93 § i avbidan å sådan undersökning förbjuda saluhållande av livsmedel, som kan misstänkas vara skadligt att förtära eller på annat sätt otjänligt till människoföda.

Av intresse är vidare föreskriften i 99 § livsmedelsstadgan, enligt vilken hälsovårdsnämnd äger meddela föreläggande eller förbud, som finnes erforderligt för efterlevnaden av stadgan.

Av handlingarna i ett genom klagomål av Aktiebolaget Hallin & Borre i Stockholm härstädes anhängiggjort ärende inhämtas bland annat följande.

I en den 26 september 1957 dagtecknad rapport till hälsovårdsnämnden i Kalmar meddelade byråföreståndaren Harry Gustafsson, att fyra från H. K:s livsmedel i staden inköpta karamellklubbor — s. k. bildklubbor med benämningen »Figaro Lollypops» — gjorts till föremål för analys vid statens institut för folkhälsan. Klubborna, som importerats från Tjeckoslovakien av Hallin & Borre, saknade märkning utvisande vem som tillverkat dem. Enligt ett den 16 september 1957 dagtecknat analysbevis från institutets födoämneshygieniska avdelning hade i bildklubborna påvisats »otillåtna färgämnen», varmed uppenbarligen avsågs ämnen som icke enligt 4 § livsmedelsstadgan blivit särskilt godkända som tillsats till livsmedel. I rapporten upplyste Gustafsson vidare, att ytterligare bildklubbor av samma slag påträffats hos grossistfirman Aktiebolaget Stridbeck & Larsson i staden, som inköpt klubborna från samma importör. Med förmenande att »livsmedelspartiet enligt analysbeskedet är otjänligt till människoföda (livsmedelsstadgan 2 kap. § 7)» hemställde Gustafsson, att hälsovårdsnämnden måtte låta oskadliggöra de inom Kalmar stads hälsovårds-

område befintliga partierna och meddela förbud för vidare försäljning av nämnda bildklubbor inom hälsovårdsområdet.

Hälsovårdsnämnden beslöt vid sammanträde den 27 september 1957, efter föredragning av Gustafssons rapport, *dels* uppdraga åt hälsovårdsnämndstjänstemännen att oskadliggöra inom hälsovårdsområdet befintliga partier av bildklubborna, *dels* meddela förbud för vidare försäljning av klubborna inom hälsovårdsområdet, *dels ock* lämna medicinalstyrelsen underrättelse om vad som förekommit.

Över hälsovårdsnämndens beslut anfördes icke besvär.

Sedan medicinalstyrelsen erhållit utdrag av hälsovårdsnämndens protokoll från ovan nämnda sammanträde, utfärdade styrelsen den 14 oktober 1957 ett cirkulär till samtliga hälsovårdsnämnder i riket »angående förekomst av karameller innehållande otillåtna färgämnen». I cirkuläret upplyste styrelsen, att hälsovårdsnämnden i Kalmar vidtagit åtgärder för oskadliggörande av bildklubbor, i vilka enligt analys vid folkhälsoinstitutet påvisats enligt livsmedelsstadgan otillåtna färgämnen, samt att nämnden meddelat förbud mot vidare försäljning inom Kalmar stads hälsovårdsområde av klubborna. Efter en beskrivning av bildklubbarnas utseende förklarade sig styrelsen med cirkuläret vilja »fästa hälsovårdsnämndernas uppmärksamhet på att dylika livsmedel, vilka icke fyller föreskrifter i livsmedelsstadgan, förekommer i marknaden».

Ett flertal hälsovårdsnämnder i landet läto härefter, under hänvisning till medicinalstyrelsens cirkulär och med åberopande av 94 § livsmedelsstadgan, omhändertaga partier av ifrågavarande, från Hallin & Borre till olika handelsidkare levererade bildklubbor samt i vissa fall meddela beslut om oskadliggörande av dessa och om förbud mot vidare försäljning av dylika klubbor.

I en den 17 januari 1958 dagtecknad skrift till hälsovårdsnämnden i Kalmar framhöll bolaget, att de av nämnden genom beslutet den 27 september 1957 beslagtagna bildklubborna vore helt fria från giftämnen och endast innehölle otillåtna färgämnen. Bolaget anhöll därför, att nämnden snarast måtte återsända de beslagtagna klubborna. Enligt beslut den 25 februari 1958 avslog nämnden bolagets framställning.

Ej heller över sistnämnda beslut av hälsovårdsnämnden anfördes besvär.

I en den 12 mars 1958 hit inkommen klagoskrift hemställde bolaget genom direktören Ragnar Tidquist om undersökning rörande »lagligheten i de åtgärder, som ett antal hälsovårdsnämnder runt om i landet på tillskyndan av Medicinalstyrelsen» vidtagit med avseende å de av bolaget från Tjeckoslovakien importerade bildklubborna. Under hänvisning till en av direktören Bengt Sjönell författad, i tidningen Expressen för den 26 februari 1958 intagen artikel med rubriken »Ett nytt Lifaco-fall?» gjorde Tidquist gällande, att bolaget såsom importör icke vore underkastad de be-

stämmelser i livsmedelsstadgan, som tillämpats av myndigheterna. Tidquist uttalade, att myndigheternas åtgärder saknade stöd i livsmedelsstadgan jämväl på grund av att det i bildklubborna påvisade, icke tillåtna färgämnet ej jämlikt 7 § livsmedelsstadgan gjort klubborna skadliga att förtära eller eljest otjänliga till människoföda. Tidquist hemställde, att bolaget erhöle skäligt skadestånd.

Medicinalstyrelsen åberopade såsom yttrande i ärendet ett till justitiekanslersämbetet ställt yttrande, som av ämbetet infordrats i anledning av innehållet i Sjönells ovan nämnda tidningsartikel. Styrelsen anförde däri bland annat följande.

Hälsovårdsnämndernas kontroll av tillsatser till livsmedel — i föreliggande fall av färgämnen — vore av stor betydelse särskilt med hänsyn till de cancerogena egenskaper, som visats föreligga hos vissa livsmedelsfärger. Endast de färger, som enligt 4 och 5 §§ livsmedelsstadgan prövats och godkänts, kunde garanteras vara ofarliga. Övriga — otillåtna — färger kunde icke fritagas från dessa risker. Tillsynen över livsmedelstillsatserna förutsatte i regel kemiska analyser, utförda av specialister. När en hälsovårdsnämnd genom en dylik analys konstaterat förekomsten av en otillåten tillsats i ett livsmedel, vore det givetvis av största värde, att uppgift därom förmedlades till övriga hälsovårdsnämnder. Då styrelsen underrättades om att hälsovårdsnämnden i Kalmar konstaterat otillåten tillsats i bildklubborna, hade det därför varit angeläget att styrelsen vidarebefordrade denna uppgift till övriga hälsovårdsnämnder. Så skedde också genom styrelsens cirkulär den 14 oktober 1957. Såsom framgick av cirkulärets ordalydelse, avsåg detta endast att upplysa nämnderna om att klubbor med otillåten tillsats förekommo i marknaden. I cirkuläret diskuterades icke på vilket sätt eller i vilken ordning hälsovårdsnämnderna hade att ingripa för att komma till rätta med missförhållandet. Cirkuläret hade ej heller föregåtts av någon prövning ur juridisk synpunkt av den korrekta formen för ingripande. Hälsovårdsnämndens i Kalmar beslut hade refererats allenast som bakgrund till styrelsens uppmaning i cirkuläret. Det vore dock förklarligt, att detta kunnat inge vissa hälsovårdsnämnder den uppfattningen, att de ägde förfara på motsvarande sätt, vilket styrelsen beklagade.

Därutöver upplyste medicinalstyrelsen att, sedan styrelsen utfärdat nämnda cirkulär, bolaget hänvänt sig till styrelsen och åberopat ett analysbevis, utvisande att vissa vid en ny undersökning företedda klubbor av samma slag icke innehöllo någon otillåten tillsats. Under hänvisning därtill hade bolaget yrkat, att styrelsen skulle genom ett nytt cirkulär meddela, att klubborna icke längre lämnade rum för anmärkning. Utkast till dylikt cirkulär utarbetades också inom styrelsen. Efter samråd med föreståndaren för folkhälsoinstitutets födoämneshygieniska avdelning fullföljdes emellertid icke denna avsikt, då det visade sig vanskligt att garantera vilka i handeln befintliga bildklubbor, som överensstämde med det nya analysbeviset.

Till belysande därav framhöll styrelsen, att vid institutet under tiden den 31 oktober 1957—den 22 februari 1958 undersökts 157 prov på bildklubbor, härrörande från ett 40-tal orter, och att 85 av proven befunnits innehålla icke tillåtna tillsatser, oaktat enligt uppgift från importören åtgärder vidtagits för att ur marknaden avlägsna bildklubbor med otillåtna färgämnen.

Medicinalstyrelsen framhöll vidare, att vid bolagets hänvändelse till styrelsen formerna för ingripandet mot bildklubbarna trätt i bakgrunden för det förhållandet att klubbarna enligt det nya analysbeviset voro anmärkningsfria. Den rättsliga sidan av hälsovårdsnämndernas beslut gjordes enligt styrelsen därför icke till föremål för någon penetrering vid tillfället; »detta så mycket mindre som prövning av frågor av denna art författningsenligt — efter besvär i laga ordning — ankommer på vederbörande länsstyrelse och i sista hand Kungl. Maj:t». Vid närmare övervägande hade styrelsen numera funnit, att livsmedelsstadgan icke innehöll något uttryckligt förbud mot saluhållande av livsmedel med otillåtna tillsatser. Endast om tillsatsen gjorde livsmedlet otjänligt till människoföda vore försäljning förbjuden. Inskridande kunde ske endast mot den som tillverkat eller berett livsmedlet. Straffbestämmelsen för tillverkare i 108 § 1 mom. 1) livsmedelsstadgan bleve emellertid utan verkan, om tillverkningen såsom i förevarande fall skett utom riket. Stadgan saknade nämligen föreskrift om motsvarande ansvar för importör som för tillverkare. Enligt styrelsen torde dock hälsovårdsnämndernas ingripande stå i huvudsaklig överensstämmelse med grunderna för 99 § livsmedelsstadgan, vilken berättigade hälsovårdsnämnd att meddela sådant föreläggande eller förbud, som finnes erforderligt för efterlevnaden av stadgan, låt vara att lagrummet icke berättigade till omhändertagande av vara.

Medicinalstyrelsen ansåg, att livsmedelsstadgan borde kompletteras med en föreskrift, som direkt toge sikte på importerade livsmedel, och styrelsen hade för avsikt att snarast göra framställning i detta syfte till Kungl. Maj:t. I avbidan därpå hade styrelsen den 31 mars 1958 utfärdat ett cirkulär till hälsovårdsnämnderna angående livsmedel innehållande icke godkända tillsatser. I cirkuläret fästes uppmärksamheten på skillnaden mellan att ett livsmedel innehåller »otillåten» tillsats och att livsmedlet är »skadligt att förtära eller eljest otjänligt till människoföda». I cirkuläret rekommenderades bl. a. att i fråga om importerade livsmedel med icke godkända tillsatser i första hand uppmärksamma importören på förhållandet och, om rättelse icke kunde vinnas, i sista hand överväga beslut om föreläggande eller förbud enligt 99 § livsmedelsstadgan. I detta sammanhang underströks, att detta lagrum icke berättigade till omhändertagande av varan.

I påminnelser över medicinalstyrelsens yttrande anförde Tidquist i huvudsak följande: Tidquist hade av styrelsens yttrande styrkts i uppfattningen, att bolaget »utan stöd av lag och författning blivit föremål för ett

upprörande administrativt övergrepp, vilket tillfogat bolaget vidsträckt skada», särskilt i fråga om företagens affärsgoodwill. Enligt Tidquist bekräftades denna uppfattning genom innehållet i styrelsens cirkulär till hälsovårdsnämnderna den 31 mars 1958, vilket »på ett i största utsträckning korrekt sätt» bemötte styrelsens yttrande. Tidquist hävdade, att det ålegat styrelsen i dess egenskap av tillsynsmyndighet rörande livsmedelsstadgan att tidigare än som skett utsända ett cirkulär med den information och de synpunkter, som intagits i cirkuläret av den 31 mars 1958. Vid bolagets förhandlingar med styrelsen hade bolagets företrädare begärt att just så skulle ske. En dylik åtgärd hade styrelsen förklarat vara fullständigt omöjlig och medicinalrådet Rolf Bergman, som uppträdde »ytterst bryskt och obehärskat», hade framhållit att »i stället för att bråka, skall Ni vara glada över att Medicinalstyrelsen icke åtalat Eder». — Tidquist bestred styrelsens påstående, att vid bolagets hänvändelse till styrelsen de rättsliga »formerna för ingripandet trädde i bakgrunden». Tvärtom hade bolagets företrädare för överdirektören Erik Björkqvist påtalat först och främst »det olagliga i hälsovårdsnämndernas åtgärder och Medicinalstyrelsens ansvar härför» samt förklarat att, om styrelsen icke ville rätta sitt felgrepp med ett nytt cirkulär, måste en hänvändelse ske till justitieombudsmannen. Bergman hade därvid livligt tillrätt en sådan hänvändelse. Tidquist ansåg, att styrelsens underlåtenhet att göra beslutet om beslag på bildklubborna »till föremål för rättslig penetrering» måste betecknas som tjänstefel.

Härefter blev länsstyrelsen i Kalmar län anmodad att — efter hörande av hälsovårdsnämnden i Kalmar — inkomma med utlåtande i vad avsåge nämndens beslut rörande omhändertagande och oskadliggörande av ifrågasvarande bildklubbor.

I en med anledning härav till länsstyrelsen avlåten skrivelse åberopade hälsovårdsnämnden i Kalmar som eget yttrande en av nämndens sekreterare och Gustafsson upprättad promemoria i ärendet. Häri anfördes bl. a. följande.

Såsom framginge av ordalydelsen i 7 § 1 mom. livsmedelsstadgan finge vara icke saluföras som livsmedel, om varan kunde »antagas» vara skadlig att förtära eller eljest otjänlig till människoföda. För hälsovårdsnämnds åtgärd erfordrades sålunda icke att livsmedlet bevisligen vore skadligt eller otjänligt, utan det vore tillräckligt att en presumtion i sådan riktning föreläge. Denna presumtion måste givetvis besitta viss styrka, varför det sålunda måste kunna hållas för sannolikt, att varan verkligen vore skadlig eller otjänlig. Nämnden vore av den uppfattningen att en presumtion av sådan styrka föreläge, i och med att till ett livsmedel bevisligen tillsatts ett färgämne, som icke blivit vederbörligen godkänt.

I hälsovårdsnämndens promemoria framhölls vidare, att det för nämndens tjänstemän ansetts självklart att — då en officiell institution som folkhälsoinstitutet i ett analysbevis uttalat, att en av institutet undersökt vara

innehöll otillättna färgämnen — institutet därmed också avsett att uttala, att varan vore olämplig till förtäring. Med hänsyn därtill hade det saknats anledning för nämndens tjänstemän att taga upp frågan om ytterligare undersökning för att klarlägga, huruvida de otillättna färgämnen gjorde varan skadlig eller otjänlig. Nämnden hade sålunda med stöd av folkhälsoinstitutets analysbevis funnit, att klubborna kunde antagas vara skadliga att förtära eller otjänliga till människoföda och att därför förutsättningar för ingripande enligt 94 § livsmedelsstadgan varit för handen.

I promemorian uppgavs, att 200 bildklubbor tagits i beslag hos H. K:s livsmedel i Kalmar och att av dessa, efter företagna prov, 180 klubbor funnos kvar, vilka förvarades på nämndens laboratorium i förseglad kartong.

Hälsovårdsnämnden upplyste sedermera, att de hos firma Stridbeck & Larsson påträffade bildklubborna returnerats till bolaget.

Med ett härefter avgivet nytt yttrande till länsstyrelsen överlämnade hälsovårdsnämnden en skrivelse från födoämneshygieniska avdelningen vid statens institut för folkhälsan. Enligt nämnda skrivelse kunde något uttalande, huruvida en icke godkänd färg medfört att ett livsmedel blivit skadligt att förtära eller eljest otjänligt till människoföda, icke göras med mindre färgämnet i fråga identifierats till sin art. För identifiering av färgämnen fordrades tillgång till typprover. Då antalet färgämnen, som kunde komma i fråga, rörde sig om ett par tusen, vore det av praktiska skäl uteslutet att söka närmare identifiera färgämnen, som icke upptagits i förteckningen över godkända livsmedelstillsatser. I fråga om proven på bildklubborna hade färgämnen icke närmare identifierats.

Länsstyrelsen anförde i sitt utlåtande i huvudsak följande: Endast de färger, som vederbörligen prövats och godkänts, kunde garanteras vara ofarliga. Vidare saknade bildklubborna märkning, utvisande vem som tillverkat dem. Mot bakgrunden därav och med beaktande av utformningen av bestämmelsen i 7 § 1 mom. livsmedelsstadgan att en vara icke fick saluhållas, om den kunde »antagas» vara skadlig eller otjänlig, syntes hälsovårdsnämndens i Kalmar beslut den 27 september 1957 enligt länsstyrelsen vara förklarligt. Visserligen kunde det anses förhastat att besluta om oskadliggörande av klubborna, innan undersökning skett jämligt 94 § 3 mom. livsmedelsstadgan om de kunde göras dugliga eller eljest utan fara försäljas. Någon förstöring av klubborna hade emellertid ej skett. Nämndens beslut om förbud att saluhålla klubbor av ifrågavarande slag syntes vidare enligt länsstyrelsen ha bort begränsas i avvaktan på undersökning av proven enligt 92 § livsmedelsstadgan. Genom utfärdandet av medicinalstyrelsens cirkulär den 14 oktober 1957 torde hälsovårdsnämnden ha styrkts i sin uppfattning om riktigheten av nämndens beslut. Såsom framginge av folkhälsoinstitutets yttrande till nämnden syntes det praktiskt uteslutet att erhålla något säkert uttalande, om bildklubborna vore skad-

liga eller otjänliga. Enligt länsstyrelsen hade det ej visats, att risken därför kunde uteslutas. Det kunde sålunda fortfarande »antagas», att de omhändertagna klubborna vore otjänliga. Länsstyrelsen ansåge en mera ingående analys än den dittills företagna och en förnyad undersökning enligt 92 § livsmedelsstadgan böra komma till stånd. I avvaktan därpå borde försäljningsförbud enligt 93 § bestå och klubborna kunna kvarhållas.

Enligt länsstyrelsen hade hälsovårdsnämndens ställningstagande »uppenbarligen påverkats av den olyckliga formuleringen» av analysbeviset den 16 september 1957 från folkhälsoinstitutet och medicinalstyrelsens cirkulär den 14 oktober samma år. Länsstyrelsen ansåg i likhet med medicinalstyrelsen, att livsmedelsstadgan borde kompletteras med en föreskrift, som direkt toge sikte på importerade livsmedel och som kunde skapa större förutsättningar för en bättre kontroll av sådana livsmedel.

I påminnelser över länsstyrelsens utlåtande och hälsovårdsnämndens yttranden framhöll Tidquist, att det borde stått klart för länsstyrelsen att bildklubborna i egenskap av importvaror icke vore underkastade livsmedelsstadgan i dess nuvarande utformning. Tidquist lade — under åberopande av länsstyrelsens utlåtande — medicinalstyrelsen till last såsom tjänstefel att styrelsen lätit i cirkuläret den 14 oktober 1957 »utan reaktion inregistrera ett underordnat organs olagliga åtgärder och sedan massproducerade redogörelser», som måste ha givit mottagarna (hälsovårdsnämnderna) uppfattningen att de kunde förfara på samma sätt. — I anledning av hälsovårdsnämndens i Kalmar upplysning, att de omhändertagna bildklubborna icke förstörts utan huvuddelen av dem funnos förvarade hos nämnden, påpekade Tidquist, att karameller av ifrågavarande slag underginge en snabb kvalitetsförsämring, om de icke konserverades. Efter att ha legat på nämndens laboratorium inemot ett år torde bildklubborna icke längre äga något saluvärde.

Sedan medicinalstyrelsen av mig anmodats att inkomma med yttrande i vad klagomålen riktade sig mot styrelsen eller enskild befattningshavare därstädes, anförde styrelsen bland annat följande.

Medicinalstyrelsen bestred riktigheten av Tidquists påstående att bolagets representanter vid sitt besök på styrelsen hos Björkman och Bergman yrkat, att styrelsen skulle utfärda ett cirkulär av det innehåll, som sedermera utgavs den 31 mars 1958. Om representanterna haft denna avsikt, hade de i vart fall icke lyckats klargöra detta för styrelsen. Medicinalstyrelsens uppfattning bestyrktes också av det utkast till cirkulär, som i anledning av besöket upprättades inom styrelsen i december 1957 men som efter samråd med föreståndaren för folkhälsoinstitutets födoämneshygieniska avdelning icke utfärdades. — I styrelsens yttrande, som undertecknats av bl. a. Bergman, bestreds påståendet att denne uppträtt bryskt och obehärskat.

Medicinalstyrelsen betonade, att dess främsta uppgift som tillsynsmynd-

dighet beträffande livsmedelskontrollen vore att bevaka att allmänheten skyddades mot otjänliga eller eljest otillåtna livsmedel samt att de hygieniska synpunkterna därvid trädde i förgrunden. Beaktades även att livsmedelsstadgans bestämmelser om skydd mot importerade livsmedel av otillåten beskaffenhet vore svårtolkade och ofullständiga, framstode styrelsens handläggning av ärendet i förklarlig dager och gäve ingalunda belägg för bolagets påstående om »administrativt övergrepp». Det kunde ifrågasättas vad som vore mest upprörande: »bolagets åtgärd att å svenska marknaden införa ett njutningsmedel, vars framställning och försäljning såsom svensk vara icke är tillåtet, eller myndigheternas åtgärder att söka hindra detta».

I en efter särskild anmodan avlåten skrivelse förklarade professorn vid statens institut för folkhälsan Ernst Abramson att — även om genom förfrågan hos den utländske tillverkaren klarhet kunnat vinnas om identiteten av de i bildklubborna förekommande färgämnen — en utredning av huruvida färgerna vore skadliga att förtära eller eljest otjänliga till människoföda i bästa fall icke torde kunnat slutföras förrän efter några månader. Därest färgämnenas identitet ej kunnat uppenbaras, hade utredning om färgernas skadlighet tagit längre tid, sannolikt avsevärt mer än ett år. Kostnaderna kunde därvid uppskattas till åtskilliga tusen kronor.

I ärendet tog jag del av en den 19 juni 1958 dagtecknad framställning till Kungl. Maj:t från medicinalstyrelsen om ändring av livsmedelsstadgan med avseende å import av livsmedel innehållande icke godkända tillsatser ävensom av de till inrikesdepartementet infordrade remissyttrandena över styrelsens framställning.

I en till medicinalstyrelsen avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Enligt de bestämmelser som gällde, innan 1951 års livsmedelsstadga trädde i kraft, voro i princip alla tillsatser till livsmedel tillåtna utom sådana, som voro direkt undantagna i författningarna. Om ett nytt ämne skulle kunna förbjudas såsom tillsats till livsmedel, ålåg det de hälsovårdande myndigheterna att visa att skäl till förbud förelågo. Under förarbetena till livsmedelsstadgan framhölls med rätta, att ifrågavarande system icke innebure tillräckligt skydd mot att i livsmedel användes tillsatser, som gjorde livsmedlen hälsovådliga eller otjänliga till människoföda. I fråga om färgämnen som tillsatser uttalades härvid särskilt, att det ur flera synpunkter vore nödvändigt att endast ett begränsat antal vore tillåtna. I enlighet härmed infördes i livsmedelsstadgan det förut återgivna, straffbelagda förbudet mot att såsom tillsats till livsmedel, som framställes eller beredes för avsalu, använda annat ämne än sådant, som i viss ordning godkänts såsom tillsats för livsmedlet i fråga. Svensk tillverkare av livsmedel

kan alltså ställas till ansvar för förekomsten i ett livsmedel av en icke godkänd tillsats.

Livsmedelsstadgan upptager icke något förbud mot införsel till riket av utomlands tillverkade livsmedel, som innehålla icke godkända tillsatser. Då konsumenternas behov av skydd mot otjänliga livsmedel torde vara minst lika stort i fråga om utländska livsmedel som i fråga om svenska sådana och då statsmakterna helt visst icke medvetet avsett att gynna den utländska produktionen på bekostnad av den inhemska, torde frånvaron av förbud i livsmedelsstadgan mot införsel av livsmedel, som innehålla icke godkända tillsatser, ha sin grund i ett förbiseende vid lagstiftningen.

I livsmedelsstadgan finnes icke heller — vare sig i fråga om utländska eller inhemska livsmedel — något direkt förbud mot saluhållande av livsmedel, som innehålla icke godkända tillsatser. 1948 års livsmedelskommisariats förordade visserligen i sitt betänkande (SOU 1949: 43 s. 9—10 och 140—146) uppställande av sådant förbud. I propositionen nr 63/1951 med förslag till gällande livsmedelsstadga m. m. ändrades emellertid de sakkunnigas förslag i nämnda hänseende, och bestämmelsen om förbud mot saluhållande av livsmedel innehållande icke godkänd tillsats utslöts. Som motivering härför framhöll departementschefen i propositionen (s. 106), att enbart den omständigheten att en icke godkänd tillsats använts vid tillverkning av livsmedel icke borde föranleda förbud mot livsmedlets saluhållande; härför borde ytterligare tillkomma, att livsmedlet blivit skadligt att förtära eller otjänligt till människoföda.

Det sagda innebär emellertid icke, att möjlighet skulle helt saknas att ingripa mot utomlands tillverkade livsmedel. Det i 7 § upptagna förbudet avser nämligen även utomlands tillverkade livsmedel. Förutsättning för att ingripande skall kunna ske är, att livsmedlet till följd av förskämning, förorening, felaktig beredning eller annan orsak kan antagas vara skadligt att förtära eller eljest otjänligt såsom människoföda. Författningstextens ordalag ge enligt min mening klart vid handen, att antagandet måste vara grundat på något objektivt påvisbart förhållande, som verkligen tyder på att livsmedlet är skadligt att förtära eller eljest otjänligt till människoföda. Enbart den omständigheten, att livsmedlet innehåller tillsats, som icke blivit vederbörligen godkänd, är sålunda icke tillräcklig för att grunda ett dylikt antagande. Att denna uppfattning överensstämmer med lagstiftarens framgång klart av departementschefens nyss återgivna uttalande.

Är emellertid nämnda förutsättning för handen, kan hälsovårdsnämnden med stöd av 94 § omhändertaga livsmedlet, även om det tillverkats utomlands. Saknas emellertid tillräckligt stöd för antagande, att livsmedlet är skadligt eller otjänligt, har hälsovårdsnämnd icke möjlighet att med stöd av nämnda författningsrum ingripa mot utomlands tillverkat livsmedel, även om detta innehåller tillsats, som icke blivit vederbörligen godkänd.

Medicinalstyrelsen har i ärendet påtalat berörda brist på möjlighet att enligt livsmedelsstadgan ingripa mot ett importerat livsmedel innehållande ej godkänd tillsats. Styrelsen har emellertid i det sammanhanget velat göra gällande, att 99 § livsmedelsstadgan kunde tillämpas i ett dylikt fall. Enligt detta författningsrum äger hälsovårdsnämnd, såsom förut nämnts, antingen omedelbart eller efter föregångna råd eller uppmaningar i särskilt fall meddela föreläggande eller förbud, som finnes erforderligt för efterlevnaden av stadgan. Sådant föreläggande eller förbud skall riktas mot rörelsens innehavare och kan förenas med vitesföreläggande. Emellertid bör uppmärksammas, att tillämpningen av dessa bestämmelser begränsats till de fall, då föreläggandet eller förbudet finnes erforderligt för efterlevnaden av livsmedelsstadgan. Såsom framgår av det förut sagda reglera bestämmelserna om tillsatser till livsmedel endast själva tillverkningen. I fråga om saluhållandet av livsmedel med ej godkänd tillsats finnes icke något stadgande, vars efterlevnad skall iakttagas, och därför heller icke någon författningens grund för att meddela förbud eller föreläggande enligt 99 §. Till följd därav skulle en dylik åtgärd gentemot den som saluhåller livsmedlet i fråga — i förevarande ärende importören, grossisten eller detaljhandlaren — komma att sakna stöd i livsmedelsstadgan. Då en sådan åtgärd av naturliga skäl ej heller kan ifrågakomma mot en utländsk tillverkare, synes mig den av medicinalstyrelsen rekommenderade tillämpningen av 99 § icke vara möjlig.

Ingripande mot utomlands tillverkat livsmedel med tillsats av ej godkänt ämne kan däremot tänkas ske med stöd av 92 och 93 §§ livsmedelsstadgan. För utrönande av ett livsmedels eventuella skadlighet äger nämligen enligt 92 § hälsovårdsnämnd så ock annan myndighet eller befattningshavare, som har att utöva tillsyn över efterlevnaden av livsmedelsstadgan, taga prov för undersökning av livsmedlet i fråga. I avvaktan på utgången av sådan undersökning äger hälsovårdsnämnden enligt 93 § förbjuda saluhållande av livsmedlet, om det kan misstänkas vara skadligt eller på annat sätt otjänligt till människoföda. Visar undersökningen att livsmedlet är av sådan beskaffenhet att det jämlikt 7 § ej får saluhållas, skall hälsovårdsnämnd enligt 94 § 1 mom. första stycket omhändertaga varan.

När lagstiftaren ansett nödvändigt, att till skydd för konsumenterna införa straffbelagt förbud mot tillverkning av livsmedel med tillsats av icke godkänt ämne, synes mig någon tvekan icke kunna råda därom, att hälsovårdsnämnd, som funnit importerat livsmedel innehålla dylik icke godkänd tillsats, bör föranstalta om undersökning, huruvida tillsatsen gör livsmedlet skadligt att förtära eller eljest otjänligt till människoföda.

Om hälsovårdsnämnd i enlighet härmed förordnar om sådan undersökning, uppkommer fråga, huruvida nämnden med stöd av 93 § äger att i avbidan på utgången av undersökningen förordna om förbud mot saluhållandet av livsmedlet. Förutsättning för sådant förordnande är att livsmedlet

kan misstänkas vara skadligt att förtära eller på annat sätt otjänligt till människoföda. Enligt vad ordalagen ge vid handen behöver denna misstanke icke äga någon viss styrka; det räcker alltså här med att det föreligger någon omständighet, som kan innefatta risk för att livsmedlet är skadligt.

Medicinalstyrelsen har i ärendet framhållit förekomsten av cancerogena egenskaper hos vissa livsmedelsfärger. Endast de färger, som vederbörligen prövats och godkänts, kunde enligt styrelsen garanteras vara ofarliga; övriga icke godkända färger kunde icke fritagas från dessa risker.

Med hänsyn till vad medicinalstyrelsen sålunda anfört är det enligt min mening befogat anse att livsmedel, som befunnits innehålla tillsats av icke godkänt färgämne, kan misstänkas vara skadligt att förtära eller på annat sätt otjänligt till människoföda. I dylikt fall äger följaktligen hälsovårdsnämnd med stöd av 93 § förbjuda saluhållande av livsmedlet i avbidan på utgången av beslutad undersökning. För egen del är jag — med hänsyn till förut berörda brist i lagstiftningen i fråga om importerade livsmedel och med tanke på konsumenternas berättigade anspråk på skydd — närmast benägen anse, att hälsovårdsnämnd, som finner importerat livsmedel innehålla tillsats av icke godkänt färgämne, som regel också bör besluta om närmare undersökning av livsmedlet och i avvaktan å utgången härav förbjuda saluhållande av detsamma.

Jag övergår nu att mot bakgrunden av anförda allmänna synpunkter granska de av Tidquist å bolagets vägnar klandrade åtgärderna av hälsovårdsnämnden i Kalmar och medicinalstyrelsen.

Såsom framgår av utredningen i ärendet har hälsovårdsnämnden i Kalmar — sedan i analysbevis från folkhälsoinstitutet meddelats att i proven på bildklubborna påvisats »otillåtna färgämnen» — beslutat oskadliggöra inom hälsovårdsområdet befintliga partier av klubborna och meddela försäljningsförbud rörande dem. Till stöd för beslutet har nämnden i sitt yttrande åberopat 7 § 1 mom. livsmedelsstadgan. Nämnden har för sin del hävdad, att det enligt denna bestämmelses ordalydelse icke krävdes att livsmedlet bevisligen vore skadligt att förtära eller eljest otjänligt till människoföda för att förbud mot dess saluhållande skulle gälla. Härfor fordrades endast, att varan kunde »antagas» vara skadlig eller otjänlig. Det vore enligt nämnden tillräckligt, att en stark presumtion i sådan riktning föreläge. Nämnden ansåge en dylik presumtion finnas, när — såsom fallet vore i förevarande ärende — en institution som statens institut för folkhälsan i ett analysbevis förklarat att livsmedel innehölle ett färgämne, som icke blivit vederbörligen godkänt. Denna omständighet motiverade enligt nämnden ett omhändertagande enligt 94 § livsmedelsstadgan och utgjorde också grunden för nämndens beslut.

På sätt framgår av det sagda har nämndens beslut grundats enbart på

det förhållandet, att klubborna innehöllo ett färgämne, som icke var godkänt i vederbörlig ordning. Någon ytterligare omständighet, som talade för att klubborna voro skadliga att förtära eller eljest otjänliga till människoföda, förelåg icke. I enlighet med vad jag förut anfört om innebörden av 7 § livsmedelsstadgan och departementschefens till stöd för denna tolkning åberopade uttalande rörande ifrågasatt förbud mot saluhållande av livsmedel, som innehålla ej godkänd tillsats, finner jag, att nämnden saknat tillräcklig anledning antaga, att bildklubborna voro skadliga att förtära eller eljest otjänliga till människoföda. Laga grund för att med stöd av 94 § livsmedelsstadgan omhändertaga dessa varor har följaktligen icke förelegat. Härutinnan har alltså nämnden förfarit felaktigt.

Enligt min mening borde nämnden i stället — i anledning av det från folkhälsoinstitutet inkomna analysbeviset, enligt vilket bildklubborna innehöllo färgämnen, som icke blivit godkända — med stöd av 92 § livsmedelsstadgan ha beslutat om ytterligare undersökning för att utröna om berörda färgämnen voro skadliga. Även om en sådan undersökning — då det som i förevarande fall gällde ett icke identifierat färgämne — skulle innebära stora svårigheter och ta avsevärd tid, finnes dock, enligt vad folkhälsoinstitutet numera upplyst, praktisk möjlighet att konstatera ämnets eventuella skadlighet. I avvaktan på den nya undersökningens resultat kunde och — i enlighet med de av mig förut anförda allmänna synpunkterna — borde nämnden med stöd av 93 § av meddelat förbud mot saluhållande av bildklubborna. Effekten av ett dylikt interimistiskt försäljningsförbud torde ha blivit densamma som av nämndens beslut att omhändertaga klubborna, nämligen att distributionen till allmänheten av dessa varor stoppades inom nämndens hälsovårdsområde. Bolaget kan med hänsyn härtill knappast anses ha lidit någon skada genom nämndens felaktiga förfarande.

Vid bedömandet i övrigt av detta förfarande måste beaktas formuleringen av folkhälsoinstitutets analysbevis. Sålunda meddelades i beviset, att i proven på bildklubborna påvisats »otillåtna» färgämnen. Detta uttryck synes vilseledande och för helt allmänt tanken till att fråga vore om ämnen, som redan blivit prövade men underkänts såsom tillsatser i livsmedel. Att man inom hälsovårdsnämnden också synes ha tillagt analysbeviset en sådan felaktig innebörd framgår av Gustafssons rapport, däri framhölls att »livsmedelspartiet enligt analysbeskedet är otjänligt till människoföda (livsmedelsstadgan 2 kap. § 7)». Av nämndens yttrande i ärendet framgår därjämte, att det för nämndens tjänstemän ansetts självklart, att folkhälsoinstitutet med sitt uttalande att bildklubborna innehöllo »otillåtna» färgämnen även avsåg att de vore »olämpliga till förtäring».

I betraktande härav och av omständigheterna i övrigt framstår hälsovårdsnämndens felaktiga förfarande såsom i viss mån ursäktligt. Med hänsyn härtill och till att de åtgärder, vilka nämnden författningsenligt ägt och bort vidtaga i anledning av att klubborna innehöllo ej godkända färgämnen,

skulle för bolaget ha haft ungefär samma effekt som de av nämnden faktiskt vidtagna, anser jag mig kunna med stöd av 4 § i instruktionen för riksdagens ombudsmän låta bero vid vad i saken förevarit och mina här gjorda uttalanden.

Vidkommande härefter klagomålen mot medicinalstyrelsen rikta de sig främst mot att styrelsen — efter att ha fått del av hälsovårdsnämndens i Kalmar beslut att oskadliggöra bildklubbarna — utsänt det den 14 oktober 1957 dagtecknade cirkuläret, i vilket nämndens åtgärder refererades och samtliga hälsovårdsnämnders uppmärksamhet fästes på att »dylika livsmedel, vilka icke fyller föreskrifter i livsmedelsstadgan, förekommer i marknaden». Cirkuläret fick till följd, att ett flertal hälsovårdsnämnder runt hela landet i fråga om bildklubbor av samma märke meddelade beslut av liknande innebörd som det av hälsovårdsnämnden i Kalmar meddelade.

Genom att på sätt som skett i cirkuläret den 14 oktober 1957 redogöra för hälsovårdsnämndens i Kalmar åtgärder — utan att därvid beröra frågan om nämndens beslut var rättsligen grundat — har styrelsen kommit att bibringa övriga hälsovårdsnämnder den uppfattningen, att styrelsen funnit åtgärderna vara riktiga och att cirkuläret syftade till att vara en anvisning från styrelsen om hur nämnderna borde förfara i liknande fall. Cirkulärets vilseledande verkan har förstärkts av att i cirkuläret talades om otillåtna i stället för icke godkända färgämnen.

Orsaken till att medicinalstyrelsens cirkulär kommit att få ovan angivna vilseledande innebörd och därigenom givit upphov till att även andra hälsovårdsnämnder förfarit på samma sätt som nämnden i Kalmar har varit, att styrelsen, innan cirkuläret utsändes, underlätit att genom sin förvaltningsrättsliga expertis granska hälsovårdsnämndens i Kalmar åtgärder ur rättslig synpunkt.

Enligt 86 § 1 mom. livsmedelsstadgan tillkommer det, såvitt nu är i fråga, medicinalstyrelsen att som högsta instans utöva tillsyn över efterlevnaden av stadgan, därvid styrelsen har att i sådant hänseende meddela nödiga råd och anvisningar till ledning för hälsovårdsnämnderna. I enlighet härmed hade styrelsen — då den fick kännedom om förekomsten i handeln av bildklubbor med tillsats av icke godkända färgämnen — anledning fästa hälsovårdsnämndernas uppmärksamhet på berörda förhållande, som kunde innefatta risker ur hygienisk synpunkt. Sätillvida kan någon erinran uppenbarligen icke riktas mot styrelsens beslut att utfärda ett cirkulär i saken.

I styrelsens uppgifter som tillsynsmyndighet ingå emellertid otvivelaktigt — förutom den primära uppgiften att från hygieniska synpunkter bevaka stadgans efterlevnad — jämväl att beakta de rättsliga spörsmål, som sammanhånga med myndigheternas i stadgan givna befogenheter och skyldigheter att ingripa. Om stadgans bestämmelser i de hänseenden, om vilka här är fråga, varit såsom styrelsen funnit svårtolkade och ofullstän-

diga, har det på detta område tydligen förelegat ett särskilt behov av råd och anvisningar från den högsta tillsynsmyndighetens sida.

I enlighet med vad nu sagts måste det anses ha ålegat styrelsen att — innan den, i uppenbart syfte att mana övriga hälsovårdsnämnder att ingripa, utsände cirkuläret med dess redogörelse för de av hälsovårdsnämnden i Kalmar vidtagna åtgärderna — förvissa sig om att dessa åtgärder också voro rättsligen grundade och, för den händelse så ej befanns vara fallet, lämna erforderliga anvisningar rörande de ingripanden som kunde och borde vidtagas. Genom sin underlåtenhet att verkställa sådan granskning måste därför styrelsen anses ha förfarit felaktigt.

Därest medicinalstyrelsen uppmärksammat det av hälsovårdsnämnden begångna felet, borde styrelsen enligt min mening i det läge saken kommit ha förordnat om undersökning enligt 92 § livsmedelsstadgan för att utröna, huruvida bildklubbarna voro farliga att förtära eller eljest otjänliga till människoföda, samt i samband därmed genom cirkulärskrivelse fäst hälsovårdsnämndernas uppmärksamhet på den nämnderna enligt 93 § tillkommande befogenheten att i avvaktan på resultatet av undersökningen meddela försäljningsförbud beträffande klubbarna. Om styrelsen gått till väga på nämnda sätt, hade det stått i överensstämmelse med livsmedelsstadgan och anmärkning hade icke kunnat riktas mot styrelsen. Effekten av ett dylikt förfarande torde — i likhet med vad jag förut påpekat beträffande hälsovårdsnämnden i Kalmar — ha för bolagets del blivit densamma som av styrelsens cirkulär den 14 oktober 1957. Distributionen av klubbarna till allmänheten skulle sålunda även i detta fall ha blivit stoppad.

Det var uppenbarligen sakligt befogat att söka med de medel, som författningsenligt stodo till buds, hindra saluhållande av bildklubbarna, innan man genom undersökning förvissat sig om att dessa icke voro skadliga. En åtgärd i angivna syfte stod helt visst i god överensstämmelse med de grunder, på vilka livsmedelsstadgan utformats, särskilt i betraktande av förbudet mot tillverkning av livsmedel med dylik tillsats.

Vid bedömande av styrelsens förfarande är vidare att beakta, att det för den medicinska expertis, som hade att pröva behovet av åtgärder från styrelsens sida, uppenbarligen var förenat med svårigheter att bedöma de rättsfrågor det här gällde. Att man vid ärendets handläggning i medicinalstyrelsen icke uppmärksammat det i huvudsak formella fel, som begåtts av hälsovårdsnämnden i Kalmar, framstår som förklarligt.

Av det sagda torde till fyllest framgå, att talet om »upprörande administrativt övergrepp» helt saknar fog. Det framstår för mig såsom klart att det förbiseende, vartill medicinalstyrelsen gjort sig skyldig vid utfärdande av cirkuläret den 14 oktober 1957, icke är av beskaffenhet att kunna föranleda ansvar och ersättningskyldighet för de ansvariga befattningshavarna. Jag låter därför i denna del bero vid mina här gjorda uttalanden.

Jag vill dock i detta sammanhang uttala, att de cirkulär, som av medi-

cinalstyrelsen utsändas till hälsovårdsnämnderna och som kunna leda till ingripanden mot enskilda, i regel böra, innan de utsändas, granskas även ur rättslig synpunkt av den expertis som finnes härför inom styrelsen.

Vidkommande klagomålen i övrigt har medicinalstyrelsen bestritt riktigheten av Tidquists påstående att bolaget yrkat utfärdande av ett cirkulär, som ur rättsliga synpunkter skulle tillrättalägga hälsovårdsnämndernas felaktiga förfarande i fråga om bildklubbarna. Vidare har Bergman bestritt påståendet att han uppträtt olämpligt vid bolagets förhandlingar med styrelsen. Jag finner ej skäl till ytterligare utredning i nämnda hänseenden och lämnar därför klagomålen härutinnan — såsom obestyrkta — utan vidare åtgärd.

Utredningen i ärendet visar, på sätt framgår av det anförda, att bestämmelserna i livsmedelsstadgan i fråga om tillsats till livsmedel äro, såvitt avser importerade varor, behäftade med brister, som ur folkhygienisk synpunkt framstå såsom betänkliga. Som emellertid medicinalstyrelsen redan fäst Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på berörda förhållande, finner jag vad härutinnan förekommit icke föranleda annan åtgärd från min sida än att en avskrift av denna skrivelse skall överlämnas till inrikesdepartementet för kännedom.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

9. Fråga huruvida länsstyrelse är skyldig att ex officio inhämta upplysning om förutsättningar för utbetalning av nedsatt belopp jämlikt 9 kap. 69 § vattenlagen. Tillika fråga huruvida länsnotarie, som vid muntlig begäran av sakägare att utfå nedsatt belopp lämnat denne felaktig uppgift om nämnda förutsättningar, därigenom åsidosatt sin tjänsteplikt

Efter ansökan av Göteborgs stad berättigade Västerbygdens vattendomstol genom dom den 10 maj 1954 staden att i och för utvidgande av den allmänna fiskehamnen vid Fiskebäck taga i anspråk vissa närmare angivna mark- och vattenområden mot en ersättning om tillhopa 151 850 kronor. Bland områdena ingingo hela fastigheten Fiskebäck Lilla 1¹⁰ samt del av fastigheten Fiskebäck Lilla 1³⁷, båda tillhöriga lantbrukaren Ernst Svensson. Den på dessa fastigheter belöpande ersättningen uppgick till 63 090 kronor. Vattendomstolen förordnade, att vissa arbeten finge omedelbart påbörjas utan att staden behövde avvakta att domen vunne laga kraft; dock skulle staden, innan arbete påbörjades, iakttaga vad i 11 kap. 67 § vattenlagen stadgades om ställande av pant eller borgen. Med stöd av 9 kap. 54 § samma lag föreskrev vattendomstolen, att samtliga ersättnings-

belopp genast skulle gäldas medelst beloppens nedsättande hos länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Slutligen bestämdes, att de avstådda områdena finge med stöd av 9 kap. 61 § vattenlagen tillträdas så snart en månad förflutit sedan, efter nedsättandet av ersättningsbeloppen och ställandet av pant eller borgen, uppsägning skett hos vederbörande ägare.

Talan mot domen fullföljdes.

Göteborgs stads drätselkammare nedsatte den 8 juni 1954 ersättningsbeloppet å 151 850 kronor hos länsstyrelsen samt ingav den 10 juni samma år föreskriven borgensförbindelse. Ersättningsbeloppet insattes den 18 juni 1954 i Sveriges Kreditbank.

I anledning av en av Svensson den 14 juli 1955 gjord framställning om att utfå ersättning höll länsnotarien Anne-Marie Gyllenkrok den 21 juli samma år på länsstyrelsens vägnar fördelningssammanträde, varvid förordnades, att av det nedsatta beloppet å 151 850 kronor skulle till Svensson utbetalas 35 000 kronor.

Genom dom den 15 juli 1957 fann vattenöverdomstolen ej skäl att göra ändring i vattendomstolens dom. Vattenöverdomstolens dom, som vann laga kraft, inkom till länsstyrelsen den 26 oktober 1957.

Den 20 november 1957 ingavs till länsstyrelsen bevis om att berörda fastighetsägare den 22 juni 1954 uppsagts att avträda de områden, som staden enligt domen berättigats lösa.

Anne-Marie Gyllenkrok höll därefter den 26 november 1957 på länsstyrelsens vägnar sammanträde för fördelning av återstående del av det nedsatta ersättningsbeloppet.

I en den 12 december 1957 hit inkommen skrift anförde Svensson klagomål mot länsstyrelsens handläggning av utbetalningen av de nedsatta medlen och framhöll därvid bl. a.: Då Svensson vänt sig till länsstyrelsen för utfående av det nedsatta beloppet, hade länsstyrelsens tjänsteman felaktigt förklarat att beloppet icke kunde utbetalas, förrän vattendomstolens dom vunnit laga kraft, men förmenat att en del av beloppet kunde utbetalas efter medgivande av staden. Tjänstemannen hade därför uppsatt en ansökan, som Svensson underskrivit. Efter stadens medgivande hade därefter den 21 juli 1955 utbetalats 35 000 kronor till Svensson. Länsstyrelsen hade vägrat att utbetala hela det nedsatta beloppet därför att staden icke översänt vattenöverdomstolens dom. Staden hade emellertid vägrat detta, enär beloppet skolat omedelbart efter vattendomstolens dom utbetalas till Svensson och övriga markägare. Även om staden vunnit i vattenöverdomstolen, hade den nämligen icke kunnat återkräva någon del av det nedsatta beloppet. Då Svensson ej omedelbart kunnat få ut beloppet, hade han begärt att länsstyrelsen åtminstone skulle tillse, att beloppet innestode mot högsta ränta. Med anledning härav hade beloppet den 21 juli 1955 överförts till bankkonto med högre ränta. Den ränta, som utgått, hade emellertid hela tiden varit lägre än gällande sparbanksränta, trots att beloppet

varit bundet genom föreskrift om sex månaders uppsägning. Markägarna stode undrande inför det tillämpade förfarandet, som medfört betydande ränteförluster, samt hemställde om utredning och om vidtagande av erforderliga åtgärder.

Med anledning av klagomålen överlämnade länsstyrelsen efter remiss en av Anne-Marie Gyllenkrok upprättad redogörelse jämte bilagor, varjämte Svensson avgav påminnelser. Därefter inkom länsstyrelsen med särskilt yttrande i anslutning till en inom justitieombudsmansexpeditionen upprättad promemoria, varpå Svensson avgav nya påminnelser.

Anne-Marie Gyllenkrok anförde bl. a. följande.

Under juli månad 1955 gjorde Svensson hos mig muntlig framställning att utfå nedsatt belopp, såvitt avsåge hans fastigheter Fiskebäck 1¹⁰ och 1³⁷. Då det sedan dess förflutit 2 1/2 år kan jag ej i detalj påminna mig vad som därvid yttrades. Ej heller kan jag påminna mig om Svensson då uttryckligen sade ifrån att områdena blivit tillträdna. Emellertid torde Svensson icke heller ha någon klar minnesbild av vad som skedde vid detta tillfälle, ty då jag vid ett telefonsamtal under hösten 1957 upplyste Svensson om att han gjort en skriftlig framställning till länsstyrelsen att utfå viss del av de nedsatta medlen kunde han icke påminna sig detta. I nu ifrågavarande skrift anför Svensson: »På länsstyrelsen uppsatte därför vederbörande tjänsteman en ansökan, som jag underskrev — — —.» Emellertid har Svensson själv skrivit framställningen, men efter mina anvisningar. Jag kan sålunda nu varken bestrida eller vitsorda att Svensson vid tillfället upplyst om att områdena tillträtts. — Därefter införskaffade jag samtycke från Göteborgs stad att utbetala beloppet, vilket av staden begränsades att avse den av staden bjudna delen av ersättningen. Härvid upplystes icke från stadens sida att uppsägning skett.

Anledningen till att jag endast utbetalat 35 000 kronor medan den av staden bjudna delen av ersättningen var 39 500 kronor, var den, att då jag efter att ha under hand inhämtat stadens samtycke skulle uppsäga beloppet i banken det förelåg vissa svårigheter för mig att exakt beräkna det belopp, vartill stadens bud uppgått.

Med anledning härav uppsade jag en avrundad summa om 35 000 kronor. Mot denna utbetalning gjorde Svensson icke några invändningar.

Återstoden av det nedsatta beloppet, vilket på sedvanligt sätt nedsatts å uppsägningsräkning, överfördes på Svenssons begäran till kapitalräkning med 4 månaders uppsägningstid.

Under våren 1957 upplyste Svensson att vattenöverdomstolens dom vore att vänta och med anledning därav uppsade jag den 12 mars 1957 återstoden av det nedsatta beloppet till utbetalning den 12 juli 1957. Då denna dag närmade sig efterhörde jag hos Svensson om dom fallit och fick besked att så ej skett. Härvid träffade jag den 11 juli 1957 överenskommelse med Sveriges Kreditbank, där beloppet var nedsatt, att beloppet skulle utfås en månad efter uppsägning.

I oktober 1957 meddelade Svensson att vattenöverdomstolens dom fallit, och den 26 oktober 1957 ingav staden domen.

I anledning härav uppsades resterande del av beloppet till utbetalning den 26 november 1957.

Efter att ha under hand anmodat advokaten Gunnar Forssenius, som i

vattendomstolen fört Svenssons talan, att inkomma med bevis angående avträdet av berörda områden tillskrev jag honom den 13 november 1957 och fick därefter per telefon besked av Svensson, att Forssenius icke längre vore hans biträde.

Därefter tillskrev jag Svensson och Forssenius, den sistnämnde i egenskap av ombud för övriga enskilda sakägare i vattenområdet, med anmodan att inkomma med bevis angående tidpunkten för eventuell uppsägning och tillträde. Forssenius inkom med en skrift av den 19 november 1957, vid vilken fogats bl. a. kopia av beviset om uppsägning.

Enligt mitt förmenande kan skyldighet icke anses åvila länsstyrelsen att införskaffa bevis om att uppsägning skett, då 9 kap. 69 § vattenlagen, såvitt här är i fråga, endast ålägger länsstyrelsen att icke utbetala medlen före tillträdesdagen.

Bevis om uppsägning har tillställts länsstyrelsen först sedan jag under hand fått kännedom om att uppsägning skett och skriftligen begärt ingivande av beviset.

Däremot torde det ha ålegat sakägarnas ombud, vilken delgivits uppsägningen å samtliga sina huvudmäns vägnar, att underrätta dessa om uppsägningen samt konsekvenserna därav.

Man torde kunna utgå från att såväl sakägarnas ombud som stadens tjänstemän från början haft den uppfattningen att lagakraftvunnet utslag måste föreligga, för att utbetalning av nedsatta medel skulle kunna äga rum — i annat fall torde de av eget initiativ ha lämnat länsstyrelsen erforderliga upplysningar för bedömande av tidpunkten för fastigheternas tillträde. Av vad ovan anförts torde även framgå, att denna uppfattning tidigare varit rådande vid ärendets handläggning härstädes.

Anne-Marie Gyllenkrok upplyste vidare att hon innehade försäkring som berättigade henne till gottgörelse för skadestånd, som hon kunde förpliktas utge på grund av felaktig tjänsteåtgärd.

I sitt yttrande uttalade länsstyrelsen bl. a.:

Länsstyrelsen finner det ganska uppenbart — och detta har icke heller av Anne-Marie Gyllenkrok bestritts — att under ärendets första och längsta handläggningsskede fastighetstillträdet avgörande betydelse förbisetts. Härtill kan ha bidragit, att vid ersättningens nedsättande hos länsstyrelsen rent rutinmässigt och utan medverkan av Anne-Marie Gyllenkrok införskaffats lagakraftbevis. Med hänsyn till att i realiteten i övervägande antalet fördelningsärenden enligt vattenlagen så ock i fördelningsärenden, som grunda sig på andra författningar, lagakraftägande beslut är en förutsättning, för att fördelning skall kunna äga rum, torde Anne-Marie Gyllenkrok härigenom ha bibringats uppfattningen, att så jämväl här vore fallet.

Med denna uppfattning om lagakraften såsom förutsättning för fördelningsammansrådets hållande, torde Anne-Marie Gyllenkrok under detta skede icke ansett sig ha anledning efterhöra huruvida tillträde av fastigheterna ägt rum.

I den vid remisskrivelsen fogade promemorian framhålles, att det uppenbarligen förelegat skyldighet för länsstyrelsen att före fördelningsammansrådet den 21 juli 1955 förvissa sig om att tillträde skett. Häremot kan invändas, att även med beaktande av bestämmelserna i 9 kap. 69 och 70 §§ vattenlagen hinder icke lär föreligga att före tillträdesdagen utbetala medel med vederbörande ersättningsgivares samtycke. Medgivande till utbetal-

ning har ju också från Göteborgs stad införskaffats beträffande belopp, fallande på klaganden enskilt tillhöriga fastigheter — beträffande övriga belopp hade ju icke något formellt yrkande framställts. Att tillträde vid denna tidpunkt i verkligheten redan skett är i detta sammanhang icke relevant. Förbudet mot utbetalning av nedsatta medel före tillträdesdagen torde, såvitt länsstyrelsen kan finna, helt motiveras ur ersättningsgivarens intresse, bl. a. av dennes enligt 9 kap. 68 § vattenlagen tillkommande rätt till ränta före tillträdesdagen. Förbudet kan sålunda knappast anses indispenabelt. — Vidare framhålles i promemorian det orimliga i att staden skulle ha nedsatt ett så stort belopp som det, varom här är fråga, om icke staden hade för avsikt att i enlighet med domen omedelbart tillträda fastigheterna. I detta hänseende vill länsstyrelsen hänvisa till vattendomstolens föreskrift, att samtliga ersättningsbelopp *genast* skulle gäldas medelst beloppens nedsättande hos länsstyrelsen. — Länsstyrelsen vill i detta sammanhang även framhålla de svårigheter, som kunna möta för en tjänsteman att i ett ärende av så relativt komplicerad art som det, varom här är fråga, och vars olika data icke äro för tjänstemannen aktuella, vid en muntlig, kanske oklart framställd förfrågan lämna alla de upplysningar, varav vederbörande kan vara betjänt.

Även om länsstyrelsen sålunda icke hyser den ringaste tvekan om att Anne-Marie Gyllenkrok först på ett betydligt senare stadium erhållit kännedom om att tillträde skett — hon hade ju med sin uppfattning icke vid denna tidpunkt ansett sig ha anledning närmare forska i saken — synes klagandens den 14 juli 1955 dagtecknade framställning bort ha givit henne anledning att mera ingående sätta sig in i de för detta fördelningsfall tillämpliga bestämmelserna. Hade så skett, skulle Anne-Marie Gyllenkrok otvivelaktigt med den servicebetonade inställning, som regelmässigt präglat hennes handläggning av hithörande ärenden, redan då sökt utrona tidpunkten för eventuellt tillträde, varigenom fördelning av hela det nedsatta beloppet kunnat komma till stånd vid en tidigare tidpunkt, som nu i efterhand synes kunna beräknas till omkring två månader efter framställningens ingivande eller till den 15 september 1955.

En helt annan sak är att med gällande bestämmelser författningsenlig skyldighet icke lär föreligga för länsstyrelsen att i ett fall som detta vara aktivt verksam för införskaffande av utredning om tidpunkten för eventuellt tillträde; detta så mycket mindre som klaganden här åtminstone realiter varit företräd genom advokat, som genom sin ombudsställning vid domstolarna bort vara väl insatt i saken. Klagandens uppgift att advokaten Forssenius enbart haft i uppdrag att föra klagandens talan mot staden lär icke kunna tillmätas avseende. Länsstyrelsen vill här endast peka på, att advokaten Forssenius mottagit uppsägningen från stadens sida för rättsägarnas gemensamma räkning och ävenledes såsom ombud för klaganden i skrivelse den 19 november 1957 till Anne-Marie Gyllenkrok framställt ersättningskrav. — Att det i princip ankommer på vederbörande sakägare att informera länsstyrelsen om tidpunkten för fastighetstillträdet, förefaller länsstyrelsen ganska uppenbart. I det nu föreliggande ärendet har uppsägning skett till sakägarnas ombud vid enahanda tidpunkt. Det kan emellertid lätteligen tänkas fall med ett stort antal sakägare, där ersättningsgivaren begagnar sig av sin uppsägningsrätt vid skilda tidpunkter — fastighetskomplexet tillträdes så att säga etappvis. Det lär då icke kunna fordras, att länsstyrelsen kontinuerligt skall hålla sig underkunnig om tidpunkterna

för det successiva tillträdet utan bör det ligga i sakägarnas intresse att därom hålla länsstyrelsen underrättad.

För sin del anser länsstyrelsen det dock naturligt och överensstämmande med länsstyrelsens allmänna praxis och intentioner, att vederbörande tjänsteman i princip är i möjligaste mån aktivt verksam för införskaffande av erforderlig kompletterande utredning. Så har även skett i ärenden, som inkommit efter det nu förevarande fråga aktualiserats. Länsstyrelsen vill emellertid framhålla, att det enligt uppgift av Anne-Marie Gyllenkrok varit förenat med vissa svårigheter att få tidpunkten för tillträdet klarlagd. Sålunda lär stadens tjänsteman vid underhandsförfrågan under senhösten 1957 icke varit villig medverka härtill utan hänvisat till klaganden eller dennes ombud. — Även med hänsyn till arbetsförhållandena överhuvudtaget vid länsstyrelsen kunna vissa svårigheter här möta för en tillämpning av officialprincipen på sätt i justitieombudsmannens promemoria ifrågasatts — sålunda handläggas hithörande ärenden under längre perioder av skiftande vikarier med i regel på den egna tjänsten ankommande föredragningskyldighet.

Under hänvisning till vad nu anförts vill länsstyrelsen såsom sin bestämda uppfattning framhålla, att vad i ärendet förekommit icke är av sådan beskaffenhet, att det kan läggas vederbörande tjänsteman till last såsom tjänsteförsummelse.

Vidkommande av klaganden framställda erinringar i fråga om länsstyrelsens befattning i övrigt med medel, som författningsenligt skola göras räntebärande, synas desamma icke förtjäna avseende. Medlen insätts genom landskontorets försorg å räkning i Sveriges Kreditbank, och länsstyrelsen kan icke anses ha anledning att genom särskilt avtal med banken söka utverka för rättsägarna särskilt förmånliga villkor. Däremot bör givetvis, såsom ock i förevarande fall skett, när anledning därtill gives, länsstyrelsen medverka till medlens omföring från uppsägningsräkning till kapitalräkning.

Länsstyrelsen upplyste slutligen — i anslutning till därom framställd förfrågan i promemorian — att Anne-Marie Gyllenkrok vore beredd att utan frågans hänskjutande till domstol medverka till att de rättsägare, som genom ärendets handläggning kunde anses skadelidande, genom vederbörande försäkringsinrättning bereddes skälig gottgörelse. Ehuru denna utfästelse — som icke borde inverka på sakfrågans bedömning — skett förbehållslöst, ansåge länsstyrelsen det riktigt, att densamma ansåges ha skett under förutsättning av ett auktoritativt uttalande från JO:s sida. I detta sammanhang anförde länsstyrelsen vidare.

Det är med länsstyrelsens här redovisade uppfattning vanskligt att göra en klar uppskattning av vederbörandes förmenta skada, allra helst som några preciserade yrkanden icke framkommit från klagandens sida. Vid ett försök till uppskattning kunna dock följande data och synpunkter framläggas:

Till klaganden har utbetalats i kapital den 21 juli 1955 kronor 35 000: —, den 26 november 1957 kronor 28 090: — samt den 18 december 1957 kronor 2 766: 86. Under förutsättning, att det av länsstyrelsen här ovan förda resonemanget kan godtagas, hade utbetalning av klaganden tillkommande resterande kapitalbelopp, tillhoppa kronor 30 856: 86, rimligen icke kunnat påfordras före den 15 september 1955 eller omkring två månader sedan

klagandens framställning ingivits till länsstyrelsen. Klagandens förlust skulle i enlighet härmed kunna skattas till 6 % — om nu en så hög räntesats kan ifrågakomma — å kronor 30 856: 86 från den 15 september 1955 till den 26 november 1957 och å kronor 2 766: 86 från sistnämnda dag till den 18 december 1957. Från det sålunda erhållna beloppet, kronor 4 078: 44, skulle då avräknas den ränta klaganden tillerkänts under samma tid med hänsyn till medlens innestående i bankinrättning eller kronor 3 538: 35. Slutsumma sålunda kronor 540: 09.

I sina påminnelser framställde Svensson anspråk på ersättning å tillhopa 5 178 kronor 90 öre, därvid han anförde följande.

Beloppet nedsattes av Göteborgs stad hos länsstyrelsen den 8 juni 1954 och tillträdet skedde den 22 juni samma år. Räknar man med att länsstyrelsen behövt två månader på sig att ordna utbetalningen, borde denna utbetalning skett den 22 augusti 1954. Jag begär därför ersättning efter 6 %:

a) under tiden 22/8 1954—21/7 1955 å 35 000 kr. (329 dgr.)	kr. 1 919: 16
b) under tiden 22/8 1954—26/11 1957 å 28 090 kr. (3 år 94 dgr.)	» 5 496: 28
c) under tiden 22/8 1954—18/12 1957 å kr. 2 766: 86 (3 år 116 dgr.)	» 551: 51
	<hr/>
	kr. 7 966: 95
./. erhållen ränta	» 3 538: 35
	<hr/>
Jag begär alltså mellanskillnaden	kr. 4 428: 60
samt dessutom ersättning för mina kostnader i ärendet:	
resor	» 50: 30
utlägg	» 300: —
tidsspillan	» 400: —
	<hr/>
	kr. 5 178: 90

Svensson upplyste vidare att övriga markägare komme att begära motsvarande ersättning.

Anne-Marie Gyllenkrok upplyste i en sedermera inkommen skrift, att hon i anledning av Svenssons krav tillställt denne ett belopp å 940 kronor 9 öre, därav 540 kronor 9 öre utgjorde ersättning för ränteförlust och 400 kronor utgjorde kostnadsersättning.

Vid ärendets avgörande uttalade jag följande.

Jämlikt 9 kap. 69 § vattenlagen skola ersättningsmedel, som nedsatts hos länsstyrelse, jämte därå upplupen ränta av länsstyrelsen utbetalas till den, som är till desamma berättigad. I fall, som avses i 58—60 §§, må dock utbetalning ej ske före tillträdesdagen. Enligt 70 § må i sådant fall ej heller sammanträde för fördelning av ersättning efter ty i 69 § sägs hållas före tillträdesdagen men skall i övrigt utsättas så snart ske kan.

Nyssnämnda 58—60 §§ innehålla närmare bestämmelser om inlöst egendoms avträdande. Om ej annorlunda överenskommes eller jämlikt 61 §

annorlunda bestämmes, skall egendomen i regel avträdas å den fardag, som inträffar näst efter sex månader, sedan ersättningens belopp blivit fastställt genom utslag, som vunnit laga kraft, samt därefter uppsägning skett hos ägaren. Sådan uppsägning må ej med laga verkan ske, med mindre ersättningen i förekommande fall nedsatts hos länsstyrelsen. I 58 § tredje stycket stadgas emellertid visst undantag från kravet, att utslaget skall ha vunnit laga kraft. Har jämlikt 11 kap. 67 § vattenlagen förordnats, att vattendomstols utslag, på grund varav fast egendom skall lösas, må verkställas utan hinder därav, att det icke äger laga kraft, skall nämligen egendomen avträdas å fardag, som infaller näst efter sex månader sedan utslaget meddelats och därefter uppsägning i den ordning ovan sägs ägt rum; dock skall i sådant fall vad i nyssnämnda lagrum stadgas om ställande av pant eller borgen vara fullgjort före uppsägningen. Slutligen må jämlikt 61 §, utan hinder av föreskrifterna i 58—60 §§, kunna under vissa förutsättningar bestämmas längre eller kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag än där stadgas.

I förevarande ärende är upplyst, att vattendomstolen i dom den 10 maj 1954 meddelat förordnande jämlikt 11 kap. 67 § vattenlagen och med stöd av 9 kap. 61 § samma lag föreskrivit, att de avstådda områdena finge tillträdas så snart en månad förflutit sedan, efter nedsättandet av ersättningsbeloppen och ställandet av pant eller borgen, uppsägning skett hos vederbörande ägare. Vidare är upplyst, att staden hos länsstyrelsen nedsatt föreskrivna ersättningsbelopp och ställt borgen samt att laga uppsägning därefter skett den 22 juni 1954. I enlighet med föreskrift i domen är följaktligen den 22 juli 1954 att anse såsom tillträdesdag. Från och med nämnda dag har hinder icke mött för fördelning av nedsatta belopp; någon anledning att avvakta vattenöverdomstolens dom har icke förelegat. Fastmera har det ålegat länsstyrelsen att föranstalta om sammanträde för fördelning av nedsatta belopp, så snart detta kunnat äga rum efter det länsstyrelsen fått kännedom om dagen för uppsägningen.

Lagen anger icke på vad sätt länsstyrelse skall få den upplysning om skedd uppsägning och om tillträdesdag, som är en förutsättning för att länsstyrelsen skall kunna föranstalta om fördelningssammanträde. Enligt vad som uppgivits för mig ha vissa länsstyrelser i liknande fall sökt genom förfrågningar hos parter eller på annat sätt inhämta upplysning om tillträdesdagen. En sådan ordning är helt visst lämplig med hänsyn till att vederbörande sakägare ofta torde föreställa sig, att länsstyrelsen på samma sätt som i fråga om nedsatt expropriationsersättning ex officio föranstaltar om fördelning av nedsatta medel. Vattenlagen innehåller emellertid icke någon föreskrift om skyldighet för länsstyrelse att självantastadkomma utredning om verkställd uppsägning. Ej heller ge lagens förarbeten stöd för antagande att sådan skyldighet skulle föreligga. Det torde därför ytterst

ankomma på den ersättningsberättigade sakägaren — i vars intresse det bör ligga att så snart som möjligt lyfta nedsatt belopp — att tillhandahålla länsstyrelsen bevis om skedd uppsägning.

Det kan följaktligen icke i och för sig läggas Anne-Marie Gyllenkrok till last såsom fel, att hon underlåtit att självmant införskaffa bevis om uppsägningen. Sådant bevis har icke inkommit till länsstyrelsen förrän den 20 november 1957, varefter slutlig fördelning av nedsatta belopp företagits den 26 i samma månad.

Emellertid har Svensson redan i juli månad 1955 vid besök hos Anne-Marie Gyllenkrok begärt att få lyfta nedsatt belopp. Även om Svensson därvid — på grund av bristande kännedom om de rättsliga förutsättningarna för utbetalning — icke upplyste att uppsägning och tillträde redan skett, borde Anne-Marie Gyllenkrok ha satt sig in i de i vattenlagen angivna förutsättningarna för fördelning av nedsatta belopp samt därefter lämnat Svensson besked huruvida hinder enligt lag mötte mot utbetalning. Ett dylikt besked hade givetvis icke behövt lämnas omedelbart. Vilken mening man än må ha om Anne-Marie Gyllenkroks skyldighet att lämna Svensson upplysning om lagens innehåll i förevarande hänseende, är det dock uppenbart att — då hon nu besvarade Svenssons framställning — det ålåg henne såsom en tjänsteplikt att lämna Svensson ett besked, som icke vilseledde eller var ägnat att vilseleda denne. En riktig prövning av Svenssons begäran att få lyfta nedsatt belopp skulle, såvitt nu är i fråga, ha givit vid handen, å ena sidan, att krav icke finge uppställas på att vattendomstolens dom skulle ha vunnit laga kraft samt, å andra sidan, att bevis om uppsägning varit erforderligt. I stället för att sätta sig in i de i vattenlagen angivna förutsättningarna för fördelning av nedsatta belopp och att lämna Svensson korrekta upplysningar härom, bibragte Anne-Marie Gyllenkrok Svensson den av henne då hysta felaktiga uppfattningen att ersättningsbeloppet i sin helhet icke kunde lyftas förrän lagakraftvunnen dom förelåg. Härigenom har Anne-Marie Gyllenkrok åsidosatt vad som ålegat henne i tjänsten och följaktligen förfarit felaktigt. Det får hållas för visst att Svensson, om han erhållit korrekt besked, skulle ha — åtminstone såvitt anginge hans fastigheter — utan längre dröjsmål inkommit med för utbetalning erforderligt bevis att uppsägning skett redan den 22 juni 1954. Det av Anne-Marie Gyllenkrok begångna felet har sålunda fördröjt eller i varje fall varit ägnat att fördröja ersättningsbeloppets utbetalande med åtföljande ränteförlust för Svensson.

På de av länsstyrelsen anförda skälen kan däremot icke riktas någon befogad anmärkning mot det sätt, varpå de nedsatta medlen gjorts räntebärande.

I övrigt har i ärendet icke förekommit något av beskaffenhet att påkalla mitt ingripande.

Vid bedömande av det fel, som förelupit, bör hänsyn tagas till att ifrågavarande bestämmelser i vattenlagen äro tämligen svåröverskådliga, att fall där lagakraftgående dom av vattendomstol icke behöver avvaktas synas vara sällan förekommande samt att i förevarande ärende bevis, huruvida talan fullföljts mot vattendomstolens dom, tydligen utan Anne-Marie Gyllenkroks medverkan infortrats redan vid ersättningarnas nedsättande hos länsstyrelsen. Det är på grund härav i viss mån förklarligt, att Anne-Marie Gyllenkrok fått den uppfattningen att lagakraftvunnen dom av vattendomstolen varit förutsättning för tillträde och därmed också fördelning av de nedsatta medlen. Med denna uppfattning har hon vid ifrågavarande tid uppenbarligen saknat anledning att få tillträdesdagen klarlagd.

I detta sammanhang bör vidare beaktas, att Anne-Marie Gyllenkrok numera tillställt Svensson ersättning dels för den ränteförlust, som kan ha föranletts av det av henne mot Svensson begångna felet, dels ock för kostnader i ärendet med belopp som kan anses skäligt.

I betraktande av nu anförda omständigheter anser jag mig — med stöd av stadgandet i 4 § instruktionen för riksdagens ombudsmän — kunna låta bero vid vad i saken förevarit.

10. Fråga huruvida sökande av drosktrafiktillstånd med hänsyn enbart till hög ålder må anses olämplig som tillståndshavare

Av handlingarna i ett genom klagomål av August Fagerberg i Göteborg härstädes upptaget ärende framgår följande.

Fagerberg, som är född år 1883, har sedan år 1922 varit droskbilsägare i Göteborg. Han har tidigare beviljats två trafiktillstånd, vardera avseende en droskbil. År 1935 överlät Fagerberg med vederbörligt medgivande hälften av det ena trafiktillståndet till en son och år 1939 hälften av det andra tillståndet till en annan son. Sedan sistnämnda år innehar sålunda Fagerberg två tillstånd att tillsammans med annan bedriva drosktrafik med två bilar.

Sedan poliskammaren i Göteborg i augusti 1957 tillkännagivit sin avsikt att utöka antalet ordinarie drosktrafiktillstånd med femton, inkommo ansökningar om sådana tillstånd från ett flertal personer, däribland Fagerberg. Ansökningarna prövades av poliskammaren den 13 november 1957. Därvid meddelades vissa angivna sökande tillstånd, under det att ansökningarna från de övriga — däribland Fagerberg — lämnades utan bifall.

Över poliskammarens beslut att icke bifalla hans ansökan anförde Fagerberg besvär hos länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, som i utslag den 29 maj 1958 utlät sig sålunda: Enär Fagerberg med hänsyn till hög ålder icke bör ifrågakomma till erhållande av ett självständigt trafiktillstånd, finner länsstyrelsen icke skäl göra ändring i klandrade beslutet.

I en den 23 juni 1958 hit inkommen klagoskrift anförde Fagerberg följande.

I samband med ett år 1950 träffat pensionsavtal mellan Göteborgs Droskägareförening och Chaufförernas Fackförening i Göteborg hade parterna överenskommit att hos den tillståndsgivande myndigheten rekommendera den ordningen vid meddelande av framtida drosktrafikillstånd, att den till tjänsteåren äldste droskföraren i första hand skulle meddelas ledigblivet eller nytt tillstånd. Samma turordning skulle gälla i fråga om sådana droskägare som — i likhet med Fagerberg — drevo drosktrafik i kompanjonskap med annan, s. k. halvbilägare. Därvid skulle den regeln gälla att, då den till tjänsteåren äldste halvbilägaren erhöle eget trafikillstånd, hans kompanjon samtidigt skulle få eget tillstånd. I överenskommelsen hade utsagts, att droskförare endast i undantagsfall skulle erhålla eget trafikillstånd efter fyllda 65 år. Sådan åldersgräns hade däremot icke angivits i fråga om halvbilägare.

Fagerberg anförde vidare: Den av organisationerna sålunda rekommenderade regeln hade dittills följts vid tillståndsgivningen. Det hade varit omöjligt för någon person, om än aldrig så lämplig, att erhålla drosktrafikillstånd, därest någon förare eller halvbilägare med flera tjänsteår samtidigt varit sökande. Sålunda hade t. ex. tillstånd, utan att länsstyrelsen protesterat, beviljats halvbilägare, som varit över 80 år gammal och därtill sjuk och oförmögen till aktivt arbete i rörelsen. Fagerberg, som endast vore 75 år, hade vid den årliga läkarundersökning, som droskförare över 65 år vore skyldiga underkasta sig, förklarats fullt frisk. Han vore vidare den till tjänsteåren äldste droskföraren och halvbilägaren i Göteborg. Någon anmärkning mot honom såsom droskägare eller droskförare funnes icke. Skälet till att poliskammaren avslagit hans ansökan hade icke angivits i beslutet. Länsstyrelsen hade icke åberopat annat skäl än att Fagerberg med hänsyn till hög ålder icke borde ifrågakomma till erhållande av självständigt trafikillstånd. Det torde emellertid icke finnas någon bestämmelse av innebörd, att en i övrigt lämplig person icke skulle kunna meddelas trafikillstånd på grund av för hög ålder. Var en sådan åldersgräns skulle gå, hade icke heller angivits av länsstyrelsen. Enligt dittills gällande praxis kunde gränsen i varje fall icke vara lägre än 80 år. Fagerberg hemställde därför om undersökning, huruvida myndigheternas beslut att avslå hans ansökan vore författningsenligt.

I infortrat yttrande anförde poliskammaren bl. a. följande.

Den av Fagerberg åberopade överenskommelsen rörande turberäkning har poliskammaren, utan att därför anse sig bunden av överenskommelsen, såvitt möjligt följt vid tillståndsgivningen.

Vid bedömande av om droskstillstånd skall förvägras person, som uppnått viss ålder, har poliskammaren ansett det för nödvändigt att göra skillnad mellan droskägare och droskchaufförer. Har sålunda sökande till droskrättighet förut del i bil och med hänsyn till sin vandel visat sig lämplig att

fortfarande idka droskrörelse, har han, även om hans ålder överstigit 65 år, meddelats trafik tillstånd för *en* bil. Poliskammaren har nämligen i dylika fall ansett sig icke böra hindra droskägare med del i bil att, då han därtill kommer i tur, få trafik tillståndet utökat till att omfatta *en* bil. Någon åldersgräns uppåt för innehav av trafik tillstånd finnes icke. Icke heller har poliskammaren ansett det lämpligt, att sökandes förmåga att själv köra droskbil i trafiken skulle inverka på hans möjlighet att få behålla redan meddelat trafik tillstånd eller få detta utökat inom angivna gränser.

I sådana fall, då droskägare med äldre trafik tillstånd har del i bil tillsammans med droskägare, som även innehar annat tillstånd till drosktrafik här i staden, har poliskammaren ansett sig böra tillämpa den principen, att, då tillståndshavare med endast *en* hälftendel i bil är i tur för erhållande av självständigt trafik tillstånd, även kompanjonen, trots att han tidigare innehar annat trafik tillstånd, meddelas trafik tillstånd för en bil i stället för hälftendelen. Poliskammaren har nämligen icke ansett sig böra påtvinga droskägare en ny kompanjon och har icke heller ansett sig kunna minska droskägares en gång meddelade trafik tillstånd.

Då därför Fagerbergs äldste son och delägare kommer i tur för erhållande av hel drosk rättighet, synes Fagerberg såsom ovan angivits böra få möjlighet att utöka sin droskrörelse. Poliskammaren har därför icke i detta ärende betraktat Fagerberg såsom sådan hälftenbilägare, som nu skulle få sina drosk tillstånd utökade, eftersom han har mer än en hälftendel.

Det är i detta sammanhang lämpligt att redogöra för skälen till att poliskammaren energiskt verkat för att få kompanjonskapen om en bil avlösta. Anledningen var främst, att lönsamheten för droskrörelsen var sådan att två familjer icke kunde leva på en bil. Det uppstod också icke sällan slitningar mellan hälftendelägarna rörande reservbil, körningarnas fördelning och andra spörsmål, som hörde samman med att den ene delägaren genom sjukdom eller ålder blev urständssatt att aktivt utöva yrket. Poliskammaren gick in för att lämna en var av de båda delägarna ett helt tillstånd. Något tvångsvis hoppande av hälftendelägare ansågs icke tillrådligt, vilket också erfarenheterna givit belägg för.

Poliskammaren har sålunda avslagit Fagerbergs ansökan — icke på grund av åldersskäl — utan därför att han icke vid tidpunkten för beslutet betraktats såsom sådan hälftendelägare, som enligt poliskammarens praxis då var berättigad erhålla utökat tillstånd.

Länsstyrelsen anförde i därefter avgivet yttrande följande.

Vid prövning av ansökan om tillstånd att bedriva yrkesmässig trafik skall den tillståndsgivande myndigheten bland annat bedöma sökandens lämplighet för verksamheten. Om sökanden av en eller annan anledning befinnes vara icke lämplig, bör han icke beviljas trafik tillstånd. En person, som icke själv kan aktivt deltaga i rörelsen, är som regel att betrakta som icke lämplig. På vad sätt tillståndshavaren deltagar i rörelsen saknar merendels betydelse. Om rörelsen omfattar endast en bil, är det dock ganska naturligt att han själv tjänstgör som förare av bilen. Sökandens ålder kan tydligen få avgörande betydelse vid lämplighetsbedömningen. En person som uppnått så hög ålder, att han icke kan förväntas bedriva den tilltänkta rörelsen mer än en kortare tid, synes icke böra betraktas som lämplig.

Poliskammaren gör vid lämplighetsbedömningen åtskillnad på sökande, som äro droskförare till yrket, och sökande, som redan inneha ställning som

droskägare. Droskförare, som äro äldre än 65 år, beviljas som regel icke trafik tillstånd. För droskägare däremot tillämpas icke någon åldersgräns. Länsstyrelsen kan icke se att det finnes något bärande skäl för denna olikhet.

Fagerberg inkom därefter med påminnelser.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Rörande de personliga kvalifikationerna för erhållande av trafik tillstånd stadgas i 12 § förordningen den 25 oktober 1940 angående yrkesmässig automobiltrafik m. m., att tillstånd må meddelas allenast den, som med hänsyn till erfarenhet och vederhäftighet samt andra på frågan inverkan omständigheter befinnes lämplig såsom utövare av yrkesmässig trafik.

Beträffande frågan vem av flera lämpliga sökande som bör erhålla visst tillstånd har icke lämnats annan föreskrift — såvitt nu är i fråga — än att tidpunkten för ansökans ingivande icke må vara avgörande för företräde dem emellan.

När det gäller att bedöma i vad mån hänsyn vid tillståndsgivningen må tagas till sökandes ålder — ett spörsmål som sålunda icke direkt reglerats i författningstexten — må till en början framhållas, att frågan om åldern uppenbarligen kan inverka såväl vid den personliga lämplighetsprövningen som vid prövningen rörande vem av flera lämpliga sökande, som bör tilldelas visst tillstånd.

I kraven på personlig lämplighet ligger otvivelaktigt, att vederbörande skall antagas kunna på tillfredsställande sätt övervaka att rörelsen — även om han icke nödvändigtvis behöver medverka däri som förare — bedrivs i enlighet med gällande föreskrifter och villkor. Det ligger i sakens natur, att denna förmåga vid högre levnadsår successivt avtar och att det på denna grund kan sägas att personer i vissa högre åldersklasser i flertalet fall icke längre äga den förmåga till aktiv verksamhet, som bör fordras av en självständig yrkesutövare på detta område. Förhållandena kunna emellertid växla från fall till fall, och det är ingalunda uteslutet att även personer i hög ålder kunna vara väl lämpade att driva sådan rörelse. Bortsett från vanskligheten att över huvud taget uppställa någon fix åldersgräns i detta hänseende, är det därför icke befogat att helt generellt betrakta personer över viss ålder såsom olämpliga att erhålla trafik tillstånd och att sålunda avslå deras ansökningar enbart med hänvisning till åldern. Frågan härom synes mig böra bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Även om det sålunda icke låter sig göra att på angivet sätt rent schematiskt anse personer över viss ålder såsom olämpliga att driva yrkesmässig trafik, kan emellertid frågan om vederbörandes ålder inverka vid den ofta

vanskliga prövningen av frågan vem bland flera lämpliga sökande, som bör erhålla visst tillstånd. Om man härvid såsom en allmän princip anser sig böra uppställa, att sökande över viss ålder, t. ex. 65 år, bör få stå tillbaka för yngre sökande, som i övrigt äro välmeriterade — vilket sålunda icke behöver innebära att de förra skulle vara olämpliga som tillståndshavare — kan någon erinran häremot icke riktas, i den mån en sådan ordning tillkommit för att tillgodose syftet med förevarande lagstiftning eller sålunda för att främja en sund utveckling av den yrkesmässiga trafiken på platsen. I vilken utsträckning avsteg bör göras från en dylik allmän handlingsregel — och tillstånd sålunda meddelas även den som uppnått högre ålder och uppfyller lämplighetskraven — får uppenbarligen bedömas framför allt med hänsyn till de särskilda lokala förhållanden, som prägla den yrkesmässiga trafiken på orten, samt till styrkan av de intressen, som i det särskilda fallet tala för den ena eller andra lösningen. Härvid kan tydligen på en viss ort finnas anledning att mera strikt följa en viss åldersgräns än vad som på en annan ort framstår som av omständigheterna påkallat. Det kan också mycket väl, t. ex. för att genomföra en önskvärd sanering i fråga om tidigare meddelade trafikstillstånd, vara ändamålsenligt att göra viss åtskillnad mellan sökande, som redan inneha tillstånd av visst slag, och andra sökande. I avvägningsfrågor av denna natur finns uppenbarligen ej sällan utrymme för delade meningar. Hur avgörandet — vid ett samlat övervägande av alla på frågan inverkan omständigheter — bör i det enskilda ärendet utfalla, får ytterst genom besvär bringas till Kungl. Maj:ts prövning. Genom inrättandet av statens biltrafiknämnd ha på detta område garantier skapats för en så långt möjligt enhetlig rättstillämpning.

Vad härefter angår poliskammarens och länsstyrelsens prövning av Fagerbergs ansökan om trafikstillstånd framgår av handlingarna, att Fagerberg sedan lång tid tillbaka drivit drosktrafik och att han vid tidpunkten för ärendets handläggning även var aktiv bilförare. Att han skulle ha skött rörelsen — i vilken han icke behöver deltaga såsom förare — på mindre tillfredsställande sätt har icke ens påståtts. Vid angivna förhållanden har enligt min mening fog saknats för uppfattningen, att Fagerberg — låt vara att han uppnått relativt hög ålder — skulle vara olämplig att beviljas det sökta tillståndet.

Däremot kan någon erinran icke riktas mot att Fagerberg — jämförd med andra sökande — icke beviljades tillståndet. För ett sådant ställningstagande kan lämnas olika motiveringar, därvid jag får hänvisa till vad jag förut anfört rörande föreliggande avvägningsspörsmål. Vare sig man härvid t. ex. anser, att tillståndsgivningen i fråga om personer, som inneha delade trafikstillstånd, bör ske i enlighet med de av poliskammaren angivna riktlinjerna, eller man förmenar — vilket synes kunna ligga nära till hands — att en mindre automatisk ordning bör tillämpas och större hänsyn över huvud tagas till vederbörandes personliga förutsättningar, kan uppenbar-

ligen icke göras gällande att tillämpningen av dylika allmänna principer skulle vara författningsstridigt eller eljest innefatta tjänstefel. Vid sådant förhållande saknar jag också anledning att för egen del närmare ingå på de riktlinjer för tillståndsgivningen, som med hänsyn till förhållandena i Göteborg kunna befinnas mest ändamålsenliga.

I enlighet med vad sålunda anförts finner jag, att erinran icke kan riktas mot att Fagerberg förvägrades det sökta tillståndet. På grund härav låter jag — ehuru jag på sätt framgår av det sagda icke kan biträda den uppfattning som kommit till uttryck i länsstyrelsens motivering för sitt beslut — bero vid mina här gjorda uttalanden.

11. Vigselskyldig präst har om trolovade — vilka fått barn före äktenskapet — fällt uttalanden, som föranlett dessa att vända sig till annan vigsselförrättare

Enligt en i en dagstidning för den 12 december 1957 intagen artikel med rubrik »Ogift moder vägrad kyrkvigsel» skulle en präst inom Strängnäs stift ha vägrat vigsel i kyrkan på grund av, bl. a., att den kvinnliga kontrahenten fått ett utomäktenskapligt barn.

Med anledning härav anhöll jag, att domkapitlet i Strängnäs ville efter verkställd utredning till mig inkomma med yttrande i saken. Sådant yttrande avgavs därefter av domkapitlet, som därvid bifogade en av t. f. komministern Alf Härdelin — såsom den i artikeln åsyftade prästen — avgiven förklaring.

I sin förklaring anförde Härdelin följande: Den 19 november 1957 hade han uppringts av en fru Larsson, som önskade bestämma tid för vigsel av två döttrar. Dag och tid bestämdes, men då de önskade vigseln i kyrkan och icke, som Härdelin föreslog, i prästgården, hade utspunnit sig ett samtal, därvid framkom dels att vigseln skulle följas av en fest, dels att döttrarna skulle vara brudklädda. Eftersom den ena av dem så sent som i slutet av augusti hade fött ett barn, som avlidit en dag gammalt, hade Härdelin sagt det vara opassande att så snart därefter anordna ett festligt bröllop. Vidare hade Härdelin framhållit det såsom stridande mot god kristen och kyrklig sed att, när nu det ena paret uppenbarligen hade gått äktenskapet i förväg, använda brudklädsel. Härdelin hade försökt få fru Larsson att förstå, att han gärna ville viga och att han sörjde med dem, som förlorat sitt barn, men att han under förhandenvarande omständigheter måste ifrågasätta lämpligheten av vigseln form. För att få tid att tänka igenom saken hade Härdelin bett om ett samtal, som bestämdes till två dagar senare. Detta samtal hade emellertid aldrig kommit till stånd, ty fru Larsson hade omedelbart ringt upp kyrkoherden i pastoratet, som då lovade att

förrätta vigseln. Saken hade Härdelin därför betraktat som för sin del utagerad. Av det anförda framginge alltså, att någon vägran att förrätta vigsel i detta fall icke föreläge. Härdelin hade endast ifrågasatt, huruvida vigselns former vore i överensstämmelse med traditionell kyrklig uppfattning av vigselaktens innebörd.

Domkapitlet framhöll i sitt yttrande att, då någon anmälan icke syntes ha skett från dem som berörts av den ifrågasatta vigseln, anledning icke syntes föreligga att införskaffa ytterligare upplysningar i saken.

På min föranstaltan inhämtade därefter landsfogden i Södermanlands län upplysningar från fru Larsson och den ena av hennes döttrar.

Fru Larsson uppgav bl. a. följande: I november månad 1957 hade bestämts, att fru Larssons döttrar skulle sammanvigas med sina dåvarande fästmän och nuvarande makar den 15 december 1957. Hon hade jämte sin make och döttrarna räknat med att vigseln skulle äga rum i hemförsamlingens kyrka och det hade varit avsett, att man skulle ha en enklare festlighet för släkt och bekanta i en godtemplarlokal efter vigselakten. Den ena dottern hade i augusti 1957 fött ett barn, till vilket hennes nuvarande make var fader. Då barnet fötts för tidigt, hade det avlidit knappt ett dygn efter födseln. — Någon kväll i november hade fru Larsson ringt upp Härdelin dels för att fråga om denne ville viga hennes döttrar den bestämda dagen och dels för att fråga om de kunde få låna kyrkans brudkrona. Fru Larsson kunde icke i detalj erinra sig hur samtalet utspunnit sig eller vad Härdelin yttrat. Hon mindes dock att Härdelin, när hon nämnde att flickorna skulle vara brudklädda, sagt »Nej, nej, fru Larsson». Detta hade Härdelin upprepat flera gånger under samtalets förlopp. Härdelin hade i övrigt icke direkt sagt, att han vägrade att viga brudparen eller något av dem. Genom sina yttranden i samband med frågan om att döttrarna skulle vara brudklädda hade dock fru Larsson fått den uppfattningen att, därest man framhärddade i tanken på vigsel i brudklädsel, så hade Härdelin icke velat viga den av döttrarna, vars barn avlidit, ehuru han icke direkt sagt detta. I övrigt hade Härdelin icke fällt något mot fru Larsson eller döttrarna förolämpande yttrande. Slutligen hade Härdelin till fru Larsson sagt, att hon skulle säga till sistnämnda dotter och hennes blivande make, att de skulle komma till pastorsexpeditionen nästföljande dag, emedan Härdelin önskade tala med dem. — Efter samtalet hade fru Larsson ringt upp kyrkoherden i pastoratet och omtalat för denne, att hon nyss haft ett samtal med Härdelin och att denne icke ville viga den ena dottern, därest hon skulle vara brudklädd. Fru Larsson hade ej behövt fråga om kyrkoherden vore villig att viga döttrarna, emedan kyrkoherden spontant förklarat sig önska detta, då han kände dem. Kyrkoherden hade lovat att viga brudparen i kyrkan vid den önskade tidpunkten. Han hade icke ifrågasatt, att den förenämnda dottern icke borde vara brudklädd, men hade tyckt, att hon i stället för kyrkans brudkrona borde bära myrtenkrona. Vigslarna hade sedan

äkt rum på avtalad tid och plats med kyrkoherden som vigselförrättare. Båda flickorna hade därvid burit myrtenkrona till brudklädsel.

Den vid utredningen hörda dottern till fru Larsson uppgav, bl. a., att hon — som varit närvarande då hennes moder samtalat med Härdelin i telefon — fått den uppfattningen av moderns relation av samtalet, att Härdelin icke var villig att viga henne, om hon skulle vara brudklädd vid vigseln.

Landsfogden överlämnade till mig den sålunda verkställda utredningen under framhållande att — då det av utredningen, i motsats till vad i tidningsartikeln uppgivits, icke framginge att Härdelin vägrat att förrätta vigseln — denne icke kunde anses ha gjort sig skyldig till tjänstefel eller annat brottsligt förfarande.

Därefter anhöll jag hos domkapitlet om utlåtande, huruvida det enligt domkapitlets mening kunde anses förenligt med prästs ställning som vigselförrättare att denne i ett fall som det förevarande fällde uttalanden av innebörd dels att det — på den grund att en av kontrahenterna för några månader sedan fått ett barn, som avlidit efter någon dag — vore opassande att anordna festligt bröllop, dels att det — enär parterna uppenbarligen gått äktenskapet i förväg — vore stridande mot god kristen och kyrklig sed att brudklädsel användes vid vigseln.

I sitt i anledning härav avgivna utlåtande anförde domkapitlet: Domkapitlet funne i likhet med landsfogden, att Härdelin icke vägrat att förrätta ifrågavarande vigsel. Därigenom överfördes frågan om Härdelins uppträdande till ett plan, där det gällde att bedöma, om Härdelin i sin egenkap av präst uppträtt passande och lämpligt. Härdelin ställdes genom en telefonförfrågan inför ett bedömande av om anordningarna vid det avsedda bröllopet kunde motsvara vad han ansåge tillbörligt enligt kristlig och kyrklig sedvänja. På frågan om förutsättningarna för rätten att använda »brudklädsel» — vilket icke kunde innebära något annat än att bära brudkrona — såges mycket olika inom olika delar av vårt land. Domkapitlet ville bestämt hävda, att inom vissa delar av Sverige pastors åtgärd att lämna ut församlingens brudkrona under förhållanden, som de nu förevarande, skulle vållat allmän förargelse och betytt minskat förtroende och aktning från församlingsmedlemmarnas sida gentemot prästen. Församlingsmedlemmarna syntes kunna fordra en viss integritet för församlingens brudkrona. Att Härdelin i en sådan situation icke ville omedelbart lämna besked i telefonen, syntes domkapitlet förstaeligt. Härdelin gjorde det enda lämpliga, begärde betänketid, men hade aldrig blivit satt i tillfälle att svara. Domkapitlet ansåge sig för övrigt sakna anledning att på detta område för vad som vore passande och lämpligt ingå i någon noggrann avvägning av vilken av de båda prästerna inom pastoratet, som i egenkap av församlingspräst förfarit på bästa sätt. Mot de av justitieombudsmanen angivna, av Härdelin såsom vigselförrättare och församlingspräst

gjorda uttalandena, vilka till sin egentliga innebörd endast torde avse att motivera betänketid för Hårdelin, ansåge domkapitlet att det icke rimligen kunde göras någon erinran.

Från detta domkapitlets utlåtande, som omfattade fem ledamöters mening, var en ledamot skiljaktig och yttrade:

Jag kan icke dela de synpunkter, som av domkapitlet framförts. Vi ha inom Strängnäs stift på kort tid haft två uppmärksammade tillbud till vigselvägran. De två prästerna ha vid framställning om vigsel bett om betänketid och lovat att svara senare. Ingen av dem har behövt svara, vilket jag finner ganska förklarligt. I båda fallen har annan församlingspräst — mer behjärtad och human — trätt till och förrättat vigseln. I av justitieombudsmannen infordrad förklaring till påstådd vägran har den omständigheten, att de aldrig behövt ta slutlig ställning, använts som argument mot talet om vägran. Genom begäran om betänketid kan dock antagas, att risk för vägran föreläggat.

När det gäller att bedöma, vem av de båda prästerna, som i det nu aktuella fallet handlat bäst, anser jag utan tvekan, att den som tillmötesgick kontrahenternas önskemål och förrättade vigseln handlade riktigtast med hänsyn till den uppfattning, som nu torde få anses ganska allmän. De äktenskapssökande kontrahenterna böra få välja den form av vigsel, de själva önska, och vederbörande pastor bör icke vidtaga en så nedsättande åtgärd, som att begära betänketid för bedömning av kontrahenternas moraliska kvalifikationer, särskilt som pastor rent allmänt saknar möjlighet att kontrollera om föräktenskaplig samlevnad — med eller utan resultat — förekommit före vigsel tillfället. Det hela urartar till en gest åt skenheligheten och skapar enbart irritation. Liksom kyrkotagningen och de särskilda föreskrifterna för begravning av självspillingar numera bedömas som ovärdiga sorteringsmetoder för att »märka» vissa människor, bör här ifrågasättande betraktelsesätt beträffande vigseln snarast avvecklas såsom varande föreläggat.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

I 4 kap. 3 § giftermålsbalken stadgas, att trolovade äga till vigsel inom svenska kyrkan välja den präst inom kyrkan de själva åstunda; dock vare annan ej skyldig viga än präst i den församling, av vilken endera är medlem.

Då församlingspräst sålunda har att taga ställning till en begäran om vigsel, är han enligt gällande rätt icke befogad ingå på prövning av förekomsten av andra vigselhinder än dem, som angivas i giftermålsbalken. En vägran att på annan än nu nämnd grund förrätta vigsel innebär åsidosättande av tjänsteplikt.

Utredningen i ärendet ger emellertid vid handen — i motsats till vad tidningsnotisen gav anledning antaga — att Hårdelin i det aktuella fallet icke vägrat eller ens avsett att vägra vigsel.

Däremot framgår av utredningen, att han — då han tillfrågades om han ville viga de två systrarna och deras trolovade — i fråga om ett av paren framförde betänkligheter mot att vigseln skulle äga rum i kyrka och mot

anordningarna i övrigt i samband med bröllopet. Härdelins betänkligheter synas ha föranletts av att kontrahenterna — på sätt Härdelin uttryckt saken — gått äktenskapet i förväg och att de några månader tidigare fått ett barn, som avlidit en dag gammalt. Enligt Härdelins egna uppgifter skulle han ha uttalat, att det vore opassande att så snart därefter anordna ett »festligt bröllop» och att det vore stridande mot god kristen och kyrklig sed att använda brudklädsel.

Vad Härdelin avsett med sitt uttalande om att det vore opassande med ett festligt bröllop är icke fullt klart. Av ordalagen i hans förklaring får man närmast det intrycket att han därmed syftat på den festlighet, som skulle efterfölja vigseln. Det synes mig emellertid svårt att förstå, huru det kan vara opassande — från vilken synpunkt man än ser saken — att en vigsel följes av, som här uppgivits, en enkel fest för anhöriga och närmaste vänner, även om ett dödsfall på sätt här skett inträffat för några månader sedan. Under alla omständigheter kan det enligt min mening icke anses tillkomma präst, som anmodats viga, att oåtspord avgiva omdömen rörande formerna för privat tillställning efter skedd vigsel.

Alldeles bortsett härifrån ha Härdelins vid tillfället framförda betänkligheter mot vigsel i kyrka, mot festligt bröllop och mot användande av brudklädsel icke rimligen kunnat uppfattas på annat sätt, än att han ansåg kontrahenternas föräktenskapliga förbindelse så förkastlig, att vigsel och bröllop i den ordning som önskades icke borde ifrågakomma. Hans uttalanden måste sålunda uppfattas såsom grundade på en moralisk värdering av denna föräktenskapliga förbindelse. Självfallet står det Härdelin fritt att hysa den uppfattning, för vilken han sålunda givit uttryck. En vigsselförrättare måste emellertid beakta, att alla icke dela en så sträng moraluppfattning. För många är det tvevelsutan alldeles främmande, att anse en förbindelse av det slag, varom här är fråga, såsom moraliskt förkastlig. Det är också notoriskt, att dylika föräktenskapliga förbindelser mellan trolovade i stor utsträckning förekomma och att de icke anses utgöra hinder för vigsel i kyrka, festligt bröllop och användande av brudklädsel. Som tillfrågad vigsselförrättare borde Härdelin enligt min mening ha beaktat, att hans uttalanden av nu angivna skäl måste verka stötande på kontrahenterna och deras anhöriga. Det är vidare uppenbart, att en så betydelsefull händelse i två människors liv som äktenskaps ingående icke bör, på sätt här skett, förknippas med minnet av ett moraliskt ogillande från prästens sida.

Enligt min mening kan det icke anses förenligt med den lagfästa skyldigheten att viga, att prästen beträffande parterna gör uttalanden, som de med fog finna så stötande att de icke anse sig böra anlita prästen som vigsselförrättare. Därest prästen finner sig behöva beröra förhållanden, som kunna vara för parterna ömtåliga, måste det därför anses åligga honom att — vilket i allmänhet icke heller behöver möta svårigheter — framlägga

saken på sätt som icke verkar stötande eller eljest kränkande för dem som enligt lag äro berättigade att erhålla vigsel.

Jag har full förståelse för det grannlaga i den situation, vari Härdelin med sin principiella uppfattning i saken ställdes. Jag är också medveten om att han — särskilt när det gällde frågan om utlålandet av församlingens brudkrona — hade att taga hänsyn till gamla kyrkliga traditioner samt uppfattningen hos församlingsborna. Likväl måste jag — under hänvisning till vad här anförts — såsom min mening framhålla, att det stått i mindre god överensstämmelse med Härdelins ställning såsom vigselfskyldig präst att om kontrahenterna fälla de uttalanden, som enligt hans egna uppgifter förekommit och som föranlett kontrahenterna att vända sig till annan vigselförrättare.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

12. Föreligger besvärsmätt för hyresgäst med avseende å länsbostadsnämnds beslut angående fördelning av totalhyra i tertiärbelånade fastigheter?

I en den 8 mars 1958 hit inkommen klagoskrift anförde jur. kand. Ulf Dahlberg i Piteå följande: Från och med den 15 oktober 1956 förhyrde Linnéa Berg en affärslägenhet jämte lagerlokal i en fastighet i kvarteret Häggen i Piteå. Hyran bestämdes preliminärt till 4 800 kronor om året. I skrivelse den 31 oktober 1957 meddelade hyresvärderna — i enlighet med vissa av bostadsstyrelsen utfärdade föreskrifter angående riktlinjer för hyreskontrollen i statsbelånade fastigheter — att förslag till fördelning av slutligt fastställda maximihyror hölles tillgängligt å Piteå stads drätselkammars kansli till den 10 november och att eventuella erinringar skulle inom nämnda tid av hyresgäst eller hyressökande ingivas till det kommunala förmedlingsorganet för låneärenden. Inom föreskriven tid inkom klaganden såsom ombud för Linnéa Berg med erinringar mot förslaget såvitt avsåg affärslokalen. Erinringarna översändes därefter av förmedlingsorganet jämte eget yttrande — innefattande till viss del tillstyrkan till Linnéa Bergs invändningar — till länsbostadsnämnden i Norrbottens län. Vid något tillfälle i december 1957 erhöil klaganden meddelande från en tjänsteman, att länsbostadsnämnden fastställt hyresvärdens förslag. Om detta hade klaganden aldrig erhållit något officiellt meddelande. Länsbostadsnämndens beslut innehöll icke någon besvärshänvisning. Vid telefonsamtal, som klaganden samma dag hade med en tjänsteman vid nämnden, erhöills besked, att någon skyldighet att underrätta hyresgästen icke fanns, icke ens hyresgäst som gjort erinringar mot föreslagen hyra, och vidare att det helt saknades instruktion om besvärshänvisning, men att såvitt nämnden

var bekant bostadsstyrelsen var rätt besvärinstans. Den 20 december 1957 anförde klaganden besvär hos bostadsstyrelsen med begäran om bifall till Linnéa Bergs yrkanden. I skrivelse den 1 mars 1958 meddelade bostadsstyrelsen »att det icke ankommer på styrelsen att till prövning upptaga besvär från hyresgäst över länsbostadsnämnds beslut. Enligt tillämpad praxis äger endast låntagare rätt att hos styrelsen anföra besvär över dylika beslut.»

Mot bostadsstyrelsens sålunda angivna praxis att medgiva besvärsrätt endast för hyresvärd men ej för hyresgäst framställde klaganden anmärkning under framhållande, att en hyresgäst med denna tolkning vore alldeles rättslös och att det i svensk rätt torde vara enastående att icke båda parter i en tvist hade samma rätt att få sina synpunkter prövade. Klaganden hemställde därför om åtgärder för att Linnéa Berg skulle få sin sak prövad samt ifrågasatte huruvida tjänstefel begåtts.

Med anledning av klagoskriften avgav bostadsstyrelsen infortrat yttrande, däri styrelsen — under hänvisning bl. a. till förarbetena till den lagändring, varigenom hyresregleringen beträffande statsbelånade fastigheter avvecklades från och med den 1 januari 1957 (prop. nr 168/1956, tredje lagutskottets utlåtande nr 28/1956) — närmare motiverade sin ståndpunkt att besvärsrätt icke kunde anses föreligga för hyresgäst i fråga om beslut om hyresfördelning i nu avsedda fall.

Klaganden inkom därefter med påminnelser.

Vid ärendets avgörande uttalade jag följande.

Rätten att anföra besvär över förvaltningsmyndighets beslut avser en fråga, som i allmänhet icke ansetts böra eller kunna bli föremål för närmare reglering i författningstexten. Det har sålunda överlämnats åt rättstillämpningen att besvara dylika spörsmål. Inom de flesta områden av förvaltningen har också genom Kungl. Maj:ts avgöranden en tämligen fast praxis härutinnan utbildats. Den allmänna grundsatsen synes härvid vara, att besvärsrätt allenast tillkommer den, vars rättsliga ställning eller eljest erkända intresse på ett för honom ofördelaktigt sätt rönt inverkan av beslutet.

Den i förevarande ärende uppkomna frågan, huruvida — förutom hyresvärd — jämväl hyresgäst äger anföra besvär över länsbostadsnämnds beslut angående fördelning av totalhyra i tertiärbelånade fastigheter kan icke besvaras med ledning av författningstexten. Icke heller synes någon på Kungl. Maj:ts avgörande grundad praxis föreligga. För sin del har bostadsstyrelsen stannat för den mening, att besvärsrätt icke kan tillerkännas hyresgäst.

Väl kunna vissa skäl anföras till förmån för den uppfattningen att ett

beslut om fördelningen av totalhyran berör hyresgästernas intressen på sådant sätt, att besvärsrätt bör tillkomma dem. Å andra sidan är det här fråga om en från statliga myndigheters sida utövad kontroll över att beviljade lån icke disponeras på sätt som är oförenligt med det ändamål, som lånegivningen är avsedd att främja, nämligen produktionen av billiga bostäder. Denna kontroll, som i författningarna utformats som ett lånevillkor och som således till sin natur är ett led i avtalet mellan långivaren och låntagaren, är — även om den givetvis kommer de boende till godo — icke utformad i syfte att närmare reglera förhållandet mellan hyresvärd och hyresgäst. För ett behörigt utövande av denna kontroll är det — såsom bostadsstyrelsen även framhållit — självfallet av värde att hyresgästerna medverka såväl därigenom att de underrätta den lånegivande myndigheten om hyresöverskridanden som därigenom att de anföra sina synpunkter på frågan om hyresfördelningen och sålunda underlätta myndighetens bedömning härav. Med ett sådant betraktelsesätt är det foljdriktigt att icke tillerkänna hyresgäst besvärsrätt med avseende å beslut, som berör ett offentligrättsligt reglerat avtalsförhållande mellan långivare och låntagare.

Vilken uppfattning man än må hysa beträffande frågan om hyresgästs besvärsrätt i förevarande hänseende, är det uppenbart att bostadsstyrelsens bedömning icke innefattar tjänstefel. Besvarandet av berörda fråga bör, liksom motsvarande spörsmål på andra områden av förvaltningen, ankomma på rättstillämpningen. Det må även anmärkas, att frågan huruvida det är möjligt att genomföra en närmare författningmässig reglering av den administrativa besvärsrätten ingår i det utredningsuppdrag, som anförtrotts besvärssakkunniga.

Av ovan anförda skäl fann jag klagomålen icke föranleda vidare åtgärd från min sida.

13. Fråga om skolmyndighets befogenhet att på grund av uppkommet motsatsförhållande mellan lärare och vissa elever i gymnasium medgiva de senare befrielse från deltagande i lärarens undervisning

Med skrivelse den 1 februari 1957 överlämnade rektorn vid högre allmänna läroverket för gossar i Hälsingborg Hakon Swenne till skolöverstyrelsen ansökningar från målsmännen för tre elever i ring A I³, i vilka ansökningar hemställdes att eleverna måtte befrias från skyldigheten att delta i den av adjunkten Henrik P. meddelade undervisningen i tyska. Som motivering angavs P:s undervisningsmetoder och uppträdande i övrigt mot eleverna. I sin skrivelse anförde Swenne — under åberopande av ett

av vederbörande skolläkare avgivet yttrande ävensom vissa förut till skolöverstyrelsen översända skrivelser rörande P. — att han tillstyrkte ansökningarna samt att han upplyst målsmännen att de i händelse av bifall till ansökningarna hade att ordna undervisningen i tyska för ifrågavarande elever utan kostnad för statsverket. Enligt målsmännen vore deras önskan, att ifrågavarande elever skulle efter studier för privatlärare få undergå tentamen för någon lärare vid läroverket. Swenne anförde vidare i sin skrivelse, bl. a., att en situation som den förevarande icke syntes vara förutsedd i gällande författningar samt att han därför jämlikt § 152 läroverksstadgan meddelat interimistisk befrielse från undervisningen i tyska. Slutligen framhöll Swenne, att man från målsmännens sida hemställt att, därest skolöverstyrelsen icke skulle anse sig kunna fatta beslut i saken, ansökningarna måtte underställas Kungl. Maj:ts prövning.

I skrivelse till Swenne den 8 februari 1957 meddelade skolöverstyrelsen, att den intet hade att erinra mot att Swenne, i avvaktan på utgången av ifrågavarande ärende i dess helhet, tills vidare beviljade ifrågavarande lärjungar tillfällig ledighet från den av P. meddelade undervisningen i tyska. Därvid hänvisades till § 22 mom. 3 läroverksstadgan.

Vid utgången av vårterminen 1957 lät därefter Swenne de ifrågavarande tre lärjungarna undergå muntligt och skriftligt förhör inför en annan av läroverkets ordinarie lärare i tyska än P. Vid kollegiesammanträde den 6 juni 1957 yppades tvekan, huruvida de betyg, som lärjungarna i angiven ordning tilldelats, rätteligen kunde införas i betygskatalogen. Med åberopande av § 152 läroverksstadgan anmodade Swenne vederbörande klassföreståndare att införa betygen. I särskilt yttrande till protokollet antecknade sex i sammanträdet deltagande lärare sin protest mot förfarandet såsom icke överensstämmande med gällande författningar.

Den 14 augusti 1957 föreskrev skolöverstyrelsen, att P. skulle undergå viss läkarundersökning samt beslöt att P., i avvaktan på utgången av undersökningen, skulle åtnjuta tjänstledighet såsom på grund av sjukdom.

I en den 26 september 1957 hit inkommen klagoskrift påtalade lektorn vid läroverket Bengt Persson, att beslutet om befrielse för de tre lärjungarna från undervisningen i tyska samt förfarandet att på sätt skett tilldela dem betyg i detta ämne stode i strid mot läroverksstadgans föreskrifter.

I anledning härav avgav skolöverstyrelsen infordrat yttrande, därvid fogades yttrande av Swenne. Därefter inkom klaganden med påminnelser och med vissa ytterligare skrifter.

I skrivelse till skolöverstyrelsen anförde jag följande.

Skyldigheten för lärjunge i gymnasiet att deltaga i undervisningen angives i § 7 läroverksstadgan sålunda, att lärjunge skall med de i §§ 8, 9, 10

och 11 angivna inskränkningarna deltaga i undervisningen i samtliga på vederbörande timplan — med visst undantag — upptagna ämnena. De inskränknings i skyldigheten att deltaga i undervisningen, som avses i § 7, äro antingen organisatoriskt betingade eller avse befrielse på grund av religiösa skäl eller redan inhämtad kunskap i ämnet eller avse befrielse från undervisning i övningsämne eller från deltagande i friluftsverksamhet. Nu berörda bestämmelser äro kompletterade med vissa föreskrifter rörande befogenhet för rektor att i särskilda fall medgiva lärjunge ledighet från skolarbetet under kortare tid, t. ex. för att bereda sig för examen, för att utföra enskilt arbete eller för enskild angelägenhet. I sistnämnda hänseende gäller sålunda enligt § 22 mom. 3 att lärjunge, som behöver tillfällig ledighet från skolarbetet för någon sin enskilda angelägenhet, har att begära sådan ledighet hos rektor.

I sin skrivelse till Swenne den 8 februari 1957 — däri skolöverstyrelsen förklarade sig icke ha något att erinra mot att Swenne tills vidare beviljade de tre lärjungarna tillfällig ledighet från den av P. meddelade undervisningen i tyska — hänvisade skolöverstyrelsen till sistnämnda föreskrift i läroverksstadgan. Det är emellertid tydligt att den ledighet, varom här var fråga, icke kunde motiveras med behov för lärjungarna att ordna någon enskild angelägenhet, och att följaktligen nu nämnda föreskrift — alldeles bortsett från frågan om ledighetens utsträckning i tiden — icke kunnat utgöra stöd för den medgivna befrielsen. Skolöverstyrelsen har icke heller i sitt i förevarande ärende avgivna yttrande åberopat nyssnämnda stadgande. I detta yttrande — avgivet i januari 1958 — har skolöverstyrelsen i stället framhållit, att den i § 7 angivna skyldigheten att deltaga i undervisningen endast föreligger under den självklara förutsättningen, att lärjunge erhåller sådan undervisning och behandling i övrigt från lärarens sida, som han och hans föräldrar skäligen kan anses bära åtnöjas med. I det förevarande fallet hade emellertid, enligt vad skolöverstyrelsen vidare framhållit, skolläkarens intyg givit vid handen att Swennes åtgärd att befria lärjungarna från undervisningen i tyska var befogad. Vad som från Swennes och skolöverstyrelsens sida åtgjorts kunde enligt styrelsen ej med fog anses författningsstridigt. Situationer sådana som den förevarande vore dess bättre undantagsföreteelser, och härav uppkommande svårigheter syntes kunna bemästras jämlikt § 152 i läroverksstadgan.

Den av skolöverstyrelsen sålunda åberopade § 152 — som var intagen bland de bestämmelser som behandla rektors åligganden — har numera erhållit ny lydelse, gällande fr. o. m. den 1 juli 1958. Tidigare hade paragrafen följande lydelse: Skulle för något fall i fråga om läroverkets angelägenheter bestämd föreskrift saknas, skall rektor anmäla sådant hos skolöverstyrelsen, som förordnar, huru i ärendet skall förfaras; ägande rektor emellertid att för tillfället meddela föreskrift, och gäller sådan före-

skrift till ovillkorlig efterlevnad, intill dess överstyrelsens beslut hunnit meddelas.

Motsvarighet till paragrafens innehåll enligt nu återgivna äldre lydelse finnes icke numera i läroverksstadgan.

Då skolöverstyrelsen i sitt yttrande synes vilja förfäktat, att åtgärden att meddela lärjungarna befrielse från undervisningen i tyska kunde grundas på § 152 i dess då gällande lydelse, må till en början framhållas att nämnda föreskrift, såsom av dess lydelse klart framgår, endast avsåg angelägenhet, rörande vilken bestämd föreskrift saknades. Beträffande skyldigheten för lärjunge att deltaga i undervisningen och möjligheterna att meddela befrielse härifrån samt ledighet i övrigt från skolarbetet ha emellertid i läroverksstadgan givits bestämda och detaljerade föreskrifter. Med hänsyn till stadgandets ordalydelse har det följaktligen enligt min mening icke varit möjligt att för den nu meddelade befrielsen för ifrågavarande lärjungar från viss undervisning hämta stöd i den allmänna reservbestämmelse, som § 152 tidigare utgjort. Det är vidare att märka, att frågan rörande undervisningens omfattning och möjligheterna att därifrån dispensera avser ett för skolarbetet centralt spörsmål, som måste anses vara uttömmande reglerat i de härom givna detaljerade bestämmelserna. Med hänsyn härtill kan det uppenbarligen icke ha varit avsett, att en ytterligare begränsning i fråga om lärjungarnas deltagande i undervisningen skulle kunna grundas på föreskriften i § 152, vilken utformats som en reservbestämmelse för oregrerade och icke förutsedda situationer, som lokalt kunde uppkomma. Bestämmelsen har därför enligt min mening — alldeles bortsett från att den på grund av sin ordalydelse icke varit tillämplig i förevarande fall — icke kunnat tillgripas för att reglera en principiellt så betydelsefull fråga som spörsmålet om befrielse från undervisning vid uppkommet motsatsförhållande mellan lärare och elev. Såsom förut framhållits har bestämmelsen också numera utgått ur läroverksstadgan.

I enlighet med det nu anförda finner jag, att den av skolöverstyrelsen medgivna åtgärden att på sätt skett befria de tre lärjungarna från undervisningen i tyska saknat författningsenligt stöd. Frågan om sådan befrielse hade däremot kunnat av styrelsen hänskjutas till prövning av Kungl. Maj:t, som torde ha varit oförhindrad att, om skäl därtill ansetts föreligga, meddela erforderlig dispens från läroverksstadgans föreskrifter. Då emellertid skolöverstyrelsens förfarande grundat sig på tolkning av vissa måhända icke helt entydiga bestämmelser och någon rättsförlust genom förfarandet icke uppkommit, låter jag härutinnan bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Beträffande härefter frågan om betygsättningen för de tre lärjungarna — vilken av Swenne uppdrogs åt annan lärare än P. — lär det tillämpade förfarandet, om än eljest gällande ordning för betygsättning därigenom åsidosattes, få anses ha utgjort en naturlig konsekvens av den tidigare

beslutade åtgärden om elevernas befrielse från deltagandet i undervisningen för P. Jag finner därför, utöver vad förut sagts i fråga om själva beslutet om befrielsen, icke anledning till erinran i denna del.

Slutligen får jag framhålla, att jag anser vad i förevarande ärende förekommit icke giva mig anledning att hos Kungl. Maj:t ifrågasätta ändring av läroverksstadgans föreskrifter i syfte att utvidga skolmyndigheternas möjligheter att i enskilda fall medgiva lärjungar befrielse från undervisningen i förekommande ämnen.

14. Fråga om vidgade möjligheter för tullmyndighet att inom rimlig tid avskrika fordran på ådömd ersättning för olovligen införda spritdrycker

Enligt en i Post och Inrikes Tidningar för den 23 juni 1958 intagen kungörelse lät tullkammaren i Karlshamn den 18 juni 1958 hos Bräkne och Karlshamns domsagas häradsrätt för ändamål, som avses i § 1 tredje stycket förordningen den 4 mars 1862 om tioårig preskription och om kallelse å okända borgenärer, angiva fordran å 5 200 kronor hos förre chauffören Artur Edvin Järvelin (Jönsson). Av kungörelsen framgick tillika, att fordringsbeloppet, för vilket Järvelin svarade solidariskt med andra personer, utgjorde ersättning för värdet av förskingrade spritdrycker enligt utslag den 12 mars 1930 av rådhusrätten i Karlshamn samt att Järvelin icke anträffats sedan den 22 juni 1948.

Då det syntes mig kunna ifrågasättas om en förverkandepåföljd av dylikt slag borde göras gällande efter så lång tid, begärde jag tullkammarens yttrande i saken. I avgivet yttrande anförde tullkammaren bl. a.

Jönsson har genom lagakraftvunnet utslag av Karlshamns rådhusrätt den 12 mars 1930 dömts att bland annat ersätta värdet av olovligen införda spritdrycker, som förskingrats, med 5.200 kr., varav 4.200 kr. solidariskt med danske medborgaren N. G. Jensen, eldaren E. A. Andersson och arbetaren M. Nilsson samt 1.000 kr. solidariskt med Jensen. Sedan Andersson och Nilsson avlidit, ha resterande fordringar å deras dödsbon avförts genom beslut av generaltullstyrelsen den 13 januari 1956; Nilssons dödsbo hade befunnits sakna tillgångar, från Anderssons dödsbo tillgodogjordes tullverket enligt av generaltullstyrelsen godkänt utdelningsförslag 5.842:54 kr., som avfördes å andra Andersson ådömda ersättningsbelopp än de här avsedda. Kravet mot Jensen kvarstår och har senast bevakats genom indrivningsförsök i Danmark den 15 april 1952. I ärendet må vidare nämnas, att en ansökan av dödsboet efter Andersson om bemyndigande för tullverket att avstå från sina fordringar i dödsboet enligt finansdepartementets skrivelse den 13 november 1951 ej föranledde någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Jönsson har vid ett antal tillfällen och senast den 22 juni 1948 anträffats och avfordrats ifrågavarande belopp men enligt bevis av utmätningsman saknat tillgångar till dess gäldande. Enär Jönsson sedermera trots

eftersökning och efterlysning ej anträffades, verkställdes med hänsyn till annalkande preskription närmare utredning, varvid det befanns, att han antagit namnet Järvelin och för år 1957 var mantalsskriven i Malmö, varför tullkammaren den 3 september 1957 översände handräckningskort och vederbörligt utdrag av domstolsutslag till förste stadsfogden i Malmö. Då indrivningsärendet ej redovisats i mitten av juni 1958, kontaktade tullkammaren pr telefon stadsfogdekontoret och erhöll upplysning, att Järvelin eftersökts men ännu ej anträffats. Då tullkammaren saknar befogenheter att låta kronans fordringar förfalla, anmälde kravet den 18 juni 1958 för ändamål, som i 1 § tredje stycket preskriptionsförordningen sägs, hos Bräkne och Karlshamns domsagas häradsrätt. Det må nämnas, att tullkammaren utan den kännedom om gäldenärens ekonomiska ställning, som kunde förväntas genom pågående indrivningsförfarande, ej ansåg sådana omständigheter föreligga, att frågan om vidtagande av preskriptionsavbrytande åtgärd borde underställas generaltullstyrelsen.

Liknande fall ha ej förekommit vid tullkammaren sedan år 1946, då i samma mål fordran mot danske medborgaren Jensen bevakades på samma sätt.

Tullkammaren anser det vara ett administrativt åliggande, som ej kan göras till föremål för skälighetsprövning, att vidmakthålla kronans fordringar i den mån de ej kunna avskrivas med stöd av meddelade befogenheter.

Generaltullstyrelsen avgav härefter utlåtande i ärendet, däri anfördes följande.

Utdömd ersättning för egendom, som skolat dömas förverkad enligt tullförfattningarna, har i rättspraxis ansetts vara underkastad bestämmelserna i preskriptionsförordningen. Bevakning mot preskription genom i nämnda förordning angivet kungörelseförfarande har i allmänhet skett endast då det varit fråga om större ersättningsbelopp och det icke funnits anledning antaga, att fordran ej skulle komma att gäldas. Sedan en dylik preskriptionsavbrytande åtgärd vidtagits och ny preskriptionstid börjat löpa, har som regel icke vidtagits ytterligare bevakning genom kungörelseförfarande för att förhindra fordringens preskription.

I anslutning härtill må erinras om att strafflagberedningen i betänkande angående enhetligt frihetsstraff m. m. (SOU 1953: 17, s. 157) föreslagit en absolut gräns av tio år, räknat från lagakraftvunnen dom, för verkställighet av ådömd förverkandepåföljd enligt strafflagen samt förklarat, att den föreslagna regleringen av preskription av ådömd förverkandepåföljd torde kunna analogiskt tillämpas även inom specialstraffrätten. I slutbetänkande angående skyddslag (SOU 1956: 55, s. 367, 471) synes strafflagberedningen icke ha vidtagit någon saklig ändring av sitt i förstnämnda betänkande avgivna förslag till preskription av ådömd förverkandepåföljd.

Frågan om avskrivning av här avsedda ersättningsbelopp torde vara att bedöma enligt vad som gäller om avskrivning av kronans fordringar i allmänhet. Bestämmelser om sådan avskrivning äro meddelade i förordningen den 11 december 1830 angående behandlingen av extra ordinarie avskrivningsfrågor och anmärkningsmål samt kungörelsen den 29 september 1911 angående extra ordinarie avskrivning av vissa kronans utestående fordringar. Även om stadgandet i § 1 mom. 3 förordningen den 14 december 1917 angående indrivning och redovisning av böter skulle avse jämväl

vederlagsfordringar, äro, på grund av föreskrifterna i § 23 samma förordning, dessa avskrivningsregler icke tillämpliga å ersättning för egendom, som skolat dömas förverkad enligt tullförfattningarna. Bestämmelserna rörande avskrivning av kronans fordringar i allmänhet innebära i fråga om dylik ersättning, att belopp, som ej överstiga 1.000 kronor, må avskrivas under de förutsättningar, som närmare angivas i kungörelsen den 29 september 1911.

Vid avgivande av underdånigt utlåtande den 28 februari 1948 angående redovisning av verkställighetsåtgärder i tullmål, m. m. har styrelsen framlagt förslag till, bland annat, förordning angående expediering och verkställighet av utslag i tullmål m. m. Beträffande avskrivning av ersättning för förverkat gods innebär detta förslag, att styrelsen skulle äga förordna om sådan fordrans avskrivning, då den ersättningsskyldige saknade tillgång till fullgörande av honom ålagd ersättningsskyldighet och tillika anledning föreläge till antagande, att indrivning av nämnda fordran ej skulle kunna framdeles äga rum. Styrelsen anförde som motivering till ett dylikt be- myndigande, bland annat, att det skulle bliva av stor praktisk betydelse och i väsentlig mån bidra till avlastning av den tyngande balanseringen av konfiskationsmål. Handlingarna i detta ärende ha den 8 november 1956 överlämnats till pågående utredning för översyn av lagstiftningen rörande straff för olovlig införsel och utförsel av varor.

I infortrat utlåtande anförde riksräkenskapsverket följande.

För betalningsskyldighet, som ålagts såsom förverkandepåföljd av brott gälla vanliga regler om tioårspreskription. På grund av bestämmelserna i § 1 mom. 3 i bötesindrivningsförordningen om att vad som sägs om böter i tillämpliga delar skall gälla jämväl gods, som blivit dömt förbrutet, bruka emellertid vederlagsfordringar i allmänhet avskrivas i stort sett i samma ordning som gäller för böter. Avskrivning sker alltså i fall då vederbörande icke kunnat anträffas, liksom även då han anträffats men befunnits sakna tillgångar. Fordringsrätten består visserligen även därefter, intill dess tioårspreskription inträtt, men fordran göres regelmässigt icke vidare till föremål för åtgärd. Avbrytande av preskription genom kungörelseförfarande torde icke förekomma. Det må erinras att riksdagens revisorer i sin berättelse till 1945 års riksdag påtalade, att vederlagsfordringar i en del fall avskrevs till synes alltför snabbt. Därvid gjordes en jämförelse med ersättningsbelopp av andra slag, som tilldömts kronan, vilka ofta föranledde ett långvarigt efterspanings- och indrivningsarbete även i fråga om relativt obetydliga belopp.

Såsom generaltullstyrelsen framhållit i sitt utlåtande i ärendet torde emellertid avskrivningsreglerna i bötesindrivningsförordningen icke kunna tillämpas å ersättning för egendom, som skolat dömas förverkad enligt tullförfattningarna, detta på grund av särbestämmelsen i § 23 i förordningen. För avskrivning av sådan fordran, varom här är fråga, gälla sålunda de bestämmelser som reglera extra ordinarie avskrivning av statens fordringar. De avskrivningsmöjligheter, vilka härigenom formellt medgivs, äro ytterligt begränsade. Det har i flera sammanhang påtalats att detta medför olägenhet, enär fordringar, som i realiteten äro helt värdelösa, ofta måste balanseras och vidmakthållas under lång tid. Frågan om införandet av nya allmänna avskrivningsregler behandlas f. n. av den 1955 tillsatta utredningen angående redogöransvarets avskaffande. Generaltullstyrelsen har

framhållit, att ett av styrelsen i ett underlånigt utlåtande 1948 framfört förslag om bemyndigande för styrelsen att besluta om avskrivning av fordringar å ersättning för förverkat gods överlämnats till den pågående utredningen för översyn av lagstiftningen rörande straff för olovlig införsel och utförsel av varor.

Vid ärendets prövning uttalade jag följande.

Påträffas spritdrycker eller vin, vilka uppenbarligen olovligen införts till riket, skola dryckerna, enligt 7 § lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin, vara förverkade. Förskingrar någon egendom, som sålunda skolat dömas förverkad, skall han, enligt 9 § nyssnämnda lag och 8 § lagen den 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel, gälda värdet av egendomen.

Bestämmelserna i 1862 års preskriptionsförordning anses i rättspraxis, såsom generaltullstyrelsen framhållit, tillämpliga å dylik fordran på utdömd ersättning för förskingrade spritdrycker. Det är således icke något som lagligen hindrar att en dylik fordran hålles vid liv, så länge den dömdes lever, och göres gällande mot den dömdes dödsbo.

Förverkandepåföljden torde emellertid vara att anse såsom ett medel i kampen mot brottsligheten. Såsom strafflagberedningen framhållit torde verkställighetsåtgärder, som vidtagas långt efter ersättningens utdömande, icke ha någon kriminalpolitisk effekt; att under en lång följd av år fortsätta med verkställighetsåtgärder förlorar så småningom sin mening och framstår närmast såsom trakasseri.

Tullkammarens i förevarande fall, närmare 30 år efter domen vidtagna preskriptionsavbrytande åtgärd gör det formellt möjligt att uttaga den utdömda ersättningen för de förverkade spritdryckerna ända fram till närmare 40 år efter domen. Det skulle helt visst vara för rättskänslan stötande om den dömdes så lång tid efter domen tvingas att betala ersättningen och måhända se resultatet av många års arbete såsom oförvitlig medborgare rubbat. Ett uttagande av förverkandepåföljd lång tid efter domen är sålunda ägnat att direkt motverka den dömdes återanpassning i samhället.

Men även ur andra synpunkter framstår bevakandet av dylika fordringar långt efter uppkomsten av desamma såsom direkt olämpliga. Av handlingarna i detta ärende framgår sålunda, att tullkammaren i Karlshamn vid upprepade tillfällen fått ägna uppmärksamhet och arbete åt fordringen. Vidare ha indrivningsmyndigheterna icke blott i Sverige utan även i Danmark besvärats härmed. Därför har häradsrätten åtminstone två gånger tvingats offra tid på bevakningen av fordringen. Med tanke på kostnaderna härför och på den arbetsbelastning, som eljest åvilar dessa myndigheter, kan det icke vara ändamålsenligt att vidtaga åtgärder för verkställighet, sedan så lång tid förflutit från domen att åtgärderna icke längre ha någon

kriminalpolitisk effekt utan snarast äro ägnade att motarbete den dömdes återanpassning i samhället.

På sätt framgår av de i ärendet avgivna yttrandena torde emellertid gällande bestämmelser icke medgiva tullmyndigheterna att avskriva fordran av förevarande slag på samma sätt som gäller beträffande andra förverkandepåföljder. Någon anmärkning kan därför icke riktas mot tullkammaren för dess åtgärd att till förhindrande av preskription angiva fordringen hos domstol enligt bestämmelserna i preskriptionsförordningen.

Vad i ärendet blivit upplyst ger klart vid handen, att gällande bestämmelser i förevarande avseende äro otilfredsställande. Strafflagberedningen har emellertid föreslagit att förverkandepåföljd skall förfalla, i den mån verkställighet ej skett inom tio år från det beslutet vann laga kraft. Beredningens förslag i denna del har ännu icke lett till lagstiftning. Vidare har generaltullstyrelsen i utlåtande den 28 februari 1948 angående redovisning av verkställighetsåtgärder i tullmål framlagt förslag till förordning angående expediering och verkställighet av utslag i tullmål m. m., innebärande bl. a. befogenhet för styrelsen att under vissa förutsättningar förordna om avskrivning av fordran på ersättning för förverkat gods. Handlingarna i nämnda ärende ha i november 1956 överlämnats till utredningen för översyn av lagstiftningen rörande straff för olovlig införsel och utförsel av varor.

Med hänsyn till de förslag, som sålunda framlagts, ansåg jag mig sakna anledning att på grund av vad som förekommit i ärendet göra någon egen framställning till Kungl. Maj:t i ämnet. Jag fann därför ärendet icke påkalla annan åtgärd från min sida än att vad däri förekommit skulle för kännedom delgivas omförmälda utredning, vilket skedde i en till utredningen ställd skrivelse.

15. Äger kronan vid återbetalning av överskjutande skatt kvittningsvis göra avdrag för andra kronans fordringar än sådana som avses i 68 § uppbördsförordningen? Tillika fråga om tillämpningen av 58 § utsökningslagen

Vid en av tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik i februari 1957 företagen inspektion av rådhusrätten i Malmö påpekade överexekutor i staden rådmannen Lars-Erik Holmberg, att kronan vid utmätning av överskjutande preliminär skatt erhöll ett försteg framför privata fordringsägare. Han anförde närmare följande:

I 68 § uppbördsförordningen finnas bestämmelser angående rätt för skattskyldig att återfå överskjutande preliminär skatt. I paragrafen finnas vidare stadganden om att den skattskyldige — därest han häftar för restförda eller vissa andra skatter — äger att av nyssnämnda preliminärskattebelopp

utfå allenast vad som överstiger oguldna skattebelopp jämte därå i förekommande fall belöpande restavgift. Denna »utmätning» i det överskjutande preliminära skattebeloppet verkställs i Malmö av andre stadsfogden, innan beloppet ännu blivit tillgängligt för den skattskyldige. Andre stadsfogden anser sig därvid oförhindrad att i det överskjutande skattebeloppet verkställa utmätning jämväl för andra skulder, som vederbörande kan ha till kronan, exempelvis böter. Enskilda borgenärer, som önska erhålla utmätning, ha att vända sig till förste stadsfogden. Då denne icke erhåller kännedom om att den skattskyldige är berättigad att utfå överskjutande skattebelopp, förrän detta i förekommande fall helt eller delvis utmätts för kronans fordringar, kommer den enskilde borgenären i en sämre ställning än kronan i utmätningshänseende. Såvitt Holmberg har sig bekant, gäller det nu anförda i motsvarande mån i de andra städer, där — liksom i Malmö — mer än en utmätningsman finnes. Förhållandet är enligt Holmbergs uppfattning icke tillfredsställande och har väckt missnöje på flera håll, särskilt bland barnavårdsnämnderna. Dessa ha dock numera fått till stånd en uppgörelse med utmätningsmännen i Malmö, varigenom nämnderna i förekommande fall fått möjlighet att erhålla utmätning av viss del av överskjutande preliminärskattebelopp.

De av Holmberg omnämnda stadgandena återfinnas under rubriken »restitution av skatt» i uppbördsförordningen den 5 juni 1953. Stadgandena innehålla i huvudsak följande: Om den erlagda preliminära skatten överstiger motsvarande slutliga skatt, skall enligt 68 § 1 mom. länsstyrelsen i det län där skatten debiterats skyndsamt ombesörja att det överskjutande beloppet återbetalas till den skattskyldige. Motsvarande gäller även fall då arbetsgivare på grund av den anställdes underlåtenhet att avlämna debetsedel å slutlig skatt verkställt avdrag för gäldande av kvarstående skatt, ehuru sådan skatt icke debiterats, eller verkställt avdrag med för högt belopp.

I 68 § 4 mom. stadgas vissa inskränkningar i den skattskyldiges rätt till restitution av inbetald skatt. Bestämmelserna innebära i korthet, att den skattskyldige, om han tillika häftar i skuld för restförd skatt, äger utfå allenast vad som överstiger det oguldna beloppet jämte därå belöpande restavgift medan återstoden gottskrives honom till gäldande av den oguldna skatten jämte restavgift. Detta gäller även i fall då den skattskyldige har att återfå preliminär skatt men samtidigt har att gälda tillkommande skatt på grund av taxering för inkomst för samma år som den preliminära skatten avser. Har den tillkommande skatten ännu icke påförts men kan med fog antagas att sådan skatt kommer att påföras på grund av beslut av prövningsnämnd om höjd taxering eller om eftertaxering eller av länsstyrelse om höjd debitering, må den preliminära skatten innehållas i avbidan på att tillkommande skatt påføres.

Enligt 1 § uppbördsförordningen förstås i denna förordning med skatt statlig inkomst- och förmögenhetsskatt, utskiftningsskatt, ersättningsskatt, kommunal inkomstskatt, landstingsmedel, tingshusmedel, skogsvårdsavgifter, pensionsavgifter enligt lagen om folkpensionering, sjukförsäkringsav-

gifter för den obligatoriska försäkringen enligt lagen om allmän sjukförsäkring, vissa arbetsgivaravgifter enligt lagarna om yrkesskadeförsäkring och allmän sjukförsäkring, vissa byggnadsforskningsavgifter ävensom annuiter å avdikningslån och å förskott för avlösning av frälseräntor.

Med skatt avses sålunda icke t. ex. arvsskatt, automobilskatt, kupongskatt, varuskatt eller brännoljeskatt.

Beträffande förfarandet vid restitution i fall då den erlagda preliminära skatten överstiger den slutliga skatten lämnas föreskrifter i kungörelsen den 16 oktober 1953 med vissa föreskrifter angående tillämpningen av uppbördsförordningen. Sålunda föreskrives följande. Sedan debetsedlar och kreditkort å slutlig skatt för ett uppbördsdistrikt utskrivits skall den lokala skattemyndigheten avskilja kreditkorten för sådana skattskyldiga för vilka den tillgodoräknade preliminära skatten överstiger den slutliga skatten med minst fem kronor — om beloppet är lägre skall restitution ej ske — samt överlämna korten till vederbörande utmätningsman. Denne har att skyndsamt undersöka huruvida å inkommet kreditkort angiven skattskyldig häftar för ogulden skatt eller är försatt i konkurs och att, där så är fallet, göra anteckning härom å kreditkortet samt därefter återställa kreditkorten till den lokala skattemyndigheten (45 §).

Den avräkning som enligt uppbördsförordningen sålunda äger rum innan överskjutande skattebelopp restitueras benämnes i regel kvittning.

I anledning av vad Holmberg anförde inforrades yttranden från andre stadsfogden i Malmö, andre stadsfogden i Göteborg och exekutionsdirektören i Stockholm. Därjämte avgavs utlåtande i ärendet av riksräkenskapsverket.

Andre stadsfogden i Malmö B. Bjernstad anförde bl. a.:

De åtgärder, som utmätningsmannen har att vidtaga äro av tre slag:

a) anteckning å kreditkort för *avkortning* samt upprättande av avkortningsförteckningar,

b) anteckning å kreditkort för *kvittning* samt upprättande av kvittningsförteckningar samt

c) *utmätning*.

Dessa åtgärder måste företagas i nu nämnd ordning. Utmätning kan således ske allenast i de fall någon restitutionsfordran återstår, sedan eventuell avkortning eller kvittning skett.

Ordet kvittning användes här i betydelsen kvittning enligt 68 § 4 mom. uppbördsförordningen. Allenast restförd *skatt* kvittas mot den skattskyldiges restitutionsfordran.

— — —
Bjernstad anser sig och sina underfogdar lagligen oförhindrade att i samband med undersökning enligt 45 § tillämpningskungörelsen till uppbördsförordningen verkställa utmätningar för uttagande av andra kronans fordringar än skattefordringar. — — — Holmberg anser det icke tillfredsställande, att kronan på detta sätt kommer i en bättre ställning än enskild utmätningssökande, då framför allt barnavårdsnämnd och barnavårdsman.

Enligt Bjernstads mening befinner sig icke kronan i bättre ställning än vilken borgenär som helst, som har en i civilrättslig mening kvittningsskild fordran hos motparten. I realiteten är det fråga om kvittning mellan två fordringar av samma slag, d. v. s. avseende fordran i penningar, varav i vart fall kronans fordran är förfallen till betalning, ehuru, såsom ovan framhållits, »kvittningen» sker i utmätningens form. — — —

Vad som föranlett Holmbergs påpekanden torde vara att barnavårdsnämnden i Malmö och dess barnavårdsmän framställt önskemål om att gemensam utmätning måtte ske för deras fordringar å oguldna underhållsbidrag och kronans fordringar av beskaffenhet att icke kunna avkortas eller kvittas. För att erhålla utmätning har enskild sökande, till vilken kategori barnavårdsnämnd och barnavårdsmän äro att hänföra, att vända sig till förste stadsfogden. Enär ärenden rörande utmätning för enskilt fordringsanspråk samt ärenden rörande utmätning för böter, rättegångskostnader, vittnesersättningar och andra dylika allmänna avgifter i Malmö handläggas av skilda stadsfogdar-utmätningssmän, kan enligt Bjernstads mening gemensam utmätning enligt reglerna i 58 § utsökningslagen icke ske. — — — Väl skulle man kunna tänka sig samtidig utmätning. Så sker understundom efter personlig kontakt mellan underfogde hos förste stadsfogden och underfogde hos andre stadsfogden. — — —

Med det stora antal ärenden som handläggas vid förste, respektive andre stadsfogdens kontor är det i praktiken omöjligt att upprätthålla ständig kontakt mellan verkens sammanlagt 24 underfogdar i och för eventuell samtidig utmätning. Bjernstad tror icke heller att detta är lagstiftarens mening. Reglerna i 58 § utsökningslagen om gemensam utmätning kunna — enligt Bjernstads mening — endast gälla behandlingen av ärenden ingivna till en och samma utmätningssman. Därtill kommer att just arbetet med den överskjutande preliminära skatten varje höst måste ske med forcerad takt. — — —

Bjernstad redogjorde vidare i detalj för de åtgärder, som vidtagits för att möjliggöra utmätning för underhållsfordringar. Enligt vad Bjernstad uppgav skulle det dock ha visat sig, att det endast mycket sällan inträffade att överskjutande skatt fanns att disponera för ändamålet, sedan kvittning för äldre skatter skett.

Tillförordnade andre stadsfogden i Göteborg Hans G. Leffler anförde bl. a. följande:

Göromålen äro i Göteborg fördelade mellan stadsfogdarna så, att förste stadsfogden handlägger alla verkställighetsåtgärder i enskilda mål, andre stadsfogden handhar indrivning av restförda skatter och andra allmänna avgifter samt tredje stadsfogden handhar indrivningen av böter och viten.

Liksom i Malmö förekommer även i Göteborg att konkurrens uppstår beträffande de överskjutande skattebelopp, som kvarstå, sedan själva kvittningen verkställt. — — — Överenskommelse har träffats mellan barnavårdsnämnden och socialnämnden, å ena, samt uppbördsverket och andre stadsfogden, å andra sidan, om att barnavårdsmännen från och med september månad varje år få till uppbördsverket insända förfrågningar beträffande personer, vilka ej fullgjort sin underhållsskyldighet. De erhålla därvid besked huruvida överskjutande skatt finnes. Hos andre stadsfogden

kunna de därefter kontrollera om eventuell restförd skatt helt eller delvis genom kvittning förbrukar den överskjutande skatten. Om det vid sistnämnda kontroll visar sig att överskott uppstår, vänder sig barnavårdsmannen till förste stadsfogden med ansökan om utmätning. De utmätningar som därefter företagas av förste stadsfogden, konkurrera i vanlig ordning med de utmätningar, som utföras av exekutorerna hos andre och tredje stadsfogdarna. När utmätningsprotokollen så småningom samlas hos länsstyrelsen, som har att utbetala skattebeloppen, avgöres med ledning av datum för respektive utmätningar — i de fall där ej samtliga anspråk bliva tillgodosedda — vart pengarna skola gå.

Enligt vad Leffler erfarit har systemet fungerat till allas belåtenhet. De fall, då konkurrens om överskotten verkligen uppstått, ha hittills varit ytterst få. — — —

Föreningen Sveriges stadsfogdar hade vid årsmöte den 6 och den 7 september 1957 frågan om kvittning beträffande överskjutande preliminärskatt uppe till diskussion. Det visade sig därvid, att olika praxis tillämpades på skilda håll i landet. I vissa städer använde man det system, som tillämpas i Göteborg och Malmö, d. v. s. kvittning för skatter i kombination med utmätning för kronans övriga anspråk, under det att man på andra håll kvittade samtliga kategorier av allmänna fordringar. Företrädarna för sistnämnda praxis förklarade, att de ansåge de allmänna civilrättsliga reglerna om kvittning tillämpliga även beträffande kronans fordran gentemot en person, till vilken kronan har att utbetala ett skattebelopp. Likaväl som en privatperson hade möjlighet att kvitta en skuld till en person, som var skyldig honom pengar, borde kronan kunna begagna sig av denna möjlighet att slippa konkurrens från andra fordringsägare. Frågan blev på årsmötet föremål för livlig debatt, vilken resulterade i att mötet beslöt antaga en rekommendation till sina medlemmar, att för framtiden begagna sig av kvittning ej blott beträffande skattefordringar utan även beträffande kronans fordringar i form av böter, viten, rättegångskostnader, vittnersättningar och andra allmänna avgifter.

För egen del anser Leffler mötets beslut välgrundat. Den omständigheten, att i uppbördsförordningen givits föreskrifter om kvittning beträffande en viss kategori av kronans fordringar, bör väl ej tolkas så, att kvittning skulle vara utesluten i andra fall, då kronan har en fordran mot en privatperson. Att speciella regler givits i fråga om kvittning mot överskjutande preliminärskatt, beror väl närmast på att det här gällt ett område, där kronan haft stora intressen att bevaka. — — — Enligt Lefflers uppfattning bör därför allmänna regler om kvittning kunna tillämpas även beträffande de kronans anspråk, som ej behandlas i uppbördsförordningen. Med hänsyn till bestämmelserna i uppbördsförordningen får väl dock kvittning i första hand äga rum till förmån för kronans skattefordringar. En annan omständighet, som talar för att kvittning bör ske beträffande samtliga kronans fordringar, är den väsentliga arbetsbesparing, som uppnås, då vederbörande exekutorer befrias från arbetet med utskrivning av utmätningsprotokoll i de fall, där så hittills skett.

Exekutionsdirektören i Stockholm Alarik Lundberg anförde:

Det i 68 § uppbördsförordningen samt 44 och 45 §§ tillämpningskungörelsen omnämnda förfarandet vid restitution av skatt, i dagligt tal benämnt »kvittning», påbörjas i Stockholm i mitten av oktober månad och avslutas

omkring den 1 december. Samtidigt med att detta arbete pågår verkställas, till gäldande av kronans övriga fordringar (allmänna avgifter, böter, viten, domstolskostnader m. m.) utmätningar i vad som återstår sedan »kvittningen» för restförd skatt ägt rum. — — —

Vid indrivningsverket finnas jämte exekutionsdirektören tre utmätningsmän: förste stadsfogden, som handlägger de enskilda utsökningsärendena, samt två stadsfogdar, vilka biträda med skatte- och bötesindrivningen. Då enskild borgenär önskar utmätning av gäldenärens rätt till återbäring av överskottsskatt, har han således att — med angivande av debetsedelnumret — till förste stadsfogden framställa begäran därom. Vid verkställigheten har hittills förfarits så, att vederbörande förrättningsman gjort en skriftlig förfrågan hos den lokala skattemyndigheten, om gäldenären finnes upptagen i överskottsförteckningen och om han har något belopp att återfå. Sedan svar härå erhållits och det visat sig, att ett överskott, gäldenären till godo, uppkommit har utmätningen verkställts. De utmätta medlen har senare översänts till utsökningsavdelningen över postgiro. Från och med år 1957 har, efter överenskommelse med förste stadsfogden, beslutats att innan utmätningen sker, undersökning skall göras om icke utmätning samtidigt bör ske för någon kronans fordran, som ej avräknas enligt 68 § uppbördsförordningen. — — —

Givetvis kan och bör återbäringen av skatt — såsom varje annan gäldenärens tillgång — tagas i anspråk till gäldande av jämväl andra statens fordringar, såsom allmänna avgifter, böter och viten samt domstolskostnader, som utmätningsmannen har för indrivning. Beträffande förfarings sättet härvidlag saknas särskilda bestämmelser i lag. Utmätningssmannen har sålunda att tillämpa de allmänna reglerna för utmätning.

Eftersom gäldenären å sin sida har en fordran å staten (återbäring av för mycket erlagd skatt), uppstår frågan om exekutionen då kan ske genom kvittning hos utmätningsmannen enligt därför gällande regler. Till en början torde kunna fastslås att det här föreligger så väsentliga olikheter i fråga om fordringarnas karaktär och så speciella omständigheter att en tillämpning av kvittningsförfarandet måste te sig synnerligen vansklig. I civilrättsligt hänseende bygger begreppet »kvittning» på förekomsten av fordran och genfordran av viss beskaffenhet bl. a. att de äro överlåtbara. De kronans fordringar, varom här är fråga, kunna emellertid icke överlätas. Bortsett från att de till sin rättsliga karaktär äro av annan beskaffenhet än vanliga civilrättsliga fordringar, gäller för dem också i vissa andra avseenden särskilda regler såsom i fråga om verkställigheten och dess förutsättningar, preskription, m. m. Med hänsyn härtill synes därför riktigast att utmätningsmannen i dessa fall begagnar sig av utmätning i stället för kvittning. — — —

I 58 § utsökningslagen stadgas bl. a. att om utmätning för en borgenärs fordran skall ske och blir, innan den företagits, utmätning begärd hos samma gäldenär för annan borgenärs fordran, skall utmätning verkställas på en gång för bådas fordringar. Ett rigoröst tillämpande av detta stadgande skulle medföra att utmätningsmannen nödgades verkställa utmätning i varje bötes- eller skatteärende där sådan åtgärd påkallades i enskilt mål mot samma gäldenär. Frånsett att i en stad med flera utmätningsmän ett dylikt koordinerande av de olika verksamhetsgrenarna skulle vara hart när praktiskt ogörligt, åtminstone i en stad av Stockholms storlek, skulle förfarandet många gånger leda till orimliga konsekvenser och vara till skada

för såväl borgenär (inklusive staten) som gäldenär. Verkställigheten av de enskilda målen är i lagen noga reglerad och lämnar utmätningssmannen ringa rörelsefrihet. Han har att genomföra verkställigheten med största möjliga skyndsamhet och utan onödig tidsutdräkt. Ett fördröjande av verkställigheten skulle otvivelaktigt i många fall äventyra ett lyckligt resultat av densamma. I 162 och 163 §§ utsökningslagen föreskrives särskilt ansvar för utmätningssmannen, om han ej inom viss tid företager utmätning och försäljning av utmätt egendom. — — —

Vid utmätning för skatter och böter m. m. skola med vissa undantag utsökningslagens regler visserligen iakttagas, men här är utmätningssmannen, som jämväl intager ställningen som ombud för borgenären-staten, icke bunden av de för de enskilda målen noga fixerade tidsbestämmelserna. Skatte- och bötesindrivningen tager i stor utsträckning karaktären av en inkassoverksamhet, där utmätningssmannen har att på bästa sätt se till att indrivningen leder till betalning. Det är då uppenbart att förfarandet måste taga delvis andra former; ett alltför bryskt tillvägagångssätt eller snabb exekution, såsom vid verkställighet i enskilda mål, skulle säkerligen många gånger äventyra ett gott resultat. Man bör nämligen i detta sammanhang betänka, att det ej sällan är fråga om mycket stora belopp på både fem- och sexsiffriga tal. Det är därför rimligt att gäldenären erhåller nödigt rådrum för anskaffande av medlen eller får tillfälle att träffa uppgörelse om en avbetalning, detta så mycket mer som det ofta kan vara fråga om en ännu ej slutgiltigt fastställd fordran. Om utmätningssmannen i dessa fall bleve tvingad att genast verkställa utmätning och försäljning, skulle detta otvivelaktigt komma att i många fall tillfoga gäldenären — som härigenom skulle kunna drivas till en onödig konkurs — stor skada till ringa åtnad för det allmänna. Även de gäldenärer, vilka redan träffat betalningsuppgörelse med indrivningsmyndigheten och ordentligt fullfölja detta avtal, skulle vid sådan tillämpning av 58 § — i den mån den vore praktiskt möjlig — understundom kunna råka i svårt nödläge. Men även om utmätning skett torde det ligga i skatte- och bötesindrivningens normala förlopp att en avvikelse sker från verkställigheten i enskilda mål. Sålunda inträffar ofta att någon försäljning av utmätt egendom icke omedelbart äger rum i dessa ärenden. I detta sammanhang må erinras om att utsökningslagens bestämmelser i 86 § första stycket, att utsökningsmål på grund av medgivet anstånd därigenom ej må uppehållas utöver sex månader från målets anhängiggörande, icke äger tillämpning vid utmätning för skatter (NJA 1950 s. 295). Denna s. k. sexmånadersregel torde över huvud taget endast få anses gälla i enskilda mål. Vid utmätning för oguldna utskylder och andra allmänna avgifter ävensom böter, kan således utmätningssmannen, då skäl därtill föreligger, dröja med försäljningen av det utmätta godset utöver sex månader.

Nu berörda omständigheter torde ge en antydning om de stora olikheter som i skilda avseenden råder mellan å ena sidan indrivning av skatter, böter och allmänna avgifter och å andra sidan verkställighet av domar och utslag i enskilda mål. Indrivning av skatt tillgodoser ett allmänt intresse och drabbar ett mycket stort antal medborgare, vilka i många fall av orsaker, som icke kunna lämnas helt obeaktade, blivit ur stånd att i rätt tid fullgöra sin betalningsskyldighet gentemot det allmänna. Utmätningssmannen företräder här, som ovan nämnts, också borgenären-staten och har i den egenskapen att bevaka det fiskaliska intresset och se till att bästa ekono-

miska resultat uppnås. I enskilda utsökningsmål däremot är läget ett annat. Borgenären bevakar här själv sina intressen och utmätningssmannen har allenast att fullgöra honom enligt lag åliggande skyldigheter.

Det ovan sagda utesluter emellertid icke att vid indrivning en koordinering enligt 58 § med verkställigheten i enskilda mål understundom förekommer. Att så sker beror då i regel på särskilda omständigheter, exempelvis när fråga är om en mycket stor enskild fordran eller det från början är uppenbart, att det allmänna skulle bli lidande på att samtidig utmätning icke ägde rum.

Riksräkenskapsverket anförde i sitt utlåtande bl. a. följande:

Återbetalning av överskjutande preliminär skatt aktualiserades första gången 1948, och riksräkenskapsverket utfärdade i samband därmed vissa tryckta råd och anvisningar, i vilka även kvittningsförfarandet behandlades. I anvisningarna erinrades om att någon rätt till kvittning icke förelåg enligt 1917 års uppbördsreglemente. Riksräkenskapsverket avvisade för sin del tanken att kvittning skulle få ske gentemot annan skatt än sådan skatt som angivits i uppbördsförordningen och som förfallit till betalning efter den 1 januari 1947, då nämnda förordning trädde i kraft. Vidare framhölls, att kronans motfordran icke fick ha bortfallit genom t. ex. preskription, enär föreskriften i § 7 preskriptionsförordningen om att gäldenär, som har preskriberad genfordran mot borgenär, i regel äger att kvitta sin skuld mot denna genfordran, på grund av föreskriften i 91 § 2 mom. i 1945 års uppbördsförordning icke gällde beträffande kronans skatteanspråk. Vidare anfördes, att den skattskyldiges fordran på återbetalning av skatt icke kunde anses vara kvittningsskild vid erläggande av ny skatt. I detta sammanhang erinrades om att kvittning gentemot det allmänna var tillåten endast i begränsad omfattning och i särskilt angivna fall, i vilket avseende hänvisades till proposition nr 12 och bevillningsutskottets betänkande nr 1 till 1943 års riksdag.

Av den lämnade redogörelsen framgår, att riksräkenskapsverket betraktat den kvittning eller avräkning, varom det är fråga i uppbördsförordningen, som ett särskilt institut, ingående som ett led i det genom källskattens införande helt omlagda uppbördsförfarandet. — — — Såväl det ursprungliga som det fortsatta utformandet av de nya uppbördsförfattningarna har kännetecknats av en strävan att, så långt det är praktiskt möjligt, utforma uppbördsförfarandet på ett sådant sätt, att preliminärskatten skall komma att sammanfalla med den slutliga skatten. Helt naturligt låter sig detta i praktiken icke genomgående göras. Man måste i betydande omfattning räkna med differenser i båda riktningarna, vilket medför uppkomsten av såväl kvarstående skatt som överskjutande preliminär skatt. Även för en och samma skattskyldig kan förhållandet från ett år till ett annat variera mellan dessa ytterligheter. Vidare bör erinras att taxeringsförfarandet kan leda till förskjutningar mellan olika år i fråga om betalningsförhållandenas fixerande. Med hänsyn till det sagda synes det rätt naturligt att numera i viss mån likställa skattebetalningen med ett kontokurantförhållande. Ur civilrättslig synpunkt skulle det kvittningsinstitut, varom särskilt lagstads-gats i uppbördsförordningen beträffande skatt, sålunda knappast kunna anses täcka mera än det kanske mest flagranta kvittningsfallet.

I doktrinen hävdas ofta, att kronan i princip skulle äga civilrättslig kvittningsrätt lika med enskild borgenär. Regler som utesluta staten från sådan

rätt saknas ju, i motsats mot vad som är fallet i vissa andra länder. Statens månggrenade verksamhet skulle emellertid medföra praktiska svårigheter att realisera kvittningsförfarandet i det enskilda fallet. Ett praktiskt hinder av denna innebörd föreligger emellertid icke på det nu aktuella området, i den mån det nämligen gäller sådana statens fordringar, som i tjänsten bevakas av samma myndighet som har att bevaka skattefordringar. På vissa områden, såsom det militära, återfinnas författningar, enligt vilka kvittning kan äga rum. Från detta område hämtade rättsfall ha åberopats som grund för att en kronans kvittningsrätt blivit erkänd även i klart offentlig-rättsliga förhållanden. I kungörelsen nr 247 år 1933 stadgas viss begränsning av den kvittningsrätt, som kronan må äga hos värnpliktig, vilket förhållande åberopats som stöd för att en allmän kvittningsrätt skulle föreligga. Konsekvenser härav lära dock enligt riksräkenskapsverkets mening icke kunna dragas utöver vad som på det militära området gäller och som väl närmast torde ha förestavats av rent praktiska skäl. Beträffande avlöningsområdet i allmänhet må erinras om bestämmelsen i 50 § statens allmänna avlöningsreglemente (jfr justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1955 s. 231). Allmänt brukar framhållas, att beträffande åtskilliga slag av utbetalningar från det allmännas sida sociala skäl tala mot ett kvittningsförfarande; beträffande vissa slag av utbetalade förmåner stadgas för övrigt, att de äro skyddade för utmätning, och någon kvittning lär då ej heller böra förekomma.

De kronans fordringar, som skulle komma i fråga för kvittning gentemot överskjutande preliminärskatt enligt den uppfattning, varåt exempelvis andre stadsfogden i Göteborg givit uttryck, torde genomgående vara klara och exegibla. De betänkligheter, som bruka anföras mot att kronan genom kvittning av oklara fordringar skulle skaffa sig ett förmånligare processläge än den enskilde, äga alltså intet intresse i detta sammanhang. Och självfallet kan det göras gällande av kronans fordringar på böter m. m. äro av den natur att sociala skäl icke tala mot att ett kvittningsförfarande tillämpas. Riksräkenskapsverket är emellertid för sin del av den uppfattningen, att författningens stöd för ett kvittningsförfarande knappast kan påvisas.

Även om så skulle anses, att de civilrättsliga kvittningsreglerna i princip äro tillämpliga på förevarande område, tala vidare enligt riksräkenskapsverkets mening vissa skäl för att kvittning icke lämpligen bör ifrågakomma. Preliminärskatten för löntagare, vilken är den i fråga om såväl belopp som antal skattskyldiga dominerande, uttages i form av skatteavdrag efter tabell i förhållande till den utbetalade lörens storlek. För en del är sedan vidtogs av fiskaliska skäl en ändring i skattetabellernas konstruktion av den innebörden, att skatten i varje särskilt inkomstskikt skulle beräknas, icke såsom tidigare skett på inkomsten i mitten av skiktet utan på inkomsten i toppen av detta. Av nämnda ändring föranleddes en till både antal och belopp högst betydande ökning av återbetalningarna av överskjutande preliminärskatt. Särskilt i betraktande härav synes det riksräkenskapsverket mindre tilltalande, att staten skulle använda vad som för mycket uppburet som skatt till att genom kvittning säkerställa andra eventuellt förefintliga fordringar från statens sida. Man kan ej heller i detta sammanhang helt förbigå en annan uppbördsteknisk omständighet. Om en kommun har en utdebitering på exempelvis 12 kronor 50 öre, uttages preliminärskatt för kommunens räkning efter en i skattetabellen beräknad utdebitering av 13 kronor, eftersom man av praktiska skäl måste begränsa antalet av de

tabeller, som skola tillämpas vid källskatteuppbörden. Även på så sätt kan ett medvetet »överuttag» hos den skattskyldige ske. Till kommunen utbetalar staten emellertid kommunalskatt såväl förskottsvis som efter slutlig avräkning i enlighet med den exakta utdebiteringen.

Vid ärendets avgörande gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande i skrivelse till överexekutor i Malmö upptagna uttalanden.

För bedömande av spörsmålet, om det är rimligt att kronan — såsom på många håll är fallet — får ett försteg framför enskilda fordringsägare vid utmätning av överskjutande skatt, måste man till en början ingå på frågan, huruvida kvittning må äga rum mellan kronans skuld å överskjutande skatt, å ena sidan, och å andra sidan, andra kronans fordringar än de i 68 § uppbördsförordningen angivna, t. ex. böter, viten eller andra skatter än de som avses i uppbördsförordningen.

Enligt en i vårt land sedan länge tillämpad allmän rättsgrundsats äger gäldenär prestera genom kvittning. Kvittning är en form av betalning. Såsom förutsättning för att kvittning skall få ske uppställs dock att motfordringen skall uppfylla vissa krav. Härigenom har viktiga inskränkningar gjorts i huvudregeln.

Bland de villkor som bruka uppställas för rätt till kvittning (se härom Rodhe, Obligationsrätt s. 52 o. ff.) torde i förevarande sammanhang endast två vara av intresse, nämligen dels det åtminstone stundom uppställda kravet på att motfordringen skall vara klar och dels kravet att motfordringen skall vara förfallen till betalning.

Beträffande båda dessa krav gäller att de i de flesta fall som nu äro av intresse äro uppfyllda. Så är alltid fallet med böter och viten och även då motfordringen utgöres av en kronans fordran å skatt av annat slag än som anges i 1 § uppbördsförordningen torde fordringen regelmässigt kunna betraktas såsom klar och förfallen. Att märka är emellertid att kvittning enligt 68 § uppbördsförordningen under vissa förhållanden må ske även med icke debiterad och sålunda ej heller förfallen skatt.

Huruvida och i vad mån den nämnda allmänna rättsgrundsatsen tillåter kvittning även i rättsförhållanden mellan kronan och den enskilde är en omdiskuterad fråga (se bl. a. Herlitz, Förvaltningsrättsliga plikter s. 492 o. ff. och 547 o. ff., Hessler i Förvaltningsrättslig tidskrift 1952 s. 303 o. ff. och Jägerskiöld i samma tidskrift 1954 s. 328 o. ff.). Den omständigheten att kvittning uttryckligen är tillåten enligt bestämmelser i vissa författningar (utom uppbördsförordningen bl. a. vissa militära författningar, familjebidragsförordningen 38 § och statens allmänna avlöningsreglemente 50 §), kunde möjligen, såsom även i doktrinen uttalats (jfr Ijungman, Om skattefordran och skatterestitution s. 147 o. f.), anses tyda på att kvittning

i övrigt icke är tillåten. Det synes dock, såsom militieombudsmannen uttalat (se ämbetsberättelsen 1946 s. 364), ligga närmast till hands att uppfatta förhållandet så, att det i vissa praktiskt viktiga fall ansetts lämpligt att uttryckligen reglera kvittningsförfarandet medan andra situationer lämnats oreglerade för att lösas enligt allmänna grundsatser.

De författare som behandlat frågan om kvittning i rättsförhållanden mellan kronan och enskilda synas närmast ha utgått från att kvittningsinvändning göres i en pågående rättegång eller inför en förestående sådan. Den situation, som nu föreligger till bedömande, är emellertid annorlunda beskaffad. Läget är ju nämligen det att den enskilde äger en restitutionsfordran mot kronan — om vilken fordran han, då fråga om kvittning uppkommer, i regel icke ens erhållit kännedom — och att kronan, då skyldighet inträder att restituera beloppet, gör gällande rätt till kvittning mot vissa kronan tillkommande fordringar. Invändningen om kvittning göres icke i rättegång. Enär restitutionsfordringen icke överlämnats till utmättningsman för verkställighet kan anspråket på kvittning ej heller anses vara framställt inför utmättningsman. Kvittningsinvändningen måste i stället anses framställd av utmättningsmannen hos den myndighet, som har att verkställa restitution av överskjutande skattebelopp.

Av det nyss anförda följer att icke heller de regler som gälla beträffande kvittning hos utmättningsman i fall då verkställighet söks för två mot varandra stående fordringar (jfr Hassler, Utsökningsrätt s. 195 o. ff. och Olivecrona, Utsökning, 2 uppl. s. 116 o. f.) äro tillämpliga på det föreliggande fallet.

Bland de särskilda omständigheter, som måste beaktas vid ett ställningstagande till frågan om kvittning må äga rum mellan överskjutande skatt och andra kronans fordringar än sådana skatter som avses i uppbördsförordningen, må främst nämnas det sätt varpå den enskildes fordran uppkommit ävensom beskaffenheten i övrigt av samma fordran. I dessa hänseenden är framför allt följande att bemärka.

Överskjutande skatt kan vara antingen preliminär eller slutlig. Då det senare torde vara, åtminstone relativt sett, mycket ovanligt, kan i fortsättningen bortses därifrån. Den skattskyldiges inbetalningar av preliminär skatt fullgöres i det ojämförligt största antalet fall genom avdrag å lönen, s. k. A-skatt. Vissa skattskyldiga ha dock att erlagga B-skatt. I båda fallen är den erlagda skatten preliminär. Det slutliga skattebeloppet fastställs först på grundval av taxeringen. Uttaget av A-skatt verkställs med ledning av särskilda tabeller, vilka, såsom riksräkenskapsverket påpekat, äro så uppbyggda att de normalt ge till resultat att det inbetalade skattebeloppet blir för högt och att den skattskyldige sålunda skall erhålla restitution av överskjutande skatt. Beträffande skattskyldiga som ha att erlagga B-skatt föreligga större möjligheter att anpassa den preliminära skatten till den slutliga.

Det betecknande för den preliminära skatten är sålunda att den erlägges i enlighet med åläggande i skatteförfattningarna och alltså har karaktären av en tvångsvis uttagen avgift samt vidare att den till sin natur är — vilket också namnet anger — preliminär. Skatteinbetalningarna äro med andra ord närmast att betrakta såsom à conto-betalningar på en räkning mellan kronan och den skattskyldige.

Mot bakgrunden av det nyss anförda ligger det närmast till hands att betrakta den kvittning varom talas i 68 § uppbördsförordningen — att märka är dock att författningstexten ej använder termen kvittning — som enbart en avräkning i ett kontokurantförhållande. En sådan avräkning måste anses ligga utanför det egentliga området för kvittning (se Rodhe a. a. s. 64). Det är därför också naturligt att nämnda stadgande ej kan åberopas som stöd för att tillåta kvittning i andra fall än som där angivas.

Visst stöd för denna mening är att finna även däri att i samband med sjömansskattens införande ansågs erforderligt att komplettera 68 § uppbördsförordningen med en särskild föreskrift om att avräkning får ske även med sådan skatt.

Ytterligare stöd för samma mening utgör den omständigheten att andra kronans fordringar än sådana skatter som avses i uppbördsförordningen i åtskilliga hänseenden skilja sig från dessa skatter. Detta gäller framför allt sådana fordringar som böter och vittnesersättningar eller andra rättegångskostnader men även beträffande andra skatter, t. ex. automobilskatt, brännoljeskatt, varuskatt, arvsskatt. Sålunda gälla helt eller delvis andra regler för debitering, uppbörd, preskription m. m.

Vad som emellertid för mig framstår som det avgörande skälet mot att kronan skulle få begagna den överskjutande skatten till kvittning i andra fall än de som angivas i 68 § uppbördsförordningen är, att en sådan ordning skulle innebära ett otillbörligt gynnande av kronan framför den skattskyldiges övriga borgenärer. Man måste beakta att den skattskyldiges tillgodohavande uppkommit genom att kronan hos honom tvångsvis uttagit för stort skattebelopp. Syftet med källskattesystemets införande har icke varit att förskaffa kronan täckning för andra fordringar än de skatter som avses i uppbördsförordningen. Det är därför icke rimligt att kronan skulle få begagna den överskjutande skatten till kvittning i andra fall än de särskilt angivna och därigenom göra denna tillgång oåtkomlig för den skattskyldiges övriga borgenärer. En generell kvittningsrätt skulle för flertalet fall, där överskottet uppkommit genom löneavdrag, i realiteten innebära att kronan i viss utsträckning fick begagna sig av införsel även för fordringar, som icke äro införselgilla.

Utan att närmare ingå på den större frågan i vad mån kvittning över huvud taget är medgiven i rättsförhållanden mellan kronan och den enskilde vill jag sålunda såsom min mening uttala, att kvittning mot överskjutande skatt icke är tillåten i andra fall än de som angivas i 68 § upp-

bördsförordningen. Däremot föreligger naturligtvis icke något hinder emot att taga den överskjutande skatten — likaväl som varje annan den skattskyldiges utmättningsbara tillgång — i anspråk genom utmätning och det oavsett om det är kronan som begär utmätning eller om utmätning begäres av enskild borgenär.

Om nu kronan, såsom jag hävdad, icke äger kvitta sina fordringar i allmänhet mot gäldenärens genfordran å överskjutande skatt, bör uppenbarligen kronan icke heller få något försteg framför privata fordringsägare vid utmätning i det återgående skattebeloppet. Något problem synes härvid icke yppa sig i vad angår kronans rent privaträttsliga fordringar, vilka indrivs i den ordning som är stadgad för utmätning i enskilda mål. De spörsmål, som i ärendet dryftats, hänföra sig till fall, där kronans fordran avser böter, viten, skatter — andra än de i uppbördsförordningen åsyftade — ävensom allmänna avgifter m. m. Problemen göra sig särskilt gällande, när — såsom fallet är i de största städerna — indrivningen av böter, viten, skatter m. m. ankommer på annan utmättningsman än den som handhar verkställigheten i enskilda mål.

Enligt 58 § utsökningslagen skall, om hos utmättningsman samtidigt föreligga flera ansökningar om utmätning, utmätning verkställas på en gång för fordringarna, om det kan ske utan att den ene borgenärens rätt uppehålls på grund av hinder, som må förekomma för uttagande av den andres fordran. Stadgandet måste anses i princip tillämpligt även i förhållandet mellan utmätning för enskild fordran, å ena, samt utmätning för böter, skatter m. m., å andra sidan, ävensom i förhållandet mellan flera utmättningsmän med samma lokala kompetens (jfr 4 § kungörelsen den 14 december 1917 om landsfiskals och stadsfogdes dagbok i utsökningsmål m. m., § 4 bestämmelser för stadsfogdarna i Malmö samt 4:o bestämmelser för utsöknings- och exekutionsväsendet i Göteborg, de båda sistnämnda författningarna i Svensk lagsamling, Exekutionsrätt, s. 93 o. f.).

Emellertid måste man här beakta, att — såsom i ärendet framhållits av exekutionsdirektören i Stockholm — indrivningen av skatter, böter m. m. har en delvis annan karaktär än förfarandet i enskilda utsökningsmål. Skatte- och bötesindrivningen har mera karaktären av en inkassoverksamhet, där det ingalunda är givet att ett omedelbart tillgripande av exekutiva åtgärder leder till det bästa resultatet i det enskilda fallet, vare sig för kronan eller gäldenären. Utmättningsmannen är här ej heller bunden av lagbestämda frister, inom vilka utmätning och försäljning skola ha skett. Den omständigheten att utmättningsmannen har till indrivning oguldna skatter, böter eller dylikt medför fördenskull icke att man måste anse utmätning vara begärd för dessa fordringar. Det är ju mycket möjligt att ärendet slutföres utan att utmätning behöver tillgripas. Fråga om tillämpning av 58 § utsökningslagen synes därför icke behöva uppkomma förr än det faktiskt

blir aktuellt att verkställa utmätning för uttagande av skatterna, böterna eller de andra fordringar om vilka fråga är. Föreligger emellertid då även enskild fordran till indrivning, bör i princip gemensam utmätning ske. Jag vill emellertid tillägga att, om gäldenärens egendom uppenbarligen förslår för båda fordringarna och skäl tala för anstånd med försäljningen i vad gäller skattefordringen, man svårligen synes kunna rikta någon invändning mot att för varje fordran utmätning verkställs i särskild egendom.

När gäldenärens tillgång består i rätt att återfå överskjutande skatt, är problemet så till vida förenklat som man då även vid skatte- och bötesindrivningen alltid synes böra skrida till omedelbar utmätning och att något anstånd med realisationen icke ifrågakommer. Bestämmelsen i 58 § utsökningslagen om gemensam utmätning blir följaktligen här genast tillämplig, därest hos samma gäldenär utmätning är begärd jämväl för enskild fordran. I de städer, där skatte- och bötesindrivningen ankommer på annan utmättningsman än utsökningen i enskilda mål, måste i angivna situation utmättningsmännen taga kontakt med varandra för att gemensam utmätning skall kunna genomföras. Hur detta skall ske, är en organisatorisk lämplighetsfråga, som jag saknar anledning att ingå på.

Med dessa uttalanden var ärendet av JO slutbehandlat.

16. Äger utmättningsman, som vid indrivning av skatt medger den skattskyldige betalningsanstånd, betinga sig säkerhet för skattefordringen?

Den 2 mars 1955 träffades mellan t. f. landsfiskalen i Vellinge distrikt Sture Lannefjord samt Aktiebolaget Vellingeverken ett avtal, som innehöll bl. a. följande bestämmelser:

»§ 1.

Sedan bolaget medgivits rätt att från och med nu tills vidare avbetala å restförda skatter, för vilka bolaget är betalningsansvarigt antingen på grund av bolaget självt påförda skatter eller på grund av uppbördsförordningens bestämmelser om arbetsgivaransvar, med *Ettusen kronor (1 000) varje vecka*, överlämnar bolaget härigenom till landsfiskalen såsom säkerhet för fullgörandet av nyssnämnda betalningsåliggande fem penninginteckningar, envar å femtusen (5 000) kronor, betecknade VI—X samt fastställda uti bolaget tillhöriga tomten nr 11 i kvarteret Morkullan i Vellinge municipalsamhälle den 5 januari 1949 av inskrivningsdomaren i Oxie och Skytts domsaga under respektive nr: 8, 9, 10, 11 och 12.

§ 3.

Brister bolaget i fullgörandet av avbetalningsåtagandet eller fullgör bolaget icke i föreskriven ordning bolaget åvilande skyldighet att till gäldande av arbetstgares skatter verkställa löneavdrag eller inbetalningar bolaget icke

inom föreskriven tid och på föreskrivet sätt enligt uppbördsförordningen innehållna skatter för arbetstagare, äger Kungl. Maj:t och Kronan genom landsfiskalen i Vellinge distrikt rätt att utan bolagets vidare hörande aningen utsöka inteckningarna ur fastigheten eller realisera inteckningarna på det sätt Kronan må finna lämpligt.»

Sedan bolaget den 19 november 1956 försatts i konkurs vid Oxie och Skytts domsagas häradsrätt, bevakade kronan fordringar å skatter och andra avgifter samt yrkade förmånsrätt under återopande av pantavtalet. Förvaltaren i konkursen advokaten Torsten Lundius bestred den yrkade förmånsrätten. Han hävdade, att inteckningarna utgjort säkerhet endast för de skatter och avgifter som förfallit till betalning vid tiden för avtalets ingående. Dessa utskylder hade bolaget betalat före konkursen. Kronan däremot hävdade, att inteckningarna pantförskrivits icke blott för de vid tiden för avtalet förfallna utan även för framdeles förfallande skatter och avgifter. I dom den 12 mars 1957 förklarade häradsrätten, att inteckningarna skulle anses utgöra pant för bolagets oguldna skatter och andra avgifter till statsverket, vilka förfallit till betalning före den tidpunkt, då de vid avtalets ingående förfallna utskylderna slutbetalats.

I en den 6 april 1957 hit inkommen skrift anförde därefter Lundius: Oavsett det juridiska bedömandet av avtalets innebörd syntes det Lundius anmärkningsvärt, att uppbördsmyndigheterna ansågo sig berättigade att av en skattskyldig begära säkerheter för framtida skatter. Gällande lagregler om uppbörd syntes icke giva möjligheter därtill. Förfarings sättet var enligt Lundius' uppfattning olagligt och kunde för den skattskyldige medföra långtgående konsekvenser. Fråga uppkom givetvis också i vilken mån övriga borgenärs och utsökningssökandes rätt trädde för nära av förfarings sättet. Lundius hemställde om JO:s åtgärder med anledning av vad som förevarit.

Över klagomålen avgåvos yttranden av ordinarie landsfiskalen i Vellinge distrikt M. Ringblom och av Lannefjord, varjämte riksräkenskapsverket avgav utlåtande.

Ringblom anförde bl. a. följande.

Om en skattskyldig icke kan betala restförda skatter, har utmätningsman jämlikt 59 § uppbördsförordningen att, i den utsträckning så är medgivet, verkställa utmätning eller bevilja införsel. Därmed har den yttersta gränsen för indrivningsmyndighets befogenheter gentemot skattskyldig angivits. Uppenbarligen böra dessa tvångsmedel tillgripas först sedan andra indrivningsåtgärder visat sig verkningslösa. Anmaning, anstånd och avbetalning dock vara beroende av bl. a. det restförda beloppets storlek. Om detta belopp är stort eller fråga är om skattskyldig som enligt vad utmätningsmannen har sig bekant är dålig betalare, kan det även tänkas att utmätningsman finner sig kunna medgiva rätt till avbetalning först mot viss

säkerhet. Att indrivningsmyndigheterna fordra pant eller borgen torde ej vara ovanligt. Det skulle ju även vara uppenbart orimligt om en utmättningsman, som enligt lag har att verkställa utmätning, icke i stället för sådan skulle äga mot pant eller borgen låta den skattskyldige frivilligt fullgöra sin betalningsskyldighet. Både kronan och den skattskyldige lära tjäna härpå, eftersom utmätning och exekutiv försäljning ofta leda till skingring av tillgångarna till underpris. I vissa fall kan även konkurs bliva en omedelbar påföljd av ett exekutivt förfarande. Den av Lundius uppdagna frågan är emellertid, huruvida säkerhet av utmättningsman får krävas för *framtida* skatter. Vad därmed avses synes icke fullt klart. För att klarlägga sin inställning till frågan, vill Ringblom anföra följande fyra exempel.

1. Säkerheten avser allenast de skatter, som förfallit vid tiden för säkerhetsavtalets ingående (»ursprungliga skatter»).
2. Säkerheten avser såväl nyssnämnda skatter som nytillkommande skatter, vilka förfalla innan de förstnämnda slutbetalats.
3. Säkerheten avser såväl »ursprungliga skatter» (p. 1) som före dessas slutbetalning förfallna (p. 2) och före de sistnämndas slutbetalning nytillkomna, d. v. s. en sammanhängande kedja av skatter.
4. Säkerheten avser både den sammanhängande kedjan av skatter (p. 3) och — efter längre eller kortare avbrott, beroende t. ex. på att skattskyldigheten viss eller vissa uppbördsterminer vederbörligen fullgjorts — därefter nytillkommande skatter.

För egen del anser Ringblom — förutsatt att avtalets innehåll ej annat utsäger — en ställd säkerhet kunna gälla fall 1—3, medan den däremot ej utan vidare synes böra omfatta de skatter, som tillkommit efter avbrott (fall 4), d. v. s. sedan den skattskyldige en gång varit helt fri från restförda skatter.

I förevarande fall kunde självfallet tjänstgörande landsfiskalen, i stället för att träffa avtal om säkerhet, efter hand som exekutionstitlarna (restlängderna) anlände ha verkställt utmätning och efter omständigheterna därefter antingen anställt exekutiv försäljning eller medgivit anstånd eller avbetalning. — — — Skillnaden mellan utmätninglinjen och avtalslinjen synes vara minimal. I båda fallen får kronan säkerhet; vid avtalslinjen slipper gäldenären dock ifrån de med upprepade utmätningförrättningar förenade kostnaderna och obehaget. Det synes vara föga bättre att t. ex. beträffande varje restförd uppbördstermin upprätta säkerhetsavtal.

Lannefjord uttalade i huvudsak följande.

Utmättningsman ställs i det praktiska indrivningsarbetet ej sällan inför besvärliga avvägningsproblem, då det gäller att tillgodose å ena sidan statsverkets intresse av att få in så mycket restförda skatter som möjligt och å andra sidan den restfördes möjlighet att fullgöra sin betalningsskyldighet. Särskilt under senare år, då kreditrestriktionerna ställt i synnerhet små och medelstora företagare inför allmänna betalningssvårigheter, ha dessa frestats att använda sig av innehållna källskattemedel i rörelsen, och de restförda uppdebiterade A-skatterna kunna därvid komma att uppgå till betydande belopp. I många fall torde erforderligt andrum och rätt till avbetalning dock leda till bättre indrivningsresultat än utmätning och exekutiv försäljning.

Vad angår säkerheten för »framtida skatter» har det från Lannefjords

sida aldrig varit avsikten att kronan skulle ligga med vad han skulle vilja kalla för reservationssäkerhet eller med andra ord att säkerhet skulle be-
tingas för eventuella skatter, som kunde komma att restföras, sedan bolaget
blivit fritt från restförda skatter (d. v. s. exempel 4 i Ringbloms yttrande).
Från såväl Lannefjords som bolagets sida torde tanken ha varit att avbe-
telningsavtalet skulle gälla, om intet oförutsett inträffade, även för de
skatter, som i en följd restfördes efter dem vid avtalets ingående.

Att ett sådant avtal skulle kunna vara olagligt har Lannefjord ej skänkt
en tanke tidigare. Hade tanken att skada skulle kunna tänkas uppkomma
föresvävat honom, skulle han aldrig ha träffat överenskommelsen, då intet
skulle vara honom mera främmande. Men eftersom det förekommer att
skattskyldiga vid första restföring av någon betydelse själva vända sig till
utmätningssmannen och begära att få lämna säkerhet för fullgörande av
avbetalningar å restförda skatter till undvikande av utmätning och då
staten själv kräver säkerhet i förskott för tre års utskylder av utlänning,
som här i riket vill driva rörelse, samt då Lannefjord otvivelaktigt varit
berättigad att genom utmätning för varje restförd termin försäkra sig om
lösegendom, har han ej haft annat i tankarna än att förfarandet varit legalt.
Lannefjord har sett saken ur praktisk och humanitär synpunkt och, med
hänsyn till bolagets vilja att göra rätt för sig, förfarandet ur indrivnings-
synpunkt godtagbart.

Säkerhet för betalning av restförda skatter i annan form än genom ut-
mätning torde numera ej vara sällsynt bland utmätningssmännen, sannolikt
emedan utmätning av både dessa och de skattskyldiga uppfattas såsom ett
strängare men därför ej med säkerhet effektivare förfaringsätt.

Riksräkenskapsverket anförde bl. a. följande.

Det normala förfaringsättet torde vara att utmätning verkställas i fråga
om in-teckningar och andra värdehandlingar, som lämnats som säkerhet för
en avbetalningsplan å restförd skatt eller oredovisad källskatt.

Det torde förhålla sig så att utmätning i allmänhet företages även beträf-
fande frivilligt erbjuden säkerhet för att säkerställa därmed följande för-
mänsrätt och för att undanröja tveksamhet på denna punkt. Å andra sidan
torde, såvitt riksräkenskapsverket kan finna, något lagligt hinder icke före-
ligga för en utmätningssman att emottaga frivilligt erbjudna värdehand-
lingar såsom pant för fullgörande av en avbetalningsplan.

Såsom framhållits i Ringbloms yttrande hade utmätning av ifrågavarande
säkerhet successivt kunnat verkställas, allteftersom nya skatter förfallit
till betalning och indrivningsorder mot bolaget i fråga om dessa inkommit
till utmätningssmannen.

Det synes icke anmärkningsvärt om en generell överenskommelse träffas,
som icke tillförsäkrar kronan större rätt än som nyss berörts. Om hos veder-
börande utmätningssman vid någon tidpunkt, efter det att sådan överens-
kommelse träffats, icke längre finnes någon skattefordran anhängig bör en-
ligt riksräkenskapsverkets mening utmätningssmannen omedelbart återställa
säkerheten. En sådan situation som sist berörts har emellertid icke förelegat
i förevarande fall.

Tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik lät därefter inhämta
yttranden från indrivningsverket i Stockholm samt andre stadsfogdarna i
Göteborg och Malmö i frågan, om det över huvud taget är med gällande lag-

stiftning förenligt, att utmätningsman vid indrivning av skatt begär eller mottar pant eller annan säkerhet.

Av yttrandena framgår, att man i Göteborg aldrig tagit säkerhet i form av pant eller borgen för skattefordran, att i Stockholm praxis numera är den, att pant ej mottages men undantagsvis borgen eller bankgaranti samt att i Malmö säkerhet tidigare ofta mottagits i form av borgensförbindelse medan en ändring av praxis genomförts år 1954, då den nuvarande innehavaren av befattningen som andre stadsfogde tillträdde, så att säkerhet numera endast undantagsvis förekommer.

I sitt yttrande framhöll t. f. andre stadsfogden i Göteborg Hans G. Leffler i huvudsak följande: Tagande av säkerhet saknade stöd av lag. I princip fick man anse, att säkerheter i form av lösa panter eller borgensförbindelser ej voro förenliga med utmätningsmannens verksamhet. Utmättningsman borde ej vidtaga sådana dispositioner, att han — för den händelse en uppgjord amorteringsplan ej fullföljdes — blev beroende av andra myndigheter för att kunna realisera kronans anspråk. En utmätningsman hade en så stark ställning gentemot den skattskyldige, att det måste väcka olust, om han för att tillvarataga kronans rätt själv skapade institut, mot vilka ordinära rättsmedel saknades.

I indrivningsverkets i Stockholm yttrande — avgivet av stadsfogden J. E. Cederstrand — anfördes till en början följande.

Uppbördsförordningen (UF) och dess tillämpningskungörelse (UK) ålägga utmätningsman att verkställa indrivning av skatt samt ange de åtgärder, som därvid skola vidtagas, nämligen *att* anmana gäldenären att fullgöra sin betalningsskyldighet (31 § 2 mom. UK), *att* förrätta utmätning eller bevilja införsel (59 § UF), *att* i förekommande fall efter vederbörligt förordnande (gäller ej Stockholm) försätta gäldenär i konkurs (62 § UF), *att* utföra bevakning av skattefordringar i gäldenärs konkurs (35 § 2 mom. UK) *samt att* påkalla avläggande av utmätningsed (35 § 1 mom. UK).

Någon möjlighet för utmätningsmannen att vid sidan av de åtgärder, som i detta offentlighetsrättsliga förhållande genom lagstiftning av tvingande natur anvisats honom för indrivning av skatt, träffa privaträttsliga avtal med gäldenären innebärande att indrivningen kan ske exempelvis genom ingående av pantavtal torde icke kunna finnas, om icke medgivande härtill lämnas genom praxis eller särskilda författningsbestämmelser. Om sådan möjlighet finnes måste han såsom utmätningsman anses behörig ingå även andra rättshandlingar inom privaträtten, beträffande vilka utsökningslagstiftningen tiger på grund av att de aldrig varit förutsedda.

Vad först beträffar praxis föreligger icke såvitt bekant något rättsavgörande i denna fråga.

Några direkta bestämmelser om vare sig skyldighet, rätt eller förbud för utmätningsman att mottaga pant vid indrivning av skatt finnas icke. I 60 § 2 mom. UF stadgas bl. a. att vid utmätning för skatt skola lända till efterrättelse utsökningslagens föreskrifter om verkställighet av utmätning och vad därvid må undantagas. Enligt ordalydelsen torde härmed endast kunna avses bestämmelser i 4 kap. utsökningslagen.

Stadganden om ställande av pant eller borgen för undvikande av utmät-

ning vid ålagd betalningsskyldighet återfinnas i 3 kap. 39 § utsökningslagen och gälla av underrätt meddelad dom, som ej vunnit laga kraft. Bakgrunden till denna bestämmelse vilar helt på den förutsättningen att domen icke vunnit laga kraft. Såsom framgår av 87 § uppbördsförordningen äger emellertid den vid skatteindrivningen föreliggande exekutionsurkunden, restlängden, samma ovillkorliga exigibilitet som en lagakraftvunnen dom, d. v. s. bl. a. innebärande att gäldenären icke kan förhindra utmätning genom att ställa pant eller borgen och att utmätningssmannen, ändå att besvär anförts över taxering eller debitering, kan låta exekutivt sälja utmätt egendom. På grund härav är det uppenbart, att bestämmelsen i 39 § utsökningslagen, oavsett om den kan anses inrymmas i uttrycket »verkställighet av utmätning» i 60 § 2 mom. UF, icke är tillämplig vid utmätning för ogulden skatt.

Gäldenärens syfte med erbjudandet att ställa pant är oftast att därigenom utverka ett anstånd med skattens erläggande. För att tillgodose det behov av möjlighet härtill, som föreligger av både fiskaliska och humanitära skäl, givas emellertid andra utvägar. Sålunda innehåller 48—51 §§ UF bestämmelser angående anstånd med inbetalning av skatt, varom beslut meddelas av lokal skattemyndighet.

Vidare måste utmätningssmannen anses kunna bevilja anstånd, då ett ärende befinner sig på indrivningsstadiet. Att så är fallet, när utmätning redan skett, framgår av rättsfallet NJA 1950 s. 295. Men även innan utmätning skett, måste sådan rätt anses tillkomma utmätningssmannen.

I yttrandet framhölls vidare, att metoden att taga emot säkerhet drog med sig en hel del olösta och måhända olösliga problem. Sålunda påpekades, att det syntes tveksamt, om bestämmelserna i utsökningslagen om klagan över utmätningssmans förfarande vore tillämpliga å den rent civilrättsliga rättshandling utmätningssmannen företog genom ingående av ett pantavtal. Enligt 71 § uppbördsförordningen må åtgärder för uttagande av skatt icke vidtagas senare än fem år efter utgången av det uppbördsår, under vilket skatten enligt verkställd debitering skolat erläggas. I yttrandet framhölls, att panträtten fortfar att gälla trots att huvudfordringen preskriberats, något som menades kunna leda till orimliga resultat. Vidare påpekades, att såväl bestämmelserna om panthavares vårdnadsplikt som de kostnadsproblem, vilka kunde uppstå genom ett pantavtal, icke utan uttrycklig bestämmelse därom borde inrymmas inom skatteexekutionens ram. Mottagandet av pant medförde ett ansvar för kronan och utmätningssmannen och därtill sådana göromål för utmätningssmannen, som icke utan vidare borde ingå i hans i huvudsak verkställande funktion. Vid pantavtal brukade panthavaren betinga sig att få realisera panten utan iakttagande av stadgandet i 10 kap. 2 § handelsbalken, t. ex. genom försäljning å offentlig auktion, å fondbörs eller, stundom, under hand. Reglerna i 5 kap. utsökningslagen om utmätt egendoms försäljning äro emellertid indispositiva. Anlitas panträttsinstitutet kunde följden bli att lagbestämmelser av tvingande natur sattes ur funktion. Beträffande säkerhet av annan natur än pant framhölls, att det någon gång förekom, att gäldenären ville er-

bjuda bankgaranti eller borgen för att undvika utmätning. I dessa fall hade säkerheten, när den ansetts betryggande, mottagits om än med tveksamhet. Om gäldenären brast åt betalningen, syntes det tämligen säkert att utmätningsmannen icke utan vidare kunde anhängiggöra talan mot borgensmannen eller banken. En sådan åtgärd låg helt utanför området för hans indrivningsverksamhet. Vidare kunde det med hänsyn till skatteindrivningens natur starkt ifrågasättas, om skattskyldigheten över huvud taget skulle eller kunde utkrävas av någon annan än den vilken skatten påförts. I samtliga de fall, då borgen eller bankgaranti mottagits, hade dock betalning influtit frivilligt, varför dessa frågor icke ställts på sin spets.

Andre stadsfogden i Malmö B. Bjernstad anförde i huvudsak följande.

I principfrågan anser Bjernstad, att utmätningsmannen är skyldig att förrätta utmätning eller bevilja införsel, där sådan åtgärd är möjlig. Men därutöver anser han att utmätningsmannen skall hava rätt att emottaga t. ex. pant eller borgen som säkerhet för fullgörandet av skattebetalningsskyldigheten. Med hänsyn till de många juridiska konsekvenser, som kan bli följden av ett dylikt emottagande, anser Bjernstad likväl icke, att utmätningsmannen skall vara skyldig kräva eller emottaga sådan säkerhet. Det torde böra överlämnas åt utmätningsmannens eget omdöme att vidtaga sådan åtgärd. Men om han tar säkerhet, anser Bjernstad att han gör det i sin egenskap av ombud för kronan. Skulle i en given situation krävas, att t. ex. en borgensman instämdes till domstol med yrkande om åläggande att betala enligt borgensåtagandet torde utmätningsmannen icke vara behörig föra sådan rättegång utan särskild fullmakt från länsstyrelsen.

En annan fråga är om det kan anses lämpligt att utmätningsmannen tar säkerhet i annan form än genom utmätning. I någon mån olika bör kanske denna fråga bedömas för det fall att gäldenären har utmätningsbara tillgångar och det fall att dylika tillgångar saknas. Härvidlag är Bjernstads inställning den, att finnas utmätningsbara tillgångar, skola dessa genom formell utmätning tagas som säkerhet för skulden. Anstånd med försäljningen kan därefter ske så länge gäldenären fullföljer avtalad amorteringsplan. Anledning saknas som regel att i stället för utmätning vare sig kräva eller emottaga annan säkerhet. Fall kunna emellertid inträffa då det ur indrivningssynpunkt kan vara fördelaktigare att taga säkerhet.

Vid ärendets avgörande gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande uttalanden, vilka upptogos i en till Lannefjord avlåten skrivelse.

Såsom framhållits i ärendet äro de åtgärder, som ankomma å utmätningsman med avseende å skatteindrivningen, angivna i uppbördsförordningen och dess tillämpningskungörelse. Åtgärderna omfatta anmaning till den skattskyldige, förrättande av utmätning eller beviljande av införsel, påkallande av utmätningsed, framställning om den skattskyldiges försättande i konkurs — vartill dock fordras länsstyrelsens medgivande, generellt eller

i det enskilda fallet — samt bevakande av skattefordran i gäldenärens konkurs. I praktiken förekommer i betydande omfattning att utmätningsman medger den skattskyldige en viss tids anstånd, ofta i samband med att överenskommelse träffas om att skulden skall gäldas genom avbetalningar. Någon bestämmelse om att utmätningsman i samband därmed skulle äga begära och mottaga säkerhet för skattefordringen finnes icke. Å andra sidan finnes icke någon bestämmelse, som uttryckligen förbjuder utmätningsman att mottaga säkerhet.

Vid bedömandet av huruvida det vid lagens tystnad kan anses vara utmätningsman tillåtet att mottaga säkerhet synes man böra taga i beaktande å ena sidan, om ett sådant förfarande medför några påtagliga fördelar, och å andra sidan, om förfarandet drar med sig olägenheter och till äventyrs strider mot eljest gällande grundsatser.

I den situation, som förelåg i det av Lundius påtalade fallet, där gäldenären erbjöd säkerhet i form av pant i egen egendom, synes mig någon större fördel icke ha stått att vinna genom pantavtalet. Om Lannefjord i stället tagit de ifrågavarande inteckningarna eller annan bolagets egendom i mät, hade säkerhet — låt vara med något sämre läge i förmånsrätts-hänseende än som följer av ett giltigt pantavtal — erhållits för skattefordringen utan att för den skull nödvändighet inträtt att försälja det utmätta, så länge bolaget skötte sina avbetalningar. I 86 § utsökningslagen stadgas visserligen, att verkställd utmätning går åter, om borgenären lämnat gäldenären anstånd, som fortfar mer än sex månader från det utmätningsmannen mottagit exekutionshandlingarna. Det har emellertid i praxis ansetts, att det förhållandet att utmätningsman i denna sin egenskap efter egen prövning låter anstå med utmätt egendoms försäljning icke kan jämföras med det i utsökningslagen avsedda fallet, då en borgenär genom att medgiva betalningsanstånd hindrar utmätningsman att slutföra ärendet, och därför icke heller medför förlust av den genom utmätningen uppkomna förmånsrätten (se NJA 1950 s. 295). Eftersom utmätning endast kunnat avse det belopp, som förelåg till indrivning vid utmätningstillfället, hade det dock fordrats upprepade utmätningsförrättningar för att få säkerhet även för de senare skatteposterna.

Förfarandet att mottaga pant av gäldenären är å andra sidan förenat med allvarliga nackdelar. I motsats till utmätningsförfarandet är denna metod icke underkastad någon reglering i lag eller författning och blir därför i stort sett undandragen den kontroll och de rättssäkerhetsgarantier, vilka eljest ansetts erforderliga. Icke minst betänkligt är härvidlag att metoden — om den över huvud taget medför avsedd effekt — öppnar möjlighet för utmätningsmannen att anordna pantrealisation efter eget gottfinnande (jfr Alarik Lundberg, Handledning för exekutorer och stämmingsmän, 5 uppl. s. 205, där författaren råder utmätningsman att utmäta den erbjudna säkerheten under framhållande av att utmätningsman icke torde kunna göra

gällande alla de rättigheter som en pantsättning medför, t. ex. att sälja panten i händelse av konkurs). Har den skattskyldige andra borgenärer, vilka för sina fordringar njuta bättre förmånsrätt än den som i och för sig tillkommer skattefordringen, kan metoden för dem medföra olägenheter under förutsättning att pantsättningen har åsyftad effekt. Verkan av en utmätning kunna de utan vidare överkomma genom att försätta den skattskyldige i konkurs (jfr 17 kap. 8 § och 9 § 3 mom. handelsbalken). En pantsättning kan visserligen också bringas att återgå i konkurs men härför erfordras särskild återvinningstalan (jfr 29 § konkurslagen). En pantsättning läser vidare mindre lätt komma till borgenärernas kännedom än en utmätning. I detta sammanhang bör även framhållas att, om gäldenären är på obestånd och så torde ofta här vara fallet, det kan vara otillbörligt att av honom mottaga en tidigare icke utlovad pant. Förfarandet kan nämligen under särskilda förutsättningar för gäldenären medföra ansvar för mannamån mot borgenärer (jfr 23 kap. 4 § strafflagen).

Till det anförda kommer att förfarandet att mottaga pant ger upphov till åtskilliga svårlösta problem, vilka delvis blivit belysta genom de i ärendet avgivna yttrandena. Inom litteraturen (se Alarik Lundberg, a. a. s. 205 f.) har rent av antytts, att en pantsättning i dessa fall icke medför någon förmånsrätt för kronan. Uttalandet torde få ses mot bakgrund av följande förhållande. Ehuru utmätningsman enligt olika författningsbestämmelser och stadgad praxis äger behörighet att vid skatteindrivningen företräda kronan i vissa hänseenden, har han icke någon allmän behörighet att genom ingående av avtal binda kronan ens vid skatteindrivningen (jfr Kungl. Maj:ts utslag den 25 april 1959 i mål mellan kronan genom justitiekanslersämbetet samt urmakaren A. G. Wallman, ang. utmätning, där högsta domstolen uttalat att indrivningsmyndighet — utan hinder av beviljat anstånd med betalning av skatter — ägt att, när den funnit anledning därtill, vidtaga exekutiv åtgärd för indrivning av skatteskulden i dess helhet). Ett pantavtal medför för panthavaren icke blott rättigheter utan även skyldigheter med avseende å pantens vård m. m. Det torde emellertid icke ligga i utmätningsmans makt att ikläda kronan några förpliktelser i detta hänseende. Det torde därför kunna hävdas, att kronan icke är part i pantavtalet. Jag vill för egen del lämna öppet, huruvida av angivna förhållande nödvändigtvis måste följa att förmånsrätt icke skulle kunna grundas på pantavtal, och jag finner ej heller anledning att här närmare ingå på de olika problem, som yppa sig vid pantsättning, icke minst om panten avses skola täcka även framdeles uppkommande skattefordringar. De komplikationer, som i olika hänseenden skulle följa av en pantsättning, visa dock enligt min mening att en metod, innebärande att utmätningsman mottar säkerhet för skattefordran, icke låter sig infogas i vårt rättssystem utan en närmare reglering av förfarandet.

De synpunkter, som nu utvecklats, göra sig icke alla gällande på det fall

att den erbjudna säkerheten består i borgen eller eljest tillhandahålles av tredje man. Sålunda kan icke bestridas att mottagandet av sådan säkerhet i särskilda fall kan medföra betydande fördelar för såväl den skattskyldige som kronan. Jag tänker då på sådana situationer, där den skattskyldige saknar utmätningsbar egendom och inkomst, som möjliggör införsel, och där alternativet till mottagandet av den erbjudna säkerheten närmast blir att söka den skattskyldige i konkurs. Förfarandet synes vidare icke draga med sig några olägenheter för den skattskyldiges övriga borgenärer. Den anmärkningen kvarstår emellertid, att förfarandet icke är underkastat samma kontroll och rättssäkerhetsgarantier som utmätningsförfarandet. Åtskilliga av de särskilda problem, som ovan antytts, kvarstå också. Vid borgen tillkommer dessutom det förhållandet, att utmätningsman icke lär vara behörig att utan särskilt förordnande företräda kronan i mål mot borgensmannen (jfr Nils Berglund i SvJT 1956 s. 365 f.). Betänkligheter kunna anföras mot att utmätningsman försätter sig i ett läge, där han blir beroende av överordnad myndighets avgörande för att kunna slutföra in-drivningen.

Sammanfattningsvis får jag anföra att enligt min mening övervägande skäl tala för att utmätningsman icke äger mottaga säkerhet för skattefordran. Jag har övervägt, om jag bör göra framställning om lagändring på denna punkt. Vad i ärendet förekommit tyder dock icke på att något större behov av medgivande att taga säkerhet skulle finnas. Belysande är sålunda, att man i Göteborg helt kunnat undvara säkerhet medan i Stockholm och Malmö säkerhet endast synes förekomma i undantagsfall. Jag har därför ansett mig i nuvarande läge icke böra göra någon framställning i ämnet.

Av vad jag anfört följer att Lannefjord enligt min mening förfarit felaktigt. Vad som förekommit är dock uppenbarligen icke av beskaffenhet att kunna läggas Lannefjord till last såsom tjänstefel och jag låter därför bero med dessa mina uttalanden.

17. Fråga om vad vid redovisning till kronan av försäljningsmedel för hittegods må — utöver direkta försäljningskostnader — avdragas såsom polismyndighetens kostnader i anledning av fyndet

Enligt 3 § första stycket lagen den 22 april 1938 om hittegods är ägaren berättigad återtaga hittegods mot det han gäldar polismyndighets och upphittares skäligen kostnader i anledning av fyndet ävensom skälig hittelön. I andra stycket av samma paragraf föreskrives, att tvist rörande lösesummans belopp skall avgöras av domstol. Vidare stadgas i lagens 4 §, att hittegods under vissa förutsättningar skall tillfalla upphittaren, vilken